Harold Garfinkel

Etnometodolojide Araştırmalar

HERETİK

Harold Garfinkel

Türkçe Söyleyen
Ümit Tatlıcan

Etnometodolojide Araştırmalar


HERETIK

Authorized translation from the English language edition, entitled STUDIES IN ETHNOMETHODOLOGY, 1st Edition by HAROLD GARFINKEL, published by Pearson Education, Inc, publishing as Pearson, Copyright © 1968 All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage retrieval system, without permission from Pearson Education, Inc. TURKISH language edition published by Heretik Basın Yayın Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi, Copyright © 2014.

Heretik Yayınları: 17 - Sosyoloji Dizisi: 5
ISBN: 978-605-65224-1-3
©2014 Heretik Basın Yayın
Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan kısmen de olsa fotokopi, film, vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.
1. Baskı: 2014, Ankara

Yayına Hazırlayan: Levent Ünsaldı
Türkçe Söyleyen: Ümit Tatlıcan
Redaksiyon: Levent Ünsaldı
Dizgi: İsmet Erdoğan
Kapak: Ali İmren

Heretik Basın Yayın Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
Kültür Mahallesi, Yüksel Caddesi, 41/2,
Kızılay, Çankaya, Ankara
Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00
İnternet Sitesi: heretikyayin.com
Twitter: twitter.com/heretikyayin
Facebook: facebook.com/heretikyayin
E-mail: info@heretikyayin.com

Tarcan Matbaacılık Yayın San.
Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok. No: 15. İskitler-Ankara
Tel: 0312 384 34 35

Harold GARFINKEL

Etnometodolojide Araştırmalar

Studies in Ethnomethodology

Türkçe Söyleyen
Ümit Tatlıcan



İçindekiler

Giriş 7
Açıklamalar 13
1- Etnometodoloji Nedir? 17
2- Gündelik Etkinliklerin Rutin Temelleri Üzerine Araştırmalar 59
3- Toplumsal Yapıların Sağduyusal Bilgisi: Gündelik ve Uzman Olgu-Araştırmasında Dokümanter Yorum Metodu 109
4- Jüri Üyelerinin Riayet Ettikleri Bazı Doğru Karar Verme Kuralları 145
5- İki Cinsiyetli Bir Kişinin Cinsiyet Değişikliği Süreci ve Bu Süreci Başarıyla İdaresi 161
6- 'Kötü' Klinik Kayıtların 'İyi' Örgütsel Gerekçeleri 243
7- Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniğinde Hastaların Tedavi İçin Seçilme Kriterleri ve Seçilme Pratikleri Üzerine Nicel Araştırmada Metodolojik Uygunluk 271
8- Bilimsel ve Sağduyusal [Gündelik] Etkinliklerin Rasyonel Özellikleri 347
Beşinci Bölüme Ek 373

Giriş

Sokaktan ve uzman birinin sosyoloji yaparken 'gerçek dünya'ya her referansı, fiziksel veya biyolojik olaylara olduğunda bile, gündelik hayatın organize etkinliklerine bir referanstır. Bu yüzden, Durkheim'ın sosyolojinin temel ilkesinin toplumsal olguların nesnel gerçekliği olduğu fikrine ilişkin belirli yorumlarda vurgulananın aksine, bu kitaptaki yazılarda toplumsal olguların nesnel gerçekliği olarak gündelik hayatın müşterek etkinliklerinin süregelen icrası alınır; bildikleri, kullandıkları ve gerçekliğini sorgulamadıkları bu gündelik ve becerili icraat biçimlerinin sosyoloji yapan üyelerin temel bir gerçekliği olduğu düşünülür ve bu düşünce bir araştırma politikası olarak kullanılır. Dolayısıyla, farklı biçimleriyle pratik sosyolojinin temel olgusu olması nedeniyle etnometodolojik araştırmanın egemen inceleme-konusunu bu icraatlar oluşturur. Etnometodolojik araştırmalarda 'üyelerin metotları', gündelik etkinlikleri tüm-pratik-amaçlarla-görünebilir-rasyonel-ve-rapor-edilebilir, yani 'açıklanabilir' kılan metotlar olarak ve yaygın gündelik etkinliklerin organizasyonları olarak analiz edilir. Bu [gündelik] olguların refleksivitesi pratik eylemlere, pratik koşullara, toplumsal yapılara ilişkin sağduyusal bilgilere ve pratik sosyolojik muhakemeye has bir özelliktir. Bu

refleksivite olguların oluşumlarını konumlandırmamızı ve incelememizi ve böylece araştırmamızı mümkün kılar.

Etnometodolojik araştırmalarda üyelerin somut ve gündelik etkinlikleriyle pratik eylemleri; pratik durumları, toplumsal yapılara ilişkin sağduyusal [gündelik] bilgileri ve pratik sosyolojik muhakemeyi nasıl analiz edilebilir kıldıklarını ve bu ortamların süregelen icraatları olan yaygın ve pratik sağduyusal eylemlerin formel özelliklerini somut durumlar 'içinde' hangi metotlarla keşfettiklerini öğrenmeye yöneliktir. Bu formel özellikler başka hiçbir kaynaktan gelmez ve başka hiçbir şekilde ortaya çıkmaz. Bu nedenle, araştırmalarımızla ilişkili görevlerimizi, örneğin, özgürce buluşlarla, analitik teoriler inşa ederek, modelleştirerek veya kitap incelemeleriyle başaramayacağımız için, belirli türleri dışında, pratik muhakemeye ilişkin 'örgütlü' durumsal metotlar üzerinde durmadık. Benzer şekilde, pratik sosyolojik muhakemenin doğruluğunu tartışmaya veya bunları düzeltmeye de çalışmadık; uzman sosyolojik araştırmalar tamamen pratik etkinlikler olduğu için bu türden tartışmalarla ilgilenmedik (sadece uzman araştırmalar ve etnometodoloji yapanlar arasındaki tartışmaların etnometodolojik araştırmaların ilgi-konusunu oluşturabileceğini düşündük).

Etnometodolojik araştırmalarda düzeltmeler formüle edilmeye veya önerilmeye çalışılmaz. İroniler olarak yapıldıklarında etnometodolojik araştırmalar kullanışsızdır. Bu araştırmalarda esasen sosyolojik yöntemler konusunda kılavuzlar hazırlanmaya çalışılsa da, bunlar *hiçbir şekilde* 'standart' prosedürün tamamlayıcı ilâveleri değillerdir. Onlardan farklıdırlar. Bu araştırmalarda, genellikle ihlâl edildiklerinden daha iyi veya kötü olabileceklermiş gibi varsayılarak pratik eylemlerle ilişkili çözümler önerilmez. Ne hümanist argümanlar geliştirilmeye çalışılır, ne de teori tartışmalarına girilir veya bu türden tartışmalar teşvik edilir.

Son on yıldır, büyüklüğü her geçen gün artan bir grup günlük konularla ilişkili etnometodolojik araştırmalar yapmakta-

dır: Egon Bittner, Aaron V. Cicourel, Lindsey Churchill, Craig MacAndrew, Michael Moerman, Edward Rose, Harvey Sacks, Emmanuel Schegloff, David Sudnow, D. Lawrence Wieder ve Don Zimmerman'ın çalışmaları bunların örnekleridir. Sıradışı yazıları ve dersleri temel önemde kaynaklar olarak hizmet ettiği için Harvey Sacks'ın adının özellikle belirtilmesi gerekir.

Onların araştırmaları sayesinde, bir sosyolojik olgular alanını, yani pratik düzenli bir icra olarak sağduyusal [gündelik] etkinliklerin formel özelliklerini belirlemeye katkıda bulunan metotlar geliştirildi. Hatırı sayılır büyüklükte erken dönem çalışma günümüzde yayınlanmıştır veya basılmak üzeredir. Elinizdeki kitap bu erken dönem çalışmaların bir parçasıdır. Daha sonraki oldukça büyük materyaller, henüz yayınlanmamış olsalar da dolaşıma girmiştir. Bulgular ve yöntemler giderek artmaktadır ve muazzam, şimdiye kadar bilinmeyen bir toplumsal olgular alanın ortaya çıktığını belirtmeye bile gerek yoktur.

Elinizdeki kitaptaki araştırmalar son 12 yıl içinde yayınlandı. Metinleri değerlendirerek ve yeniden düzenleyerek oluşturduğumuz bu derlemede belirli bir bütünlük sağlamaya çalıştım. Derlenen makalelerde genel 'sağduyu'yu aktarmaya çalışırken yeni çalışmaları kesinlikle dâhil etmediğim için üzgünüm. Kitapta yer alan makalelerin kaynağında Talcott Parsons, Alfred Schutz, Aron Gurwitsch ve Edmund Husserl'in yazılarına ilişkin incelemelerim bulunmaktadır. 20 yıldır onların yazıları her günkü etkinlikler dünyası hakkında bilgi edinmemi sağlayacak oldukça çeşitli kılavuzlar sağladı. Bana göre, özellikle Parsons'ın çalışması toplumsal düzen problemi ve çözümleriyle ilişkili merkezî görevler konusunda, pratik sosyolojik muhakemeye ilişkin nüfuz edici derinliği ve kesinliğini korumaktadır.

Araştırmalarımızı maddî olarak aşağıdaki burslar ve kurumların yardımıyla gerçekleştirdik. Rutin temeller üzerine betimsel araştırmalar, dokümanter metot ve cinsiyet değişikliği üzerine yazılarda Birleşik Devletler Kamu Sağlığı Servisi İleri Araştır-

malar Birimi SF-81'in desteğini aldık. Sağduyusal [gündelik] anlayışlar ve kodlama pratiklerine ilişkin araştırmalar, Birleşik Devletler Kamu Sağlığı Servisi İleri Araştırmalar Birimi SF-81 tarafından, Kaliforniya Kamu Akıl Sağlığı Departmanı Araştırma Bölümü'nün Q-2 Bursu ve Hava Kuvvetleri Bilimsel Araştırma Bürosu Davranış Bilimleri Bölümü'nün Af-AFOSR-757-65 projesi tarafından desteklendi.

Rasyonaliteler üzerine makale Princeton Üniversitesi Örgütsel Davranış Projesi'yle başlatılan ve Kamu Akıl Sağlığı Departmanı İleri Araştırmalar Birimi SF-81'in katkısıyla tamamlanan çalışmama dayanmaktadır. New Mexico Üniversitesi'ndeki Disiplinlerarası Davranış Bilimleri Programı'na Davranış Bilimleri Bölümü, Hava Kuvvetleri Bilimsel Araştırma Ofisi, ARDC ve İnsan Ekolojisi Araştırma Derneği'nin 1958 yazında ortaklaşa yürüttüğü AF 49(638)-33 nolu proje konusunda teşekkür borçluyum.

1963-1964 akademik yılında Los Angeles İntihar Önleme Merkezi'nin Bilimsel İntihar Araştırması Bölümü'nde bir akademisyen olarak yer aldım. Dr. Edwin S. Shneidman, Dr. Norman Farberow ve Dr. Robert E. Litman'a her türlü yardımları için teşekkür borçluyum.

U.C.L.A. Nöro-psikiyatri Enstitüsü Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniği'ndeki araştırmalar Kaliforniya Eyaleti Akıl Sağlığı Departmanı'nın A-7 ve Q-2 bursları ve Birleşik Devletler Kamu Sağlığı Hizmetleri'nden İleri Bilimsel Araştırmalar SF-81 tarafından desteklendi.

Personelin klinik dosyalarını incelediği araştırma Kaliforniya Eyaleti Akıl Sağlığı Departmanı Q-2 Projesi, Birleşik Devletler Kamu Sağlığı Hizmetleri'nden İleri Bilimsel Araştırmalar Bursu ve Etnometodoloji Üzerine Konferanslar Hava Kuvvetleri Bilimsel Araştırma Ofisi Davranış Bilimleri Bölümü'nün AF-AFOSR-278-62 Bursu tarafından desteklendi. Los Angeles Kaliforniya Üniversitesi Nöropsikiyatri Enstitüsü Psikiyatri

Ayakta Tedavi Kliniği'nin eski müdürleri Harry R. Brickman, M.D. ve Eugene Pumpian-Mindlin araştırmalarımız için büyük kolaylıklar sağladı. Dr. Leon Epstein ve Dr. Robert Ross klinik araştırmaları desteklediler ve Araştırma Bölümü'nde idareciyken Kaliforniya Eyaleti Akıl Sağlığı Departmanı'ndan A-7 ve Q-2 Burslarını yönlendirdiler.

Hava Kuvvetleri Bilimsel Araştırma Ofisi Davranış Bilimleri Bölümü şefi Dr. Charles E. Hutchinson'a, Edward Rose'la birlikte düzenlediğimiz Etnometodoloji üzerine Konferanslar Bölümü tarafından AF-AFOSR-278-62 Bursu'yla desteklendiği için ve Sağduyusal Seçim Durumlarında Karar Verme Araştırmaları konusunda AF-AFOSR-765-65 Bursu için ve Harvey Sacks, Lindsay Churchill'le birlikte yürüttüğümüz AF-AFOSR-757-66 Bursu için özel olarak teşekkür ediyoruz.

Metodolojik uygunluk araştırmasında Dr. Richard J. Hill, Dr. Elliot G. Mishler, Dr. Eleanor B. Sheldon ve Dr. Stanton Wheeler'in eleştirilerinden birçok önemli noktada yararlandık. Egon Bittner'e araştırma asistanımken vakaların kodlanmasındaki ve Micheal R. Mend'e hesaplamalar konusundaki katkılarından dolayı teşekkür ediyorum. Bu makaleyi hazırlarken Harvard Üniversitesi İstatistik Bölümü'nden Profesör Charles F. Mosteller'in tavsiyelerinden ve Los Angeles, Kaliforniya Üniversitesi Halk Sağlığı Okulu'ndan Profesör Wilfred J. Dixon'ın yaratıcı katkılarından yararlandık. Profesör Dixon koşullu olasılıklar içeren verileri değerlendirmek için kullandığımız ki-kare metodunu tasarladı. Bu metodu izniyle Ek 1'de aktardık. Makalede karşılaşılabilecek eksikliklerden sadece ben sorumluyum.

Öğrencilerim Michael R. Mend ve Patricia Allen'a hem klinik hem de güvenirlik araştırmalarındaki yardımları nedeniyle teşekkür ediyorum. Peter McHugh U.C.L.A.'da asistanım olduğu dönemde bana 'danışmanlık deneyi'nde yardımcı oldu. David Sudnow hastasının yazmayı geliştirme konusundaki sınırlarını araştırdı. Robert J. Stoller, Egon Bittner, Saul Mendlowitz'le

birlikte metinlerin yazımlarında beraber çalıştık. Jüri üyeleri araştırmasında Mendlowitz'le birlikte Chicago Üniversitesi Hukuk Fakültesi Jüri Projesi'nde çalıştık.

Aşağıdaki özel kişilere teşekkür borçluyum: dostum ve editör James H. Clark; eski arkadaşlarım William C. Beckwith, Joseph Bensman, Heinz ve Ruth Ellersieck, Erving Goffman, Evelyn Hooker, Duncan MacRae, Jr., Saul Mendlowitz, Elliot G. Mishler, Henry W. Riecken, Jr., William S. Robinson, Edward Rose, Edwin S. Shneidman, Melvin Seeman ve Eleanor B. Sheldon.

Sevgili eşim bu kitabı benimle tanıyor.

HAROLD GARFINKEL

Açıklamalar

Birinci bölüm birinci kısım ve 2, 3 ve 8. bölümler daha önceden yayınlandı. Bölüm 1 "Practical Sociological Reasoning: Some Features in the Work of the Los Angeles Suicide Prevention Center"dan (*Essays in Self Destruction*, ed. Edwin S. Shneidman, International Science Press, 1967) materyaller içermektedir. İlk kez *Social Problems*'ta yayınlanan (Kış 1964, vol. 11, No. 3: 225-250) Bölüm 2 gözden geçirilerek yeniden basıldı. Daha önce *Theories of Mind*'da yayınlanan (ed. Jordan M. Scher, the Free Press of Glencoe, Inc., New York, 1962: 689-712) Bölüm 3 Macmillan'ın izniyle yeniden basıldı. Bölüm 8 ilk olarak *Behavioral Science*'te (vol. 5, No.1, Ocak 1960: 72-83) ve daha sonra *Decisions, Values, and Groups*'ta (vol. 2, ed. Norman F. Washburne, Pergamon Press, Inc., New York) yayınlandı. Yeniden basılmaları için gereken kolaylığı sağlayanlara teşekkür borçluyum. Ayrıca Olaf Helmer ve Nicholas Rescher'in *On the Epistemology of the Inexact Sciences adlı* monografisinden (P-1513 Santa Monica, Caliornia: RAND Corporation, Ekim 13, 1958: 8-14) ayrıntılı alıntılar yapmamıza izin veren RAND Corporation'a da teşekkür borçluyum.

Bölüm 7 "Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniğinde Hastaların Tedavi İçin Seçilme Kriterleri ve Seçilme Pratikleri Üzerine Nicel Araştırmalarda Metodolojik Uygunluk"un taslağı Mart 1960'da oluşturuldu. Mart 1960'da ilk liste oluşturulduktan sonra hiçbir yeni araştırma listesi yapılmadığı için, birkaç araştırma özellikle dâhil edilmedi: örneğin, Elliot Mishler ve Nancy E. Waxler'ın "Decision Processes in Psychiatric Hospitalization" (*American Sociological Review*, vol. 28. No. 4, Ağustos 1963: 576-587) adlı makalesi ve Anita Bahn ve çalışma arkadaşlarının Ulusal Akıl Sağlığı Kurumu'nda yürüttüğü bir dizi uzun çalışma. Tedavi için seçilme probleminin parametrelerini ortaya çıkarmak ve ilişkili tartışmaları zenginleştirmek için başlarda yapılan araştırmaları gözden geçirdik. Bu makalenin yazıldığı dönemde psikiyatri kliniklerine başvurular konusundaki bulguların sunulması ikincil önemdeydi ve hâlâ da böyledir.

Birinci Bölüm

Etnometodoloji Nedir?

Aşağıda aktarılan araştırmalarda pratik etkinlikler, pratik ortamlar ve pratik sosyolojik muhakemeyi ampirik araştırma konuları olarak ele almaya ve gündelik hayatın en yaygın etkinliklerine genellikle sıra dışı durumlar gibi odaklanarak, başlı başına olgular olarak onlar hakkında bilgi edinmeye çalıştık. Bu araştırmaların temel iddiası, üyelerin düzenli gündelik ilişki ortamlarını ürettikleri ve düzenledikleri etkinlikleri ile onların bu ortamları 'açıklanabilir' kılma prosedürlerinin aslında aynı şeyler olarak görülmesi gerektiğidir. Bu iddianın dayanak noktası 'açıklayıcı pratikler' ve 'açıklamalar'ın 'refleksif' veya 'cisimleşen' karakteridir. Açıklanabilir olduğunu söylediğimde ilgilerim aşağıdaki özelliklere sahiptir. Onlar gözlenebilir-ve-rapor-edilebilir, yani 'üyelere açık' durumsal bakış-ve-konuşma pratikleridir. Onlar ayrıca nihayetsiz, süregelen, olumsal icralardır; gündelik etkinlikler sırasında betimledikleri şeyleri organize eden durumlar olarak gerçekleştirilir ve mümkün kılınırlar; ilişkinin tarafları bu durumları bilgiler ve ayrıntılı becerilerle ehliyetli bir biçimde (sürdürerek, onaylayarak ve sorgulamadan) inşa ederler; taraflar

bir ortamın ayırt edici ve özel niteliklerini, geçerliliğini sorgulamadıkları ehliyetleri sayesinde kavrarlar ve kuşkusuz böylece kaynaklar, problemler, projeler vb. oluştururlar.

Pratik etkinlikleri gözlenebilir kılarak sosyoloji yapan (sokaktan veya uzman) kişilerin başvurdukları metotlar ve sonuçların muğlâk bazı yapısal özellikleri Helmer ve Rescher tarafından özetle aktarılmıştır.[1] Üyelerin, kendi gündelik etkinliklerine ilişkin 'açıklamalar'ını, durumları konumlandırmak, saptamak, analiz etmek, sınıflandırmak, tanınabilir kılmak veya benzer koşullarda yollarını bulabilmek için başvurdukları talimatların yasa-benzeri, mekân-zamanla sınırlı ve 'gevşek' önermeler olduklarını görebiliriz. Burada 'gevşeklik' ile, bu talimatların, mantıksal biçimleri bakımından bilinçli 'koşullu önermeler' olmalarına rağmen, "çoğu kez tamamen veya bütünüyle ayrıntılı olarak ifade edilemeyecek bir doğaya sahip olduklarını kastediyorum". Helmer ve Rescher, ilişkili bir örnek olarak 18. yüzyılda deniz savaşı taktikleri hakkında bir önermeyi aktarır. Onlara göre, bu önermenin geçerliliği dönemin deniz savaşı araçlarına bakılarak sınanabilir.

> Tarihçi böyle bir önermenin geçerli olacağı koşulları açıklamaya çalışırken tipik yerler ve dönemleri seçer. Bu seçimin tüm içerimleri oldukça kapsamlıdır ve bütün yönleriyle açıklanamaz; örneğin... savaş araçlarının kökleri neredeyse maden işleme, metalurji ve benzerine kadar uzanır. Bu yüzden, bir tarihsel yasa formüle edilirken işlerlikteki koşullar sadece genel düzeyde gösterilebilir ve gerçekte çoğu örnekte onların bütün ayrıntılarıyla ifade edilmesi beklenemez. Bu türden yasaların bu özelliği burada *gevşeklik* olarak adlandırılmaktadır...
>
> Tarihsel yasaların gevşekliğinin bir sonucu, istisnalara açık olmaları nedeniyle, evrensel değil sadece yarı-genel olmalarıdır. Bu yasaların uygulama alanını sınırlandıran koşullar çoğu kez bütün boyutlarıyla ifade edilemediği için, söz konusu yasaya

1 Olaf Helmer and Nicholas Rescher, *On the Epistemology of Inexact Sciences,* P-1513 (Santa Monica, California: RAND Corporation, Ekim 13, 1958: 8-14).

aykırı varsayımsal bir durum, bu yasanın geçerliliğiyle ilişkili mantıklı ancak henüz formüle edilmeyen önkoşulun mevcut durumda ortaya çıkmadığı gösterilerek açıklanabilir.

Bu durumun her *özel* örnekte geçerli olduğunu ve bu geçerliliğin 'yarı-yasa'nın anlamına değil, aksine araştırmacıların somut, özel pratiklerine bağlı olduğunu varsayınız.

Yasalar "genellikle" veya "diğer şeyler eşit kalmak koşuluyla" türünden örtük uyarılar içeren önermeler olarak alınabilir. Tarihsel bir yasa, bu yüzden, açıkça formüle edilen veya edilebilen koşullar içinde yer alan bütün örneklere uygulanabilir olma anlamında evrensel değildir; daha ziyade, bir yasa 'genellikle' veya 'daha iyisi'ni sunan, 'bir kural olarak' kendini gösteren ilişkilerin ifadesi olarak görülebilir.

Bu türden bir 'yasa'yı *yarı-yasa* olarak terimleştireceğiz. Böyle bir yasanın geçerli olabilmesi, onun görünür hiçbir istisnasının ortaya çıkmayacağı anlamına gelmez. Görünür bir istisnanın ortaya çıkması gerektiğinde bunun uygun bir açıklamasının yapılması ve bu açıklamada mevcut durumun niçin istisnaî olduğunun, bu durumun yasanın -şimdiye kadar formüle edilmemiş- uygun bir uygulanma koşulundan sapma olduğunun kanıtlanması gerekir.

Söz konusu önermelerin üyelerin açıklayıcı pratiklerini sergilediklerini ikna edici bir biçimde göstermek için bu ve başka özellikler aktarılabilir. Bu yüzden: (1) Bir üyeden bir açıklamanın somut bir durumun analizi olduğunu kanıtlaması istendiğinde, açıklamasının rasyonel olduğunu göstermek için her zaman "vesaire", "–madığı takdirde" ve "bunu geçelim" gibi pratiklere başvuracaktır. (2) Rapor edilen hususun kesinliği ve mantıklılığı onu rapor eden ve dinleyen kişinin sundukları –her biri "doğrudan ifade edilmeyen" anlayışları gerektiren– açıklamalar dikkate alınarak kavranabilir. Bu yüzden, bir konuşmada rapor edilen hususların büyük bir kısmı açıkça ifade edilmez. (3) Onların sundukları açıklamalar, çoğu kez, [açıklamayı] 'dinleyenler'in söylenen şeyin mevcut anlamının açıklığa kavuşması için daha sonra söylenecek şeyleri bekleme konusunda is-

tekli olmalarını gerektirir. Açıklamaların karşılıklı konuşmalar, hitaplar ve unvanlar gibi özel ayrıntıları, somut kullanımlar ve göndermelerle zaman içinde netlik kazanır. (5) Bir açıklamanın unsurları büyük ölçüde, açıklamanın akışı sırasında ifade edildikleri yere, dinleyenin projeleri [amaçları, niyetleri] açısından önemlerine veya kullanıldıkları organize [düzenli] durumların gelişme seyrine bağlıdır.

Kısaca, açıklamaların *kabul edilebilirlikleri*; gerçeklikleri, metotlulukları, kişisellikten uzaklıkları, nesnellikleri kullanıldıkları organize toplumsal durumlardan bağımsız değildir. Açıklamaların rasyonel özellikleri, üyelerin (i) ilgilendikleri şeyleri ve (ii) bu açıklamaları, bizzat kullanıldıkları organize somut [düzenli] toplumsal durumlarda nasıl 'anladıklarından' *bağımsız değildir.* Üyelerin açıklamalarının rasyonel özellikleri, refleksif olarak ve esasen kullanıldıkları organize [düzenli] toplumsal durumlarla bağlantılıdır, zira hepsi söz konusu toplumsal durumların *özellikleri*dir.

Kitaptaki araştırmalarımızın temel vurgusunu şu bağlantı oluşturur: süregelen ve pratik bir icra olarak pratik eylemler rasyonel açıklamalardır. Bu hususu, pratik eylemlerin rasyonel açıklanabilirliğiyle ilişkili kurucu önemde ancak sorunlu üç eğilimi gözden geçirerek ortaya koymak istiyorum. Pratik eylem ve pratik muhakemeyle ilişkili araştırmalar şu üç özelliği taşımaktadır: (1) doyurucu olmayan sistematik nesnel (bağlamdan-bağımsız) ifadeler ve bağlama-gönderimli ifadeler ayrımı ve ikincilerin yerine birincilerin geçirilebileceği iddiası; (2) pratik eylemlere ilişkin açıklamaların temel refleksivitesiyle "ilgilenilmemesi"; (3) eylemin bağlama-bağlı bir pratik icra olarak analiz edilmemesi.

Doyurucu olmayan sistematik nesnel (bağlamdan-bağımsız) ifadeler ve bağlama-gönderimli ifadeler ayrımı ve ikincilerin yerine birincilerin geçirilebileceği iddiası

Açıklamaların (kullanıldıkları organize [düzenli] toplumsal durumların unsurları olmaları nedeniyle) sergiledikleri özel-

likleri, mantıkçıların bağlama-gönderimli ifadeler ve bağlama-gönderimli cümleler üzerine araştırmalarından hareketle ortaya koyabiliriz. Husserl[2], dinleyen kişinin, (i) konuşan kişinin biyografisi ve amaçları, (ii) konuşmanın gerçekleştiği koşullar, (iii) önceki seyri veya (iv) konuşan ve dinleyen arasındaki somut veya potansiyel ilişki hakkında bir şey bilmeden veya bildiğini varsaymadan kesinlikle anlamına karar veremeyeceği ifadelerden söz eder. Russell[3], kullanılan her duruma tek bir şeyin, ancak farklı durumlarda farklı şeylerin tekabül ettiği ifadeler tespit eder. Goodman'a göre[4], bu türden ifadeler yine de doğruluk değerleri değişir görünen muğlâk önermeler oluşturmakta kullanılır. Kişilerin sözlerinin ve 'ifadelerinin' her birinin belirli bir söz oluşumuna ve belirli bir kişiye, zamana veya yere işaret etmesine rağmen, bunlar aynı sözcükle nitelendirilmeyen isimlendirmelerdir. Bu isimlendirmelerin işaret ettikleri şey konuşan kişiye göre değişir. Bunların kullanımları, kullananın –sözcüğün bağlantılı olduğu– nesne [durum] ile ilişkisine bağlıdır. 'Zaman', bağlama-gönderimli bir ifade açısından, nitelendirilen şeyle ilintilidir. Benzer şekilde, "bağlama-gönderimli mekânsal bir ifade"nin gerçekte hangi bölgeyi nitelendirdiği, ilişkili sözün nerede kullanıldığına bağlıdır. Bağlama-gönderimli ifadeler ve onları içeren önermeler serbestçe kullanılamaz; belirli bir konuşmada bu ifadelerin bütün benzerleri onların birebir karşılıkları değildir. Bu liste sonsuza dek uzatılabilir.

İster sokaktaki insanın isterse de uzmanların başvurdukları 'pratik sosyolojik muhakeme'yi araştıranlar arasında bağlama-gönderimli ifadeler ve eylemlerin özellikleri hakkında fiilen bir mutabakat vardır. Ayrıca şu konularda da güçlü bir görüş birliği

2 Marvin Faber, *The Foundation of Phenomenology* (Cambridge: Massachusetts: Harvard University Press, 1943: 237-238).

3 Bertrand Russell, *Inquiry into Meaning and Truth* (New York: W. W. Norton & Company Inc., 1940: 287-208).

4 Nelson Goodman, *The Structure of Appearance* (Cambridge: Massachusetts: Harvard University Press, 1951: 287-298).

vardır; (1) bağlama-gönderimli ifadeler, "çok fazla kullanılsalar" da "formel konuşma açısından kullanışlı değillerdir"; (2) 'nesnel' ve 'bağlama-gönderimli' ifadeler ayrımı hem konuşma prosedürü bakımından uygundur hem de her bilim türü için kaçınılmazdır; (3) hem nesnel ve bağlama-gönderimli ifadeler ayrımına başvurulmadan hem de bunlar arasından nesnel ifadeler tercih edilmeden genelleyici ve titiz bilimsel araştırmaların –mantık, matematik, bazı doğa bilimlerinin– başarılarını anlayamayız. Bu ayrım olmaksızın büyük başarılar mümkün olmaz ve bu sebeple de kesin-olmayan bilimlerin umutlarından vazgeçmeleri gerekir; (4) kesin-bilimlerde nesnel ve bağlama-gönderimli ifadeler ayrımı problemin formüle edilmesi, metotlar, bulgular, uygun aktarım, uygun ispat ve benzeri konularda hem somut bir görev hem de somut bir başarı iken, kesin-olmayan-bilimlerde bu ayrım somut görevler, pratikler ve sonuçlar konusunda gerçekleştirilemez bir program olarak kalır; (5) araştırmacıların görevleri, idealleri, normları, kaynakları, başarıları vb.ni içerdiği sürece, nesnel ve bağlama-gönderimli ifadeler ayrımı pozitif ve beşerî bilimler –örneğin, biyokimya ve belgesel film– arasındaki farkı yansıtır; (6) terimler ve cümleleri birbirlerinden, onları bağlama-gönderimli veya nesnel ifadeler olarak nitelendirmeyi sağlayan bir değerlendirme prosedürü çerçevesinde ayırt edebiliriz ve (7) belirli özel durumlarda, pratik güçlükler bağlama-gönderimli bir ifadenin yerine nesnel bir ifadeyi geçirmeyi engeller.

Bağlama-gönderimli ifadelerin özellikleri bilimsel alanı onlardan arındırmaya yönelik sonu gelmeyen metodolojik araştırmalara yol açmıştır. Gerçekte, bir bilimin pratiklerini bu türden ayrıntılı arındırma girişimleri bütün bilimleri metodolojik problemlerle kendine has biçimlerde ilgilenmeye ve çok farklı bilgi üretme biçimlerine yöneltmiştir. Bir bilimin pratik etkinliklerine ilişkin incelemeleri araştırmacıları, hangi bilimden olursa olsun, bağlama-gönderimli ifadeleri alandan kesinlikle temizlemeye yönelik sonu gelmeyen çabalara itmiştir.

Sosyal bilimlerde hedeflenen bu nesnel ve bağlama-gönde-

rimli ifadeler ayrımı sınırsız birçok farklı alanda karşımıza çıkar. Bu ayrım ve arındırma çabaları, pratik eylemleri ve pratik muhakemeyi güçlü bir biçimde analiz edecek yöntemler geliştirmeyi amaçlayan yoğun kaynaklarla desteklenmiştir. Bu yönde önerilen uygulamalar ve bu uygulamaların sağladıkları kazançlar oldukça fazladır.

Araştırma-konularını pratik eylemlerin oluşturduğu her yerde, nesnel ve bağlama-gönderimli ifadeler ayrımı ve bu yöndeki arındırma çabaları yine de her özel *örnekte* ve her *somut* durumda sadece bir program olarak kalmıştır (çünkü bu ayrımın veya hedefin somut bir biçimde sergilenmesi ve uygulanması gerekir). İstisnasız her somut örnekte, ehliyetli bir araştırmacının bilmesi gereken koşulları aktaracağız; böyle bir girişim *belirli* özel durumlarda ispat koşullarının gevşetilmesini gerektirebilir, fakat yine de bu ispatın uygun olduğu kabul edilebilir.

Bu koşullardan bazılarını fiilen aynı fikirde olan mantıkçılar ve dilbilimcilerden öğreniriz. (i) 'Uzun' metinler veya 'uzun' eylem akışları, (ii) üyelerin eylemlerinin, bu eylemlerini gerçekleştirdikleri *durumların özellikleri* olduğu koşullar veya (iii) kullanılmayan sözler veya bağlama-gönderimli ifadelerin yerine kullanılmaya uygun olmayan sözler ve son olarak da (iv) bu programın iddia edilen ispatları, 'pratik sosyal idare'yle ilişkili meseleler olarak ortaya konulmuştur.

Bu koşullar altında, yaygın ve başka özellikleri, muazzam yoğunlukları, kalıcı süreklilikleri ve arındırılamaz ince ayrıntıları nedeniyle, bağlama-gönderimli ifadelerin, (i) 'kanıtların tutarlılığı' ve 'hesaplanabilirlik' teorilerindeki önemleri temelinde kesin (bilimsel) bir biçimde ele alınması ve (ii) soyut yaygın davranışlar ve konuşmalar kadar somut davranışlar ve konuşmaların da varsayılan tüm yapısal ayrıntıları bakımından karşılaştırılarak kavranması gerekir. Uzman sosyolog, örneklemlere dayalı araştırmalar yaparken pratik eylemlere ilişkin ölçümler, istatistiksel analizler, matematiksel modeller ve toplumsal süreçlere ilişkin

bilgisayar simülasyonları tasarlar ve bunları uygularken, deneyimlerinden yararlanarak, bu sistematik nesnel ve bağlama-gönderimli ifadeler ayrımının sonsuz çeşitlilikteki uzman pratikler içinde ne kadar işe yaradığını ve aslında bağlama-gönderimli ifadelere ne kadar bağımlı olunduğunu belgeleyebilir.

Kısaca, pratik eylemlere ilişkin her araştırmada, nesnel ve bağlama-gönderimli ifadeler ayrımı her zaman sadece tamamen pratik amaçlarla yapılabilir. Bu yüzden, araştırılması gereken ilk sorunsalın, bilimlerin pratikleri ve icraatlarının refleksivitesini ve (bizzat temel bir refleksivite olan) gündelik hayatın organize [düzenli] etkinliklerinin refleksivitesini ele almayı gerektirdiği öne sürüyoruz.

Açıklamaların temel refleksivitesiyle ilgilenmeme

Pratik sosyolojik muhakemeye başvuran üyelerin –sonraki araştırmalarda göreceğimiz gibi, Los Angeles İntihar Önleme Merkezi'ndeki personelin, psikiyatrik kayıtları kodlayan üniversite öğrencilerinin, jüri üyelerinin, cinsiyet değişikliğini idareye çalışan iki-cinsiyetli bir kişinin, uzman sosyolog araştırmacıların– ilgileri, "bu durum ışığında", "somut durumların doğası bağlamında" ve benzeri koşullarda kendi 'pratik amaçlar'ı doğrultusunda karar verebildikleri şeylerdir. Bu kişiler için, pratik koşullar ve pratik eylemler önemli ve ciddi birçok organize hususa, yani kaynaklar, amaçlar, gerekçeler, fırsatlar ve görevlere ve kuşkusuz prosedürlerin ve onlar sayesinde üretilen bilgilerin uygun olduğunu iddia edecek veya bunları öngörecek temellere işaret eder. Bununla beraber, araştırmacılar bir hususla ilgilenmemişlerdir: onlar için pratik eylemler ve pratik koşullar, bırakınız araştırmalarının tek konusunu oluşturmayı, *bir* araştırma-konusu olarak bile görülemez; ne de araştırmalarında onları anlamayı sosyolojik teorinin görevleri olarak görürler ve bu yüzden pratik eylemler olarak onların neyi içerdiklerini formüle etme gereği duymazlar. Hiçbiri, personelin öncelikle kendi yaptığı şeyleri nasıl anlayabileceğini ve betimleyebileceğini anlamak için, söz konusu kişilerin pra-

tik eylemlerine bakmaz. Bu araştırmaların neredeyse hiçbirinde, bireylerin olan şeyler hakkındaki konuşmalarını açıklamak için sergiledikleri pratik eylemlere bakılmaz. Örneğin, Los Angeles İntihar Önleme Merkezi'ndeki personelin bir kişinin intihar girişimi sonucunda ölümünü titizlikle belgeleme tarzı *ile* "gerçekte olan şey"e ilişkin müşterek kabulleri arasında muğlak bir uyumsuzluk olduğu bulunmuştur.

Araştırmacıların pratik eylemleri araştırmakla ilgilenmediklerini söylemek yakınmak değildir; bu, ne gözden kaçırdıkları bir fırsata işaret etmek, ne bir hatayı teşhir etmek ne de ironik bir yorum yapmaktır. Ne de bu örnekte, bu ilgisizliklerinin sosyolojik teorileştirmeyi "engellediğini" söylemektir. Ayrıca, yürüttükleri araştırmalar ne kuşku kuralına başvurmalarını ne de gündelik hayatın organize [düzenli] etkinliklerini bilimsel bir sorunsal kılmalarını engeller; bu tespitte, araştırma ve teorileştirmede 'temel' ve 'uygulamalı' ilgi-konuları arasında bir farklılık olduğu da ima edilmez.

O hâlde, onların pratik eylemleri ve pratik sosyolojik muhakemeyi araştırmakla "ilgilenmediklerini" söylemekle ne kastedilmektedir? Bu türden bir iddianın önemi nedir?

Üyelerin 'açıklamalar'ının kendine has ve yaygın bir özelliği, kendine has bir karaktere sahip diğer özellikleri pratik sosyolojik araştırmaların kabul edilebilir, rasyonel özellikleri olarak düzenlemeyi sağlamasıdır. Rasyonel özellik budur. Pratik eylemlerin sorunsallığı ve kendi araştırmalarının pratik uygunluğu açısından bakıldığında bir üyenin (kendi pratiklerinin, ilgili ortamların özel, yerleşik özelliklerinin kabul edilebilir açıklamasını sunacak eylemler olarak hizmet etmesini istiyorsa), en başta bu eylem ortamlarının nasıl işlemesi gerektiğini bilmesi gerekir. Araştırmacılar, üyelerin her türden açıklamalarını (bütün mantıksal biçimleri, bütün kullanımları ve bütün yöntemleri içinde) –gözlenebilir kıldıkları– ortamların kurucu özellikleri olarak görürler. Üyeler, kendi prosedürleri ve bulgularının bütün-pra-

tik-amaçlara-uygunluğunu sağlamak, bu uygunluğu başarmak, doğrulamak ve kanıtlamak için gerekli olan bu refleksiviteyi bilir, ona gerek duyar, dayanır ve başvururlar.

Üyeler –jüri üyeleri ve diğerleri– hem bu refleksiviteyi sorgulamadan benimser hem de onun rasyonelliğini fiilen onaylar, karşılıklı olarak sergiler, kanıtlar ve gözlenebilir kılarlar ve bütün bunlar söz konusu kişilerin 'durumsal pratikler'idir; bu refleksiviteye kendi araştırmalarının değiştirilemez ve kaçınılmaz bir koşulu olarak başvururlar.

Üyelerin pratik eylemleri araştırmakla "ilgilenmediklerini" öne sürdüğümde bunlarla hiçbir şekilde ilgilenmediklerini, çok az veya çok fazla ilgilendiklerini kastetmiyorum. Onların "ilgilenmemeleri" mantıklı pratikler, mantıklı çıkarımlar ve mantıklı bulgularla ilişkili bir durumdur. Bu 'ilgilenmeme', "bütün-pratik-amaçlar-için-açıklanabilir" olan şeyin bilhassa, sadece ve tamamen keşfedilebilir bir mesele olarak görülmesiyle ilişkilidir. Zira "onlarla ilgilenen" üyeler, (i) pratik etkinliklerin refleksivitesini gözlenebilir kılmaya ve (ii) bireylerin ehliyetli rasyonel araştırma pratiklerini –herhangi bir şekilde düzeltme veya ironi yapma gereği duymadan– organize olgular olarak ele almaya çalışacaklardır. Los Angeles İntihar Önleme Merkezi'nin üyeleri pratik sosyolojik muhakemelerde bulunan sokaktaki bireylere benzerler: Sahip olmaları gerekse de gerçekte bütün bilgilere ulaşamazlar.

Eylemin bağlama-bağlı bir pratik icra olarak analiz edilmemesi

Üyelerin oldukça farklı biçimler kazanan araştırmaları, analiz ettikleri ortamların kurucu özellikleridir. Üyeler benzer biçimde araştırmalarını bütün-pratik-amaçlara-uygun-kılmaya çalışırlar. Örneğin, Los Angeles İntihar Önleme Merkezi, ölümleri bütün-pratik-amaçlara-uygun-açıklanabilir-durumlar-kılan bir organize pratik icradır. İntihar Önleme Merkezi, intihar kaynaklı ölümlerin rasyonel olarak açıklanabilirliklerini bu açıklamaların

gerçekleştirildiği ortamların kabul edilebilir özellikleri kılacak organize pratik prosedürlere sahiptir.

Üyeler bu organize pratik icrayı somut etkileşim durumlarında, her yerde, sorunsuz ve yaygın bir biçimde gerçekleştirirler. Sosyoloji yapan üyeler açısından bakıldığında, bir pratik sosyolojik araştırmanın icra edilmesi, sosyologların pratik eylemlerin rasyonel özelliklerini kaçınılmaz olarak "antropolojik açıdan yabancı" bir olgu olarak ele almalarını gerektirir görünmektedir. Bu sözle aşağıdaki türden 'refleksif' pratiklere dikkat çekmek istiyorum: (i) üye [birey] gündelik hayatın aşina, yaygın etkinliklerini kendi açıklayıcı pratikleri sayesinde kabul edilebilir, aşina ve yaygın etkinlikler kılar; (ii) bütün durumlarda, ortak etkinlikler konusunda bir açıklamaya başvurulur, bu ortak etkinlikler "her seferinde yeniden" teyit edilir; (iii) üye, "tasavvur edilebilecek" ilişkili süreçler ve edinimlerin içinde ortaya çıktıkları ortamların *diğer* gözlenebilir özellikleriyle süreklilik içinde olduklarını düşünür; aynı zamanda, benzer biçimde, (iv) tanık olduğu somut "ortamlarda", bu ortamların *icra edilen* bir anlama, icra edilen bir gerçekliğe, icra edilen bir nesnelliğe, icra edilen bir aşinalığa, icra edilen bir açıklanabilirliğe sahip olduklarını teyit eder; bunların düzenli bir biçimde nasıl icra edilecekleri onun için hiçbir problem teşkil etmez, bunları muğlâk bir biçimde bilir ve bu bilgi sadece ehliyetli, emin bir tarzda, aynı biçimde, anormal standartlaşma içinde yapılırken açıklama gereği duymadan kullanılır.

Bu 'organize pratik icra' üyelerin etnografik araştırmalar yapmalarını, bunları benimsemeleri ve kullanmalarını gerektirir. Açıkça farkında olmadan sergilenen bu pratik icra üyeler açısından sıradan ve muazzam bir durumdur. Farkında olmadan sergilenen bu pratik icra bizim ilgilerimiz açısından yaygın ve muazzam bir olgudur, zira açıkça farkında olunmayan biçimlerde sergilenen şu özellikleri içerir: (1) Üyeler, gündelik etkinliklerinde, bağlama-gönderimli ifadeler ve eylemlerin soyutlanabilir, tipik, tekbiçimli, tekrarlanma potansiyeline sahip, bağlantılı ola-

rak ortaya çıkan, tutarlı, denk, ikame edilebilir, yönelimsel, anonim olarak betimlenebilir, planlı –kısaca, rasyonel– özelliklerine müştereken doğrulama ve kanıtlama metotları olarak müracaat ederler; (2) Bu müracaat, ayrıca, eylemlerin mevcut-bağlam-içinde analiz edilmesini gerektirir, zira hem "genelde bağlam" diye bir şey yoktur hem de 'bağlam'a bütün müracaatlar istisnasız özünde bağlama-gönderimlidir.

Üyelerin sağduyusal [gündelik] araştırmalarının *kabul edilebilir* rasyonel özellikleri –kabul edilebilirlikleri, sözgelimi tutarlılıkları, metotlulukları, tekbiçimlilikleri veya plânlılıkları– *belirli ölçüde* onların müşterek eylemlerinin ürünüdür. Los Angeles İntihar Önleme Merkezi soruşturmacıları, kodlama yapan öğrenciler ve jüri üyeleri açısından pratik araştırmalarının rasyonel özellikleri, *belirli ölçüde* onların örneğin kanıt parçaları, genel açıklamalar, tesadüfî ifadeler, söylentiler, kısmî betimlemeler, 'kodlanmış' ancak özünde muğlâk deneyim kataloglarından yararlanarak bir kişinin nasıl öldüğünü, hastaların psikiyatrik tedavi için seçilmesinde hangi kriterlerin kullanıldığını veya alternatif kararlardan hangisinin doğru olduğunu açıklamaya yönelik müşterek kanıtlama girişimlerini içerir. Burada dayanak noktası *bir ölçüde*dir.

Etnometodoloji nedir?

Yaygın pratik sosyolojik muhakeme tarzının belirgin özelliği, hangi alanda yer alırsa alsın, üyelerin konuşmaları ve davranışlarını bağlama-gönderimli özelliklerinden arındırma çabasıdır. Sonu gelmeyen birçok metodolojik araştırmada, üyelerin her zaman başvurdukları, özel durumsal ayrıntılar içeren bağlama-gönderimli ifadeler (organize etkinliklerin somut durumlarda gözlenebileceğini kanıtlamaya yönelik kesin bilimsel iddialara başvurularak) alandan ayıklanmaya çalışılmıştır.

Bağlama-gönderimli ifadeler ve eylemlerin özellikleri 'düzenli özellikler'dir. Bu özellikler organize [düzenli] olarak sergilenebilen anlamlara veya olgusallıklara, metotlu kullanımlara

sahiplerdir veya 'kültürel akranlar' arasında uzlaşıma dayanırlar. Bunlar, bağlama-gönderimli ifadeler ve eylemlerin düzenli olarak sergilenebilen unsurlarını içerirler. Bu unsurlar araştırmacıların müşterek yaygın etkinliklerinin süregelen özellikleridir. Üyeler, bağlama-gönderimli ifadeler ve eylemlerin rasyonalitesini gündelik, aşina ve rutinleşmiş pratik [somut] koşulların özelliklerini kontrollü olarak üretirken sergilerler. "Süreç ve icra olarak bağlama-gönderimli ifadeler"in üretilen bu rasyonelliği, düzenli durumsal davranışlarla ilişkili bütün zorunluluklara tâbî olan pratik [somut] görevler içerir.

'Etnometodoloji', bağlama-gönderimli ifadelerin ve diğer pratik eylemlerin rasyonel özelliklerini, gündelik hayatın organize [düzenli] ve ehliyetli pratiklerinin olumsal süregelen icrası olarak araştırır. Bu kitaptaki makalelerde bu olumsal süregelen icra sürecini ele aldık, sorunsal özelliklerini belirlemeye, onu araştıracak yöntemler geliştirmeye çalıştık, ancak öncelikle onun hakkında kesinlikle neler öğrenebileceğimizi araştırdık. Bu yazının kalan kısmında, bu süregelen olumsal icra üzerine yapılan üç araştırmadan yararlanarak ve sonuçta araştırma politikalarını özetleyerek etnometodolojiyi tanımlamaya çalışacağım.

Pratik Sosyolojik Muhakeme: "sağduyusal [gündelik] seçim durumlarında" açıklamalar yapmak

1957'de Los Angeles İntihar Önleme Merkezi (SPC) ve Los Angeles Tıbbî Soruşturma Bürosu Soruşturma Ölüm Belgelerine "bu işin durumunun dayattığı pratik kesinliğin sınırları içinde" bilimsel otorite sağlamak için bir araya geldi. Tıbbî Soruşturma Bürosu, intihar ve diğer ölüm biçimleri arasında muğlâk bir konumda yer alan bazı şüpheli "ani, doğal olmayan ölüm" vakalarını 'psikolojik otopsi' olarak adlandırılan bir inceleme yapması amacıyla İntihar Önleme Merkezi'ne gönderdi.[5]

5 Aşağıdaki referanslar Los Angeles İntihar Önleme Merkezi'nde geliştirilen 'psikolojik otopsi' prosedürü üzerine raporları içermektedir. Theodore J. Curphey, "Forensic Pathologist and the Multi-Disciplinary to Death", *Essays in Self-Destruction*, ed. Edwin S. Shneidman (International Science

İntihar Önleme Merkezi personelinin sağduyusal [gündelik] seçim durumlarındaki araştırma pratikleri ve ilgileri ile diğer seçim durumlarındaki (örneğin basit vakalarda jüri üyelerinin kararlarındaki; hastaların ayakta psikiyatrik tedavi için seçilmesinde klinik personelin tutumlarındaki; sosyoloji öğrencilerinin klinik dosyaların içeriklerini ayrıntılı kodlama talimatlarına göre kodlamalarındaki; antropolojik, lengüistik, sosyal psikiyatrik ve sosyolojik araştırmalarda başvurulan sayısız uzmanca prosedürdeki) araştırma pratikleri ve ilgileri benzer özellikler sergiler. Personel, İntihar Önleme Merkezi'ndeki çalışmanın aşağıdaki özelliklerini kendi hâkim çalışma koşulları olarak ve çalışmalarının etkililiği, verimliliği ve anlaşılırlığını değerlendirirken göz önünde bulundurulması gereken hususlar olarak açıkça kabul etmektedir –bu merkezin faaliyetlerine ilişkin kanıtları jüriler, anketler vb. üzerine diğer kanıtlara dâhil ettik.

Bütün araştırmacılar, (1) etkinliklerin zamansal boyutuna sürekli dikkat etmiş, (2) "sonraki adımda ne olması gerektiği"yle *bilhassa* ilgilenmiş; (3) çalışmalarını gerçekleştirmek zorunda oldukları ortamların nasıl işlediği hakkında "Herkesin Bildiği Şeyler"e ilişkin kendi görüşlerinin kanıtlarını sunmaya özen göstermiş ve bu işlemi, kararları kendi sergilenebilir seçimleriyle aldıkları somut durumlarda uygulamaya çalışmışlardır; (4) söz konusu somut seçimlerinde 'üretim programları', 'davranış yasaları', 'rasyonel karar alma kuralları', 'nedenler', 'koşullar', 'hipotezlerin sınanması', 'modeller', 'tümevarımsal ve tümdengelimsel çıkarım kuralları' olarak söz edilebilecek unsurların geçerliliğini

Press, 1967), Theodore J. Curphy, "The Role of the Social Scientist in the Medico-Legal Certification of Death from Suicide", *The Cry for Help*, ed. Norman L. Farberow and Edwin S. Shneidman (New York: McGraw-Hill Book Company, 1961); Edwin S. Shneidman and Norman L. Farberow, "Sample Investigations of Equivocal Suicides", *Journal of the American Medical Association* 184 (1963: 924-929); ve Edwin S. Shneidman, "Orientations Toward Death: A Vital Aspect of the Study of Lives", *The Study of Lives*, ed. Robert W. White (New York: Atheryon Press, 1963), yeniden basım *International Journal of Psychiatry*, 2 (1966: 167-200).

sorgulamamışlar ve bu türden seçim durumlarında reçetelere, tavsiyelere, söylemlere ve kısmen formüle edilen eylem planlarına başvurmuşlardır; (5) somut bir vakada kuralları uygularken reçetelerin, tahminlerin, tavsiyelerin, kısmî betimlemelerin etkililiği ve tutarlığını, tam ve ampirik uygunluğunu, yani rasyonelliğini görme ve sağlama, hangi türden durumlarda hangi "rasyonel (veya başka) karar alma kuralları"na başvurulması gerektiğini bilme ve bunları ehliyetli bir biçimde uygulama gereği duymuşlardır. (6) pratikte 'somut durum'un başlı başına bir olgu olduğuna karar verirken onun (başka özelliklerinden ziyade) rasyonel özelliklerini değerlendirmek için, bu türden olguların istisnasız tâbî oldukları 'karar kuralları'na veya 'karar teorileri'ne özellikle öncelik tanımışlardır ve (7) son olarak ve muhtemelen en karakteristik biçimde, yukarıdaki bütün özelliklerin yanı sıra, bir araştırmacının benimsediği alternatifler 'sistemi', onun kendi 'karar' metotları, bilgileri, seçimleri, açıklamaları ve eylemlerinin rasyonalitesi araştırmayı gerçekleştirdiği pratik koşulların kurucu unsurlarıdır –araştırmacılar kendi çabalarının pratik [kullanışlı] olduğunu iddia ve teyit ederken bunu bilir, dikkate alır, doğruluğunu tartışmaz ve sorgulamaz, kullanır ve ona müracaat ederler.

İntihar Önleme Merkezi üyelerinin sürdürdükleri araştırma gündelik işlerinin temel bir parçasıydı. Bu yüzden, personelin gündelik işlerinin kurucu özelliği olarak gördükleri 'araştırmalar'ı onların çalışma koşullarıyla, farklı iç ve dış raporlaştırma, kontrol ve değerlendirme zincirleriyle ve ilişkilerinin örgütsel olarak dayattığı ('gerçekçi', 'pratik' veya 'makul' bir biçimde örneğin, ne kadar hızlı, hangi kaynaklarla, kiminle, ne kadar uzun görüşüleceği hakkında konuşarak neler yapılacağı ve yapılabileceğine ilişkin değerlendirmeleri açısından önemli) önceliklerle yakından ilişkiliydi. "Yapabileceğimiz şeyi yaptık" ve "tüm mantıklı ilgiler açısından geldiğimiz nokta burasıdır" gibi açıklamalar yapılan işin uygun örgütsel anlamı, gerçekliği, kişisellikten-uzaklığı, failinin anonimliği, amacı, yeniden-üretilebilirliğini –yani, *uygun* ve *görünür* bir rasyonel açıklamasını– sağladı.

İntihar Önleme Merkezi'nin üyelerinin, bir-ölümün-nasıl-gerçekleştiğini "gerçekte" bütün-pratik-amaçlar-doğrultusunda kendi meslekî kapasiteleri içinde formüle edebilmeleri gerekir. "Gerçekte" kaçınılmaz olarak gündelik, sıradan, meslekî işlemlere referansları gerektirir. Merkezin üyeleri bu türden işlemlere, *özel ayrıntıları ifade etme gereği duymadan* sonucun mantıklılığının iddia edilebileceği uygun temeller olarak başvurma yetkisine sahiplerdir. İtiraz edildiğinde gündelik meslekî işlemler 'ilişkili parça' içinde açıkça belirtilecektir. Bu yapılmadığında söz konusu özellikler ortaya çıkan sonuçtan kopuk olacaktır. Araştırmanın nasıl yapıldığını açıklamak yerine, onun genel gerekler, genel beceriler, genel pratiklere uygun biçimde gerçekte-nasıl-yapıldığı açıklanır ve gerçek uzman araştırmacı olarak İntihar Önleme Merkezi personeli genel gerekler, genel beceriler, genel pratiklerden söz eder.

Her vakaya (ölüm biçimiyle ilişkili olarak) birden fazla başlığın verilmesi gerekir. Bir vaka dört temel ihtimalin –doğal ölüm, kaza, intihar ve cinayetin– mümkün hukukî bileşimlerini içerir.[6] *Bütün* başlıklar, hem belirsizlik ve muğlâklıktan ve kullanıldıkları her somut durumda ortaya çıkabilecek doğaçlamalardan kaçınmayı sağlayacak biçimde seçilir hem de muğlâklık, belirsizlik ve doğaçlamayı *gerektirebilecek* biçimde düzenlenir. *Hem* belirsizlik *–muhtemelen–* bir sorun oluşturur *hem de* araştırmacıların koşullara muğlâklık veya belirsizliği, doğaçlama, zamansallaştırma vb.ni *gerektirebilecek* biçimde yönelmeleri işlerinin bir parçasıdır. Elinde bir başlıklar listesi bulunan araştırmacı vakanın temellerini tespit etmek için adım adım ilerlemeyi gerektiren bir soruşturma yapmaz. Bu formül, "yaptığımız şey bu değildir" veya "araştırmamızın amaçlarını oluşturan başlıklar arasında bulduğumuz şeyin en iyi nihaî yorumunu *bu* başlık yansıtmak-

6 Mümkün bileşimler şunları içerir: (1) doğal ölüm, (2) kaza, (3) intihar, (4) cinayet; (5) olası kaza, (6) olası intihar, (7) olası doğal ölüm, (8) tespit edilemeyen kaza veya intihar, (9) tespit edilemeyen doğal ölüm veya intihar, (10) tespit edilemeyen doğal ölüm veya kaza, (11) tespit edilemeyen doğal ölüm veya kaza veya intihar.

tadır" biçiminde ifade edilir. Aksine, başlıkları sürekli olarak araştırma ilerledikçe elde edilen bulgular dikte eder ve bu yeni başlıklar sonradan dâhil edilir. Bir araştırmayı büyük ölçüde, araştırmacının söz konusu başlığın (ölü başlığı dâhil) taraflardan biri veya diğeri tarafından "kullanılacağını" varsaydığı ortamları kullanma biçimi yönlendirir ve araştırmacılar bu işlemi gerçekleştirmek için kullanılabilecek her tür veriye başvurur; yani başlığı, *bu* 'veriler'in gizlenip gizlenmeyeceğine, belirsiz kılıp kılınamayacağına, yorumlanıp yorumlanmayacağına, yönlendirilip yönlendirilmeyeceğine veya örneklenip örneklenmeyeceğine karar vermek için kullanabilirler. Bir araştırmanın yaygın özelliği, onunla ilişkili hiçbir şeyin kullanıldığı organize durumlardan bağımsız olmamasıdır. Nitekim rutin bir araştırma, araştırmacının gerçekleştirmek için belirli olumsal durumlara başvurduğu ve çalışmasının pratikte uygun olduğunu iddia ve teyit etmek için belirli olumsal durumlara dayanmak zorunda kaldığı bir çalışmadır. Gerçekleştirildiği somut pratiklere bakıldığında rutin bir araştırmanın kurala veya kurallara göre yürütülmediği söylenebilir. O, daha ziyade, kurallara yeterince uyulmayan bir araştırma olarak görünür, ancak *aynı zamanda* benzer biçimde, yeterince uygun olmadığı kabul edilmesine rağmen hiç kimse özellikle açıklamalar sunmaya ve istemeye çalışmaz.

Üyelerin araştırmalarında *yaptıkları* şey, "gerçekte olan" her şey hakkında rapor edecekleri bütün açıklamalar ışığında İntihar Önleme Merkezi'ndeki belirli, örgütsel bir konuma sahip olan, olabilecek kişilerin dikkatini çekmesi anlamında, her zaman bir başkasına yöneliktir. Bu türden faktörler araştırmanın algılanan özelliğine (araştırmacı, iddianın, kendi eylemlerinin akışı içinde tüm pratik amaçlar açısından doğru olduğunu açıklarken) büyük ölçüde katkıda bulunur. Bu yüzden, soruşturmacının, çalışmalarını sürdürürken incelediği kişinin nasıl öldüğünü açıklaması ve bu açıklamasını bütün pratik amaçlara uygun, yeterince açık ve ayrıntılı olarak sunması gerekir.

"Gerçekte olan şey", ulaşıldıktan sonra dosyaya eklenir ve

başlığın ne olması gerektiğine karar verilir; verilen başlık, yapılabilecek ve bu kararlar temelinde yapılabilecek şeyler ışığında sürekli olarak gözden geçirilebilir ve öngörülebilir. Nasıl karar verileceği nadiren yeni bir meseledir; karar, beklenen sonuçlar ışığında gözden geçirilir ve değerlendirilir. Bir iddia ortaya konulduktan ve soruşturmacı ölüm belgesini imzaladıktan *sonra*, sonuç yine de, onların ifadesiyle, "gözden geçirilebilir". Sonucun "bir kez daha" gözden geçirilmesi gerektiğine karar verilebilir.

Araştırmacılar, neticede, bir kişinin nasıl öldüğüne ilişkin, soruşturmacı ve memurun bu açıklamasının eksik olduğu veya ölümün Merkez'in üyelerinin iddia ettiğinden farklı biçimde – veya tam tersi yönde ya da onunla çelişecek şekilde– gerçekleştiği iddialarına direnmelerini mümkün kılabilecek türden bir açıklamaya ulaşabilmeyi çok fazla istediler. Onlar raporlarında ne sadece ne de tamamen sağ kurtulanların şikâyetlerine referansta bulundular. Bu sorunların çoğu hızla tamamlanması gereken soruşturma evreleriyle ilişkiliydi. Bu önemli ölçüde olumsal sonuçlara ulaşılmasının temelinde soruşturmacının bürosunun bir politik büro olmasından kaynaklanan kalıcı prosedürler vardı. Soruşturmacının ait olduğu büronun faaliyetleri sürekli olarak bu büroyla bağlantılı kayıtlar üretir. Soruşturmacının, emrindeki memurun ve danışman hekimin bilimsel çalışmalarının ürünleri olan bu kayıtlar yeniden gözden geçirilmeye açıktır. Büronun faaliyetlerini, bütün-pratik-amaçlar-doğrultusunda bilimsel raporlaştırma metotları oluşturur. Bu işlem, bir raporun geçerli olması için, dosyaya kaydedilmesini, yani yazılı olmasını gerektirir. Böylece, soruşturmacının bir rapor 'oluşturması', kamusal kaydın sadece kısmen belirli kişiler tarafından kullanılmasıyla ilişkili bir meseleye dönüşür. Araştırmacının niçin, nasıl veya ne yapacağı konusundaki ilgileri bir ölçüde onun bir uzman olarak becerisi ve ehliyetiyle ilişkili olacaktır. Ancak araştırmacılar diğerlerinin ilgilerinin de bu 'inceleme'yi biçimlendireceğini bilirler zira uzmanlar yürütülen çalışmayı, toplumsal olarak sürdürülen iddialarının bir parçası olarak bütün-pratik-amaçlara-bilim-

sel-açıdan-uygun-olup-olmadığını görmek için dikkatle inceleyeceklerdir. "Bütün-pratik-amaçlar-açısından gerçekte-bulunan-şey" hem araştırmacılar hem de bütün taraflar için önemlidir, zira o kaçınılmaz olarak ne kadar şey bulabileceğinizi, bunların ne kadarını sergileyebileceğinizi, ne kadar yorumlayabileceğinizi, ne kadarını gizleyebileceğinizi, (*araştırmacılar* dâhil) bazı önemli kişileri ilgilendirmediğini ne kadar söyleyebileceğinizi içerir. Bütün bu bilgilere araştırmacıların, bir meslekî görev olarak, bütün-pratik-amaçlara-uygun-biçimde kişinin-gerçekte-nasıl-öldüğüne ve gerçekte-toplum-*içinde*-nasıl-öldüğüne ilişkin yazdıkları raporlar sonucunda ulaşılır.

Kararlar araştırma sonucunu kaçınılmaz olarak etkiler. Bununla, araştırmacıların, "gerçekte ne oldu?" sorusuna *benzer türden birçok şey söylemesi* gereği duymalarını kastediyorum. Bu benzer türden önemli sözler bir metne verilen başlıklardır ve başlığın 'açıklama'sı olarak söz konusu metni kavramaya yöneliktir. Ancak, verilen bir başlığın neyin bir 'açıklaması' olduğu herhangi bir zamanda "birçok sözcükle" ifade edildiğinde bile, bu nitelemenin kesin olduğu öne sürülemez. Gerçekte farklı başlıklar önerilmesi, örneğin "vaka dosyasına yazılı bir metnin dâhil edilmesi" söz konusu ölümün bir açıklaması olarak birçok sözü kullanmak için başvurulabilecek isimlendirme temelleri sağlar. Kullanım örüntüleri açısından, başlıklar ve ilişkili metinlerin açık sonuçlara sahip oldukları görülebilir. Metinler kullanılarak (i) ilişkili bir durumda bu başlıklarla ne yapılabileceği, (ii) neye ulaşılabileceği veya (iii) örneğin "davayı yeniden açma", "bir şikâyeti sonuca bağlama" veya "bir sorunu bulma" kararının verildiği ortamı "şu an için" organize edebilecek yolları belirlemek için ne yapılması gerektiği görülebilir. Bu organizasyon yolları İntihar Önleme Merkezleri için "kesinlikle örüntüler"dir, ancak bu örüntüleri mümkün kılan süreçler her somut durumda tam kesin değildir.

İntihar Önleme Merkezi soruşturmacıları araştırmalarına, ölüm *şekli* muğlâk bir ölüm vakasıyla başlarlar. Soruşturmacılar söz konusu ölümü toplumda farklı biçimlerde sona erebile-

cek yaşam biçimlerinin örnekleri olarak ve (i) "sağ kurtulanlar içinde", (ii) memurun fotoğraflayabileceği, toplayabileceği ve bir araya getireceği beden parçaları ve takılar, ilaç şişeleri, tutulan notlar, giysi parçaları ve hatırlanmaya değer bu ve benzeri bilgi parçaları içinde ve ayrıca (iii) söylentiler, konuşulanlar ve hikâyeler –ortak karşılıklı konuşmalarda başvurulabilecek *her türden* 'repertuarın' materyalleri– içinde araştırabilir ve yorumlayabilirler. Bir hikâye, bir kural veya bir genel ifadeyi anlaşılır kılacak bu türden her bilgi parçası, üyeler açısından, toplumun sağ kurtulanları üretecek biçimde nasıl işlediğine dair kabul edilebilir tutarlı, standart, tipik, ikna edici, tekbiçimli, plânlı, yani uzmanca savunulabilir ve *kabul edilebilir* bir rasyonel açıklamayı formüle etmek için kullanılır. Okuyucu adlî patoloji üzerine standart bir ders kitabına baktığında bu hususu daha kolay anlayacaktır; okuyucu bu ders kitaplarında gırtlağı kesilmiş bir kurbanın fotoğrafıyla karşılaşacaktır. Soruşturmacı bu "görüntüyü" ölüm biçiminin net olmadığını göstermek için kullandığında aşağıdakine benzer bir şey söyleyebilir.

> Resimdekine benzer bir bedenin göründüğü bu vakada intihar nedeniyle bir ölüme bakmaktasınız, zira burada maktulün gırtlağındaki büyük bir yaranın yanı sıra 'tereddütlü kesikler' görülmektedir. Bu kesiklerin, kurbana yönelik bazı tereddütlü teşebbüslerin yapıldığı bir işlemin izleri olduğunu ve ölümcül darbenin daha sonra geldiğini tasavvur edebilirsiniz. Başka eylem akışları da tasavvur edilebilir ve dolayısıyla bu tereddütlü kesiklere benzeyen kesiklerin başka mekanizmalar sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir. Somut bir görüntüyle başlamak ve farklı eylem akışlarının bu resmi ölümle uyumlu kılabilecek biçimde nasıl sonuçlanabileceklerini tasavvur etmek gerekir. Bu fotoğraftaki görüntü söz konusu fiilin-bir-aşaması olarak tasavvur edilebilir. Somut herhangi bir görüntüde bu aşamaya tamamen uygun düşen bir eylem akışı mevcut mudur? Soruşturmanın ana sorusu budur.

Soruşturmacı (ve İntihar Önleme Merkezi'nin soruşturmacıları) yukarıdaki soruyu her *vaka*da sorarlar ve bu yüzden, onların somut karar girişimleri neredeyse kaçınılmaz olarak aşağı-

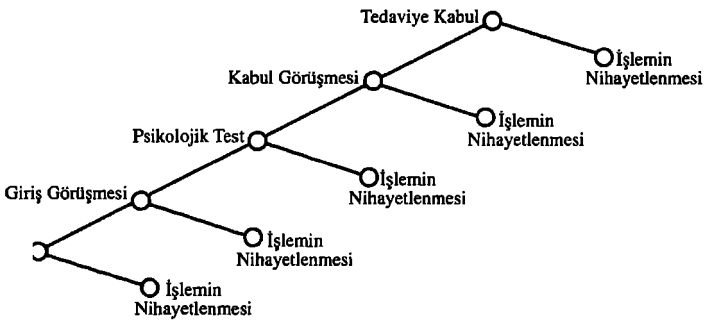
daki yaygın ve önemli özelliği sergiler görünür: İntihar Önleme Merkezi soruşturmacılarının "bu" konuda karar verebilmeleri, soruşturmaya büyük ölçüde *bununla*, *bu* 'görüntü'yle, eldeki her türden *bu* görüntüler toplamıyla başlamaları gerekir. Daha da ötesinde, *her şeyin* yeterince iyi yapılması, yani sadece yapılacak şeyin değil, yapılabilecek her şeyin yapılması gerekir. Soruşturmacının *yapılabilecek* her şeyi yapması gerekir. Bu sözle, bir İntihar Önleme Merkezi soruşturmacısının kolayca ikna olabileceği bir şeyi "yapması" ve gerekenden fazlasıyla ilgilenmemesini değil, aksine dikkate alması gereken her şeyi, kullanışlı olacak, bulunabilecek her şeyi, karar vermesinde yardımcı olabilecek her şeyi incelemesini, toplumun bu resmi üretecek, sonuçta bu sahne ortaya çıkacak tarzda nasıl işlediğini araştırmasını kastediyorum. Böylece, eldeki vaka hem bir örnek olarak hem de İntihar Önleme Merkezi soruşturmacılarının hedefi olarak hizmet eder. İntihar Önleme Merkezi üyesinin karşılaştığı her bulgunun, soruşturmacının "amaçladığı", "son analizde" ve "her halükârda" sahip olduğu şeyi üretecek biçimde toplumun nasıl işleyeceğini görmesini sağlayacak bir örnek olarak hizmet etmesi gerekir. Soruşturmanın gidebileceği nokta ölüme yol açan faktördür.

Pratik Sosyolojik Muhakeme: kodlama talimatlarının uygulanması

Birkaç yıl önce ortak çalışma arkadaşlarımla birlikte, "başvuran hastaların tedavi için seçilmesinde hangi kriterler geçerlidir?" sorusunun cevabını bulmak için U.C.L.A. Ayakta Tedavi Kliniği deneyimini analiz ettik. Yukarıdaki soruyu formüle etmek ve cevabını bulmak için Kramer ve çalışma arkadaşlarının akıl hastanelerindeki hastaların çeşitli ve belirgin özelliklerini betimlemek için kullandıkları kohort analizinin[7] bir türüne başvurduk. (Bu araştırmanın diğer yönleri Bölüm 6 ve 7'de aktarılmaktadır.) Tedavi süreciyle ilişkili etkinlikleri 'ilk temas', 'giriş görüşmesi',

7 M. Kramer, H. Goldstein, R. H. Israel and N. A. Johnson, "Applications of Life Table Methodology to the Study of Mental Hospital Populations", *Psychiatric Research Reports of the American Psychiatric Association*, (Haziran, 1956: 49-76).

'psikolojik test', 'kabul görüşmesi', 'tedaviye kabul' ve bunlardan her birine tekabül eden 'işlemin nihayetlenmesi' basamaklarını içeren Şekil 1'deki şemayı kullanarak anlamaya çalıştık. İlk temastan itibaren her bir 'işlemin nihayetlenmesi'yle son bulan basamakları 'tedavi kariyerleri' olarak terimleştirdik.



Şekil 1: Bir psikoloji kliniğinde hastaların tedavi kariyeri basamakları.

Hastalar ve klinik personel arasındaki etkileşimlerin ve yukarıdaki şemanın hangi özelliklerinin hangi kariyerler [basamaklar] ile ilişkili olduklarını öğrenmek istedik. Bilgi kaynaklarımız klinik kayıtlardı ve bu kayıtlardan en önemlileri, hastaların kabul edildikleri tedavi biçimleri ve vaka dosyalarının içerikleriydi. Hastanın kurumla ilk temasından tedavinin noktalandığı ana kadar hasta-klinik vaka işlemlerinin süregelen kayıtlarını elde etmek için bir "Klinik Kariyer Formu" tasarladık ve bunu vaka dosyalarının içine yerleştirdik. Klinik dosyalar, klinik personelinin hastaların faaliyetlerine ilişkin bireysel kayıtlarını içerdiği için, bu verilerin neredeyse hepsi onların kişisel raporlaştırma prosedürlerinin ürünleriydi.

U.C.L.A. Sosyoloji Bölümü'nde okuyan iki öğrenci Kodlama Kâğıdının maddelerini oluşturmak için 1.582 klinik dosyayı inceledi. Geleneksel bir güvenirlik prosedürü tasarladık ve bu prosedürü hem kodlayıcılar arasındaki hem de onların yukarı-

daki sıra içinde gerçekleştirdikleri kodlamalar arasındaki uyum düzeylerini belirlemek için kullandık. Geleneksel muhakeme tarzına göre, bunlar arasındaki uyum düzeyi kodlanan durumları somut klinik durumlar olarak görmeyi sağlayan temelleri sunar. Geleneksel güvenirlik değerlendirmelerinin kritik önemde bir özelliği, kodlamalar arasındaki uyumun nihaî sonuçlar konusunda uyumu içerdiğinin varsayılmasıdır.

Bu ön-çalışmanın ortaya çıkardığı ve hiç kimse için şaşırtıcı olmayan bir bulgu, kodlayıcıların, bu işi kotarmak için, kendi kodlama prosedürleriyle betimlemelerini üretmeyi amaçladıkları klinikte kullanılan en organize yolların neler olduklarını bildiklerini varsaymalarıdır. Daha ilginç olanı, bu tür varsayımsal bilgilerin gerekli olarak görülmesi ve kodlayıcıların (farklı nedenlerle) "gerçekte olan şeyi" kodladıklarından emin olmak için bu varsayımlara bilinçli olarak müracaat etmeleridir. *Onlar bu varsayımlara 'muğlâk' dosya kayıtlarıyla karşılaşmadıklarında da başvururlar.* Bu türden bir prosedür "kodlama talimatları görünüşte açık olsun olmasın, dosya içeriklerini soruşturmak için istatistiksel olasılık metotları kullanılır" iddiasını zayıflatır. Burada kodlama sonuçlarında uyum, bilinmeyen özelliklere sahip karşıt bir prosedürle sağlanmıştır.

Öğrencilerimizin kullandığı bu prosedür hakkında daha fazla bilgi elde etmek için bu güvenirlik prosedürünü sorgulanabilir bir faaliyet olarak araştırdık. Kodlanan sonuçların 'güvenirliği'ni kodlayıcıların dosya içeriklerini (Kodlama Kâğıdındaki maddeye ilişkin kendi değerlendirmeleri ışığında) gerçekte nasıl kaydettiklerini araştırarak test ettik. Kodlayıcılar, somut dosya içeriklerinin araştırılan soruların cevapları olup olmadığını hangi pratiklerle değerlendirdiler? Kodlayıcıların, "kodlama talimatlarının uygulanması" olarak adlandırılan pratikleri hangi somut etkinlikleri içermekteydi?

Araştırmanın asıl ilgileri doğrultusunda geleneksel güvenilir bilgilere ulaşmak için bir prosedür tasarladık. Bu prosedür ayrıca iki kodlayıcının, dosya içeriklerini (Kodlama Kâğıdıyla formüle

edilen) soruların cevapları olarak işleme biçimleri arasında ne kadar uyum veya uyumsuzluk olduğunu araştırmamızı sağladı. Ancak, kodlamayı hangi biçimlerde yaparlarsa yapsınlar, kendi varsayımlarının aksine daha büyük veya küçük oranda hata yapabilirlerdi. Fakat kodlayıcılar bu varsayıma, onları *bir* kodlama 'oyunu' içindeki 'doğru prosedürler' olarak alabilecekleri her yerde başvurdular. Soru "bu kodlama oyunları nelerdir?" biçimindeydi. Kodlayıcılar bu varsayıma her zaman nasıl başvurdular ve varsayımları, elde ettikleri her şeyi üretmeleri için yeterli miydi? Bu bilgileri nasıl elde ettiler?

Kodlayıcılar, araştırmacıların sorularının cevaplarını 'bulmak' için dosya içeriklerini incelerken çok geçmeden "vesaire", "-madıkça", "bunu geçelim" ve "fiiliyatta doğru"[8*] gibi faktörlerin önemini fark ettiler. Bunları uygunluk açısından *durumsal* faktörler olarak ve ilişkili pratikleri de *durumsal* tepkiler olarak adlandırıyorum. Kodlayıcılar *durumsal* faktörlere, kodlama pratiklerinin kliniğin organize etkinliklerini anlama açısından önemini kavramak için başvurdular. Kodlama talimatlarının, fiilen karşılaşılan dosya içeriklerini 'gerçek durumlar'ın raporları olarak ele almayı mümkün kılacak biçimde analiz etmeyi sağladığına bu önem açıklığa kavuştuğunda ikna oldular. Son olarak, *durumsal* faktörler "kodlama talimatlarının uygulanması"yla ilişkili pratiklerin değişmez unsurlarıydı. Talimatların muğlâk anlamları sürerken durumsal faktörlerin dikkate alınmaması kodlayıcılarda şaşkınlığa yol açtı.

Bu yüzden, 'yeni' güvenirlik araştırmasının farklı özellikleri, ilk olarak, söz konusu sonuçlara kesinlikle ulaşılabileceğini görmek için ve ikinci olarak, bana göre, kodlayıcıların ulaşılan sonuçları kendi soruşturma (ve karşılaştırma) yöntemlerinin genel sosyolojik karakterinin içerimleri olarak aldıkları (işlemleri kuralına göre yaptıkları –talimatlara uydukları veya onlara göre hareket ettikleri) açıkça görüldükten sonra geliştirildi.

8 Engellenmesi gereken bir davranışın yapıldıktan sonra artık uygun karşılanması.

Durumsal faktörler, klinik kayıtlarından hareketle yorumlanabilecek şey *ile* kodlayıcıların Kodlama Kâğıdına kaydettiği şeyler arasındaki uygunluğa karar vermede her zaman önemliydi. Talimatlar ne kadar kesin ve ayrıntılı olarak yazılmış olursa olsun, kesin istatistiksel kodlama kuralları[9] her maddeye göre ne kadar formüle *edilirse edilsin* ve dosyaların içerikleri kodlama kâğıdına ne kadar yansıtılırsa yansıtılsın, Kodlama Kâğıdına işlenen verilerin kliniğin etkinliklerinin gerçek durumlarının raporları [betimlemeleri] oldukları iddia edildiği bütün durumlarda; bütün vakalar ve maddelerde, kodlayıcının kodlama talimatlarını somut dosya içeriklerinin analizleri olarak kavramasına, "vesaire", "–madıkça", "bunu geçelim" ve "fiiliyatta doğru" ifadelerinin eşlik ettiği görülür. Bunu kodlayıcıların kullanım biçimleri mümkün kılar, zira onların bir dosyanın içeriklerini Kodlama Kâğıdının sunduğu ve işlem ağacının durumları olarak formüle edilen durumların raporu olarak görmeleri gerekir.

Araştırmacılar bu türden *durumsal* prosedürleri, genelde kodlama talimatlarının kusurlu yazım, ifade ve uygulanma biçimleri olarak görürler. Yaygın olarak benimsenen düşünceye göre, iyi bir çalışma, araştırmacıların kullandıkları kodlama kurallarının sayısını artırarak ve açıklık kazandırarak "vesaire" ve bu türden diğer durumsal pratiklerin kullanıldığı durumları en aza indirmelerini veya ortadan kaldırmalarını gerektirir.

Talimatların kullanılmasında durumsal özelliklerin yer almasını önemsiz bir ayrıntıymış gibi görmek veya durumsal faktörlerin mevcudiyetini talimatlardaki eksikliklerin bir ölçüsüymüş gibi değerlendirmek, önemli ölçüde, bir binanın duvarları sadece belirli bir yoldan ilerlemeye izin verecek kadar dar olduğunda çatının nasıl korunacağını araştırmanın en iyisi olacağına inanmaya benzer. Araştırmalarımız durumsal faktörlerin

9 David Harrah'ın 'bilgi uygunluğu" modeli "kesin istatistiksel araştırma metodu"nun anlamını belirlemek için alınmıştır. Bkz. David Harrah, "A Logic of Questions and Answers", *Philosophy of Science*, 28, No. 1 (Ocak, 1961: 40-46).

kodlama prosedürlerinin temel unsurları olduklarını gösterdi. Araştırmacı durumsal prosedürlere, talimatların –analiz etmeyi amaçladığı– özel ve somut duruma uygun olup olmadığını kavramaya çalıştığında gerek duyar. Her özel ve somut "araştırma durumu"na, dosya içeriklerinin 'doğru' bir kategoriye –başka deyişle, kodlamanın somut gidişatına– 'uygun' olduğunu "bulma" ve "değerlendirme" açısından bakıldığında bu türden durumsal faktörlerin, genellikle, bahsedilen "gerekli ve yeterli" kriterler üzerinde tartışmasız bir önceliğe sahip oldukları görülür. "Gerekli ve yeterli" kriterlerin kodlama talimatları doğrultusunda prosedürler temelinde tanımlandığı doğru değildir. Ne de "vesaire", "bunu geçelim" gibi durumsal pratikler mümkün olduğu kadar kesin kodlama talimatları olarak kullanıldığında bu ifadelerin mevcudiyetleri, kullanımları, miktarları veya durumlarının kontrol altında tutulabileceği veya araştırmadan ayıklanabilecekleri söylenebilir. Aksine, kodlayıcılar *durumsal* faktörlere başvurur ve *talimatların kesin olarak ne hakkında olduğunu anlamak için durumsal pratiklere başvurulur*. Kodlayıcılar *durumsal* faktörlere, talimatların kodlama kategorilerinin 'işlevsel tanımları' olup olmadığını anlamak için başvururlar. *Durumsal* faktörler, araştırmacıların "gerekli ve yeterli" kriterlere göre kodladıkları iddialarını savunmak ve sürdürmek için başvurdukları gerekli temeller ve metotlar olarak işler.

(Bana göre etkilerinin giderilmesi mümkün olmayan) *durumsal* faktörler, kodlayıcı, toplumsal açıdan ehliyetli bir üyenin konumunu "klinik faaliyetler içindeki sistem"le güvenilir bir gösterge ilişkisi içinde açıklayabilecek durumda olduğunu varsaydığında ve dosya içeriklerini bu varsayım temelinde ifade ettiğinde ortaya çıkar. Kodlayıcı, "dosyanın somut içeriğindeki sistem"i, kendisini, açıklamasını sunmaya çalıştığı düzenlemeler konusunda ehliyetli biri olarak varsaydığı için görebilir. Bir kişinin bir sözün İngilizce olup olmadığını tanımak için İngilizcenin düzenli kullanım biçimlerini bilmesi gerekmesi gibi, kodlayıcının da benzer bir konumda olması, oyun-içinde-herhangi-bir-

hamle-yapabilmek için onun kurallarını (bir sözün farklı kullanım biçimlerini veya bir oyunun farklı oynanma biçimlerini) bilmesi gerekir. Kodlayıcı, dosyanın içeriğinin "gerçek olduğunu bu sayede anlar" veya "dosyadaki bir notun 'gerçekte hakkında konuşulan' şey olduğunu" bu sayede görebilir.

Bu çerçevede, kodlayıcının, gerçek bir klinik oluşumu yakaladığından emin olduğunda somut dosya içeriklerini klinik-faaliyetler-içindeki-toplumsal-düzenin-ve-kliniğin-düzeninin temsili olarak ele alması gerekir. Somut dosya içerikleri kliniğin düzenli toplumsal faaliyetlerinin yaklaşık *temsilleri*dir. Kodlayıcının dosyaların içeriklerini *gösterge işlevler* olarak kullanması ifadesi ile, onun –somut içeriğin söz-konusu-düzenin-bir-tezahürü olduğunu anlamaya çalışırken– araştırdığı klinik faaliyetlerin düzenini bilmesi gerektiğine işaret ediyorum. Kodlayıcı "dosyanın içeriğindeki sistem"i görebildiğinde kodlama talimatlarının –onları durumsal kılacak– somut içeriklerle ilişkisini kavrayabilmek ve böylece somut içeriğin anlamını –bu anlam kendisi tarafından değiştirildiğinde bile– kendi gözünde somut klinik faaliyetlerin gerçek bir durumu olarak formüle etmek için kodlama talimatlarını genişletebilir ve başka türlü yorumlayabilir.

Bunun bazı önemli sonuçları vardır:

(1) Karakteristik olarak, kodlanan sonuçlar klinik durumların tarafsız betimlemeleriymiş gibi alınacak ve kodlama kurallarının bu tarafsız betimleme iddiasını desteklekdikleri varsayılacaktır. Ancak, tarafsız betimleme iddialarını anlaşılır kılmak için *durumsal* açıklamalara gerek duyulduğunda her zaman, kodlanan sonuçların klinik işlemlerin organize toplumsal karakterinin (gerçek düzenin ne olduğunu dikkate almadan ve muhtemelen gerçek düzenin ne olduğundan bağımsız bir biçimde) ikna edici bir yorumunu ürettikleri öne sürülebilir –ancak bunu savunulabilir bir cevap olarak görmüyorum. Hastaların klinik kariyerlerine ilişkin yaptığımız ve klinik işlemlerin sergilediği düzeni betimlemeye çalıştığımız araştırmamızın (ayrıca, farklı toplum-

sal düzenlemeler üzerine benzer biçimlerde gerçekleştirilen geleneksel birçok araştırmanın) aksine, bu açıklamanın, 'bilhassa' 'bilimsel prosedürler"le üretildiği için, düzenli bir girişim olarak klinik hakkında sosyal olarak üretilen, ikna edici ve uygun bir ifade tarzı içerdiği öne sürülebilir. Bu açıklama (bir kişinin kendi etkinlikleri üzerine bir raporunun büyük ölçüde bu etkinliklerinin bir özelliğine dönüşebilmesi gibi) klinik işlemlerin somut düzeninin bir parçası hâline gelecektir. *Bu somut düzen betimlenebilir olmaya devam edecektir.*

(2) Bir başka sonuç, bu kodlama talimatlarını dosyaların somut içeriklerini soruşturmak ve kodlama kâğıdının diline dönüştürmek için tasarladığımız ve kullandığımızda ve bu konuda neler yapabileceğimizi sorduğumuzda ortaya çıkar. Sunulan nihaî açıklama bizzat kliniğin faaliyetlerini yansıttığında bile, muhtemelen kodlama talimatlarının klinik faaliyetlerin bilimsel bir betimlemesini sunmanın yolu olarak yorumlanmaması gerekir zira böyle bir yorumda, kodlama dilinin, *hakkında* konuşulan üyelerin –kullanırlarken kendilerine hizmet eden– ilgilerinden bağımsız olduğu varsayılır. Aksine, kodlama talimatlarının bir retorik gramer içerdiğinin kabul edilmesi gerekir; bu talimatlar kliniğin organize gündelik faaliyetlerinin gerçekleştiği somut koşullarda uzlaşım sağlamaya ve bunu uygulamaya ikna edebilecek bir 'sosyal bilimsel' konuşma biçimi ve hiç kuşku yok ki üyelere, sahip olmaları beklenen bir kavrayış sağlar. Farklı ilgilere [yönelimlere] sahip üyelerin birbirlerini, kliniğe ilişkin kodlama talimatları doğrultusunda elde ettikleri bir açıklamaya referansta bulunarak ikna etmeleri ve klinik faaliyetler hakkında kişisellikten-uzak bir biçimde konuşarak uzlaşım sağlamaları ve bu esnada gerçekte *hakkında* konuşulan meselelerin anlamlarını korumaları mümkündür. Çünkü 'tartışmacılar' kendi meslekî yaşantılarındaki 'tartışmalar'da uygun veya uygunsuz, arzulanabilir veya arzulanmayan avantajlı veya avantajsız ilişkiler içinde yer alırlar. Bu konuşma biçimi onların ('neticede' olan şey hakkındaki açıklamada önemli olarak gördükleri –örgütsel olarak

belirlenen– ilgilerinden vazgeçmeden) kendi ilişkilerini kişisel-olmayan bir biçimde nitelendirmelerinin yolunu sağlar. Burada kliniğin düzeni hakkındaki tüm şey, onun özelliklerinin her zaman yine de söz-konusu-organizasyondaki başka hiç kimsenin –Herkesin Bildiğini bilen bir üye olarak herhangi bir kişinin– özellikleri olmamasıdır.

Pratik sosyolojik muhakeme: gündelik kavrayışlar

Sosyologlar 'gündelik kavrayış'ın 'ürün' ve 'süreç' olarak anlamlarını birbirinden ayırırlar. Bir 'ürün' olarak gündelik kavrayışın temel konularda paylaşılan bir mutabakat içermesi gerektiği düşünülür; bir 'süreç' olarak gündelik kavrayış, bir kişinin söylediği veya yaptığı şeylerin bir kurala uygunluğunu anlamak için başvurulan çeşitli metotları içerir. Weber'in yöntem ve bilgi olarak (her biri kendine has karaktere sahip) *açıklama* ve *anlama* kavramları sosyologların bu ayrımı yapabilmelerini mümkün kılmıştır.

Öğrencilerin gündelik karşılıklı konuşma biçimleri üzerine deneylerinin bir analizi, hem 'ürün' hem 'süreç' olarak gündelik kavrayışın "yorumlamanın iç zamansal akışı"nı sergilediğini göstermiştir. Öğrencilerin yaptıkları deneyler, *her iki anlamda da* gündelik kavrayışın zorunlu olarak işlevsel bir yapıya sahip olduğunu gösteren oldukça ilginç sonuçları ortaya koymuştur.

Elinizdeki kitabın ikinci bölümünde aktarılan araştırmada öğrencilerden, gündelik konuşmaları, tarafların gerçekte söyledikleri şeyleri kâğıdın sol tarafına ve bu söylenenlerden anladıklarını sağ tarafına kaydetmeleri istenmiştir. Burada aktarılan diyalog şöyledir:

KOCA:	Dana bugün parkmetreye hatasız bir biçimde bir peni yerleştirmeyi başardı.	Bu öğlen 4 yaşındaki oğlumuz Dana'yı kreşten eve getirirken, bir yere park ettiğimizde parkmetreye bir peniyi yerleştirecek kadar yükseğe uzanabildi, daha önce bunu başaramıyordu.

KARISI:	Onunla plakçıya mı gittiniz?	Oğlumuz bir peniyi parkmetreye yerleştirmişse bu durum, onunla birlikte sağda solda dolaşırken plakçıya uğradığınız anlamına gelmekte. Plakçıdan dönerken oğlumuz yanında mıydı, yoksa seni bir yerde mi bekledi?
KOCA:	Hayır, ayakkabı tamircisinde durduk.	Hayır, onu almaya giderken plâkçıya uğradım, birlikte eve dönerken ayakkabı tamircisinde durduk.
KARISI:	Niçin durdunuz?	Senin ayakkabı tamircisinde durmanın nedenlerinden birini biliyorum. Gerçekte niçin durdunuz?
KOCA:	Ayakkabıma yeni bağcıklar aldım.	Hatırlayacağın gibi, önceki gün kahverengi takımlarımdan biri üzerimdeyken bir ayakkabı bağcığı koptuğu için yenisini almak için durdum.
KARISI:	Mokasenlerinin fena hâlde yeni topuklara ihtiyacı var.	Düşündüğüm bir başka şeyi satın alabilirsin. Ayakkabının topukları daha kötü hâle geldiğinde siyah mokasenlerini giyebilirsin. Ayakkabılarına istediğin özeni gösterebilirsin.

Öğrenciler, kâğıdın sol tarafını hızlı ve kolayca doldurmalarına rağmen, sağ tarafı doldurmakta epeyce zorlandılar. Karşılarındakinin sözlerini değerlendirirken çoğu bunları yazmalarını ne kadar çok istediğimi sordu. Daha fazla uygunluk, açıklık ve netlik talep ettikçe iş daha zahmetli hâle gelmeye başladı. Son olarak, gerçekte hakkında konuştukları şeyi bütün ayrıntılarıyla bildiğimi varsaymalarını istediğimde, kendilerinden istenileni yapmanın imkânsız olduğundan yakınarak bu işten vazgeçtiler.

Yakınmaları "daha fazla şey" yazmanın zahmetliliğiyle ilişkili olsa da bu asap bozucu iş, neticede sırtında küfelerle dağa tırmanmaya çalışacak ölçüde emek gerektirmiyordu. Öğrenciler, hakkında konuşulan şeyin, "ilişkili her şeyi" yazmak için (yeterli zamandan, dayanma gücünden, kâğıt ve motivasyondan veya haklı bir nedenden yoksun olacak ölçüde) oldukça detaylı özel içeriklere sahip olmasından şikâyetçi değillerdi. Aksine, şikâyetleri ve ilişkili koşullar şu hususu içerir görünmekteydi:

Yazdığı şey ne olursa olsun, öğrenciyi bunun henüz uygun, net veya yeterince açık olmadığı konusunda ikna edebildiğimde ve bu muğlâklığı gidermeye istekli olduğunda yazdıkları, karşısındakiyle konuşmasının giderek daha özel ayrıntılarına girmeyi gerektirecekti.

Onlara verdiğim görevi "daha fazla şey" yazmaları gerektiği biçiminde algıladılar; bu yüzden, uygunluk, açıklık ve tamlık dayatması arttıkça görevin giderek zorlaştığı ve nihayetinde imkânsız hâle geldiği ve böylece, görevi gerçekleştirme biçiminin yapılan bu işin özelliklerini artırdığı söylenebilir mi? Gündelik kavrayış, temel konularda paylaşılan bir mutabakat içerdiğinde öğrencilerin buradaki görevi ile bir uzman sosyoloğun yönelmesi gerektiği varsayılan görev aynı olacaktır. Bu görevin amacına ulaşması uzman sosyologların onu aşağıdaki gibi gerçekleştirmelerine bağlıdır.

Öğrencilerin, ilk olarak, söylenen *şey*i hakkında konuşulan [asıl] *şey*den ayırt etmeleri ve ikisinin içeriğini bir gösterge ve gönderge denkliği içinde ifade etmeleri gerekir. *Konuşmanın taraflarının söyledikleri şeyler,* onların *hakkında konuştukları şeylerin* taslak, kısmî, eksik, örtük, eksik ifade edilen, gizli, muğlâk veya yanıltıcı hâlleridir. Bu görev söylenen şeyin taslak hâlindeki boşluklarının tamamlanmasını gerektirir. Hakkında konuşulan [asıl] şey tarafların söyledikleri şeylerin daha açımlanmış ve ilişkili benzer içeriklerini barındıracaktır. Bu yüzden, yukarıdaki sol ve sağ sütunlar formatı söylenen şeyin içeriklerini bir teybe kaydederek yazıya dökmeye elverişli olacaktır. Sağ sütun 'eklenebilecek' "daha fazla şey" içerecektir. Söylenen şeyin taslağı onun eksik hâli olduğu için, öğrencilerin (a) asıl içerikleri kavramak ve (b) bunların uygun olduklarını öne sürmek için gerekli temelleri bulmak amacıyla söylenenin dışında başka şeylere bakmaları (çünkü doğru olduğunu göstermeleri) gerekir. Bunlar belirli kişilerin somut karşılıklı konuşmalarının raporları oldukları için, öğrencilerin daha başka içerikleri, konuşmacıların "zihinlerindeki" şeyleri, ne "düşündüklerini", neye "inandıkları-

nı" veya "niyetlerini" araştırmaları gerekir. Öğrencilerin ayrıca, konuşanların (zihinlerindeki varsayımsal, hipotetik, tasavvur edilen veya 'olması muhtemel' şeyleri değil) fiilen söylediklerini kavradıklarını kanıtlamaları gerekir. Başka deyişle, 'fiilen' kavradıkları iddiasının temellerini ortaya koyabilmek için gözlenen eylemlere –tarafların davranış biçimlerine– müracaat etmeleri gerekir. Bu ancak bizzat konuşma sırasında, örneğin mevcut durumda dürüstlük, açıklık, samimilik ve nezaket gibi erdemli özellikleri sergilemeye çalışırken mümkündür. Özetle, öğrenci, tarafların hakkında konuştukları, ortaklaşa anladıkları şeylere ilişkin sunduğu açıklamalarının uygunluğunu göstermek için hem anlayışlar hem de paylaşılan mutabakatlar konusundaki kendi bilgilerine müracaat edecektir. Böylece, öğrenci herhangi bir şey yazarken, aynı topluluğun ehliyetli bir üyesi olduğum (karşılıklı konuşmalar yine de sıradan şeyler olduğu) için söylenen ve hakkında konuşulan şeyin uygun olup olmadığını ve konuşanların dayandıkları temelleri görebileceğimi varsayacaktır. Bu uygunluğu göremediğimde veya konuşmaların içeriklerini onlardan farklı biçimde ifade ettiğimde, ehliyetli olduğumu varsaydıkları –yani bütün bunlar, alternatif yorumlarımın onlar ve benim tarafımdan ciddiye alınmasını gerektirdiğini iddia etme hakkımı zayıflatmadığı– sürece öğrenciler talebimi, pratik koşulların gerektirdiğinden daha ayrıntılı bilgiler istediğim biçiminde yorumlayabilirler. Beni böyle bir durumda beni gereksiz detaycılıkla suçlamaları ve bundan yakınmaları gerekir zira bütün pratik amaçlar açısından bakıldığında bile, "söz konusu kişi için, kendisi yeterli olarak gördüğünde bir açıklama yeterlidir, hiç kimse bu gerçeği göremeyecek kadar kör değildir".

Bu tip bir görev, öğrencilerin "daha fazla şey" yazmaktan niçin yakındıklarını açıklar. Bu görev, ayrıca, daha fazla açıklık vb. istendiğinde zahmetliliğin niçin arttığını açıklar. Ancak "daha fazla şey" yazmanın niçin imkânsız olduğunu çok fazla açıklamaz. Zira görevin imkânsızlığının sadece bir yönü öğrencilerin niçin daha fazla yazmak istemediklerini açıklar fakat bunlar, eş-

lik eden bir diğer duyguyu, öğrencilerin niçin bu görevi bir ölçüde başarılamaz olarak gördüklerini açıklamaz. Son olarak, bu tip bir görev bu işi gerçekleştirme biçiminin, detayları artırdığı konusundaki şikâyetlerini açıklamaz.

Bu göreve ilişkin alternatif anlayış daha iyi bir açıklama getirebilir. İlk bakışta tuhaf görünebilse de belirli bir kullanım biçimini bir anlayışlar bütününün bir özelliği olarak betimlemek için, "öncelikle temel gündelik kavrayışların neleri içerdiğini bilmemiz gerekir" kabulünü bir kenara bıraktığımızı varsayın. Bu varsayımın yanı sıra, ona eşlik eden göstergeler teorisinin, "bir 'gösterge' söylenen şeyin ve 'gönderge' hakkında konuşulan şeyin özelliğidir ve bu yüzden gösterge ve gönderge tekabül eden içerikler olarak birbirleriyle ilişkilidir" kabulünü bir kenara bıraktığımızı varsayın. Böylece, bu türden bir göstergeler teorisini bir kenara bıraktığımızda, temel konularda başvurulan bir müşterek mutabakatın bir kullanım biçimini açıklama ihtimalini de bir tarafa bırakmış oluruz.

Bu fikirleri bir kenara bıraktığımızda; tarafların hakkında konuştukları bir şeyi, onların bunu *nasıl* konuştuklarından bağımsız bir şey olarak göremeyiz. Bu yüzden, tarafların hakkında konuştukları şeyin bir açıklaması, kesinlikle, onların nasıl konuştuklarını -bir metoda sahip olarak söyleyebilecekleri her şeyi, örneğin eşanlamlı, ironik, metaforik, şifreli, anlatı tarzında, sorgulayıcı veya cevaplayıcı tarzda konuşmalarını, yalan söylemeleri, örtbas etmeleri, öylesine konuşmalarını– betimlemeyi gerektirir.

Söylenen *şey* ve hakkında konuşulan *şey* arasındaki farka odaklanmak yerine, bir dil topluluğunun üyesi bir kişinin söylediği ve hakkında *konuştuğu* şeyi tanıması ve bunu *nasıl* konuştuğu ayrımı daha uygundur. Böylece, bir kişinin söylediği şeyin onaylanan 'anlam'ı, onun konuşma metodunu tamamen tanımayı, yani *nasıl konuştuğunu anlamayı* [*tanımayı*] gerektirir.

Bu yüzden, sol ve sağ sütunun içerikleri aynı şeyler olarak

okunmamalıdır ve öğrencinin konuşmacıların söyledikleri şeylerin içeriklerini açımlarken onların hakkında konuştukları [asıl] şeyi açıklaması gerekmez. Aksine, öğrenciler yazılı açıklamalarında bana, konuşmacıların söyledikleri şeylerin aslında söyledikleri şeyleri kavrama metodu olarak nasıl kullanılması gerektiğini öğretmeye çalıştılar. Öğrencilerden, tarafların aslında ve kesinlikle ne söylediklerini anlamayı sağlayacak talimatları bana sunmalarını istedim. Öğrencilere alternatif 'yorumlar' sunarak, muğlâklığın hâlen sürdüğünü ısrarla vurgulayarak onların bana, sadece, konuşmanın taraflarının neler söylediklerini farazi olarak, muhtemelen, tasavvuri olarak veya hipotetik olarak gösterdiklerine ikna ettim. *Onlar bu iddialarımı, mevcut talimatların eksik olduğu, ellerindeki kanıtların bu talimatların eksikliklerini gösteremediği ve kendi 'somut' ve 'varsayımsal' iddiaları arasındaki farkın talimatların tamlığına bağlı olarak değiştiği biçiminde yorumladılar.*

Artık öğrencilerin, "daha fazla şey" yazmayı gerektiren bu görevi giderek daha zor ve nihayetinde imkânsız bulduklarını ve bu işin başarılmasıyla ilişkili temel prosedürlerin *görevin* özellikleri içinde açıklık kazandığını gördük. Öğrencileri, bu talimatları, söylenenlerin anlamlarını 'giderek' daha kesin, açık, belirgin ve nihayetinde tam kılacak biçimde ve açıklık, kesinlik, belirginlik ve tamlık kazanan bu anlamları da varsayım gereği bizzat talimatların ve sadece talimatların özellikleri çerçevesinde açıklık kazanacak biçimde ifade etmeye yönlendirdim. Ne kadar dikkatli veya ayrıntılı olarak yazılabilecekleri hususunu bir kenara bırakarak onları bu imkânsız görevi gerçekleştirmeye, yani *bir* talimatlar setinin temel eksikliklerini 'giderme'ye zorladım. Onları, tarafların konuşurken söyledikleri şeyleri söylemek için uydukları 'prosedür kuralları'nı, yani duruma, hayal gücüne ve genişletmelere ilişkin her tür zorunluluğa direnmeyi sağlayacak metodu formüle etmeye yönelttim. Öğrencilerden, tarafların konuşma metotlarını, sanki bu metotlar (öğretilebilecek biçimde formüle edilen) bir prosedür kuralıyla kesinlikle uyum için-

de olan eylemlerle aynı biçime sahiplermiş gibi betimlemelerini istedim. Söylenen *şeyi* anlamak, bir kişinin *nasıl* konuştuğunu anlamak, örneğin bir kadın "ayakkabılarımın fena hâlde yeni topuklara ihtiyacı var" dediğinde anlatı tarzında mı, metaforik mi, imalı mı, yoksa öylesine mi konuştuğunu kavramaktır.

Öğrenciler hem bir kişinin konuşma biçimi problemini çözemediler, yani kişinin konuşma metodunu betimlemeyi başaramadılar, hem de kişinin bir kurala uygun olarak söylediği şeyin, anlamların tutarlılığı, uyumu ve iç bütünlüğünü kanıtlayacak bir kurala uygun olup olmadığını gösteremediler.

Kişiler gündelik ilişkilerini sürdürebilmek için, tarafların konuşmalarını; söyledikleri şeyleri açık, tutarlı, bütünlüklü, anlaşılır veya planlı kılmak için başvurdukları metotlara uygun biçimde (yani bir kurala uygun –kısaca rasyonel– bir biçimde) gerçekleştireceklerini varsayarlar. Söylenen şeyin anlamını kavramak, onun bir kurala uygun olarak söylendiğini anlamaktır. *'Paylaşılan mutabakat', üyelerin bir şeyin (temel hususlarda kanıtlanabilir eşleşmelere göre değil) bir-kurala-göre-söylendiğini kavramak için başvurdukları farklı toplumsal metotları ifade eder. Bu yüzden, uygun bir gündelik kavrayış örtüşen ortak özelliklerden ziyade bir süreçtir.*

Sosyoloji yapan bir kişi (ister sokaktan biri isterse uzman bir sosyolog olsun), gündelik kavrayışı, söylenen şeylerin (her zaman değil, sadece 'özel' durumlarda belirtilmesi gereken) metotlara uygun biçimde ifade edileceği varsayılan temel konularda bir mutabakat olarak alır.

Kadın ve kocasının birbirlerinin ne hakkında konuştuklarını keşfetmeleri gerektiği düşünülürse onların, bu konuşmanın her ikisi için de kabul edilebilir olduğunu ve söylenen veya söylenecek şeyin aralarındaki mutabakat konusunda başvurulabilir bir kurala dayalı etkileşimlere uygun şekilde gerçekleştiğini düşünmeleri, karşılıklı konuşmalarını analiz etmek için özneler-arası bir gramer şemasını, birbirlerini anlamalarını farklı biçimlerde

mümkün kılacak şekilde kullanmaları gerekir. Bu şema, onlardan hiçbirine konuşmanın nasıl yapıldığını belirleme hakkı tanımaz, ne de karşısındaki kişiye konuşmasını 'açıklaması' gerektiğini iddia etme hakkı verir.

Kısaca, yorumlamanın iç zamansal akışını sergileyen bir gündelik kavrayış, kesinlikle, işleyen bir yapıya sahiptir. Analizcinin gündelik kavrayışın işleyen yapısını dikkate almaması, toplumun sağduyusal bilgisini kesinlikle üyelerin kişilerin gerçekte ne yaptıklarına veya gerçekte "ne hakkında konuştuklarına" karar verirken kullandıkları biçimlerde kullanmasını, yani toplumsal yapılara ilişkin sağduyusal [gündelik] bilgiyi *hem* bir araştırma konusu *hem de* araştırmasının bir kaynağı olarak kullanmasını gerektirir. Bu konuda bir alternatif, müşterek eylemlerle ve sağduyusal [gündelik] anlayışlarla ilişkili metotları araştırmaya özel öncelik tanımaktır. Uzman sosyologların şimdiye kadar araştırmadıkları gerçek ve kritik önemdeki bu olgu,[10*] *belirli bir* anlama metoduna değil, aksine bireylerin gündelik hayatta başvurdukları oldukça çeşitli anlama metotlarına işaret eder. Bu metotlar kişilerin oldukça çeşitli sonsuz konuşma biçimlerini içeren bir listede görülebilir. Bu [gündelik] metotların karakterleri ve farklılıklarının bazı göstergelerini, ancak ve ancak, birçok mevcut toplumsal 'gösterge işlev' açıklamasında karşımıza çıkan işaret etme, etiketleme, sembolleştirme, amblemleştirme, şifreli yazma, analojiler, anagramlar, gösterme, minyatürleştirme, taklit etme, simüle etme gibi eylemleri –özetle, düzenli kültürel 'ortam biçimleri'nin bu ortamlar 'içinde' nasıl tanındığı, kullanıldığı ve üretildiğini– göz önünde bulundurduğumuzda görebiliriz.[11]

10 Türkçe Söyleyen Notu (T.S.N): gündelik kavrayışla ilişkili metotlar.

11 Monroe Beardsley buna işaret etmek için, bir sözün metaforik olarak kullanıldığında kişinin ne düşündüğünü bilmediğimiz için karar vermediğimizi, daha ziyade, onun ne düşündüğünü bir sözün metaforik olarak kullanıldığını gördüğümüz için bildiğimizi ifade eder ("The Metaphorical Twist", *Philosophy and Phenomenological Research*, Mart 1962).Bunun bir örneği olarak şiiri alan Beardsley şöyle yazar: "Bu gerçeğin ipuçlarının bir şekilde şiirde olması gerekir, yoksa şiiri kolayca okuyamayız".

Araştırma politikaları

Öğrencilere ödev olarak, (i) pratik [gündelik] eylemleri şimdiye kadar görülmeyen biçimlerde araştırmalarını, (ii) onların aslında nasıl sorunlu olduklarını; (iii) araştırmak için onlara nasıl ulaşılabileceğini ve (iv) haklarında neler öğrenebileceğimizi incelemelerini önerdim. Bize göre, 'etnometodoloji', pratik eylemlerin aşağıdaki araştırma politikaları temelinde ve bunların kullanımlarına eşlik eden olgular, sorunlar, bulgular ve metotlar çerçevesinde incelenmesidir.

(1) Oldukça büyük bir uygun ortamlar alanını, ancak ve ancak bir araştırma politikası, *pratik eylemler*in anlamı, gerçekliği, nesnelliği, nedeni, açıklaması, ortaklaşalığı gibi farklı nitelikler arasından 'seçilen' herhangi bir özelliği üyelerin eylemlerinin tezahürü olarak incelenebilecek *her türden durum* için kullandığında konumlandırmak mümkündür. Bu türden bir politika –dalgıçlıktan teorik fiziğe kadar– tasarlanabilecek her türden araştırmayı "ehliyetli organize toplumsal pratikler" olarak görmeyi gerektirir. "Gündelik etkinliklerin toplumsal yapıları"nı araştırma pratiklerinin ve ürünlerinin, örneğin bağlamlarını, nesnelerini, kaynaklarını, meşrulaştırmalarını, sorunsallarını sağlaması istisnasız her araştırma yapma biçimine ilgimize uygundur.

Nerede ve ne zaman gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin; ilgi alanları, organizasyonları, maliyetleri, süreleri, sonuçları ne kadar kapsamlı veya sınırlı olursa olsun; hiçbir araştırma türünün başarıları, saygınlığı, uygulayıcıları, iddiaları, felsefesi veya düşünürleri göz ardı edilemez. Su falı, dalgıçlık, matematik ve sosyolojinin prosedürleri ve sonuçları şu araştırma politikası temelinde değerlendirilir: (ister sokaktaki insanlar isterse de uzmanlar tarafından gerçekleştirilsin) istisnasız her araştırmanın anlamı, gerçekliği, metoduyla ilişkili her özellik, organize [düzenli] pratik eylemler ortamlarını kontrollü icra etmedir ve –büyücülükten topolojiye kadar– üyelerin pratiklerinin tutarlılıkları, plânlılıkları ve önemleriyle ilişkili faaliyetler veya bu pratikler ve

sonuçların yeniden üretilebilirliği konusundaki belirli kararlar sadece ehliyetli pratiklerin özel, durumsal koşullarda organizasyonu ile sağlanır.

(2) Üyeler, organize bir düzen için, sürekli olarak rasyonel olana karar vermek, bunu doğrulamak, diğerlerini buna ikna etmek veya rasyonelliğini açıklamak, yani kendi araştırmalarıyla ilişkili bu türden faaliyetlerin bütünlüğü, tutarlılığı, seçilmişliği, plânlılığı, etkililiği, metotluluğu veya bilinebilirliğini sözgelimi açıklamak, grafikleştirmek, soruşturmak, somutlaştırmak, kaydetmek, raporlaştırmak, tasarlamak, hakkında karar vermek zorundadırlar. Üyelerin, kendi gündelik ve düzenli faaliyetlerinin kurucu unsurları olan somut araştırma prosedürlerini somut düzenli koşullarda kabul edilebilir rasyonel eylemler olarak nasıl gerçekleştirdiklerini -somut faaliyetlerinin bütünlüğü, tutarlılığı veya plânlılığı, yani rasyonelliğini tanımlamak için bazı kurallara başvurduklarını söyleyerek– betimlemek yeterli değildir. Ne de üyelerin kendi araştırmalarının rasyonel özelliklerini araştırma kurallarına bağlı kalarak ürettiklerini söylemek yeterlidir. Aksine, 'uygun ispat', 'uygun raporlaştırma', 'yeterli kanıt', 'açık ifade', "büyük ölçüde kaydetme", 'zorunlu çıkarım', 'sınırlı alternatifler çerçevesi', özetle 'mantık' ve 'metodoloji'nin her konusu organize olgulara ilişkin yorumlamalardır. Bunlar organize müşterek pratiklerin olumsal icralarıdır ve olumsal icralar olarak bu pratikler, üyelerin karşısına farklı biçimlerde, örneğin normlar, görevler ve sorunlar olarak çıkar. "Uygun araştırma ve söylem"i tanımlayan şey, sabit kategoriler veya genel ilkelerden ziyade, sadece bu [olumsal] araştırma pratikleridir.

(3) Bu yüzden, önemli bir araştırma politikasına göre, faaliyetlerin etkinliği, etkililiği, verimliliği, anlaşılırlığı, tutarlılığı, plânlılığı, tipikliği, tekbiçimliliği veya yeniden üretilebilirliği –yani, pratik faaliyetlerin rasyonel özellikleri– bu özelliklerin üyeler tarafından benimsendiği, kullanıldığı, üretildiği ve haklarında konuşulduğu somut ortamlar dışında oluşturulan bir kurala veya standarda başvurularak değerlendirilebilir, tanınabilir, kategorileştirilebilir, betimlenebilir biçimindeki yaygın öner-

menin kesinlikle reddedilmesi gerekir. Araştırma pratiklerinin mantıksal ve metodolojik özellikleri ve sonuçlarının belirli bir kural aracılığıyla genel karakteristikleri çerçevesinde değerlendirildiği bütün prosedürler (bir başka değil) *etnometodolojik* araştırma açısından ilgiye değer olgulardır. Gündelik hayatın yapısal olarak farklı organik pratik faaliyetleri, rasyonel pratiklerin üretilmeleri, kökenleri, onaylanmaları ve sergilenmelerini anlamak için araştırabilir ve incelenebilir. Eylemin bütün 'mantıksal' ve 'metotlu' özellikleri, bir etkinliğin anlamının her özelliği, onun gerçekliği, nesnelliği, açıklanabilirliği, müşterekliği, yaygın organize toplumsal pratiklerin olumsal icraları olarak görülebilir ve araştırılabilir.

(4) Bu araştırma politikasına göre, bir 'toplumsal ortam'ın, bir-toplumsal-düzenin-temsilleri-veya-kanıtları-biçiminde-kendini-gösteren anlaşılabilir bir kendini-organize-eden-sistem olarak görülmesi gerekir. Bir 'ortam', kendi faaliyetlerini ve sahip olduğu özellikleri tespit edilebilir, hesaplanabilir, kaydedilebilir, raporlaştırılabilir, hikâyeleştirilebilir, analiz edilebilir –özetle, *açıklanabilir*– düzenli bir pratik etkinlikler ortamı kılacak biçimde organize olur.

Organize toplumsal 'düzenler', bir ortamın organize biçimlerini müşterek bir eylem olarak açıklamayı mümkün kılacak farklı metotlar içerirler. Araştırmacıların her türden etkililik, açıklık, tutarlılık, plânlılık veya verimlilik iddiası ve her türden uygun kanıt, ispat, betimleme veya önem iddiası bir *olgu* özelliğini bu müşterek çaba neticesinde kazanır ve farklı organize ortamlar varlıklarını bu metotlar sayesinde (etkinliklerin organizasyonları oldukları için) "sürdürür", "mümkün olur", "direnirler" vb.; bu müşterek metotlar sayesinde ortamlardaki etkinlikler, bütün-pratik–amaçlara-uygun açıklanabilir şeyler kılınır.

Bir ortamın organize olma biçimleri, kesinlikle, üyelerin bu ortamların biçimlerini açık, bütünlüklü, plânlı, tutarlı, seçilen, bilinebilir, tektip, yeniden-üretilebilir –yani rasyonel– bağlantılar kılma metotlarını *içerir*. Kişiler, kesinlikle, organize etkinlik-

lerin bir üyesi [parçası] olma biçimlerinde ciddi ve pratik bir 'keşfetme', 'kanıtlama', etkileşimlerini gerçekleştirdikleri gündelik durumlarda tutarlı, bütünlüklü, açık, seçilmiş, plânlı düzenlemelere 'ikna etme' girişimleri içinde yer alırlar ve oluşturdukları bu görüntü altında hareket ederler. Bir ortamın organize olma biçimleri, kesinlikle, üyelerinin ortama ilişkin hesaplanabilir, hikâye-edilebilir, herkesçe-bilinen, karşılaştırılabilir, resmedilebilir, temsil edilebilir açıklamalar –yani açıklanabilir durumlar– sunma metotlarını içerir.

(5) Her türden araştırma, istisnasız, herkesçe-bilinen şeylerin rasyonel özelliklerinin, kısmî betimlemelerin (eksik ifadeler, rastgele sözler), mitlerin, ikazlar içeren hikâyeler vb.nin açık kılındığı, kanıtlandığı organize ehliyetli pratikleri içerir.

Bağlama-gönderimli ifadeler ve eylemlerin sergilenebilir rasyonel özellikleri gündelik hayattaki organize faaliyetlerin sürekli icra edilen bir parçasını oluşturur. Meselenin özü budur. Bu rasyonel sürekli icranın kontrollü *üretimi* her konuda, her perspektiften ve her evrede üyeler açısından ciddi, pratik bir görev olmayı sürdürür, organize durumsal her davranışın zorunluluklarına tâbîdir. Elinizdeki kitaptaki bütün makalelerde bu olgunun uzman sosyolojik analizlerini farklı biçimlerde ortaya koymaya çalıştık.

İkinci Bölüm

Gündelik Etkinliklerin Rutin Temelleri Üzerine Araştırmalar

Problem

Kant için 'içerdeki' ahlâkî düzen müthiş bir gizem, sosyologlar için 'dışarıdaki' ahlâkî düzen teknik bir gizemdir. Sosyolojik teori açısından bakıldığında ahlâkî düzenin, gündelik hayattaki kurala-bağlı etkinlikleri içerdiği görülür. Bir toplumun üyeleri ahlâkî düzenle normal olarak algılanan eylem akışları biçiminde karşılaşır ve onu bu şekilde –bildik gündelik ilişkiler ortamları, diğerleriyle müştereken bilinen ve gerçekliği sorgulanmayan gündelik hayat dünyası olarak– tanır.

Üyeler gündelik toplumsal dünyadan "hayatın doğal gerçekleri" olarak söz ederler ve bunları tamamen ahlâkî gerçekler olarak görürler. Üyeler için, bu gerçekler hem 'bildik ortamlar'la ilişkilidir hem de ahlâken doğru veya yanlış oldukları için 'doğal şeyler'dir. Üyelerin "hayatın doğal gerçekleri" olarak gördükleri "bildik gündelik etkinlikler ortamları", hem gerçek bir dünya olarak hem de gerçek bir dünyadaki etkinliklerin ürünü olarak, onların gündelik varoluşlarıyla ilişkili muazzam gerçeklerdir. Bu bildik ortamlar, 'sabitler'i, yani uyanık durumda olan bir kişide oluşan "bu odur" fikrini sağlar ve oyun, rüya, hipnoz hâli,

tiyatro, bilimsel teorileştirme veya yüksek bir seremoni içinde başarılan gündelik hayat dünyasındaki her değişimin hareket ve karar noktasını teşkil eder.

Hümanist veya bilimsel, her disiplinde bildik sağduyusal gündelik hayat dünyası her zaman ilgi-konusudur. Bu dünya sosyal bilimlerin ve özellikle sosyolojinin temel bir ilgi-konusudur. Sosyolojinin sorunsalını, inceleme-konusunu oluşturur, sosyolojik tutumun temel inşasında yer alır ve sosyologların uygun açıklama iddialarını tuhaf ve ısrarlı bir biçimde hâkimiyeti altına alır.

Bu konunun merkezî önemine rağmen, ilişkili muazzam literatür toplumsal olarak tanınan 'bildik ortamlar'ın temel özelliklerini yakalayabileceğimiz ve bunları toplumsal düzenin boyutlarıyla ilişkilendirilebileceğimiz sınırlı miktarda veri ve yöntem içerir. Sosyologlar, toplumsal olarak yapılanan gündelik hayat ortamlarını hareket noktası olarak almalarına rağmen, bu sağduyusal [gündelik] dünyanın nasıl mümkün olduğu sorusunu nadiren sosyolojik araştırmanın özel konusu olarak görürler[12]. Aksine, gündelik dünyanın nasıl mümkün olduğu ya sadece teorik düzeyde konumlandırılır ya da mümkün olduğunu varsaymakla yetinilir. Sosyolojik araştırmaların bir konusu ve metodolojik temeli olarak sağduyusal gündelik hayat dünyasının tanımı, gerçekte uygun bir sosyolojik araştırma projesi olmasına rağmen ihmal edilmiştir. Bu yazıda, bağımsız bir araştırma konusu olarak sağduyusal etkinliklerin sosyolojik araştırmalar için merkezî önemini göstermeyi ve bir dizi araştırma raporunu aktararak "yeniden keşfedilmesini" teşvik etmeyi amaçlıyorum.

Gündelik ortamları görünür kılmak

Sosyologlar gündelik etkinliklerin istikrarlı özelliklerini açıklarken genelde ev halkı veya işyeri gibi bilinen ortamları seçer

12 Dipnot 13'de aktarılan Alfred Schutz'un çalışmaları bu konuda önemli bir istisnadır. Schutz'un yazılarına aşina olan okuyucu elinizdeki yazının ona ne kadar borçlu olduğunu anlayacaktır.

ve onların istikrarlı özelliklerine katkıda bulunan değişkenleri araştırırlar. Genelde belirli bir faktörler seti, yani gündelik ortamların toplumsal olarak standartlaşmış ve standartlaşan, "görülen ancak gözden kaçan", olması beklenen arka-plan özellikleri sorgulanmadan veri olarak alınır. Toplumun üyesi, arka-plan beklentilerini bir 'yorumlama şeması' olarak kullanır. Kişi bu yorumlama şemaları sayesinde somut görünüşleri, bilinen-durumların-tezahürleri olarak tanıyabilir ve anlaşılır kılabilir. Kişi, açıkça bu arka-plan beklentiler çerçevesinde hareket ederken aynı zamanda bu beklentilerin özellikle neyi içerdiği konusunda kafası bir ölçüde karışıktır. Onlar hakkında sorular sorduğumuzda ya çok az şey söyler ya da hiçbir açıklama yapamaz.

Zira bu arka-plan beklentiler kişinin ya gündelik ortamlara ilişkin "hayatın alışılagelen" bu özelliğine yabancılaşmasını veya onun esiri hâline gelmesini gerektiren görüşlere dönüşürler. Alfred Schutz'un işaret ettiği gibi, bunları sorunsal kılacak 'özel bir güdü'ye gerek vardır. Sosyologlar örneğinde bu 'özel güdü', toplumun üyelerinin genel pratik koşullarını –üyelerin bakış açısından, bu koşulların arka-plan özelliklerinin çoğunun zorunlu ahlâkî karakterini– teorik ilgi-konusu olarak almayı gerektiren programlı bir araştırmayı içerir. Gündelik etkinliklerin dayandığı "görülen ancak gözden kaçan" arka-plan beklentiler kişilerin içinde yaşantılarını sürdürdükleri, çocuk yaptıkları, duyguları yaşadıkları, düşünceleri düşündükleri, ilişkileri sürdürdükleri bir perspektif sayesinde görünür kılınır ve bu perspektiften hareketle betimlenir; bütün bunlar sosyoloğun kendi teorik araştırma problemlerini çözmesini mümkün kılar.

Sosyolog teorisyenler arasında, neredeyse sadece olgun dönem Alfred Schutz, gündelik hayat dünyasının kurucu fenomenolojisine ilişkin bir dizi klâsik araştırmada[13] "görülen ancak

13 Alfred Schutz, *Der Sinnhafte Aufbau Der Sozialen Welt* (Wein: Verlag von Julius Springer, 1932); *Collected Papers I: The Problem of Social Reality*, ed. Maurice Natanson (The Hague: Martinus Nijhoff, 1962); *Collected Papers II: Studies in Social Theory*, ed. Arvid Broderson (The Hague: Martinus

gözden kaçan" birçok arka-plan beklentiyi betimler. Schutz, arka-plan beklentileri "gündelik hayat tutumu" olarak adlandırır; onların sahnelenen özelliklerini "genelde bilinen ve gerçekliği sorgulanmayan dünya" olarak niteler. Schutz'un temel çalışması arka-plan beklentilerin doğası ve işleyişini açıklamayı, onları müşterek eylemlerle bağlantılı süreçlerle ilişkilendirmeyi ve ampirik olarak tasavvur edilebilen bir toplum içindeki yerlerini değerlendirmeyi daha ileriye düzeye taşımayı mümkün kılar.

Elinizdeki makalede aktarılan araştırmalarda hayatın alışılagelen, bildik özellikleri sayesinde gündelik ortamları yönlendiren bazı beklentileri ortaya çıkarmaya ve bu beklentileri gündelik etkinliklerin istikrarlı toplumsal yapılarıyla ilişkilendirmeye çalıştık. Prosedür olarak, araştırmaya gündelik ortamlarla başlamayı ve bunları 'sorunlu' kılabilmek için nelerin yapılabileceğini araştırmayı tercih ediyorum. Bu yüzden yapılabilecek şey, gündelik etkinliklerin yapılarının sıradan ve rutin bir biçimde nasıl üretildikleri ve sürdürüldüklerini anlamak için, algılanan ortamların anlamsız özelliklerini artıracak, bireyleri şaşırtacak, şok edecek ve kafa karışıklığı yaratacak ve bunu devam ettirecek, toplumsal olarak yapılandırılmış kaygı, utanç, suçluluk ve kızgınlık duyguları ve düzensiz etkileşimler üretecek işlemleri uygulamaktır.[14]

Bir çekincemizi belirtmemiz gerekir. Prosedürlere vurgulara rağmen, araştırmalarımın tamamen deneysel oldukları söylenemez. Onlar, Herbert Spiegelberg'in deyimiyle, "ağır işleyen bir yapıyı tasavvura yardımcı olması" amacıyla tasarlanmış 'gösterimler'dir. Bu deneylerin, inatçı ve bildik bir dünyanın yabancı yönlerini kavrayabilecek düşünceler sağladıklarını buldum.

Nijhoff, 1964); *Collected Papers III: Studies in Phenomenological Philosophy* (The Hague: Martinus Nijhoff, 1966).

14 Tersine, gündelik etkinliklerin yapılarının rutin bir biçimde nasıl üretildiklerinin bilgisinin, arzulanan rahatsızlıkları etkin bir biçimde nasıl üretebileceğimizi göstermesi gerekir.

Gündelik kavrayışların bazı temel özellikleri

Gündelik kavrayışların, muhtemelen, insanlar arasında belirli konularda belirli ölçüde paylaşılan bir mutabakatın sağlanmasını zorlaştıran oldukça çeşitli özellikleri vardır. Bu özelliklerin sayısı ve kapsamı sınırlı olduğunda ve pratik değerlendirme zorunluluğu bulunmadığında belirli ölçüde mutabakat içinde olduğumuz fikri özünde yanlıştır. Bunu aşağıdaki betimlemeyle gösterebiliriz.

Öğrencilerden gündelik konuşmaları, tarafların gerçekte konuştukları şeyleri sayfanın sol tarafına, onların ve karşılarındaki kişinin konuşulan şeyi nasıl anladığını sağ tarafına yazarak rapor etmeleri istendi. Bir öğrenci kendi karısıyla aralarında geçen aşağıdaki konuşmayı rapor etti.

KOCA:	Dana bugün parkmetreye hatasız bir biçimde bir peni yerleştirmeyi başardı.	Bu öğlen 4 yaşındaki oğlumuz Dana'yı kreşten eve getirirken bir yere park ettiğimizde parkmetreye bir peniyi yerleştirecek kadar yükseğe uzanabildi, daha önce bunu başaramıyordu.
KARISI:	Onunla plâkçıya mı gittiniz?	Oğlumuz bir peniyi parkmetreye yerleştirmişse, bu durum onunla birlikteyken sağda solda dolaşırken plâkçıda uğradığınız anlamına gelmekte. Geri dönerken oğlumuz yanında mıydı, yoksa seni bir yerde mi bekledi?
KOCA:	Hayır, ayakkabı tamircisinde durduk.	Hayır, onu almaya giderken plâkçıya uğradım, birlikte eve dönerken ayakkabı tamircisinde durduk.
KARISI:	Niçin durdunuz?	Senin ayakkabı tamircisinde durmanın nedenlerinden birini biliyorum. Gerçekte niçin durdunuz?
KOCA:	Ayakkabıma yeni bağcıklar aldım.	Hatırlayacağın gibi, önceki gün kahverengi takımlarımdan biri üzerimdeyken bir ayakkabı bağcığı koptuğu için yenisini almak için durdum.

KARISI:	Mokasenlerinin fena hâlde yeni topuklara ihtiyacı var.	Düşündüğüm bir başka şeyi satın alabilirsin. Ayakkabının topukları daha kötü hâle geldiğinde siyah mokasenlerini giyebilirsin. Ayakkabılarına istediğin özeni gösterebilirsin.

Karşılıklı bir konuşma incelendiğinde karşımıza şu özellikler çıkar: (a) Tarafların anladıkları ancak konuşma sırasında açıkça belirtmedikleri birçok husus vardır. (b) Taraflar çoğu hususu sadece fiilen söylenenler değil, aynı zamanda belirtilmeyen şeyler temelinde anlarlar. (c) Çoğu husus zamansal konuşmalar dizilerinin, bir sözcükler dizisinden ziyade, ilerlemekte olan bir konuşmanın dokümanter kanıtları olarak görüldüğü bir süreç sayesinde anlaşılır. (d) Taraflar meseleleri ancak ve ancak, somut dilsel bir ifadeyi ilgili hususların (her birinin kişinin, konuşurken, diğeri hakkında söyleyebileceği şeyleri yansıttığını varsaydığı) temel kalıbının bir dokümanı, 'işareti', konumlandırılması olarak ele almayı gerektiren müşterek bir 'anlama çalışması' içinde ve sayesinde anlarlar. Bu temel kalıp hem bireysel dokümanter kanıtların akışı içinde oluşur hem de bu kanıtlar, temel kalıplar hakkında "bilinen şeyler" ve bilinmesi beklenebilecek şeyler temelinde yorumlanır.[15] Temel kalıp dokümanter kanıtları ve kanıtlar da temel kalıbı açıklığa kavuşturmakta kullanılır. (e) İki taraf da kullanılan sözleri karşılıklı-konuşmadaki-durumlar olarak görür ve mevcut etkileşimin biyografisini ve gelecekteki görünümlerini ortak bir yorumlama ve ifade şeması olarak kullanır ve onlara referansta bulunur. (f) İki taraf da hakkında konuşulan şeyi anlamak için daha fazla şeyin söylenmesini bekler ve yine her iki taraf da söylenecekleri bekleme konusunda istekli görünür.

15 Karl Mannheim, "On the Interpretation of 'Weltanschauung'", *Essays on the Sociology of Knowledge*, çeviren ve editör Paul Kecskemetti (New York: Oxford University Press, 1952: 33-83): Mannheim 'dokümanter yorum metodu'ndan bu kitabında bahseder. Bu metodun özelliklerini 3. Bölümde ayrıntılı olarak inceledik.

Gündelik kavrayışlar akrep ve yelkovanın birbirini izleyen hareketlerine, yani olayların standart zaman içindeki izleyen konumlarına benzer biçimde koordine olan durumlar içerdikleri sürece belirli bir mutabakat üreteceklerdir. Gündelik kavrayışlar karşılıklı konuşmalarla bir-karşılıklı-konuşma-içindeki-durumlar olarak bağlantılı oldukları için, yukarıdaki açıklamalar en azından bir başka zaman parametresine gerek olduğunu gösterir: Konuşmanın tarafları, "hakkında konuşulan konu"nun –üretildiği eylem akışı sırasında gelişen ve gelişmiş– kurucu unsuru olarak zamanın rolünün farkındadırlar, zira hem bir süreç hem de bir ürün olarak konuşma *içerden* kavranır.

Karşılıklı konuşma ayrıca şu özellikleri sergiler: (1) Dinleyen, konuşanın biyografisi ve amaçları, konuşma koşulları, konuşmanın önceki seyri veya aralarındaki özel (somut veya potansiyel) etkileşim hakkında bir şeyler bilmediği veya bildiğini varsaymadığı sürece konuşmadaki ifadelerin çoğunu anlayamaz. Bu ifadelerin anlamları kullanıldıkları durumlara bağlı olarak değişir. (2) Hakkında konuşulan durumlar bilhassa bulanıktır. Onlar hem açıkça sınırlı bir "muhtemel kararlar bütünü"nün çerçevesini oluştururlar, hem de betimlenen durumlar içsel ilişkilere, diğer durumlarla ilişkilere ve ileriye ve geriye dönük ihtimallerle ilişkilere açık olan ve eşlik eden karar 'öbekleri' barındıran, esasen amaçlı ve onaylanabilir özellikler içerirler. (3) Zira taraflar karşısındakinin sözleri kadar kendi sözlerinin de dinleyicisi oldukları için, bir ifadenin anlaşılırlığı kişinin karşısındakinin daha sonra neler söyleyebileceğini tahmin ederek, söylenen şeyin mevcut anlamının açıklığa kavuşabileceğini düşünerek hareket etmesini gerektirir. Bu yüzden, birçok ifade [söz], konuşmanın sonraki akışı sırasında zaman içinde algılanır veya algılanabilir. (4) İfadenin [sözün] anlamının onun bir ardışık düzen içinde ortaya çıktığı yere, içerdiği terimlerin anlamlılığına ve betimlenen durumların konuşmacılar açısından önemine bağlı olduğuna işaret etmemiz gerekir.

Gündelik kavrayışların yukarıdaki özellikleri ile onların za-

mansal olarak şekillenen özelliklerini paranteze aldığımızda ve bir bellek üzerinde önceden kodlanmış veriler olarak değil, (önceden şekillenmiş koşullarda seçilmesi gereken) belirli bir alternatif anlamlar seti olarak başvurulabilecek (bir alternatif yollar bütününün karar verme zorunluluğunun ortaya çıktığı durum temelinde anlaşılmasını sağlayan) veri girişleri olarak aldığımızda karşımıza çıkan özellikleri karşıtlık içindedir. İkinci türden özellikler "katı rasyonel söylem"in özellikleridir, zira uygun bir mantıksal kanıtı tanımlayan kurallar içinde idealize edilirler.

Kişiler *gündelik etkinliklerini sürdürebilmek* için karşılarındakinin "gerçekte ne hakkında konuşulduğunu" anlamasını zorlaştırırlar. Kişilerin söylenenleri *anlayacakları* beklentisi, ifadelerin durumsallığı, referansların duruma özgü muğlâklığı, mevcut bir oluşumun geriye-ileriye dönük anlamları, daha önce kastedilen şeyi anlayabilmek için daha sonra bir şeyin olmasının [veya söylenmesinin] beklenmesi 'gündelik söylem'in kabul gören özellikleridir. Onlar –somut sözlerin ortak, mantıklı, anlaşılır, açık konuşmayla ilişkili durumlar olarak kabul edildikleri– genel söylemin [konuşmanın] "görülen ancak dikkat çekmeyen" özelliklerinin temelini oluştururlar. Kişiler söylemin [konuşmanın] bu özelliklerine, hakkında konuşulan şeyi bildiklerini, söyledikleri şeyin anlaşılır olduğunu ve anlaşılması gerektiğini iddia etme haklarının bulunduğu ve tüm bunlara diğerlerinin de hakkı olduğu koşullar olarak gerek duyarlar. Özetle, kişiler "görülen ancak dikkat çekmeyen" bu duruma, konuşmalarını müdahale edilmeden sürdürmeye hakları olduğunu iddia etmek için başvururlar. Bu kullanımlardan sapmalar ilişkiyi eski durumuna getirmeye yönelik doğrudan girişimlere yol açar.

Bu özelliklerin kabul edilebilirlikleri aşağıdaki vakalarda yapıldığı gibi gösterilebilir. Öğrencilere bir tanıdık veya dostla gündelik bir konuşma yapmaları ve bir deneyci olarak istedikleri şeyin sıra dışı olduğunu bir şekilde hissettirmeden, ısrarla onlardan kendi alışılageldik sözlerinin anlamını açıklığa kavuşturmalarını istemeleri talimatı verildi. 23 öğrenci bu türden 25

karşılaşma örneği rapor etti. Aşağıdaki tipik örnekler öğrencilerin raporlarından alınmıştır.

VAKA 1

Kadın denek, deneyciye önceki gün işe giderken araba parkında bir tekerinin patlak olduğunu fark ettiğini söyler.
(Denek): Bir tekerim patlak.
(Deneyci): Bir tekerim patlak" sözüyle ne demek istiyorsun?
Kadın denek bir an için duraklar görünür ve ardından soruyu düşmanca bir tavırla şöyle cevaplandırır: "Ne demek istiyorsun?" sözüyle gerçekte "Ne demek istiyorsun?" Patlak tekerlek patlak tekerlektir. Demek istediğim bu. Özel hiçbir şeyi kastetmiyorum. Ne aptalca bir soru!

VAKA 2

(Denek): Merhaba Ray. Kız arkadaşın ne hissediyor?
(Deneyci): "Ne hissediyor?" sözüyle ne demek istiyorsun? Kastettiğin şey fiziksel mi, zihinsel mi?
(Denek): Nasıl hissettiğini kastediyorum. Durumunuz nasıl?
(Dikkatle süzer.)
(Deneyci): Hiçbir sorun yok. Ne anlatmak istediğini biraz daha açıklığa kavuşturur musun?
(Denek): Aldırma. Tıp Fakültesi nasıl gidiyor?
(Deneyci): "Nasıl gidiyor?" sözüyle ne demek istiyorsun?
(Denek): Ne demek istediğimi biliyorsun.
(Deneyci): Gerçekten de bilmiyorum.
(Denek): Derdin ne? Hasta mısın?

VAKA 3

Cuma gecesi kocamla birlikte televizyon izliyorduk. Kocam yorgun olduğunu söyledi. Ben de "Nasıl bir yorgunluk? Fiziksel mi, zihinsel mi, yoksa aslında can sıkıntısı mı?" diye sordum.
(Denek): Bilmiyorum, esasen fiziksel olduğunu tahmin ediyorum.
(Deneyci): Adale ağrısı veya kemik sızlaması mı?
(Denek): Öyle olduğunu tahmin ediyorum. Bu kadar teknik olma.
(*Biraz daha televizyon izledikten sonra*)
(Denek): Bütün bu eski filmler içlerindeki eski demir karyolanın türü bakımından birbirine benziyorlar.
(Deneyci): Ne demek istiyorsun? Bütün eski filmleri mi, bazılarını mı, yoksa sadece izlediklerini mi kastediyorsun?

(Denek): Senin derdin ne? Neyi kastettiğimi biliyorsun?
(Deneyci): Daha net konuşmanı isterdim.
(Denek): Ne demek istediğimi biliyorsun! Düş geber!

VAKA 4

Erkek deneyci, nişanlısıyla bir konuşmaları sırasında onun kullandığı farklı sözcüklerin anlamlarını sorgular...
Denek yaklaşık 1.5 dakika soruları araştırma sorularıymış gibi cevaplandırdı. Ardından "Bu soruları niçin bana soruyorsun?" diye tepki verdi ve bu sözünü her sorudan sonra iki veya üç kez tekrarladı. Nişanlısı sinirli ve gergindi, yüz ve el hareketlerini... kontrol edemiyordu. Şaşkınlık içindeydi ve o "Benim yüzümden gergin" diye sızlandı ve "Bu işe bir son ver artık" dedi. Denek bir dergiyi alarak yüzünü kapattı. Ardından dergiyi yüzünden indirdi ve dalgın görünmekteydi. Niçin dergiye baktığı sorulduğunda ağzını kapattı ve daha fazla konuşmayı reddetti.

VAKA 5

Arkadaşım bana "Acele et, yoksa geç kalacağız" dedi. Geç sözüyle ne demek istediğini ve bu sözü hangi bakış açısından hareketle kullandığını sordum. Yüzünde bir şaşkınlık ve durgunluk ifadesi vardı. "Niçin bana bu tür aptalca sorular soruyorsun? Böyle bir soruyu kesinlikle cevaplandırmam. Bugün sende yanlış giden nedir? Niçin böyle bir ifadeyi analiz etmeye bir son ver demek zorunda kalayım? Sözlerimi herkes anlıyor, sen bir istisna olamazsın!"

VAKA 6

Denek sevinçle elini salladı.
(Denek): Nasılsın?
(Deneyci): Hangi konuda nasılım? Sağlığım, malî durumum, okuldaki işim, zihinsel huzurum...?
(Denek): (Yüzü kızardı ve aniden kontrolünü kaybetti.) Bak! Sadece nazik olmaya çalıştım. Açıkçası nasıl olduğun beni ilgilendirmiyor.

VAKA 7

Arkadaşımla zorba tutumundan rahatsız olduğumuz bir adam hakkında konuşuyorduk. Arkadaşım ona karşı duygularını şöyle ifade etti.
(Denek): Ona hastayım.
(Deneyci): Hastalığının nasıl bir şey olduğunu açıklayacak mısın?

(Denek): Benimle dalga mı geçiyorsun? Ne demek istediğimi biliyorsun.
(Deneyci): Lütfen hastalığını açıklar mısın?
(Denek): (Beni bir bulmaca kitabına bakar gibi dinledi.) Niye üzerime geliyorsun? Seninle asla bu şekilde konuşmayız, haklı değil miyim?

Arka-plan anlayışlar ve gündelik durumların 'uygunluğunun' kabulü

"Hangi türden beklentiler gündelik kavrayışların 'görülen ancak dikkat çekmeyen' arka-planını oluştururlar?" ve "Bu arka-plan beklentileriyle bireylerin kişiler-arası ilişkilerin istikrarlı seyrinin uygunluğunu kabul etmeleri arasında nasıl bir bağlantı vardır?" İlk olarak bir kişinin gündelik ve bilinen bir ortama nasıl bakacağı ve ardından (bir şeyin 'açıkça' ve 'gerçekte' ne olduğunu görmekle yetinmeyip) bakmaktan fazlasını yapmasını istediğimizde bu ortamı nasıl göreceği araştırıldığında bazı bilgiler elde edilebilir.

Üniversite öğrencilerinden, evde kalan pansiyoner öğrenciler olduklarını varsayarak, kendi evlerindeki faaliyetleri 15 dakika ile 1 saat arası gözlemeleri istendi. Bu kabule kesinlikle sonuna kadar bağlı kalmaları istendi. 23 öğrenci deneyimlerini rapor etti.

Öğrenciler yazılı raporlarında ev içi ortamları 'eyleme dönüştürdüler'. Burada neyi amaçladığımı göstermek için bir vakadan alıntı yapacağım.

> Eve kısa, şişman bir adam girdi, beni yanaklarımdan öptü ve "Okul nasıl gidiyor?" diye sordu. Onu nazik bir biçimde cevaplandırdım. Mutfağa yürüdü, iki kadından daha gencini öperken diğerine sadece merhaba dedi. Daha genç olan kadın bana "akşam yemeğinde ne istiyorsun?" tatlım diye sordu. "Hiçbir şey" diye cevap verdim. Omuzlarını silkti ve başka bir şey söylemedi. Yaşı daha büyük olan kadın homurdanarak mutfağı arşınlamaya başladı. Adam ellerini yıkadıktan sonra masaya oturdu ve eline bir yazı aldı. İki kadın sofrayı hazırlayıncaya kadar yazıyı okumaya devam etti. Daha sonra üçü masaya otur-

dular. O günkü olaylar hakkında havadan sudan konuştular. Kadınlardan daha büyük olanı yabancı bir dilde, diğerlerini güldüren bir şeyler söyledi.

Kişiler; ilişkiler ve etkinlikler geçmişleri, sahnenin gelişmekte olan bir yaşam koşulları bütünü içindeki yeri veya konuşmanın tarafları açısından ilişkili durumların yapısını oluşturan sahneler dikkate alınmadan betimlendi. Güdüler, âdetler, genellikle öznellik ve bu durumların toplumsal olarak standartlaşmış özellikleri dikkate alınmadı. Bu betimlemeler, araştırdığı sahneler hakkında deneklerle ortaklaşa bildiği şeylerin çoğunu, sanki bu sahnelere, toplumsal yapılara ilişkin sağduyusal [gündelik] bilgilerini bir ölçüde unutarak tanık olmuş gibi paranteze alan bir dışarıdan gözlemcinin betimlemeleri olarak görülebilir.

Öğrenciler üyelerin birbirlerini kişisel olarak hangi biçimlerde ele aldıklarına tanık olduklarında şaşırdılar. Birinin işi diğerlerinin de işi olarak ele alındı. Eleştirilen bir kişi ağırbaşlılığını sürdüremedi ve saldırısı diğerleri tarafından engellendi. Bir öğrenci evin düzenine ne kadar rahat hâkim olduğuna şaşırdığını rapor etti. Davranışlar ve duygular, izlenim idaresine yönelik açık ilgi olmadan sergilendi. Masa adabı kötüydü ve aile üyeleri birbirlerine daha az kibar davrandılar. Sahnede başlardaki bir talihsizlik aileyle ilişkili o günkü havadislerin sıradan bir konuşma konusuna dönüşmesiydi.

Öğrenciler bu bakış tarzını sürdürmenin güç olduğunu rapor ettiler. Aile nesneleri –özellikle kişiler, ancak ayrıca mobilyalar ve odaların düzeni– öğrencilerin kendilerini yabancı biriymiş gibi görme çabalarını zorlaştırdı. Çoğu alışılagelen hareketlerin nasıl yapıldığını, sofrada çatal bıçağın *nasıl* kullanıldığını, kapının nasıl açıldığını veya aile üyelerinin birbirleriyle *nasıl* merhabalaştıklarını huzursuz bir biçimde fark etti. Çoğu anlaşmazlıklara, münakaşalara açık olması yüzünden bu tutumu sürdürmenin zor olduğunu ve düşmanca güdülerin sinir bozucu biçimde görünür hâle geldiklerini rapor etti. Bu raporlarda çoğu kez, yeni

görünür sorunların sıralandığı bir açıklamaya, öğrencinin aile sorunlarına ilişkin sunduğu kendi açıklamasının doğru bir görüntü olmadığı iddiası eşlik etti: Aile *aslında* oldukça mutluydu. Bazı öğrenciler, daha sınırlı düzeyde, bunaltıcı bir "oyuna ayak uydurma" duygusu rapor ettiler. Bazı öğrenciler, "gerçek ben"i davranış kurallarının yönlendirdiği etkinlikler olarak formüle etmeye çalışmalarına rağmen, kötü bir iş olduğunu düşünerek bundan vazgeçtiler. Kendilerini 'alışıldık' koşullarda bir "gerçek benlik" olarak görmeyi daha inandırıcı buldular. Yine de, bir öğrenci diğer kişinin kendi eylemleri karşısında sergileyebileceği tepkileri bilinçli olarak ve başarılı bir biçimde nasıl öngörebileceğini fark etti. Öğrenci bu duyguyla ilişkili herhangi bir sorun yaşamadı.

Çoğu açıklamada şu tepkinin bir türü rapor edildi: "Vakit doldukça mutlu oluyorum, artık gerçek bana dönebilirim".

Araştırmacı-öğrenciler "pansiyoner öğrenci tutumu"ndan bakışın kendi gerçek ev ortamlarını yansıtmadığına ikna oldular. "Pansiyoner öğrenci tutumu" onların pratik öneme sahip ilginç, basit ve yanıltıcı tutarsızlıklar olarak değerlendirdikleri görünüşler üretti. Onların kendi ev ortamlarındaki bildik bakış biçimleri nasıl değişti? Ev ortamlarına nasıl alışılagelenden farklı biçimde bakmaya başladılar?

Onların raporlarında 'alışılageldik' ve 'gerekli' bakış biçimiyle çelişen şeyler bulunabilir. (1) Onlar kendi evlerine pansiyoner öğrenci gibi bakarken, karşılıklı olarak kabul gören durumlar dokusunun yerine, bu karşılıklı dokuyu *geçici olarak* göz ardı etmeyi gerektiren bir yorumlama kuralını geçirdiler. (2) Bu karşılıklı olarak kabul gören durumlar dokusunu, bu dokunun temel yapılarının bir tanımı olarak bu yeni tutum altında değerlendirdiler. (3) Diğerleriyle etkileşim sırasında bu değerlendirme, doğası ve amacını sadece kullananın bildiği, ifade edilmeyen, kullanan tercih ettiği anda benimsenebilecek veya terk edilebilecek ve bir iradî seçim meselesi olan bir tutum içinde gerçekleştirildi.

(4) Bir amaç olarak bu tutum, bir kişisel mesele olarak ve açık ve belirli bir kurala gönüllü uyarak sürdürüldü; (5) bu tutumun amacı, bir oyunda olduğu gibi, şeylere bizzat belirli bir kural altında bakmaktı. (6) Bununla birlikte bu bakış, kişinin ilgilerini bu tutum içinde diğerlerinin eylemlerine ayarlaması zorunluluğu içermiyordu. Araştırmacı öğrenciler bunları tuhaf buldular.

Öğrenciler bu arka-plan beklentileri hem ailevî sahnelere bakış biçimleri olarak, hem de içinde hareket ettikleri eylem zeminleri olarak kullandıklarında söz konusu sahneler aile üyelerinin şaşkınlıkları ve öfkeleriyle sonuçlandı.

Bir başka prosedürde, öğrencilerden kendi evlerinde yaklaşık 15 dakika ve 1 saat arasında pansiyonerler olduklarını ve bu kabul temelinde hareket ettiklerini tasavvur etmeleri istendi. Tedbirli ve nazik davranmaları söylendi. Kişisel davranışlardan kaçınmaları, resmî hitap etmeleri ve sadece konuşmaları gerektiğinde konuşmaları istendi.

49 örnekten 9'unda öğrenciler ya bu değerlendirmeyi (5'inde) yapmayı reddettiler ya da deneme (4'ünde) başarısız oldu. "Hiç denemeyen" öğrencilerden 4'ü bunu yapmaktan korktuğunu söyledi; bunlardan beşincisi bir kalp problemi olan annesinin heyecanlanmaması için bu riske girmediğini söyledi. 'Başarısız' örneklerden ikisinde aile, deneyi başından itibaren bir şaka olarak aldı ve öğrencinin süregelen eylemlerine rağmen bu farklı davranışa direndi. Üçüncü bir aile, ifade edilmeyen bir problem olduğunu düşünmesine rağmen, davranışlardan hiçbirini ilgiye değer görmedi. Dördüncü ailede, anne ve baba kızlarına "çok hoş" dedi, ancak davranışının nedenini kısaca açıklamasını istediler.

Örneklerin kalan 45'inde aile üyeleri büyük ölçüde afalladı. Bu tuhaf eylemleri anlamaya ve durumu yoğun bir biçimde normal görünüşüne döndürmeye çalıştılar. Raporlar hayret, şaşkınlık, şok, kaygı, utanç ve öfke açıklamalarıyla doluydu ve farklı aile üyeleri, öğrencileri vasat, düşüncesiz, bencil, iğrenç ve kaba

olmakla suçladı. Aile üyeleri açıklamalar talep ettiler: "Mesele nedir? Ne yapmaktasın? Ateşin mi yükseldi? Hasta mısın? Seni bu kadar üstün kılan nedir? Niçin böyle delice davranıyorsun? Aklını mı kaçırdın, yoksa aptal mısın?" Bir öğrenci, annesine arkadaşlarının önünde, buzdolabından hafif bir yemek almayı düşündüğünde bunu yapabileceğini söyleyerek onu utandırdı. "Biraz hafif bir yemek almayı düşündün mü? Bana sorma gereği duymadan burada yıllardır öğünü hafif yemeklerle geçiştirdin. Niçin böyle davranıyorsun?" Sadece gerektiğinde konuşan kızına öfkelenen bir anne ona saygısız ve itaatsiz davrandığı için bağırmaya başladı ve kızının sakinleştirme çabalarına direndi. Bir baba kızını başkalarının huzuruyla yeterince ilgilenmediği ve şımarık bir çocuk gibi davrandığı için haşladı.

Aile üyeleri, kimi zaman, öğrencinin eylemini başlangıçta müşterek sıradan bir komedinin işareti olarak almalarına rağmen çok geçmeden sinirlendiler ve öfkeyle öğrenciyi nerede durması gerektiğini bilmemekle suçladılar. Aile üyeleri ("Elbette Bay Herzberg!" gibi ifadeler kullanarak) çocuklarının 'nezaket'iyle alay ettiler veya ukala bir genç gibi davranmakla eleştirdiler ve genellikle aşağıladılar.

Açıklamaları öğrencinin önceki, anlaşılır güdüleri içinde aradılar: "Çok fazla ders çalışıyordu", "hastaydı"; "nişanlısıyla kavga etmişti". Sundukları açıklamalar kabul görmeyince gücenen aile üyeyi [çocuklarını] geri çekilmeye zorlayarak, suçlayarak, misilleme yaparak ve kınayarak soyutlamaya çalıştı. "Aldırış etmeyin, gıcıklığı yine üzerinde"; "Önemsemeyin, bana bir şey soruncaya kadar hiçbir tepki vermeyin"; "Beni incitiyorsun, ben de seni ve bazılarını inciteceğim"; "Niçin her zaman aile içi uyumumuzda sorunlara yol açman gerekiyor?" biçiminde tepkiler verdiler. Çoğu açıklamada aşağıdaki tepkinin farklı biçimleri rapor edildi. Oğlunu yatak odasına kadar izleyen bir baba, "annen haklı. İyi görünmüyor ve anlamlı konuşmuyorsun. Geç saatlerde çalışmayı gerektirmeyen bir başka işe gir" dedi. Öğrenci bunu dikkate aldığını belirtti fakat kendini iyi hissettiğini ve sadece biraz yal-

nız kalmaya ihtiyacı olduğunu söyledi. Baba büyük bir öfkeyle, "senden olman gerekenden fazlasını istemedim, annene terbiyeli davranmayacaksan evi terk etmen daha iyi olacak!" dedi.

Öğrencinin sunduğu açıklamada yaşanan rahatsızlığı telâfi edemeyecek hiçbir husus yoktu. Bununla birlikte, aile üyeleri çoğunlukla durumdan hoşnut değildi ve bu deneyimi (öğrencinin aksine) gerçekte nadiren eğitici buldular. Kız kardeşlerden biri onun açıklaması karşısında ailenin dört üyesi adına soğuk bir cevap verdi: "Lütfen, bu deneylerden daha fazla istemiyoruz. Biliyorsun biz deney fareleri değiliz". Bazen aile üyeleri, sunulan açıklamayı kabul ettiklerinde bile, bu duruma gücendiklerini belirttiler. Bazı örneklerde, öğrenciler açıklamayı onlara, yani ailelerine bıraktıklarını veya hem "deney karakteri içinde" söyledikleri hem de gerçekte kastettiği şeyleri kendileri ve ailelerinin büyük ölçüde merak ettiğini rapor ettiler.

Öğrenciler deneyi tamamlamakta zorlandılar. Ancak onlar, deneyleri izleyenlerin açıklamalarının aksine, karşılaştıkları güçlükler aslında oynamaya çalıştıkları rolün gereğiymiş gibi değerlendirilmediğinde bir pansiyoner-öğrenci olarak bu türden durumlarla yüz yüze geldiklerinde gerçekte nasıl bir tepki sergileyeceklerini bilmediklerini rapor ettiler.

Kesinlikle beklenmeyen bazı bulgulara ulaşıldı: (1) Çoğu öğrenci zihninde kapsamlı provalar yapsa da çok azının raporunda, sergilenmesi beklenen korkular veya utanma vardı. (2) Öte yandan, çoğu kez beklenmeyen ve rahatsız edici gelişmeler yaşansa da sadece bir öğrenci ciddi bir üzüntü rapor etti. (3) Çok az öğrenci deney bir saati aştığında tam bir rahatlama hissi rapor etti. Çoğunlukla kısmî rahatlamalar rapor edildi. Çoğu kez, karşılarındaki öfkelendiğinde onlara kızdıklarını ve kolayca öznel olarak değerlendirilebilecek duygular ve eylemler sergilediklerini rapor ettiler.

Deneyleri izleyenlerin raporlarının aksine, 'pansiyoner-öğrenci' rolü oynayanların raporlarında ortamın 'eyleme dönüştürülmesi'ne ilişkin çok az durum vardı.

Arka-plan anlayışlar ve toplumsal duygular

Toplumsal duygulara sosyal bilimlerdeki yaygın ilgiye ve klinik psikiyatrinin verdiği büyük öneme rağmen şaşırtıcı olan, duyguların üretiminin toplumsal olarak yapılanmış koşulları hakkında çok az şey yazılmasıdır. Bu ilgiye rağmen, duyguların üretimi, kontrolü ve onaylanmasında gündelik arka-plan anlayışların rolü neredeyse *hiç araştırılmamıştır*. Bu konudaki eksikliği, en belirgin biçimde, kişilerin kendi gündelik etkinliklerini (coşku veya dostluk üretecek ya da kaygı, suçluluk, utanç veya bıkkınlıktan kaçınacak biçimde) nasıl sürdürdüklerine ilişkin sağduyusal betimlemelerini incelediğimizde görebiliriz. Gündelik kavrayışlar ile toplumsal duygular arasındaki bağlantıları, öğrenci-pansiyonerlerin önemli bir ilişkiler durumunu 'açık', 'doğal ve 'gerçek' bir durum değilmiş gibi alarak şaşkınlık ve öfke ürettikleri bir prosedürle anlamaya çalıştık.

Gündelik kavrayışlar ve toplumsal duygular arasında belirli ve güçlü bir ilişki bulunduğu kanıtlanabilir ve ikisi arasındaki ilişkinin bazı özelliklerini 'bilinçli güvensizlik' sergileyerek araştırmak mümkündür: Kullandığımız bu prosedür oldukça standart tepkiler üretti. Prosedürün mantığı şöyle açıklanabilir.

Schutz'un betimlediği arka-plan beklentilerden biri, kuşkunun ortaklaşa anlaşılan bir dünyanın kurucu bir unsuru olarak görülmesidir. Schutz'a göre, kişi *gündelik ilişkilerini sürdürürken* belirli varsayımlarda bulunur ve diğer kişinin de belirli varsayımlarda bulunduğunu, ayrıca kendisinin varsayımlarda bulunduğunu varsaydığını varsayar ve karşısındaki de aynı varsayımlar içinde hareket eder: Burada bir nesnenin [durumun] somut görünümleri ile belirli bir biçimde ortaya çıkması beklenen nesne [veya durum] arasında bulunduğu bir karşılıklılık olduğu varsayılır. Zira kişi gündelik etkinliklerini sürdürürken nesneler [durumlar] ona olması gerektiği gibi görünür, diğerlerinin de onları kendisi gibi görmesini bekler. Bu karşılıklılığın varlığının bir kuşku *norm*u altında sorgulanması, bu kuşkunun zorunluluğunu ve ilişkili güdüyü doğrulamayı gerektirir.

Benimsenen bir kuşku (güvensizlik) kuralı nedeniyle[16] diğer kişi, bireyin meşru bir ortak beklentiler dokusuna aykırı bir davranış sergilediğini düşündüğü için, kuşku duyan ve davranışlarından kuşku duyulan kişinin farklı duygulara sahip olmasını bekledik. Güvenmeyen [kuşku duyan] kişinin, karşısındakinden eylemini doğrulamasını talep etmesi ve "herkesin kolayca görebileceği gibi" bu beklentisi gerçekleşmediğinde öfkelenmesi gerekir. "Herkesin kolayca görebileceği basit şeyi" sorgulayan tepkilerinin kurbanı [deneği] içine düşürdüğü kötü durum *ile* "diğerlerinin bildiği ehliyetli kişi" arasında ortaya çıkan uyuşmazlık yüzünden deneycinin utanmasını bekledik (ancak bu prosedürde deneğin karşısındakinden herhangi bir şey talep edememesi gerekir).

Santayana'nın saati gibi bu formülasyon da ne doğru ne yanlıştı. Bu prosedür hem beklediğimiz tepkiyi üretti hem de bize ve deneycilere beklediğimizden daha fazla bilgi sağladı.

Öğrencilerden, tanımadıkları herhangi biriyle konuşmaları ve karşısındakinin söylediği şeyleri onun gerçek güdüleri olan gizli güdülerinin yönlendirdiğini varsayarak hareket etmeleri istendi. Araştırmacı-öğrenciler, konuştukları kişinin kendilerini aldatmaya veya yanlış yönlendirmeye çalıştığı varsayımıyla hareket ettiler.

16 'Güven' ve 'güvensizlik' kavramlarını bir makalemde açıkladım: "A Conception of and Experiements with 'Trust' as a Condition of Stable Concerted Actions", *Motivation and Social Interaction*, ed. O. J. Harvey (New York: Ronald Press Company, 1983: 187-238). Burada 'güven' terimi, bir kişinin gündelik hayat tutumuyla ilişkili beklentileri bir ahlak sorunu olarak görmesine işaret eder. Bir kuşku normu temelinde hareket etmek görünüşler *ile* (söz konusu görünüşlere 'güvenmeme'ye karar vermenin tek yolu olan) nesneler [durumlar] arasındaki uygunlukla bağlantılıdır. Gündelik hayat tutumunu oluşturan diğer beklentilerin her birindeki değişimler kadar, farklı alt-türlerindeki değişimler de, kişinin genelde bilmesi ve sorgulamadan benimsemesi gereken bir dünyanın nasıl ele alınacağıyla ilişkili merkezî konudaki çeşitliliklerin kaynaklarıdır. Schutz'un gündelik hayat tutumu tartışmasına referanslar için yazısındaki 2 nolu dipnotuna bakınız. Bu tutumun kurucu beklentilerini Bölüm 3'te özetle aktardık.

Öğrenciler 35 açıklamanın sadece ikisinde, tanımadıkları insanlarla bu deneyi yapmaya çalıştıklarını ifade ettiler. Çoğu öğrenci böyle bir uygulamanın, seçtikleri dostları, oda arkadaşları ve aile üyeleriyle ilişkilerini bozmasından korktu. Zihinlerinde önceden birçok prova yapmalarına rağmen, çoğu ortaya çıkabilecek muhtemel sonuçları gözden geçirdi ve deneyi uygulayacağı kişileri dikkatle seçti.

Bu deneyi sürdürmek ve uygulamak zordu. Öğrenciler "yapay bir oyunda" olmanın, "rolü oynayamama"nın ve çoğu kez "sonraki adımda ne yapacağını bilememe"nin yarattığı sıkıntıları rapor ettiler. Öğrenciler karşılarındaki kişiyi dinlerken bu deneyin ayrıntılarını yakalayamayabilirlerdi. Bir öğrenci, bazı deneylerde, büyük ölçüde konuşma sırasında uygulamayı başaramadığı güvensizlik tutumunu sürdürmeye odaklandığı için bazen herhangi bir sonuç alamadığını söyledi. Önemsiz şeylerden bahsettikleri için, karşısındakini nasıl aldatabileceğini tasavvur edemediğini belirtti.

Karşısındaki kişinin gerçekte olduğu gibi görünmediği ve sözlerine güvenilemeyeceği kabulünden hareket eden öğrencilerden çoğu deneklere kızdı ve öfkelendi. Öte yandan, kurban [denek], öğrencinin gerçekte kendisine kızmak için hiçbir sebebi olmadığından yakınsa da herhangi bir açıklama yapmaya ve öfkesini yatıştırmaya çalışmadı. Ancak bu tepkisizliği işe yaramadığında açık bir öfke ve 'nefret' sergiledi.

Bu prosedürü tanımadıkları insanlara uygulamaya çalışan iki öğrencide beklenilen ve yoğun utanç hemen gözlendi. Aracın gitmek istediği caddeden geçip geçmediğini ve aynı yoldan dönüp dönmeyeceğini defalarca soran bir kız öğrenciye öfkelenen otobüs şoförü, ayağa kalkarak, "Bakın bayan, otobüsün bu duraktan geçeceğini size daha önce söyledim, değil mi? Kaç kez daha söylemem gerekiyor!" diye bağırdı. Öğrenci yaşadığı durumu şöyle rapor etti: "Otobüsün arka tarafındaki koltuğa mümkün olduğu kadar gömüldüm. Çok korktum, yüzüm alev alev oldu ve bu uygulamamdan çok rahatsız oldum".

Bu deneyi arkadaşları ve ailesine uygulayan öğrencilerden çok azı utanç veya şaşkınlık rapor etti. Onlar aksine, deney yapan öğrencilerden birinin, "kızgın rolü oynamaya başladığımda bir ölçüde öfkelendiğimi hissettim ve daha sonra masayı büyük bir öfkeyle terk ettim" ifadesiyle karşılaştıklarında şaşırdılar ve biz de çok şaşırdık. Bizim için daha şaşırtıcı olan, çoğu öğrencinin bu prosedürü eğlenceli bulduğunu belirtmesi ve bu raporlarda sadece başkalarının değil onların da gerçek öfkelerinin yer almasıdır.

Öğrencilerin açıklamaları sonucunda durum çoğu kez kolayca eski hâline [normale] dönse de, bazı sahneler "ciddiye dönüştü" ve sunulan açıklama taraflardan birinde veya her ikisinde giderilemeyen bir rahatsızlık duygusu bıraktı. Bu rahatsızlık duygusunun iyi bir örneği, ev kadını olan bir öğrencinin akşam yemeğinin sonuna ilişkin ve bazı kaygılar içeren raporudur: öğrenci, kocasının önceki gece geç vakitlere kadar çalışmasını sorgulayarak önceki haftaki gece aslında poker oynayıp oynamadığını sordu. Geçen haftaki gece gerçekte ne yaptığını sormadan eşinden doğrudan açıklama istedi. Eşi alaycı bir ifadeyle şu cevabı verdi: "Bir konuda rahatsız görünüyorsun. Bunun ne olabileceği hakkında bir fikrin var mı? Cevabın kuşkusuz benim de bilmek istediğim şeyi daha iyi anlamayı sağlayacaktır" Öğrenci asıl meselenin ne olduğunu açıkça ifade etmeden kocasını bahsettiği konuda konuşmaktan bilinçli olarak kaçınmakla suçladı. Kocası ısrarla *mesele*nin ne olduğunu söylemesini istedi. Söylemediğinde doğrudan, "peki, şaka nedir?" diye sordu. Öğrenci cevap vermek yerine eşinin yüzüne uzunca bir süre ve sert bir ifadeyle baktı. Kocası açıkça bozulsa da oldukça dikkatli, kibar ve inandırıcı biçimde davrandı. Öğrenci, eşinin bu davranışı üzerine bunun bir deney olduğunu açıklama gereği duydu. Kocası bu deneyin açıkça kendini mutsuz kıldığını belirtti ve gece boyunca somurttu ve şüpheciydi; masada dargın ve huzursuz bir biçimde oturdu. Öğrenci, kocasının "işte sıkılmıyorum" sözünün "yol açabileceği bütün imalara", özellikle kocasının iş-

teyken değil, aksine, kendisiyle ve evde olduğunda sıkıldığı iması içeren sözlerine gücendi ve rahatsız oldu. Neler yaşadığını şöyle ifade etti: "Kocamın sözleri gerçekten canımı sıktı... Onun deney boyunca yaşadıklarından dolayı kendimi daha sinirli ve üzgün hissettim... aslında ne kadar da soğukkanlı görünüyordu". Meseleyi daha fazla tartışmaya çalışmadık ne de tartışmak istedik. Ertesi gün, kocası durumdan çok rahatsız olduğunu ve sırasıyla şu tepkileri sergilediğini itiraf etti. Sakin olmaya çalıştı, karısının "şüpheci hâli"nden dolayı şok oldu; hakkındaki ithamı ağır bulduğu için şaşırdı; zihninde oluşan soruların cevaplarını karşılaştığı durumu yadsımaya çalışmadan veya eşinden yardım istemeden buldu; aralarındaki konuşmanın deney amacıyla tasarlandığını anladığında oldukça rahatladı; son olarak, "karımın tabiatına ilişkin sarsılan fikirlerimin gece boyunca sürmesi" biçiminde nitelendirdiği rahatsız edici duygular yaşadı.

Arka-plan anlayışlar ve şaşkınlık duygusu

Gündelik kavrayışın nasıl mümkün olduğu konusundaki daha önceki argüman, toplumsal yapıya ilişkin 'paylaşılan bilgiler'in kanıtlanmış ölçümlerine değil, tam tersine ve eylemlerin tamamen gündelik hayatın beklentilerine ahlâkî bir itaat olarak görülüp görülemeyeceğine odaklanır. Toplumsal hayatın gerçeklerine ilişkin sağduyusal [gündelik] bilgiler toplumun üyeleri için "gerçek dünyanın kurumsallaşmış bilgisi"dir. Toplumun üyeleri için sağduyusal [gündelik] bilgiler gerçek bir toplumu yansıtırlar, hem de ayrıca gerçek toplumun özellikleri, kendini doğrulayan kehanet biçiminde, kişilerin arka-plan beklentilere güdüsel itaatleriyle üretilir. Bu yüzden, "müşterek eylemlerin istikrarı"nın, kişilerin ilişkilerin –toplumun "içerden" kavranan– arka-plan dokusuna meşru bir inançlar düzeni olarak güdüsel itaatlerini sağlayan somut koşullarına bağlı olarak değişmesi gerekir. Kişinin "toplumdaki hayatın doğal gerçekleri"ne güdüsel itaati onları kavrama ve onaylama biçimiyle ilişkilidir.

Bu türden faktörler, bir toplumsal üyenin [bireyin], "Bizim

Gibi, Herkesin Zorunlu Olarak Bildiği Şeyler"i daha yakından kavradıkça ve "hayatın doğal gerçekleri"ni kendi gerçek koşullarının bir betimlemesi olarak görmediği ölçüde daha fazla rahatsızlık hissetmesi gerektiğini gösterir. Bu iddianın geçerliliğini sınamak için, arka-plan beklentilerini etkisiz kılarak aşina, genelde bilinen ortamın *nesnel* yapısında değişiklikler yaratacak bir prosedüre gerek vardır. Bu deney bilhassa, gündelik hayatın arka-plan beklentilerini ihlâl ederken kişinin, (a) içinde bulunduğu bu durumu bir oyun, deney, aldatma, bir piyes (yani gündelik hayat tutumu temelinde geçerli bir ahlâk ve eylem meselesi olarak bildiklerinden farklı bir şey) olarak yorumlamasını zorlaştırmayı; (b) bir yandan 'doğal gerçekler'i yeniden inşa etmeye zorlarken öte yandan 'doğal gerçekler'e ilişkin bilgisine başvurması için gerekli pratik koşullara yeniden hâkimiyet sağlayabileceği yeterli zamanı tanımamayı ve (c) doğal gerçekleri tek başına ve diğerleriyle konsensüs imkânından yoksun bırakarak yeniden inşaya zorlamayı içerir.

Varsayım gereği, kişinin deney sırasında "gündelik hayatın durumlar düzeni" içinde ortaya çıkan bu uyuşmazlıkları normalleştirmeye çalışmaktan başka hiçbir alternatifinin bulunmaması gerekir. Bu esnada kişi için, durumların normal olarak algılanan özelliklerinin anlamını yitirmesi gerekir. Tipik olarak, üyenin, (i) karşılaştığı durumu kavrayamaması, (ii) farklı olasılıkları görememesi, (iii) mevcut oluşumları geçmişte bildiği benzer durumlar düzeni içinde ilişkilendirememesi, (iv) durumların yeniden-üretilebileceği koşulları –bırakınız "ilk bakışta görmeyi"– kesinlikle konumlandıramaması ve (v) söz konusu durumları araç-amaç ilişkileri içinde sınıflandıramaması ve düzenleyememesi gerekir. Bu yeni, alışılmadık durumun kişide, bildiği toplumun ahlâkî otoritesinin karşılaştığı durumların ortaya çıkmasını gerektirdiği fikrini zayıflatması gerekir. Deneğin gözünde, amaçlar ve nesneler [durumlar] arasındaki istikrarlı ve 'gerçekçi' uygunlukların yıkılması gerekir; bununla –kişinin farklı bir biçimde tanıdığı– mevcut algılanan nesnel ortamın

hem "duyguların güdüsel temelleri" olarak hizmet etme biçimlerini hem de ortama yönelik duyguları güdüleme biçimlerini bulanıklaştırmasını kastediyorum. Özetle, üyelerin gerçek olarak algıladıkları ortamların "özellikle anlamsız kılınması" (ortaklaşa-bilinen arka-plan beklentilerin denekler için anlamlarını yitirmesi) gerekir.[17] İdealde, bu türden bir 'anlamsız ortam' karşısında sergilenen davranışların şaşkınlık, belirsizlik, iç çatışma, psikolojik ve toplumsal soyutlanmışlık, farklı yoğun kişilik kaybı semptomları içeren şiddetli ve tanımlamayan kaygılar olması gerektiği söylenebilir. Bütün bunlara bağlı olarak etkileşim yapılarının düzeninin bozulması gerekir.

Bunlar, birçok arka-plan beklentinin ihlâlinde büyük ölçüde sergilenmesi beklenen tepkilerdir. Açıkçası, ihlâlle ilişkili sonuçları yukarıdaki açıklamamızı desteklemediği ölçüde bu prosedürü daha sınırlı düzeyde benimsememiz gerekecektir. Fakat bu prosedür uygulandığında tatminkâr ve kolayca gözlenen şaşkınlık ve kaygılar ortaya çıktı.

Başlangıçta, sadece hangi beklentiler üzerinde durmamız gerektiğini belirlememiz gerekir. Schutz'a göre, "diğerleriyle ortaklaşa bilinen" bir ortamın özelliği bir karışımdır ve bazı kurucu unsurları vardır. Bir başka yerde ele alındıkları için,[18] mevcut tartışmamı bu özelliklerden bazılarıyla sınırlandıracağım.

Schutz'a göre, kişi belirli varsayımlarla hareket eder, karşısındakinin belirli şeyleri varsaydığını varsayar ve dolayısıyla benzer şekilde karşısındaki de onun belirli şeyleri varsaydığını varsayarak hareket eder:

17 Bu terimi Weber'den aldım: "The Social Psychology of the World Religions", *From Max Weber: Essays in Sociology*, çev. H. H. Gerth and C. Wright Mills (New York: Oxford University Press, 1946: 267-301). Tanımın buradaki anlamını benimsedim.

18 Schutz, "Common Sense and Scientific Interpretations of Human Action", *Collected Papers: The Problem of Social Reality* (s. 3-96) ve "Multiple Realities" (s. 207-259). Garfinkel, Bölüm 8 ve "Common Sense Knowledge of Social Structures", *Transactions of the Fourth World Congress of Sociology*, 4 (Milan, 1959), s. 51-65.

1. Bir duruma tanık olan kişinin bu duruma ilişkin tespitlerinin ona tanık olan başkalarının kişisel kanaatleri veya toplumsal olarak yapılanmış koşulları dikkate alınmadan benimsenen özellikler içerdiği, çünkü bu tespitlerin 'nesnel zorunluluk'la veya 'doğanın gerçeklikleri'yle bağlantılı oldukları varsayılır.

2. Nesnenin-dışarıdan-görünüşü ile belirli-bir-perspektiften-bakıldığında-gözlenen-amaçlanan-nesne arasında kesin bir karşılıklılık olduğu varsayılır.

3. Kişinin belirli bir biçimde bildiği [tanıdığı] bir durumdan fiilen ve potansiyel olarak etkilenebileceği ve eylemleriyle onu etkileyebileceği varsayılır.

4. Durumların anlamlarının kişinin deneyim akışını standartlaşmış toplumsal adlandırma, şeyleştirme ve idealleştirme biçiminin, yani bir dilin ürünleri olduğu varsayılır.

5. Bir duruma ilişkin mevcut her tür tespitin önceki durumlarda amaçlanan ve gelecekte sonsuz birçok durumda benzer biçimde yeniden amaçlanabilecek bir değerlendirme olduğu varsayılır.

6. Kişinin söz konusu amaçlanan durumu deneyimleri boyunca aynı şey olarak görebileceği varsayılır.

7. Durumun yorum bağlamının, (a) standartlaşmış bir semboller sistemine sahip ortaklaşa başvurulan bir yorumlama şemasını ve (b) "Herkesin Bildiği Şeyler"i, yani toplumsal olarak benimsenen yerleşik 'bilgiler bütünü'nü içerdiği varsayılır.

8. Duruma tanık olan kişinin somut tespitlerinin kişi ve karşısındaki konumlarını değiştirdiklerinde diğer kişinin benzer biçimde yapabileceği potansiyel tespitler olduğu kabul edilir.

9. Her bir duruma ilişkin, duruma tanık olan kişinin ve karşısındakinin özel biyografilerinden kaynaklanan [özel] tespitler olduğu düşünülür. Duruma tanık olan kişi açısından, bu türden [kişisel biyografik] tespitlerin mevcut amaçlar açısından önemsiz

olduğu ve hem kişinin hem de karşısındakinin durumlara ilişkin somut ve potansiyel tespitleri kendi bütün pratik amaçlarına uygun biçimde, benzer tarzda yaptığı ve yorumladığı varsayılır.

10. Toplumun genelinde benimsenen tespitler ile durumlara ilişkin kişisel tespitler arasında uyuşmazlıklar olduğu ve bu kişisel bilgilerin her zaman açıkça ifade edilmediği, yani durumun, hem konuşan hem de dinleyen kişi açısından, konuşan kişinin söyleyebileceğinden fazlasını içerebileceği varsayılır.

11. Bu karakteristik uyuşmazlıkların konuşan kişinin özerk kontrolü altında olduğu varsayılır.

Bir durumun özel bir tespit [değerlendirme] içermesinin, gündelik-ortama-uygun-tarzda-bilinen bir şeyin bir üyesi [parçası] olmanın bir önkoşulunu oluşturduğu doğru *değildir*. Aksine, "ortama üyeliğin koşulları", bu ortama ilişkin tespitlerin *–özünde hangi türden olursa olsun–* sadece bireylerin konumlarını karşılıklı olarak değiştirdiklerinde kavrayabilecekleri özellikleridir *veya* durumun özellikleri bireyin kişisel tercihleriyle ilişkili bir mesele olarak değil, aksine herhangi biri tarafından görülebilecek, *yani* önceden ifade edilen özellikler olarak değerlendirilir. Bir durumun sağduyusal [gündelik] karakterini belirleyen, ona ilişkin diğer tespitler açısından doğrudan *önemli olmayan* şey bu ve sadece bu belirtilen özelliklerdir. Gündelik hayattaki bir duruma –örneğin kişilerin güdüleri, yaşam tarihleri, nüfus içindeki gelir dağılımları, akrabalık yükümlükleri, bir sanayinin organizasyonu veya gece olduğunda ortaya çıkan hayaletlere– ilişkin diğer tespitler, kişi için durum önceden ifade edilen tespitleri içerdiğinde "diğerleriyle ortaklaşa bilinen" bir ortamdaki tespitlerdir.

Bu türden tespitler, tanık olunan [karşılaşılan] durumların "görülen ancak dikkat çekmeyen" özellikleridir; bariz bir biçimde, kişinin olagelen şeyler hakkında geliştirdiği sağduyusal [gündelik] tutumla bağlantılıdırlar. Duruma tanık olan bireye, kişiler-arası bir ortamın belirli bir tezahürü hakkında bilgiler

sağlarlar. Bu tespitler bireye, somut görünüşlerin tezahürleri oldukları gerçek nesneler hakkında bilgiler sağlarlar fakat bu bilgiler, ister istemez dışarıdan atfedilen özellikler sayesinde farkında veya bilinçli olarak benimsenir.

Gündelik hayat tutumunu oluşturan bu beklentilerden her birinin aktörün ortamının beklenilen bir özelliği olarak görülmesi nedeniyle, bu atfedilen özelliklerle ilişkili beklentileri boşa çıkarmak için, ortamdaki durumları bilinçli olarak değiştirerek beklentileri ihlâlin mümkün olması gerekir. Tanım gereği ortamın, beklenilen özelliklerinin her birinde sürprizler yaratılabilmesi gerekir. Sürprizin nahoşluğu, kişinin tanık olduğu görünüşleri normal olarak algılanan ortamdaki durumlar olarak değerlendirecek bir şema olarak kullanmayı ne kadar ahlâkî bir zorunluluk olarak aldığına göre değişecektir. Özetle, bu algının temellerinin normalleştirilemeyen bir uyuşmazlık kaynağı kılındığı durumda deneklerde kafa karışıklığını en üst düzeye çıkarmak için gerek duyduğumuz koşul, bir kollektivitenin üyesinin, hayatın doğal gerçeklerini kavrayış biçimine ve bu gerçeklere ilişkin bilgilere gerçek ve ehliyetli bir üye olarak kendine saygının bir koşulu olarak[19] ne kadar başvurduğuna bağlıdır.

Gündelik hayatın beklentilerini ihlâl etmek için bir prosedür tasarladım ve burada üç koşulu sağlamaya çalıştım: (i) bu beklenti ihlâllerinin kafa karışıklığı yaratabileceği muhtemel koşulları üretmeye, yani kişinin durumu örneğin bir oyun, şaka,

19 'Ehliyet' terimiyle kişinin bir kollektivitenin üyesi olarak bir başkasının müdahalesi veya yardımı olmadan gündelik ilişkilerini sürdürebilmesini kastediyorum. Kollektivitenin 'gerçek' üyesi olarak kişi terimi ile, üyelerin bu türden gereklilikleri sorgulamadan benimseyebilmelerini ifade ediyorum. 'Ehliyet' ile 'toplumsal yapıların sağduyusal bilgisi' arasındaki ilişki konusunda daha kapsamlı tartışma için Egon Bittner'in doktora tezine bakabilirsiniz ("Popular Interests in Psychiatric Remedies: A Study in Social Control", University of California Press, Los Angeles, 1961). 'Kollektivite' ve 'kollektif üyelik' gibi terimlerde iki kitabı esas aldım: Talcott Parsons, *Social System* (New York: The Free Press of Glencoe, Inc, 1951) ve *Theories of Society*, by Talcott Parsons, Edward Shils, Kaspar D. Naegele and Jesse R. Pitts (New York: The Free Press of Glencoe, Inc., 1961).

aldatmaca olarak göremeyeceği veya Lewin'in terminolojisiyle, "alanı terk edemeyeceği" bir durum; (ii) kendi gerçek durumlarını yeniden tanımlaması için yeterince zaman tanımayan bir durum yarattım ve (iii) onun, toplumsal gerçekliğin alternatif bir tanımı için başkalarıyla konsensüs sağlama imkânını engelledim.

28 Tıp Fakültesi Hazırlık Sınıfı öğrencisiyle bireysel olarak üçer saatlik deneysel görüşmeler gerçekleştirildi. Görüşmenin başlangıcında ve ayrıca deneklerin talepleri üzerine, deneyci kendini Tıp Fakültesi'ne giriş mülâkat sınavının niçin bu kadar stresli olduğunu araştıran Eastern Tıp Fakültesi'nin bir temsilcisi olarak tanıttı. Deneycinin kendini Tıp Fakültesi'yle bağlantılı biri olarak tanıtmasının, "beklentilerin ihlâl prosedürü" başlatıldığında öğrencilerin "alanı [görüşmeyi] terk etmeleri"ni zorlaştıracağı umuluyordu. Diğer iki koşul, yani (a) deneğe durumu yeniden tanımlamak için yeterli zaman bırakmama ve (b) onun, toplumsal gerçekliğin alternatif bir tanımı için başkalarıyla konsensüs sağlama imkânının nasıl engellenebileceği aşağıdaki betimlemede açıkça gözlenir.

Öğrenci, "Tıp Fakültesi temsilcisi"yle hayatın gerçekleriyle ilişkili görüşmenin ilk saatinde aşağıdaki soruları cevaplandırdı: "Tıp fakültelerinde bir aday hakkındaki bilgi kaynakları nelerdir?", "Tıp fakülteleri hangi türden insanlar arar?", "İyi bir adayın görüşmede ne yapması gerekir?" ve "Nelerden kaçınması gerekir?" Cevaplandırma işlemi büyük ölçüde tamamlandığında öğrenciye temsilcinin araştırmada amaçlarına ulaştığı söylendi. Öğrenciye somut bir görüşme kaydını dinlemek isteyip istemediği soruldu. Bütün öğrenciler kaydı büyük ölçüde dinlemek istediler.

"Tıp Fakültesi'nden görüşmeci" ile 'aday' arasında gerçekleşen görüşmeler uydurmaydı. Aday kabaydı, grameri bozuktu ve konuşma dilinden ifadeler ve böbürlenmelerle doluydu, görüşmecinin sorularıyla ilişkisiz cevaplar vermekteydi, kibirliydi,

başka okullar ve meslekleri kötülüyor, ısrarla görüşmenin nasıl yapıldığını bildiğini vurguluyordu. Adayla yapılan görüşmeyi kaydeden öğrenci kayıt bittikten hemen sonra ayrıntılı değerlendirmeler yaptı.

Öğrenciye ardından adayın 'resmi kayıt' bilgileri verildi. Performans bilgisi ve karakter bilgisi bu düzen içinde aktarıldı. 'Performans bilgisi' adayın faaliyetleri, geçtiği eğitim kademeleri, aile kökeni, dersleri, hayır faaliyetleri vb.yle ilişkiliydi. 'Karakter bilgisi' Tıp Fakültesi görüşmecisi Dr. Gardner'ın, "sınav giriş komisyonunun kaydedilen görüşmesini sadece dinleyen psikiyatri eğitimli altı üyenin" ve "diğer araştırmacı-öğrenciler"in karakter değerlendirmelerini içermekteydi.

Bilgiler, öğrencinin değerlendirmesindeki merkezî tespitleriyle çelişecek biçimde bilinçli olarak düzenlendi. Örneğin, öğrenci adayın alt sınıf bir aileden gelmiş olması gerektiğini söylediğinde, aksine, babasının trenler ve otobüsler için körüklü kapılar üreten bir firmanın başkan yardımcısı olduğu söylendi. Aday cahil biri miydi? Tam tersine, Milton'un şairliği veya Shakespeare'in Dramaları gibi konularda mükemmeldi. Öğrenciye adayın insanlar karşısında nasıl davranacağını bilmediği söylenmesine rağmen, gerçekte New York Sydenham Hastanesi'nde gönüllü bir hukukçu olarak çalışmaktaydı ve 'büyük bağışları' 30 dolardan 32.000 dolara çıkarmıştı. Aptal olduğu ve bilimsel alanda fazla başarılı olamayacağı söylenen adayın organik kimya ve fiziko-kimya notları A idi ve yüksek lisans mezunuydu.

Öğrenciler, 'diğerleri'nin adayı kabul koşullarını ve onun hakkındaki düşüncelerini büyük ölçüde bilmek istediler. Öğrenciye adayın okula kabul edildiği ve Tıp Fakültesi'nden görüşmecinin ve "altı psikiyatrın' adayın karakterini uygun buldukları ve kuvvetle tavsiye ettikleri söylendi. Öğrenciye diğer öğrencilerin görüşleri aktarıldı: örneğin diğer 30 öğrenciyle görüşüldüğü, bunlardan 28'inin Tıp Fakültesi'nden görüşmecinin değerlendirmesine tamamen katıldığı, kalan ikisinin biraz belirsizlik için-

de olduğu, ancak biraz görüştükten sonra adayı diğerleri gibi değerlendirdikleri söylendi.

Ardından öğrenci, kaydı ikinci kez dinlemesi için çağrıldı ve adayı yeniden değerlendirmek isteyip istemediği soruldu.

Sonuçlar: 28 öğrenciden 25'ine deney uygulandı. Bir hile olduğunu düşünen üç öğrenciye deney yapılmadı. Bunlardan ikisini bölümün son kısmında tartışacağız.

Öğrenciler performans verilerindeki uyuşmazlıkları kendi ilk ve "büyük ölçüde uygunsuz" değerlendirmeleriyle olgusal olarak uyumlu kılmak için büyük çaba harcadılar. Sözgelimi, öğrencilerin çoğu adayın alt sınıftan birine benzediğini veya olduğunu söyledi. Adayın babasının otobüsler ve trenler için körüklü kapılar üreten bir ulusal şirketin başkan yardımcısı olduğu söylendiğinde aşağıdaki cevapları verdiler:

> "Babasının parasına güvenebileceğini belirtmeniz gerekirdi"

> "Bu durum onun niçin çalışmak zorunda olduğunu söylediğini açıklar. Muhtemelen bu işi babası ayarladı. Durumunun gerçekte bu kadar kötü olmadığını gösteren birçok yersiz şikâyette bulundu"

> "Bu tutum gerçekte değerlerle ne kadar ilişkili?"

Adayın fizik dersinde ortalamasının açıkça A olduğu söylendiğinde öğrenciler şaşkınlıklarını açıkça ifade ettiler.

> "Oldukça farklı dersler almış... Gerçekten şaşırdım. Bu görüşmemiz adayın karakterini muhtemelen çok iyi yansıtmıyordu"

> "Bazı sıra dışı dersler almış görünüyor. Bunlar oldukça normal görünmekte. Gerçekte değiller... tersine... beni hiçbir şekilde etkilemediler"

> "Doğrusu onu bu şekilde analiz edebileceğimizi düşünüyorum. Yani psikolojik açıdan. Sanırım... tek muhtemel yol bu... *hatalı* olabilirim, fakat *meseleye* gerçekte bu şekilde bakmıyo-

rum. Muhtemelen aşağılık kompleksi var ve bu sonuç onun aşağılık kompleksini aşırı telâfi çabasının ürünü. Onun *büyük* sözleri... *iyi* sözleri... muhtemelen toplumsal ilişkilerindeki... başarısızlığını telafi etmek için. Bilemiyorum".

"Hoppa! Ve Georgia'da sadece üçüncü tercih. (Derin bir iç çekiş.) Beşeri bilimlere kabul edilmediği için niye içerlediğini anlayabiliyorum".

Öğrenciler 'Gardner'ın ve "diğer altı psikiyatr"ın karakter değerlendirmelerinin ürettiği uyuşmazlıkları performans bilgisindeki uyuşmazlıklara göre daha sınırlı düzeyde normalleştirmeye çalıştılar. Karakteristik tepkiler sessiz ve derinden düşünmelerle dolu açık şaşkınlık ve kaygı ifadeleriydi:

(Gülümseyerek) Hay Allah! (Sessizlik) Başka türlü olmasını bekliyordum. (Oldukça zorlanarak) Muhtemelen hatalıyım... yönelimim tamamen yanlış. Tam bir şaşkınlık içindeyim.

Nazik değil. Kesinlikle kendinden emin. Ancak nazik değil. Bilemiyorum. Ya bu görüşmeci daha az salak ya ben. (Uzun bir sessizlik) Oldukça şok edici. Beni kendi düşüncelerimden şüphelenmeye itti. Muhtemelen hayattaki değerlerim yanlış, bilemiyorum.

(Kısık bir sesle) Kesinlikle iyi yetiştiğini düşünmüyorum. Tüm bu ses tonu!! Resmî Tıp Fakültesi temsilcisinin "En başta söylemeniz gerekirdi" derken tebessüm etmesinden önce muhtemelen sizi uyardım. Ancak yine de olanlar oldu! Hayır, hayır.. buna bir anlam veremiyorum. "Daha önce söylemeniz gerekirdi". Muhtemelen o da tuhaftı. Bir uygulama yapın... Hayır vazgeçin! Bana saçma göründü."

Aman... çok iyi, bu sonuç kesinlikle görüşmeler konusundaki düşüncemi farklı bir düzleme yerleştiriyor. Vay be... bütün bunlar... aklım kesinlikle daha fazla karıştı.

Şey... (gülümseyerek) Hım!! Mükemmel bir genç gibi görünebilir. Bunu başardı... geçer not aldı. Muhtemelen... bu adayın büyük bir fark yaratacağını gördük. Veya muhtemelen, asla iyi bir görüşmeci olamayacağım. (Düşünceli bir ifadeyle ve neredeyse duyulmayacak bir ses tonuyla) Söz ettiğim şeylerden hiçbiriyle uyumlu değil. (Ha?) (Yüksek sesle) Onlar söz ettiğim

şeylerin hiçbiriyle uyumlu değil ve bu yüzden kendimi tamamen başarısız hissediyorum.

Performans verileri şaşkınlığa yol açtığında bazı öğrenciler diğer öğrencilerin bu konudaki değerlendirmelerini öğrenmek istediler. 'Diğer öğrenciler'in kanaatleri sadece "Dr. Gardner'ın" değerlendirmesinden ve bu değerlendirmeye verdikleri tepkiden sonra aktarıldı. Deneklere bazı örneklerde "sizin dışınızda 35 kişiden 34'ü", bazılarında "35 kişiden 33'ü", "20 kişiden 19'u", "52 kişiden 51'i" ifadesi kullanıldı. Bütün gerçek rakamlar aslında söylenenden büyüktü. 25 öğrenciden 18'i için, bu konuşma neredeyse aşağıdaki tutanaklara uygun biçimde gerçekleşti:

(35 kişiden 34'ü denilen öğrenci) Bilmiyorum... Hâlâ baştaki görüşlerime bağlıyım. Ben... Ben... neyi... yanlış gördüğümü... söyleyebilirim. Muhtemelen ben... ben... yanlış bir fikre –tamamen yanlış bir tutuma– sahiptim. Bana söyleyebilir misiniz? Değerlendirmeler arasındaki bu uyuşmazlığın nereden kaynaklanabileceğini anlamaya çalışıyorum. Kesinlikle... bu uyuşmazlığın bir başka şekilde açıklanabileceğini... düşünüyorum. Bu sonuca bir anlam veremiyorum. İnanın tamamen şaşkınım. Nasıl bu kadar hatalı olabildiğimi anlayamıyorum. Muhtemelen fikirlerim –insanlara ilişkin değerlendirmelerim– yanlış. Muhtemelen hatalı olduğumu söyleyebilirim... Muhtemelen değerlerim... yanlış... veya... diğer 33 kişininkinden farklı. Bunun gerçekte böyle olduğunu düşünmüyorum... çünkü genellikle... bunu en makul biçimde söylüyorum... İnsanları genelde değerlendirebilirim. Ait olduğum sınıf, organizasyonlar içindeki değerlendirmeleri kastediyorum... onları genellikle doğru değerlendiriyorum. Bu yüzden nasıl bu kadar *tamamen* hatalı olabileceğimi anlamıyorum. Burada... bu gece... bir stres veya gerilim altında olduğumu düşünmüyorum, yine de... bu durumu anlayamıyorum.

(45 kişiden 43'ü denilen öğrenci) (Gülümseyerek) Artık ne söylemem gerektiğini bilmiyorum. Delikanlıyı bundan daha iyi değerlendirememem canımı sıktı. (Zorlanarak) Bu gece mutlaka uyuyacağım, (oldukça zorlanarak) fakat bu durum kesinlikle canımı sıkıyor. Affedersiniz başaramadım... Gerçekte ortaya bir sorun çıktı... Hatalı olabilirim... (Diğer gö-

rüşmecilerin onu niçin anladıklarını anlayabiliyor musunuz?) Hayır. Hayır, kesinlikle anlayamazsınız. Evet bütün arka-plan materyallerden tamamen emin olabilirsiniz, fakat bu bilgiler olmadan Gardner'ın görüşmeyi nasıl başarıyla tamamladığını anlayamıyorum. Aslında Gardner'ın nasıl başardığını tahmin edebiliyorum (diğer 45 görüşmeci arka-plan materyallere sahip değildi). Tamam, tamam, tamam. Kesinlikle hatamı reddetmediğimi söylemek istiyorum. Böyle konuşmanın hiçbir anlamı olmadığını söylemek istiyorum... Kuşkusuz! Onlar sahip oldukları arka-plan bilgilerle özellikle ikinci adayı kabul edeceklerdir, aman Yarabbi! Evet, daha başka?

(37 kişiden 36'sı denilen öğrenci) Önceki görüşüme döneceğim, fakat çok fazla geriye gitmeyeceğim. Gerçekte durumu anlayamıyorum. Niçin farklı standartlara sahip olmam gerekir? Görüşlerimde az veya çok mutabık mıyız? (Hayır). Bu uyuşmazlık beni düşünmeye yöneltti. Gerçekten tuhaf. 36 kişinin farklı değerlendirdiğini söylediniz. Buna bir anlam veremiyorum. Muhtemelen benim kişiliğim bu. (Onların haklı olduklarını varsaymam bir şeyi değiştirir mi? Uygun olduğunu düşündüğüm şeyi benimsemiyorlar. Yine de bu türden birine karşı tutumum tamamen tersi olacaktır: akıllı bir gencin kaçınması gereken bir şey. Kuşkusuz, diğer arkadaşlarınız gibi konuşabilirsiniz... ancak bir görüşmede?... Zihnim tüm görüşmenin başındakinden daha karışık. Eve gitmem, aynanın karşısına geçerek kendimle konuşmam gerektiğini düşünüyorum. Bir fikriniz var mı? (Niçin? Bu durum sizi rahatsız ediyor mu?) Beni *ediyor*! İnsanları değerlendirme yeteneğimi sorgulamaya ve elde edilen değerlerin normalden farklı olduğunu düşünmeye itiyor. Bu sağlıklı bir durum değil. (Bu bir şeyi değiştirir mi?) Davranmam gerektiği gibi davrandığımda bu bana sadece kafamı aslanın ağzına sokmak gibi görünüyor. Onların bazı nedenlerle cehenneme kadar yolu olduğunu düşünüyorum. Bu durum beni kendim hakkında kaygıya itiyor. Niçin bu farklı standartlara sahip olmam gereksin? Hepsi benim hatama işaret ediyor.

Deney uygulanan 25 öğrenciden 7'si bu kadar açık bir konuda yanlış değerlendirmeler içeren uyuşmazlığı çözemedi ve alternatifin ne olduğunu 'göremedi'. Sıkıntıları ciddiydi ve hemen çözemediler. 5'i bu sıkıntıyı daha ziyade Tıp Fakültesi'nin iyi

bir öğrenciyi, diğer 5'i hödük birini okula kabul ettiği görüşünü benimseyerek kurum hakkındaki görüşlerini değiştirerek hallet-se de önceki görüşlerini terk etmediler. Onlar için Gardner'ın görüşü 'genelde' kabul edilebilir olsa da tatminkâr değildi. Dikkatlerini özel ayrıntılara odakladıklarında genel resmi gözden kaçıracaklarını düşünüyorlardı. 'Genel resim'i açıklamalarında dikkate almaya ve kullanmaya istekli olsalar da ince ayrıntılarını kavramakta zorlandılar. 'Genel' resim hem deneğin baştaki değerlendirmesinde yer alan özelliklere ters düşmekteydi hem de üst düzey niteliklere odaklanmıştı. Bu yüzden daha önce aday beceriksizken artık 'fevkalâde' zehirli, hödükken 'oldukça' doğal biri, histerikken 'oldukça' ağırbaşlı olarak nitelendirildi; ayrıca, Tıp Fakültesi'nden görüşmecinin adayı dinleme biçimini yeniden değerlendirerek onun önceden fark etmedikleri yeni özelliklerini keşfettiler. Örneğin, aday kendisine sigara teklif etmeyi unuttuğunda görüşmecinin *gülümsediğini hatırladılar*.

Üç denek bir aldatmaca olduğunu düşündü ve görüşme süresince bu inançla hareket etti. Onlar dışarıdan hiçbir ciddi rahatsızlık sergilemediler. İkisi görüşmenin biter göründüğü anda ciddi rahatsızlık sergiledi ve habersiz deney yapıldığının farkında değilmiş gibi davrandı.

Sessizce sıkıntı içinde bekleyen diğer üçü deneycinin kafasını karıştırdı. Onlar, deneyciye gerçek düşüncelerini hissettirmeden, 'görüşme' bazı problemleri çözmek için gerekli deneysel bir araştırmaymış gibi davrandılar ve böylece mümkün olan en iyisini yapmalarının ve sadece araştırmaya katkıda bulunabilmeleri dışında kanaatlerinde hiçbir değişiklik yapmamalarının gerektiğini düşündüler. Belirgin bir kaygı sergilemelerine rağmen, konuşmaları yumuşak olduğu ve deneye zarar verebilecek hususlara değinmedikleri için, deneycinin görüşme sırasında onların gerçek düşüncesini anlaması zordu.

Son olarak, başka üç denek daha diğerlerinden farklı davrandı. Bu deneklerden biri, ısrarla karakter değerlendirmeleri-

nin "anlam bakımından muğlâk" olduğunu ve elde yeterince bilgi bulunmadığı için "yüksek korelasyona sahip bir kanaat"e ulaşmanın mümkün olmadığını vurguladı. Bu üçlüdeki deneklerden sadece ikincisi betimlemenin gerçek olduğunu düşündü ve deneyin uydurma olduğu açıklandığında ikna edilmeyi gerektirecek ölçüde rahatsızlık sergiledi. Üçüncüsü sadece çok kısa bir süre rahatsızlık yaşadı. Fakat, bu denekler arasından sadece üçüncüsü daha önceden Tıp Fakültesi'nin görüşmesine katılmış ve okulla çok iyi ilişkiler kurmuştu. C'den daha düşük bir ortalama puana sahip olmasına rağmen, kabul edilmeyle ilişkili fırsatları tam anlamıyla hesaplayarak tıp yerine diplomatik bir görevde kariyeri tercih edeceğini açıkladı.

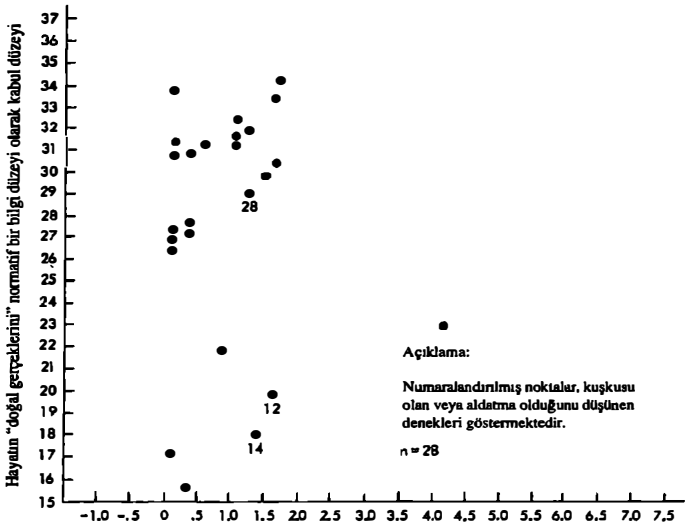
Son bir gözlem olarak, 28 denekten 22'si görüşmenin gerçek olmadığı söylendiğinde belirgin bir rahatlama sergiledi –10'u öfkelendi. Hepsi görüşmenin uydurma olduğu haberinin baştaki değerlendirmelerine dönmelerini sağladığını ifade etti. Deneklerden 7'si görüşmenin gerçek olmadığına ikna oldu. Görüşmenin uydurma olduğu açıklandığında bunun doğruluğuna inanmak için bazı sorular sordular. Deneyci onlara görüşmenin gerçek olmadığını kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlamak için mi söyledi? Hiçbir zahmetten kaçınılmadı ve her doğru veya yalan görüşmenin uydurma olduğunu kanıtlamak için söylendi.

Gündelik hayatın tutumlarını oluşturan beklentilere güdüsel itaat kişinin "hayatın doğal gerçekleri"ni kavramasını ve onaylamasını gerektirdiği için, topluluğun farklı üyelerinin güdüsel itaatleriyle ilişkili düzenli koşullardaki farklılıklar, onların "hayatın doğal gerçekleri"ni farklı biçimlerde kavramaları ve benimsemelerini gerektirir. Bu yüzden, yukarda betimlenen etkilerin yoğunluğunun üyelerin "hayatın doğal gerçekleri"ne ilişkin düşüncelerini doğrudan uygulayabilmelerine göre değişmesi gerekir. Ayrıca, kolektif hayatın gerçeklerinin kavrandığı ortak ahlâkî düzenin *nesnelliği* nedeniyle, bu etkilerin yoğunluğunun, genelde, toplumun üyelerinin "hayatın doğal gerçekleri"ni kavrayışlarına bağlı olarak ve 'kişilik özellikleri'nden bağımsız değişmesi

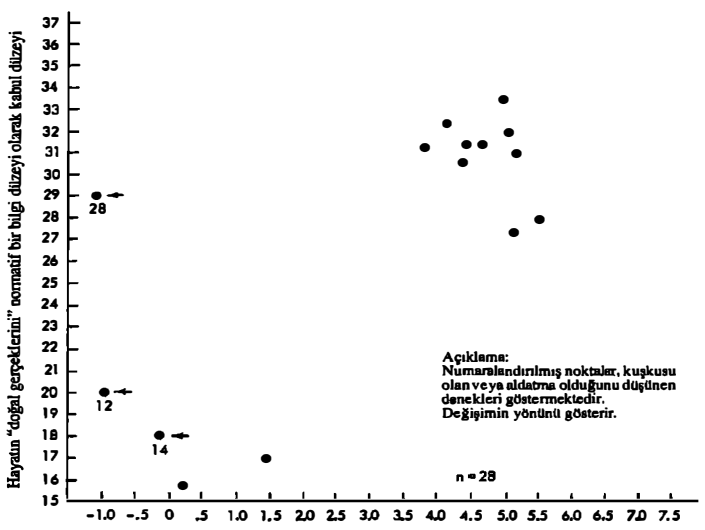
gerekir. Kişilik özellikleri ile, bireylerin güdüsel ve "iç hayatla ilişkili" –araştırmacının kişinin eylem akışlarını açıklamak için metodolojik olarak başvurduğu– bütün özelliklerini kastediyorum; burada 'eylemler' (sosyal ve kültürel sistemin etkileri paranteze alınarak) az veya çok sistematik değişkenler olarak alınır. En geleneksel kişilik değerlendirme araçlarının ve klinik psikiyatrik prosedürlerin ürettiği sonuçlar yukarıdaki koşulu karşılar.

Dolayısıyla, aşağıdaki olguların ortaya çıkarılması gerekir. Kişinin hayatın doğal gerçeklerini kavrayış düzeyinin uygun bir değerlendirmesinin yapılabileceği bir prosedürü tasavvur ediniz. Ayrıca, kişinin kafa karışıklığı düzeyinin daha önceden betimlenen farklı düzeyler ve karışımlardaki davranışlar temelinde değerlendirildiği bir başka prosedür tasavvur ediniz. Tesadüfî olarak belirlenen ve kişilik değerlendirmelerinden bağımsız olarak oluşturulan bir kişiler kümesinde, başta "hayatın doğal gerçekleri"ni kavrama *ile* kafa karışıklığı arasında tesadüfî bir ilişki olması gerekir. Gündelik hayatın beklentilerinin ihlâl edildiği koşullarda en uygun rahatsızlık üretme koşullarını dikkate alırsak; kişinin kafa karışıklığı düzeyi ile "hayatın doğal gerçekleri"ni baştaki kavrayış düzeyi arasında korelasyon olması gerekir.

İncelemeyi tasarladığım olgu tipi, yukarda rapor edilen 28 Tıp Fakültesi Hazırlık Sınıfı öğrencisi üzerine araştırmaya dayanan Tablo 1 ve 2'deki bulgular içinde anlaşılabilir. Hazırlık Sınıfındaki öğrencilerin "okul hayatının ortak ahlâkî düzeni"ni onaylama düzeyleri ile kaygı düzeyleri arasındaki korelasyon uyuşmayan materyalleri kullanmadan önce .026 idi. Uyuşmayan materyaller kullanıldıktan ve başarılı bir biçimde normalleştirildikten *sonra* ve görüşmenin uydurma olduğu söylenmeden *önce* korelasyon .751 idi. Değerlendirme prosedürleri fazla ilkel olduğu için, tasarım ve prosedürdeki ciddi hatalar yüzünden ve *deney sonrası* çıkarım nedeniyle, *bu sonuçlar bahsettiğim şeyin varlığını sergilemekten öte bir işe yaramadı. Onların hiçbir koşulda bulgular olarak düşünülmemesi gerekir.*



ŞEKİL 1: Deneklerin Tıp fakültesi hazırlık sınıfı hakkında ki kurumsallaşmış bilgi düzenini "hayatın doğal gerçekleri olarak kabul etme düzeyleri ile başlardaki kaygı miktarları arasındaki korelasyonlar (r=0.26)



ŞEKİL 2: Deneklerin Tıp fakültesi hazırlık sınıfı hakkındaki kurumsallaşmış bilgi düzenini "hayatın doğal gerçekleri olarak kabul etme düzeyleri ile göreli kaygı miktarları arasındaki korelasyon (r=.751)

Toplum içindeki insanı yargıda bulunmaktan aciz bir aptal olarak betimleyen modellerin gündelik kavrayışları anlama açısından değeri

Çoğu araştırma, *gündelik kavrayışların toplumsal standartlaşması*nın –standartlaşan ne olursa olsun– kişinin eylemlerini durumsal olayların yönlendirdiğini ve bu standartlaşmanın bireylere, normal olarak algılanan eylemler akışını kavrayabilecekleri, normalleştirebilecekleri ve gerekli eylemleri gerçekleştirebilecekleri temelleri sağladığını gösterdi.

Sosyal bilimlerde teorisyenler –bilhassa sosyal psikiyatristler, sosyal psikologlar, antropologlar ve sosyologlar– standartlaşma olgusunu, standartlaşmış beklentilere uygun eylemlerin karakterini ve sonuçlarını kavramak için kullandılar. Genelde bu yaklaşımı benimsemelerine rağmen, kişilerin bu standartlaştırmayı beklentilere uygun standartlaşmış eylemler sayesinde keşfettikleri, yarattıkları ve sürdürdüklerini görmezden geldiler. Bu yaklaşımın önemli ve yaygın bir sonucu, istikrarlı eylemlerin doğası ve koşullarının yanlış değerlendirilmesidir. Bu yanlış değerlendirmenin kaynağı, toplumun üyesinin yargıda bulunmaktan aciz bir tür kültürel veya psikolojik aptala ya da her ikisine birden dönüştürülmesidir; bu yüzden eylemler ve standartlaşmış beklentiler arasındaki ilişkiler konusunda gerçekleştirilen herhangi bir araştırmanın *henüz yayınlanmamış* sonuçları ciddi revizyon gerektirecek düzeyde çelişkili materyalleri kaçınılmaz olarak içerecektir.

'Kültürel aptal' terimi ile, toplumun istikrarlı özelliklerini sosyoloğun-toplumundaki, ortak kültürün sunduğu yerleşik ve meşru eylem alternatiflerine uygun biçimde hareket ederek üreten insanı kastediyorum. 'Psikolojik aptal' ile, toplumun istikrarlı özelliklerini sosyoloğun-toplumundaki, psikiyatrik biyografi, koşullanma geçmişi ve zihinsel işleyişle bağlantılı faktörler temellerinde hareket etmeyi gerektiren alternatif eylem akışları arasından seçim yaparak üreten insanı kastediyorum. Bu 'insan

modelleri'nin kullanılış biçiminin ortak özelliği, kişinin toplumsal yapıların sağduyusal [gündelik] bilgisini burada-ve-şimdiki-durumların zamansal düzeni içinde kullanmasını gerektiren kararlarının sağduyusal [gündelik] rasyonalitelerin[20] akışının basit yansımaları olarak alınmasıdır.

Standartlaşmış beklentiler ve eylem akışları arasındaki bağlantıları betimlemek için "yargıda bulunmaktan aciz aptallar olarak bireyler" kategorisinin kullanılması, araştırmacının eylem akışları arasındaki zorunlu ilişkileri değerlendirirken sağduyusal [gündelik] rasyonalitelerin göz önünde bulundurulup bulundurulmaması kararında kontrol değişkeni olarak neyi alacağı konusunda 'uygun açıklama problemi'ne yol açar. Çünkü böyle bir değerlendirmede, sözgelimi 'perspektif seçimi', 'öznellik' ve 'iç zaman' gibi faktörlerin göz önünde bulundurulması gerekir. Yaygın bir çözüm biçimi, üyelerin eylemlerini, istikrarlı yapıları –yani, eylemlerin olagelme biçimlerini– teorik bir hareket noktası olarak alarak betimlemektir; bu hareket noktasında, farklı eylem ihtimallerini sonunda bir araya getiren zorunlu faktör betimlenir. Koşullara ilişkin çıkarımlarda ihtiyaç-eğilimleri hiyerarşilerine ve –uygulanan eylem kuralları olarak– ortak kültüre başvurulur, fakat bu çıkarımın bedeli toplum içindeki kişinin yargıda bulunmaktan aciz bir aptal kılınmasıdır.

Bir araştırmacı, bir toplumun üyelerini yargıda bulunmaktan aciz aptallar kıldığında nasıl davranır? Birkaç örnek bazı özel durum ve sonuçlara ışık tutabilir.

Öğrencilere, fiyatı sabit mallar üzerinde pazarlık yapmaları ödevi verdim. İlişkili standartlaşmış beklenti kurumsallaşmış

20 Sağduyusal [gündelik] rasyonaliteler Schutz tarafından ayrıntılı olarak tartışılmıştır: "Common Sense and Scientific Interpretation of Human Action", *Collected Papers I: The Problem of Social Reality*, s. 3-47; "The Problem of Rationality in the Social World", *Collected Papers II: Studies in Social Theory*, s. 64-88 ve Bölüm 8. Egon Bittner sağduyusal [gündelik] rasyonaliteleri akıl hastalığına sosyolojik yönelimi eleştirmek ve yeniden inşa etmek için kullanmıştır (a.g.e.).

"tek fiyat kuralı"dır: Parsons'a göre,[21] bu kural/beklenti sözleşmenin kurumsallaşmasının kurucu bir unsurudur. Bu beklenti içselleştirildiği için, öğrenci-müşterilerin deneklerin muhtemel bir değerlendirmesinden korkmaları ve utanca kapılmaları gerekir. Buna karşılık, deneylerde satış personelinin genel kaygıları ve öfkelerinin rapor edilmesi gerekir.

Belirli bir malı 2 dolardan ucuza alabilme ve istenilen fiyattan daha azını teklif etme deneyini gerçekleştirebilmek için 68 öğrenciye gerek duyduk. 6 deneme içeren bir pazarlık sürecini uygulayabilmek için bir başka 67 öğrenciye ihtiyaç duyduk: mallardan üçü 2 dolar veya altında ve üçü 5 dolar veya üstünde fiyata satın alınabildi.

Bulgular: (a) Satış personeline, mevcut standart beklentiler teorilerinde benimsenenden farklı biçimde, yargıda bulunmaktan aciz aptallar veya daha sınırlı düzeyde aptallar gibi davranıldığında çok azı kaygı yaşadı; biri bazen öfkelendi. (b) Tek denemelik pazarlıkların % 20'sinde, altı denemelik pazarlıkların % 3'ünde satış personeli pazarlığı reddetti veya deney istenildiği gibi sonuçlanmadı. (c) Pazarlık durumu bir dizi adımı –(i) deney yapılacak ücretli personeli gözüne kestirme, (ii) yaklaşma, (iii) pazarlık teklif etme, (iv) pazarlık yapma, (v) pazarlığın sona ermesi ve sonrasını– içeren bir durum olarak analiz edildiğinde her iki araştırma grubunda da en yaygın korkunun deney yapılacak ücretli personeli gözüne kestirme ve yaklaşma sırasında yaşandığı bulundu. Tek denemelik pazarlıklarda, rahatsızlık rapor eden kişilerin sayısı izleyen her adımda giderek azaldı. Birden fazla denemelerde, pazarlık yapan öğrencilerin çoğu üçüncü denemeden itibaren pazarlık teklif etmekten haz duyduğunu rapor etti. (d) Öğrencilerin çoğu fiyat artırma pazarlığında fiyat düşürme pazarlığına göre daha az rahatsızlık duygusu rapor etti. (e) Çoğu öğrenci, altıncı denemenin ardından sabit fiyat uygulanan ortamlarda gerçekten de avantajlı bir sonuç elde etme fırsatını

21 Talcott Parsons, "Economy, Polity, Money and Power", *Yayınlanmamış metin*, 1959.

'şaşırarak' öğrendiğini ve özellikle daha yüksek fiyattan alışveriş teklif etmek için pazarlık yapmayı planladığını rapor etti.

Bu türden bulgular, (a) bırakınız durumla yüzleşmeyi, bir kurala uygun alternatif eylemler geliştirebileceği veya geliştiremeyeceği bir durumu üretmesini engelleyen [muhtemel] bir kaygı hakkında konuşurken bile kurallara göre davranan biri olarak betimlendiğimizde ve (b) kişinin korkularına hâkim olabilmesinin pratik ve teorik önemini hesaba katmadığımızda bir toplumun üyesini 'kültürel aptal'a dönüştürebileceğimizi, (c) 'standartlaşmış' beklentilere başvurarak durumu normale döndürmeye çalışmaktan kaçınan kişilerin sıkıntı duyguları arttığında bu standartlaşmanın, ilişkili durumları öğrenmekten kaçınmalarına katkıda bulunan bir standartlaşma içerebileceğini göstermektedir.

Kurala-bağlı eylemlerin doğası ve bu kuralları ihlâlin sonuçları hakkındaki uzman meslekî bilgiler kadar gündelik bilgiler de belirgin biçimde sadece bu türden bir prosedüre dayanır. Gerçekte, bireylerin gözünde kuralların önemi arttıkça bilgilerinin 'kaçınma girişimleri'ne dayanma ihtimali artar. Gündelik etkinliklerin rutin temellerini araştıran birinin kesinlikle, oldukça ilginç bulgulara ulaşmayı beklemesi gerekir zira araştırmacılar, bulguları, ihlâllerin üreteceği durumları tasavvur ederek gözden geçirdiklerinde bile bu bulguların varlığını nadiren göstermişlerdir.

Toplumun üyesini yargıda bulunmaktan aciz bir aptal kılabilmenin bir başka yolu, kişilerin, çevrelerinde sergilenen davranışları önemli tepkiler olarak yorumlama biçimlerini betimlemek için göstergeler ve sembollerin formel özelliklerine ilişkin mevcut teorilerden birini kullanmaktır. İnsanlar çeşitli şekillerde aptal varlıklar kılınabilir. Bunların sadece ikisine değineceğim.

(a) Formel araştırmalarda karakteristik olarak ya sembollerin kullanımıyla ilişkili normatif teoriler geliştirilmeye ya da betimsel teoriler oluşturmaya çalışırken aslında normatif teoriler konumlandırılmaya çalışılmıştır. Her iki örnekte de araştırmacının,

'üyeler'in ['bireyler'in] kullanımlarını kendi varsaydığı kullanım örnekleri olarak araştırabilmesi için üyenin [bireyin], durumları araştırmacının öngördüğü biçimde yorumlaması gerekir. Ancak Wittgeinstein'ı izleyerek[22] şöyle sorabiliriz: "Kişinin somut kullanımlarının *bir* 'dil oyunu' içindeki rasyonel kullanımlar olduğu söylenebilir mi? *Dil oyunları* nedir?" Bu temel soru ihmal edildiğinde kişinin somut kullanımlarının etkisi yeterince görülemez. Deneklerin kullanımlara ilgilerini, araştırmacıların ilgilerinden farklı pratik faktörler dikte ettiğinde bu karışık durum daha fazla gözlenecektir.

(b) Mevcut teorilerde işaretler ve göstergeler olarak bu türden 'gösterge işlevler' hakkında birçok önemli şey söylenmesine rağmen, bu teoriler çok daha yaygın olan 'gösterge işlevler'i, yani yorumlamalar, mecazlar, dokümanter ifadeler, kelime oyunları, ironiler ve imaları ele almamışlardır. İşaretler ve göstergeler 'gösterge işlevler' olarak araştırılır ve analiz edilirken sağduyusal [gündelik] bilgilere referanslar kolayca göz ardı edilebilir, *çünkü* kullananlar da onları mutlaka dikkate alma gereği duymazlar. Fakat, ironiler, imalar, yorumlar vb.nin analizi başka şeyleri gerektirir. Sözler, anlamlar, perspektifler ve emirlerin ilişkili özelliğini göz önünde bulundurmak, aksine, gündelik ilişkilerde sağduyusal bilgilere referansı gerektirir.

Araştırmacılar, bu 'kompleks' kullanımları dikkate almasalar bile, bunların sorunlu karakterlerini tamamen göz ardı etmemişlerdir. Aksine, bir dil topluluğunun üyesinin [işaretler ve göstergeleri] kullanımlarını *ya* kültüre-bağlı veya ihtiyaçların yönlendirdiği bir şey olarak nitelemiş *ya da* görünüşler ve amaçlanan nesneler [durumlar] –'gösterge' ve 'gönderge'– arasındaki ilişkiyi bir 'uyumluluk' olarak yorumlamışlardır. Her bir örnekte, konuşan kişinin 'karar-verme çalışması'nın göz ardı edilmesi sembollerin kullanılmasını bir prosedürler bütünü olarak betimlemeyi engeller.

22 Ludwig Wittgeinstein, *Philosophical Investigations* (Oxford: Basic Blackwell, 1959).

Kesinlikle, bu 'karar-verme çalışması' dikkatimizi hem toplumsal yapıların sağduyusal [gündelik] bilgisine dayanma ve referansta bulunmayı araştırmaya hem de uyuşmazlıklara yol açan örneklere odaklanmaya yöneltir. Bunlara odaklanma zorunluluğunun nedeni, deneklerimizin kesinlikle, kendi kararlarını oluşturmaya çalışmaları ve uyuşmazlıkların kendileri için pratik problemler yarattığı durumlarda sağduyusal [gündelik] bilgilere başvurmalarıdır. İlişkili her prosedürün gündelik ilişkilerin beklenen seyrine (ister bariz ister sınırlı düzeyde) uymaması deneklerde, deneycinin cinaslar, ironiler, imalar, kelime oyunları veya aldatmacalara başvurduğu kabulüne yol açar. Bu tepki gündelik oyunlardan sapmalarda tekrar tekrar karşımıza çıkar.

Öğrencilere üçtaş öğretildi ve deneyleri yaş, cinsiyet ve tanıdıklık derecesine göre gerçekleştirmeleri istendi. Öğrenci üçtaş şemasını çizdikten sonra denekten ilk hamleyi yapmasını istedi. Denek hamlesini yaptıktan sonra onun çizdiği işareti sildi ve bir başka kareyi işaretledi, fakat bu hamleleri oyunun bilinen kurallarına aykırı değilmiş gibi gerçekleştirdi. Öğrenciler, 247 denemenin yarısında deneklerin bu hamleyi gizli fakat önemli bir hareket olarak değerlendirdiklerini rapor etti. Denekler, deneycinin açıkça ifade etmediği 'bir şey' yaptığını, 'gerçekte' davranışlarının hepsinin oyunla ilişkili olmadığını düşündüler. Bazı deneklere göre öğrenci cinsel bir imada bulunmakta, bazılarına göre kendisinin aptal olup olmadığını sınamakta ve bazısına göre de kötü veya saygısızca hareket etmekteydi. Aynı sonuçlar (i) öğrenciler fiyatı sabit mallar için pazarlık yaptıklarında, (ii) karşılarındaki kişiden anlamı herkesçe açık yaygın sözlerine açıklık getirmesini istediklerinde, (iii) davet edilmeden yabancı bir grubun konuşmasına dâhil olduklarında veya (iv) gündelik yüz yüze konuşmalar sırasında ortamda bulunan nesnelere uygun zamana dikkat etmeden 'tesadüfî olarak' göz attıklarında ortaya çıktı.

Kişiyi kültürel aptal kılmanın bir başka yolu, onun davranış ortamının iletişim dokusunu basitleştirmeye çalışmaktır. Örne-

ğin, belirli fiziksel durumlara "tercih edilen bir konum" atfederek kişinin, bir (potansiyel ve somut) durumlar dokusu olarak ortamı, sadece görünüşler ve özellikler olarak değil, kendi canlı iç durumlarını da barındıran bir şey olarak görmesi sağlanabilir. Böyle bir durumu aşağıdaki prosedürde sağladık.

Öğrencilerden aile üyeleri dışından birini seçmeleri ve gündelik konuşmaların olağan akışı içinde ve sıradışı olduğu izlenimi yaratmadan yüzlerini deneklere neredeyse burunları değecek kadar yaklaştırmaları istendi. 79 açıklamadan çoğuna göre, karşılarındakilerin aynı cinsiyetten olup olmadığına, tanıdık veya yakın arkadaş olup olmadığına (deneyin yabancılara uygulanması engellendi) ve çocuklar dışında, hangi yaşta olduklarına dikkat etmeden uygulanan bu prosedür *hem* deneyciyi *hem* deneği karşı tarafın cinsel niyetle davrandığını düşünmeye itti. Fakat onlar karşısındakinin niyetini bizzat prosedürün kendisine tespit ettiler. Karşıdaki kişiye atfedilen bu türden niyetlere sadece onun arzuladığı şeyler değil, arzuladığı ortamın bir parçası hâline gelen dürtüleri de eşlik etti. Gerçekte teyit edilmeyen bu tercih talebine, bu talebi onaylama ve tercih konusunda çelişkili bir tereddüt duygusu eşlik etti. Karakteristik tepkiler; kaçınma, şaşkınlık, yoğun utanç, duygularını gizleme ve bilhassa bu türden tereddütlerin yanı sıra, korku, umut ve öfkeydi. Bu tepkiler en belirgin biçimde erkekler arasında gözlendi. Karakteristik olarak, deneyciler durumu eski normal hâline döndüremediler. Denekler araştırmacının "Bu deney sosyoloji dersimizin bir parçası olarak yapıldı" açıklamasını sadece kısmen kabul ettiler. Çoğu şöyle yakındı: "Peki bir deneydi, niye *beni* seçtin?" Karakteristik olarak, denek, sunulan açıklamayla yetinmeyip deneyciden daha fazla cevap istemesine rağmen, bu cevabın neyi içerebileceği veya içermesi gerektiği konusunda belirsizlikler yaşandı.

Son olarak üye, rutin eylemleri ön-mutabakatlar tarafından düzenlenmekteymiş gibi betimlenerek ve söz konusu sapmayı onaylaması ihtimali bu ön-mutabakatlara bağlıymış gibi gösterilerek yargıda bulunmaktan aciz aptal biri kılınabilir. Gündelik

konuşmalarda kişinin varoluşun temel gerçeği olarak teorileştirdiği şeyin aslında bir teorik kişisel tercih meselesi olduğunu, yaygın bir olguyu, yani kişilerin birbirleriyle asla "gerçekte zorunlu olmayan" koşullarda hemfikir olacaklarını dikkate aldığımızda görebiliriz. Gündelik kavrayışların göz ardı edilen bu özelliğinin oldukça kapsamlı sonuçları 'mutabakatlar'ın doğası açıkça betimlendiğinde görülebilir.

Gündelik kavrayışların koşullarının kendine özgülükleri konusunda hiçbir problem yok görünebilir –sözleşme bunun bir örnek tipi olarak alınabilir – sözleşme kişi için bir mutabakat statüsünü sadece, "belirli koşullarda anlaşılan ancak ifade edilmeyen" *vesaire*[23] cümlecikleriyle aktarılarak kazanır. Bir sözleşme belirli şartlarda, bir mutabakat kuralı altında, *vesaire* cümlecikleriyle formüle edilir. Sadece bir kez ortaya çıkmayan bu durum, esasen, hem etkinliklerin iç ve dış zamansal akışıyla hem de böylece etkinliklerin koşulları ve ilişkili olumsal durumların gelişimiyle bağlantılıdır. Bu yüzden, bir mutabakatı, kişilerin birbirlerinin gelecekteki etkinliklerini öngörebilmek için Burada-ve-Şimdi gerçekleştirdikleri bir sözleşme olarak görmek hem yanıltıcı hem

23 *Vesaire* cümlecikleri, özellikleri ve kullanımlarının sonuçları 1962 Şubat'ından beri ABD Hava Kuvvetleri Bilimsel Araştırma Bürosu'nun değerli yardımlarıyla Los Angeles Kaliforniya Üniversitesi ve Colorado Üniversitesi'nde gerçekleştirilen Etnometodoloji Konferanslarına katılanlar arasında yaygın inceleme ve tartışma konusunu oluşturdu. Katılımcılar Egon Bittner, Harold Garfinkel, Craig MacAndrew, Edward Rose ve Harvey Sacks'tan oluşmaktadır. Konferans katılımcılarının *vesaire cümlecikleri* konusundaki tartışmaları aşağıdaki yazılarda bulunabilir: Egon Bittner, "Radicalism: A Study of the Sociology of Knowledge", *American Sociological Review* 28 (Aralık, 1963: 928-940); Harvey Sacks, "On Sociological Description, *Berkeley Journal of Sociology* 8 (1963: 1-16); Harold Garfinkel, "A Conception and Some Experiments With Trust..." ve elinizdeki kitabın Birinci ve Üçüncü bölümleri. Kodlama prosedürleri, sorgulama metodu, hukukçuluk, çeviri, model inşası, tarihsel restorasyon, 'sosyal muhasiplik', 'saymanlık' ve kişilik teşhisiyle ilişkili kapsamlı araştırmalar Bittner, Garfinkel, MacAndrew, Rose ve Sacks'ın yayınlanmamış yazılarında bulunabilir; Bittner, Garfinkel ve Sacks'ın "Mantıklı Açıklamalar" üzerine konuşmaları Colorado Üniversitesi tarafından 11-12 Nisan'da "Dünyadaki İlişkiler Üzerine 16. Yıllık Konferans"ta sunuldu ve bu metinler daha sonra yayınlandı.

de yanlıştır. Daha kesin bir ifadeyle, kişiler, belirli bir mutabakat kuralı altında formüle edilen gündelik kavrayışları kendi somut etkinliklerinin olması gerektiği gibi ortaya çıkmadığı durumları normalleştirmek için kullanırlar. Bu kullanımlar hem olumsal durumlarda ortaya çıkar hem de kişiler (i) söz konusu olumsallıkların cisimleşebileceği durumlara ve (ii) herhangi bir zamanda tarafların mutabakattan tatmin olup olmadıklarına veya neyden tatmin olabileceklerine karar verebilecekleri Burada-ve-Şimdiyle bağlantılı hususları bilirler. *Vesaire* cümleciği bilinmeyen koşulların mevcut olduğu her zaman belirli bir kesinlik sağlar zira bu sayede söz konusu mutabakat, belirli bir anda ve gerçekte "öncelikle" ve "her zaman" neyi içerdiğini mevcut pratik koşullar altında bulmak için geriye dönük olarak yeniden yorumlanabilir. Mevcut koşulları etkinlik konusunda "önceden üzerinde uzlaşılan" kural altında değerlendirmenin bazen tartışmalı olması, bu türden kuralların "gündelik kavrayışlara uygun tarzda" yaygın ve rutin bir biçimde eylemlerin süregelen ve temel bir özelliği olarak kullanıldığını görmemizi engellememelidir.

Pratik koşullarla ilişkili kurala saygı üreterek veya uyandırarak mutabakatları ortaya çıkarma metodu olarak adlandıracağım bu süreç pratik ahlâkın bir türüdür. Bu metot, aslında sosyal bilimcilerin çok az ilgisini çekse de, hem gündelik ilişkilerdeki hem de bu ilişkilerle bağlantılı gündelik bilgi teorilerindeki en kalıcı ve yaygın ilgi-konularından biridir. İlişkili *vesaire* koşullarını yönlendirerek avantajların artırılmasıyla adaptasyon sağlamak hukukçuların meslekî bir becerisidir ve hukuk fakültelerinde öğrencilere özellikle kazandırılır. Bununla beraber, bir hukukçunun becerisi olduğu için bu konuda sadece hukukçuların becerikli olduklarının veya bu yönteme sadece bu işi bilinçli olarak yapanların başvurduklarının varsayılmaması gerekir. Bu metot bir "kurala-bağlı etkinlikler sistemi olarak toplum"un genel bir parçasıdır.[24] Bu metot, bir yandan potansiyel ve somut

24 Bu tespit doğruysa, sosyolojik teorilerde hâlihazırda formüle edildiği biçimiyle toplumsal düzen probleminin sistematik olarak yeniden inşa edilmesi

başarılar ve beklenmedik fırsatlar, öte yandan hayal kırıklıkları, hüsranlar ve başarısızlıklar durumunda kişilerin mutabakatlara bağlı kalmaya çalışırken kaçınılmaz olarak *yüzleşmeleri* gereken, toplumsal olarak organize somut etkinliklerin –algılanan– mantıklılığını sürdürürken başvurabilecekleri mekanizmalardan biridir.

Bu prosedürün küçük ölçekte ancak geçerli bir örneği deneycinin başkalarıyla konuşurken ceketinin içine ses kayıt cihazı takmasıdır. Deneyci konuşma sırasında ceketini açarak ve "elimde ne olduğunu görüyor musunuz?" diyerek kayıt yaptığını gösterir. Bir ilk susuşun ardından her zaman aşağıdaki soru gelmiştir: "Onunla ne yapacaksınız?" Denekler konuşma "aramızda kalacak" beklentisinin ihlâl edildiğini iddia ederler. Konuşmanın gizlice kaydedildiğinin gösterilmesi tarafların özellikle bahsetmedikleri ve gerçekte önceden yer almayan bir mutabakat ihtimalini araştırmaya itecektir. Gizlice kaydedildiği bilinen karşılıklı konuşma böylece bilinmeyen kullanımlar konusunda –dönüştürülebilecek– yeni ve sorunsal bir değer kazanır. Böylece artık, her zaman işlerlikte olan ve üzerinde mutabık olunan hususî bir durum varmış gibi davranılır.

Sonuç yerine

Mantıklı, gerçekçi ve analiz-edilebilir eylemlerin doğası, üretimi ve onaylanmasıyla sadece filozoflar ve uzman sosyologların ilgilenmediğini öne sürdüm. Bir toplumun sıradan üyeleri bu türden eylemlerle doğal olarak ve ister istemez hem gündelik ilişkilerinin özellikleri olarak hem de bu ilişkilerin toplumsal olarak üretimindeki önemi nedeniyle ilgilenirler. Sağduyusal [gündelik] bilgiler ve etkinlikler üzerine gerçekleştirilen bir araştırmada, bir toplumun sosyoloji yapan (sokaktan ve uzman) üyelerinin kendi gündelik etkinliklerinin toplumsal yapılarını gözlenebilir kıldıkları somut 'metotlar' bizzat olgular olarak alınır. Sağduyusal

gerekir. Bu yeniden inşa girişiminin merkezini somut *vesaire* düşünme tarzının kesin özelliklerinin sergilenmesi oluşturur.

bilginin 'yeniden keşfi', muhtemelen uzman sosyologlar ve diğer üyeler gibi, toplumsal yapıların sağduyusal bilgisiyle sadece ve bilhassa sosyolojinin sistematik konusu olarak değil, daha ziyade bir konu ve bilgi kaynağı olarak ilgilendiklerinde mümkündür.

Üçüncü Bölüm

Toplumsal Yapıların Sağduyusal Bilgisi: Gündelik ve Uzman Olgu-Araştırmasında Dokümanter Yorum Metodu

Sosyolojik açıdan, 'ortak kültür'ün insanların gündelik etkinliklerinde başvurdukları ve başkalarının benzer biçimde başvurduklarını varsaydıkları çıkarımlar ve eylemlerin toplumsal olarak benimsenen temellerine işaret ettiği söylenir. Toplumun-herhangi-bir-gerçek-üyesinin-içerisinde-bulunduğu toplumdaki-hayatın-gerçeklerine-ilişkin-toplumsal-olarak-benimsenmiş-bilgiler aile hayatının sürdürülmesi, piyasa düzeni, saygınlık dağılımları, ehliyet, sorumluluk, dürüstlük, üyelerin güdüleri, sorunların sıklıkları, nedenleri ve çözümleri, görünür işleyişlerin ardındaki iyi ve kötü amaçlar gibi şeyleri içerir. Gündelik hayatın toplumsal olarak benimsenen bu gerçekleri, kollektivitenin üyesinin[25] kendi pratik etkinliklerini sürdürmeye yönelik bakış açısından önemli betimlemeler içerir. Kullanımımızı Alfred Schutz'un çalışması üzerinde temellendirerek,[26] toplumsal

25 'Kollletivite üyeliği' terimi Parsons'ın *Social System* ve *Theories in Sociology* (I: Bölüm 2: 239-240) adlı çalışmalarında yer alan kullanım biçimiyle kesinlikle uyumludur.

26 Alfred Schutz, *Collected Papers I: The Problem of Social Reality* (1962); *Collected Papers II: Studies in Social Theory* II (1964); *Collected Papers III: Studies in Phenomenological Philosophy* (1966).

olarak organize olmuş müşterek eylem ortamlarına ilişkin bu türden bilgileri "toplumsal yapıların sağduyusal bilgisi" olarak adlandıracağız.

Ortak kültürün ortaya çıkarılması, sosyal bilimcilerin toplumsal yapıların sağduyusal bilgisini toplumun *içinden* anlamaya çalışmalarını gerektirir. Bu süreçte sosyal bilimci, kendi sosyolojik teorik ilgi-nesneleri olarak bu 'sağduyusal bilgi'yi ve genelde toplumun üyelerinin bu türden bilgileri toplamak, sınamak, kullanmak ve sürdürmek için başvurdukları 'prosedürler'i alır.

Elinizdeki makalede toplumsal yapıların sağduyusal bilgisi ile sosyolojik teorik ilgi-nesnesi olarak ilgilendim. Bu makalenin ilgi-konusu (*uzman sosyologlar dâhil*) üyelerin topluma ilişkin betimlemeleridir –bu betimlemeler onların hiçbir müdahale [veya destek] olmadan anlam, gerçek, metot ve nedensel doku hakkında kararlar verme ve bunları iletme kapasitelerinin, başka deyişle 'ehliyetliliklerinin' ve ortaklaşa bilinen ve diğer üyelerin gerçekliğini sorgulamadıkları kararlar vermeleri ve almalarının bir önkoşuludur. Bu makale, özellikle anlam ve gerçekle ilişkili karar verme çabalarını ve toplumsal yapılara ilişkin olgusal bilgiler bütününün "sağduyusal seçim durumları" içinde nasıl ifade kazandığını betimlemeye yöneliktir.

Dokümanter yorum metodu

Sosyolojik araştırmayla ilişkili, araştırmacının (ister bir uzman sosyolog isterse de kendi gündelik pratik etkinliklerini sürdürmekle ilişkili toplumsal yapıları araştıran bir kişi olsun) tanık olunan [karşılaşılan] somut görünüşleri somut bir davranış açısından sadece onlara belirli bir biyografi [geçmiş] ve muhtemel-gelişmeler atfederek değerlendirebileceği sayısız durum vardır. Kişi bu değerlendirmeyi toplumsal yapılara ilişkin kendi varsayımsal bilgileri dâhilindeki tezahürleri esas alarak gerçekleştirir. Nitekim, araştırmacının neyi aradığına karar vermek için çoğu kez muhtemel-gelişmelerin ortaya çıkmasını beklemesi gerekliliği sıkça karşılaşılan bir durumdur; bu muhtemel-gelişmelerin

ayrıca *kendi* tarihleri ve gelecekleri tarafından biçimlendirildiği görülür. Kişi söz konusu durumun daha önceden gördüğü şey olduğunu ilerde ne olacağını bekleyerek kavrar. Kişi her ikisinde de atfedilen tarihi [geçmişi] ve muhtemel-gelişmeleri sorgulamaz.

Örneğin, güdüsel eylemler kesinlikle bu türden sıkıntılı özelliklere sahiptir.

Bu nedenle, araştırmacı çoğu kez, "bilme" teriminin hesaplanabilir anlamında, *yapmadan önce veya yaparken* bir şeyin ne olduğunu bilmediği ve hatta bilemeyeceği için, neyin gerçek, hipotez, varsayım, hayal vb. olduğuna karar vermek için alternatif yorumlar ve araştırmaları gözden geçirmesi gerekir. Alan araştırmacıları, bilhassa toplumsal yapılara ilişkin bir bilgiye dayanamayacakları ortamlarda etnografik ve lengüistik araştırmalar yapanlar, muhtemelen bu durumlara aşina olsalar da diğer uzman sosyolojik araştırma tipleri de bu konuda bir istisna değildir.

Bütün bunlara rağmen, toplumsal yapıların bilgisi belirli ölçüde toplanır. Anlam, gerçekler, metot ve nedensel doku hakkında belirli ölçüde karar verilir. Bu türden kararların verilmesi gereken araştırmalarda bu süreç nasıl gerçekleşir?

Sosyoloğun kültürel olayların uygun bir betimlemesini gerçekleştirme çabasının önemli bir örneği, Weber'in ünlü "seyri sırasında öznel bir anlam atfedilen ve bu anlamların yönlendirdiği davranışlar" açıklamasıdır ve bu sürecin uygun bir betimlemesi Karl Mannheim[27] tarafından sunulmuştur. Mannheim bu anlam atfetme sürecini 'dokümanter yorum metodu' olarak adlandırır. Gerçekte gözlem yöntemlerinin karşısına konulsa da bu metot (ister sokaktan ister uzman) çoğu sosyolog araştırmacının gerçekte yaptığı şeyleri araştırmaya uygundur.

Mannheim'a göre, dokümanter metot "...oldukça geniş çe-

27 Karl Mannheim, "On the Interpretattion of Weltanschauung", *Essays on the Sopciology of Knowledge*, s. 53-63.

şitlilikte tamamen farklı 'anlamalar'ın temelini oluşturan benzer kalıbı" araştırmayı gerektirir.[28] Bu metot somut bir görünümü, varsayılan temel bir kalıbın "doküman"ı, "işaret"i veya "yerini tutan" bir şey olarak ele almayı gerektirir. Temel kalıp bireysel dokümanter kanıtlardan elde edilir, ancak aynı zamanda bireysel dokümanter kanıtlar da bu temel kalıp hakkında "bilinenler" ışığında yeniden yorumlanır. Her biri diğerini açıklamakta kullanılır.

Bu metoda kişinin gündelik hayatta "kastettiği şeyi" açıkça ifade etmediği varsayılarak gerçekte ne söylemek istediğini kavramak için veya yaygın oluşumlar ve nesnelerin sözgelimi bir postacı, dostça bir hareket veya vaat mi olduğunu anlamak amacıyla başvurulur. Bu metot Goffman'daki izlenim idaresiyle ilişkili stratejileri, Erickson'daki 'kimlik krizleri'ni, Reisman'daki 'uyum türleri'ni, Parsons'taki 'değer sistemleri'ni, Malinowski'nin araştırdığı 'büyüsel pratikler'i, Bale'deki 'etkileşim iddiaları'nı, Merton'ın dikkat çektiği 'sapma tipleri'ni, Lazarsfeld'te 'tutumların gizli yapısı'nı ve ABD Nüfus Sayımı 'meslek kategorileri' gibi sosyolojik olarak analiz edilen durumları tanımak için de uygundur.

Bir araştırmacı, soru kâğıdına verilen cevaplardan yanıtlayıcının 'tutumu'nu nasıl yakalar; büro personeliyle görüşmeleri sonucunda onların "organize bürokratik etkinlikleri"ni nasıl rapor eder; polis bilinen suç verilerini inceleyerek "söz konusu suçun gerçek parametreleri"ni nasıl hesaplar? Araştırmacı "gözlenen oluşum" ile "amaçlanan oluşum" arasındaki anlam bütünlüğünü, çalışmasını, "tanık olunan somut oluşumlar"ı araştırdığı "durumun kanıtları" olarak ele almasını mantıklı kılacak ölçüde nasıl sağlar?

Bu soruları cevaplandırmak için dokümanter metodun ayrıntılı olarak ifade edilmesi gerekir. Dokümanter metodun ne olduğunu göstermek için onun kullanılan bazı özelliklerinin

28 a.g.e., s. 57

abartıldığı bir örnek-olay tasarladık ve "gerçeğin nasıl üretildiğini" yakalamaya çalıştık.

Bir deney

Psikiyatri Bölümü'ndeki on üniversite öğrencisinden, "kişilere kendi sorunları hakkında danışmanlık sunmanın bir yolu olarak" alternatif psikoterapi araçlarını araştırmak için bir çalışma yapıldığını söyleyerek yardım talep ettik. Her denek eğitim danışmanı olarak tanıtılan sahte bir deneyciyle görüşme yaptı. Denek-öğrenciden ilk olarak, danışmanlık isteyeceği bir probleminin temelini tartışmasını ve ardından danışmana her birine "Evet"/"Hayır" biçiminde cevap verebileceği bir dizi soru sormasını istedik. Deneğe, 'danışmanın' soruların cevaplarını en iyi biçimde vermeye çalışacağı söylendi. Deneyci-danışman ve denek arasındaki soru-cevap diyaloğu dâhili telefon sistemiyle birbirine bağlı bitişik odalarda gerçekleşti. Denekten kendi problemini betimledikten ve temelini ifade ettikten sonra ilk soruyu sorması istendi. Deneyci standart bir bekleyişin ardından "Evet" veya "Hayır" cevabı verdi. Denek, talimatlara uygun biçimde, bağlantıyı sağlayan telefonun ahizesini kapatarak "danışmanın kendi sözlerini duymasını engelledi" ve konuşmaya ilişkin kendi yorumlarını teybe kaydetti. Her bir işlem tamamlandıktan sonra denek telefonunun ahizesini eline aldı ve bir sonraki soruya geçilmesini istedi. Cevabı aldıktan sonra tekrar kendi yorumlarını kaydetti ve böylece söz konusu süreç en azından on soru ve cevapla tamamlandı. Deneğe, "çoğu insan en azından 10 soru sorulmasını ister" denildi.

"Evet" ve "Hayır" biçimindeki cevaplar bir tesadüfî sayılar tablosuyla değerlendirildi. Aynı miktarda soru soran bütün deneklere aynı sorularında her zaman aynı "Evet" ve "Hayır "cevabı verildi. On soru ve cevabın ardından denekten, tüm konuşmaya ilişkin izlenimlerini özetle aktarması istendi. Aşağıda örnekte, üzerinde herhangi bir düzeltme yapılmamış ham tutanaklar aktarılmaktadır.

VAKA 1

DENEK: Evet, aktardığım durum budur. Bir Yahudi olarak dünyaya geldim ve yaklaşık iki aydır Yahudi olmayan bir kızla çıkıyoruz. Babam bu ilişkiye açıkça karşı çıktı, bu durumdan kesinlikle hoşnut olmadığını hissediyorum. Annem ilişkimize açıkça karşı çıkmadı, fakat Babam aksi yönde bir söz söyleyinceye kadar ilişkimizi ilerletmek ve sürdürmek istiyorum. Böyle düşünme nedenim, Babamın "onunla asla çıkma" demekten fazla hoşlanmasa bile, bu kızla çıkmanın beni çok rahatsız hissettireceği iğnelemeler ve sözlerle karşıma çıkması ihtimalinin bulunması. Mevcut koşullarda kız arkadaşımla ilişkimizi sürdürmem mi, sona erdirmem mi gerekir? Bunu daha olumlu bir dille ifade edeyim. Sizce bu kızla çıkmayı sürdürmeli miyim?

DENEYCİ: Cevabım "Hayır"

DENEK: Hayır. Bu cevap gerçekten de ilginç. Babamla aramda aslında hiçbir husumet olduğunu düşünmüyorum, fakat o muhtemelen bu konudaki hoşnutsuzluğunun giderek artacağını düşünüyor. Şu anda göremediğim şeyleri bir yabancının daha kolay görebileceğini (veya görmesinin muhtemel olduğunu) düşünüyorum. İkinci soruya geçebiliriz.

DENEYCİ: Tamam, geçelim.

DENEK: Bu veya bir başka durum hakkında Babamla daha fazla tartışmam gerektiğini düşünüyor musunuz? Yahudi olmayan kız arkadaşımla çıkmam konusunda babamla daha fazla tartışmam gerekir mi?

DENEYCİ: Cevabım "Evet"

DENEK: Tartışmanın mantıklı olduğunu düşünsem de gerçekte Babama ne söylemem gerektiğini bilmiyorum. Bu sözümle Babamın gerçekte fazla anlayışlı görünmediğini kastediyorum. Başka deyişle, o gerçekte durumu tartışmaktan korkuyor görünüyor. En azından, durumun şimdiye kadar bana nasıl göründüğünü anlatmak istiyorum. Ancak ilişki benim açımdan önemli

olduğu sürece, gerçekte çıkmayı sürdürmek istediğimde bunu yapacağım ve Babamla anlaşmazlığımız sürecek. Onunla çıkmaya devam etmek istediğim için gerçekte ne söylemem gerektiğini bilmiyorum. Ona veya bir başkasına gerçekte âşık olmasam da ilişkimizin nasıl sonuçlanacağını kesinlikle bilmiyorum. Gelecekteki ihtimaller ve bu hususta kendimi nasıl hissedeceğim konusunda Babamla bir tartışma yaşayacağımızı tahmin ediyorum. O artık ilişkimize kuvvetle itiraz etmeyebilir çünkü onunla sadece çıkıyoruz, fakat Babam muhtemelen gelecekte ortaya çıkabilecek sorunları öngörüyor, gerçekte şu an ayrılmamız onu mutlu kılacak. Artık üçüncü soruya geçebiliriz.

Babamla konuştum ve çıkmayı sürdürmemizi söyledi, fakat tavrı bende gerçekte öyle düşünmediği, çıkmamızı istemediği izlenimi yarattı, sadece iyi bir baba olmak istediği için böyle davranıyor; bu koşullarda hâlâ çıkmamız gerekir mi?

DENEYCİ: Cevabım "Evet"

DENEK: Gerçekten bu cevaba şaşırdım. Bu konuda hiçbir cevap beklemiyordum. Muhtemelen bunun nedeni, Babam ve gösterebileceği tepkileri fazla bilmemeniz ve onun duyarlı bir insan ve bu yüzden meseleleri çözmeye yatkın biçimde dikkatlice davranan biri gibi görünmesi. "Onunla ilişkini geliştir ve sürdür" dese de muhtemelen Babamın gerçekte kız arkadaşımla çıkmayı sürdürmemi istemediğini bildiğim için kendimi suçlu hissedeceğim. Ancak bu duygunun gerçekte ilişkimiz konusunda yardımcı olacağından da emin değilim. Artık dördüncü soruya geçebiliriz.

Babamla tartışmamızda bu konuda olumlu bir cevap vermesine rağmen, düşündüğünüzün aksine bunun babamın samimi fikri olmadığını hissettikten sonra, artık annemin onunla ciddi bir konuşma yapması ve böylece gerçek tepkisini öğrenmeye çalışması sizce uygun mudur?

DENEYCİ: Cevabım "Evet"

DENEK: Bu bana da oldukça makul görünüyor. Muhtemelen babamın bu konuda anneme dürüst davranacağını düşünüyorum. Kuşkusuz bu bir problem ortaya çıkarabilir. Annem bana dönecek ve aralarında geçen konuşmayı açıkça aktaracak mı? Babamdan daha liberal görünüyor. Annem bu konuda yalan söylemez. Aksine bu türden konularda biraz daha liberal davranacak ve Babamla konuşmaları sırasında muhtemelen benim tarafımı savunmaya çalışacak ve böylece bir kez daha iki farklı cevap alacağım. Bu şekilde baktığımızda, ilk desteği bir şekilde alacağımı veya en azından bir şekilde ilerleme kaydedeceğimizi düşünüyorum. Artık beşinci soruya geçebiliriz.

Size göre, Yahudi olmayan kız arkadaşıma ev halkıyla yaşadığım bu problemden bahsetmem mi, yoksa beklemem mi gerekir? Aslında bir başka soru daha iyi olacak. Size göre kız arkadaşıma onun diniyle ilişkili evde yaşanan problemlerden bahsetmem gerekir mi?

DENEYCİ: Cevabım "Hayır".

DENEK: Gerçekten bir kez daha şaşırdım. Kuşkusuz, cevabınız bu kız hakkında ne kadar özenli davrandığınıza ve onunla çıkma isteğimin ne kadar uzun süreceğine bağlı olabilir. Ancak kişisel olarak, ilişkimizi muhtemelen benden daha ciddiye alıyorsa ona bahsetmemin doğru olduğunu, durumu tam olarak anlamasının ikimiz için en iyisi olabileceğini ve kız arkadaşım bunun bir engel teşkil edeceğini düşündüğünde ilişkimizin muhtemelen ona söylemeden sona ermesinin uygun olacağını düşünüyorum. Muhtemelen bunu farklı biçimlerde göstereceğimi ve onun gerçek durumun farkına varmayacağını ve muhtemelen bana çıkmamıza zarar verecek biçimde veya benzer bir tepki vereceğini düşünüyorum.

Bu kıza âşıksam ve evlilik planları yapıyorsam onun din değiştirerek benim inancıma geçmesini istemem sizce uygun mudur?

DENEYCİ. Cevabım "Hayır".

DENEK: Demek "Hayır". Bu cevap kafamı karıştırdı. Gerçekte, kesinlikle belirli bir biçimde yetiştirildiğimi düşünüyor ve onun da belirli bir biçimde yetiştirildiğine inanıyorum ve dinî inançlarıma kuvvetle bağlıyım. Kesinlikle ortodoks veya benzeri biri olmasam da kuşkusuz her zaman bir aile baskısı ve benzer şeyler söz konusudur. Onun da bu konuda düşündüğünden kesinlikle eminim, ne yazık ki din konusunda bölünen bir ailenin gerçekte asla huzurlu olduğunu görmedim. Böyle bir aile tanımıyorum. Muhtemelen din değiştirip değiştiremeyeceğini sormak isteyeceğim. Fakat bunu yapabileceğimi sanmıyorum. Artık yedinci soruya geçebiliriz.

Evlendiğimizde durumun daha iyi olacağını düşünüyor musunuz veya ikimiz de dinsel farklılıklardan söz etmek istemediğimizde ya da sadece birimiz söz etmek istediğinde çocuklarımızı inandığımız dinden başka bir tarafsız din içerisinde yetiştirebileceğimizi düşünüyor musunuz?

DENEYCİ: Cevabım "Evet".

DENEK: Gerçekte bu muhtemel bir çözüm olabilir. İkimizin inançlarını belirli ölçüde içerecek bir din bulabilirsek mükemmel olacak. Bunun kelimenin tam anlamıyla muhtemelen imkânsız olabileceğinin farkındayım. Muhtemelen bir anlamda, tarafsız bir din hemen hemen bizim oluşturduğumuz bir şey olabilir, zira aşırıya gidilmediğinde dinsel terbiyenin hiçbir mesele yaratmayacağına samimiyetle inanıyorum. Çünkü herkesin belirli oranda ve ılımlı çizgilerde dinsel eğitime sahip olması gerekir. Muhtemelen böyle bir eğitim problemin bir çözümü olabilir. Bu ılımlı çizgide biraz daha ileriye gitmem gerektiğini ve kesinlikle neler olabileceğini tahmin ediyorum. Artık sekizinci soruya geçebiliriz.

Evlendiğimizde dinsel farklılıklar konusunda ailelerimizden birçok baskı görebileceğimiz ihtimali varsa eğer, onlarla temas

hâlinde olmayacağımız yeni bir topluluk içinde yaşamamız daha iyi olur mu?

DENEYCİ: Cevabım "Hayır"

DENEK: Aslında bu cevabınıza az çok katılma eğilimindeyim. Bu sorundan kaçmanın fazla yardımı dokunmayacağını ve muhtemelen hayattaki şeylerden birinin nihayetinde bu gerçeği kabul etmek olacağını ve ailelerimizle uyum içinde birlikte yaşayabileceğimizi düşünüyorum. En azından, böyle bir sıkıntı yaşandığında bunun işe yarayacağını umuyorum. Problemden kaçınmak istiyorsak en iyisi iki ailenin bir arada olmamaya çalışması. Bu yüzden, en iyisi burada kalmamız ve sorunu halletmeye çalışmamız ve başarmamız olacak. Artık dokuzuncu soruya geçebiliriz.

Evlendiğimizde ve çocuklarımızı düşündüğünüz gibi yetiştirdiğimizde onlara bir zamanlar farklı dinlerden olduğumuzu veya kendilerini bu yeni din içinde yetiştireceğimizi, bunun kendi dinleri olduğunu, onu telkin ettiğimizi ve başlangıçta inandığımız şeye inanıp inanmamayı kendilerine bıraktığımızı açıklamamız ve belirtmemiz gerekir mi?

DENEYCİ: Cevabım "Hayır"

DENEK: Bir kez daha cevabınıza az çok katılıyorum. Bunu kesinlikle kendileri keşfedecekleri için, çocuklarımıza söylenmesi gerektiğini düşünüyorum. Bir zamanlar farklı dinlerden olduğumuzu keşfettiklerinde sinsi davrandığımızı ve kendilerinden bir şeyler sakladığımızı düşüneceklerdir, bu da pek iyi olmayacak. Bu yüzden, söylemenin en iyisi olacağına inanıyorum. Artık onuncu soruya geçebiliriz.

Böyle bir durumda, ebeveynler olarak sıkıntılarımız nedeniyle çocuklarımızın dinsel problemler yaşayacağını düşünüyor musunuz?

DENEYCİ: Cevabım "Hayır"

DENEK: Bu görüşe katılmam gerekip gerekmediğini gerçekte bilmiyorum. Muhtemelen, böyle bir karışıklık yaşandığında ve neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilmediklerinde ya da kendi dinlerine bağlı kalmak istemediklerinde hangi tarafı seçeceklerini bilemedikleri takdirde sorunlar yaşayacaklar. Dinleri bir dinin gereklerini karşıladığında bu durumun onlar açısından hiçbir problem yaratmayacağı düşüncenize az çok katılıyorum. Bu türden problemlerin sadece bir kez yaşanacağını zannediyorum. Artık yorumlarım tamam.

DENEYCİ: Peki, yan odaya geçiyorum.

***

Deneyci odaya denekle girdi, ona yorumlayabileceği bir görüşler listesi verdi ve dışarı çıktı. Denek aşağıdaki yorumları yaptı.

DENEK: Gerçekte bu konuşma, tamamen ben gerçekleştirdiğim için tek yanlı görünüyor. Ancak Bay McHugh için, bu soruları söz konusu farklı insanların kişiliklerini ve bizzat durumla nasıl ilişkili olduklarını tamamen anlamadan cevaplandırmanın oldukça güç olduğunu düşünüyorum. Aldığım cevaplara göre, araştırmacının soruların çoğunu, muhtemelen insan tiplerindeki farklılıkları benim gibi bilerek cevaplandırdığını söylemem gerekir. Bu sorulardan biri veya ikisi benim için sürpriz oldu ve araştırmacının soruları muhtemelen bu şekilde cevaplandırmasının nedeninin söz konusu kişilikleri ve belirli durumlarda nasıl tepki gösterdiklerini ya da göstereceklerini bilmemesi olduğunu düşünüyorum. Aldığım cevaplardan çoğu bana, araştırmacının çoğunlukla, kız arkadaşımla içinde bulunduğumuz durumun farkında olmadığını düşündürüyor, zira onun sorulara "Evet" veya "Hayır" cevabı verdiğinde bile, bunu kendisine aktardığım hususlarda tamamen düşünmeden yaptığı biçiminde yorumladım ve bu cevaplar benim için çok anlamlı. Onun cevaplarının bir bütün olarak yardımcı olduğunu ve çoğu kez durumu dikkate alarak cevap verdiğini ve hiçbir eksik veya kestirmeden cevap

vermediğini düşündüm. Bu sürede verdiği çoğu cevapta duymak istediğim şeyleri işittim. Muhtemelen aslında duymak istediğim şeyleri işitmiş olmasam da muhtemelen bunlar nesnel bir bakış açısından en iyi cevaplardı, zira bir durumla ilişkili biri belirli ölçüde körleşir ve nesnel bir bakış açısını benimseyemez. Dolayısıyla, durumla ilişkili kişinin cevapları dışardan ve nesnel bir bakış açısını benimseyen birininkinden farklı olabilir. Bana verdiği cevaplardan mevcut durumun tamamen farkında olduğuna inanıyorum. Muhtemelen cevapların yeterli olması gerektiğini düşünüyorum. Muhtemelen, örneğin Babamla konuşmam gerektiğini söylediğimde buna olumlu bakmıyordu. Örneğin Babamla konuşmam gerektiğini söylediğimde ona söyleyeceğim şey konusunda olumlu düşüncelere sahip değildi. Sorularımı tamamen cevaplandırmaya çalıştı. Genel durumu bilmesine rağmen, Babamla ne kadar yakın olduğumun veya onunla konuşmamızın nasıl sonuçlanabileceğinin farkında değildi. Babamın dinlemeyeceğini varsayarak "Onunla bu konuyu konuşma" dediğinde bu muhtemelen en iyi cevap değildi veya Babam dinlemeye istekli olduğunda bu cevabı fazla yardımcı olmayabilirdi. Bu durum bir kez daha onun söz konusu kişilikleri tanımadığını gösteriyor. Kanaatimce aramızda geçen konuşma ve verilen cevaplar benim için çok anlamlı. Muhtemelen bu cevaplar, durumu tam olarak anlayan birinden bekleyeceğim şeylerdi. Bu konuşmanın benim için çok anlamlı olduğunu ve birçok şeyi anlamama yardımcı olduğunu düşünüyorum. Gerçekten, sorduğum soruların oldukça isabetli olduğunu ve her iki taraf, yani benim ve cevaplandıran açısından da durumu anlamaya yardımcı olduklarını ve cevaplar karşısındaki tepkimin genelde katıldığımı ifade ettiklerime benzediğini düşündüm. Bazen şaşırdım, ancak nedenlerini anladım zira o durumu ve ilişkili kişileri tamamen tanımıyordu.

VAKA 2

DENEK: Uzmanlık alanımı şu anda değiştirmem gerekip gerekmediğini bilmek istiyorum. Fizikte ortalama C tutturmamı sağlayacak derslerimde notlarım oldukça düşük. Matematiğe

yönelmek istiyorum. Bu alanda bazı eksiklerim var fakat bunları kapatabileceğimi düşünüyorum. Burada, U.C.L.A.'da bazı matematik derslerinde başarısız oldum ancak onları her seferinde yeniden aldım ve ortalamam C. Bir matematik dersinde B almaya yaklaştım zira o derse diğerlerinden daha fazla çalıştım.

Bu durumda uzmanlık alanımı değiştirmem gerekir mi?

DENEYCİ: Cevabım "Hayır".

DENEK: Demek "Hayır" diyorsun. Değiştirmeyeceksem eğer, bu dönem kendi alanımda fazla başarılı olmadığım için, müthiş zor olan derslerimdeki eksikliklerimi kapatmam gerekir. Bu dönem yedi dersten ortalama A tutturursam muhtemelen Şubat'ta daha yüksek not almak için sınava girmeyi düşünebilirim, fakat bu sefer de karşıma nükleer fizikteki başarısızlığım çıkıyor. Nükleer fizikten kesinlikle hoşlanmıyorum. Ancak yüksek bir not almam gereken derslerimden biri de Nükleer Fizik 124.

Sizce, Fizik 124'ten yüksek not almam gerektiğine göre, fizikte belirli bir ortalamayı yakalayabilir miyim?

DENEYCİ: Cevabım "Evet".

DENEK: "Evet" diyorsunuz. Ancak bunu nasıl başarabileceğimi kavrayamıyorum. Teoride iyi değilim. Çalışma alışkanlıklarım çok kötü. Okuma hızım düşük ve çalışmak için yeterince zaman ayıramıyorum.

Çalışma alışkanlıklarımı geliştirebileceğimi düşünüyor musunuz?

DENEYCİ: Cevabım "Evet".

DENEK: Çalışma alışkanlıklarımı geliştirebileceğimi söylüyorsunuz. Nasıl çalışmam gerektiği konusunda öteden beri tavsiyeler aldım fakat gerektiği gibi çalışamıyorum. Fizikte ilerlemek için yeterli motivasyona sahip değilim, öyle değil mi?

Sizce, fizikte yeterli not alabilecek motivasyona sahip miyim?

DENEYCİ: Cevabım "Evet"

DENEK: Cevabım "Evet" diyorsunuz. Bu yüzden, muhtemelen, geriye baktığımda ardımda kötü bir okul kaydının bulunmadığını düşünüyorum. Yine de bu ortalamayı yakalamak müthiş zor olacak.

Evde karımla mutlu ilişkilerimizi korumaya ve bu arada işimi yapmaya çalışırken eğitimimi başarılı bir biçimde sürdürebileceğimi düşünüyor musunuz? Okuldaki derslerime asılamıyorum ve evde beni derslere motive eden fazla bir şey yok. Fakat karım evdeyken ders çalışmak hoşuma gidiyor. Ancak bu bazı şeyleri yapmayı engelliyor ve eşim bu konuda bana yardımcı olmadığında sinirleniyorum, bütün bunlar çalışmama büyük zarar veriyor.

Evde yeterince ders çalışabileceğimi düşünüyor musunuz?

DENEYCİ: Cevabım "Hayır"

DENEK: "Hayır" diyorsunuz. Ben de böyle düşünüyorum.

Peki, her akşam yemekten sonra okulda ders çalışmam gerekir mi?

DENEYCİ: Cevabım "Hayır"

DENEK: Okulda ders çalışmam gerekmediğini söylüyorsunuz. Nerede çalışmam gerekir? Çalışmak için kampüsün kütüphanesine gitmem gerekir mi?

DENEYCİ: Cevabım "Evet"

DENEK: Ders çalışmak için kütüphaneye gitmem gerektiğini söylüyorsunuz. Hangi kütüphaneye? İhtiyaç duyduğum bütün referans kitaplara sahip olmayabilir, ancak bunlara her zaman gerek duyacağımı düşünmüyorum. En azından üç sorunun daha cevaplandırılmasına ihtiyacım var.

Ders çalışma alışkanlıklarımı yeterince geliştirebileceğimi, bu alışkanlıkları geliştirebilmek amacıyla gece geç saatlere kadar kalacak motivasyona sahip olabileceğimi ve işimi öne çıkarma-

yacağımı düşünüyor musunuz?

DENEYCİ: Cevabım "Hayır".

DENEK: "Hayır" diyorsunuz. Başarabilmek için gerekli uygun ders çalışma alışkanlıklarını tek başıma geliştiremem.

Uygun ders çalışma alışkanlıkları geliştirebileceğimi ve amacıma ulaşmak için bunları sürdürebileceğimi düşünmüyorsanız bu bilgiler ışığında fizikte başarılı olabileceğime inanıyor musunuz?

DENEYCİ: Cevabım "Hayır"

DENEK: Demek ki başarılı olamam. O hâlde ne yapmam gerekir? Hâlen bu konudaki düşünceleriniz geçerli mi?

DENEYCİ: "Evet"

DENEK: Ders çalışma alışkanlıklarını geliştirebileceğimi ve fizikte başarılı olabileceğimi... düşünmüyorsanız, okulu bırakmamı tavsiye eder misiniz?

DENEYCİ: Cevabım "Evet"

DENEK: Okulu bırakmamı söylüyorsun? Hâlen bu konudaki düşünceleriniz geçerli mi?

DENEYCİ: "Evet"

DENEK: Bir başka sorum daha var. Hava Kuvvetlerindeki sınava girmek istiyorum. Hava Kuvvetleri R.O.T.C. eğitim programını tamamladım, ancak kademe yapmak için bir sınava daha girmem gerekiyor. Gerekli puanı alamazsam sınavdan geçme ihtimalim çok düşecek; içerdeki ve dışarıdaki bir komisyonun sınavından geçemediğimde ortalamamı yükseltmeden de sınavı geçebilirim, fakat bu arzulanabilir bir durum değil. Size göre Hava Kuvvetleri'ndeki sınavdan geçecek miyim?

DENEYCİ: Cevabım "Evet"

DENEK: Hava Kuvvetleri'ndeki sınavı başaracağımı ve asıl odaklanmam gerekenin bu olduğunu söylüyorsunuz ancak neticede belirli bir basamak atlayacak mıyım?

DENEYCİ: Cevabım "Hayır"

DENEK: Bu durum beni bir ölçüde huzursuz etse de gerçekte yapmayı arzuladığım iş tipinde çalışabilmek için kademe atlamam gerekiyor. Bu görüşüme katılıyor musunuz?

Denek aşağıdaki yorumları yaptı.

Evet, bu konuşmamız bana herhangi bir konuda kademe atlamak için daha fazla çalışmamın çok aptalca olduğunu öğretti. Gerçekte başından beri, bulmaya çalıştığım iş tipinin mutlaka kademe atlamamı gerektirmediğini hissettim. Bu konuşmamızdan, okulu derhal bırakmam, bununla yetinmeyip komisyonun sınavına girmem gerektiğini öğrendim ancak bunun nasıl sonuçlanacağını bilmiyorum. Kademeye atlamak müthiş güzel olacak. Bu başka okullara girebilmemi sağlayacak. Giremediğim takdirde, üniversiteye devam ettiğimi fakat kesinlikle başaramadığımı söylemem gerekecek. Ayrıca, ders çalışma alışkanlıklarımı asla istediğim düzeyde geliştiremeyeceğim izlenimi edindim. Fizikte kariyer yapmayacağım. Komisyonun sınavına gireceğim, evde veya okulda çalışmam benim için verimli olmayacak; özellikle gece eğitiminde. Herhangi bir uzmanlık alanında başarılı olmam gerekir mi, eğitimime devam etmeli miyim? Ne yapmam gerekir? Kademe atlamadığımda veya bunu en azından özellikle şimdi başaramadığımda anne-babamın veya karımın anne-babasının çok mutsuz olacağını düşünüyorum. Yaptığımız konuşmanın yıllarca önce, yani yetişme çağındayken gerçekleştirmem gereken bir şeye dayandığını düşünüyorum. Amacına ulaşmak için yapılması gereken şey, bizzat sorular sormak, kendine belirli tipte ("Evet" ya da "Hayır" biçiminde) bir cevap vermek ve bu cevabın geçerliliğini veya geçerlilik beklentisini niçin karşıladığını veya karşılayabileceğini düşünmektir, bunlara gerek var. Matematikte fizikten daha başarılı olabileceğimi kişisel olarak düşünüyorum. Ancak bunu yaz sonuna kadar bilemeyeceğim.

Bulgular

Tutanaklar incelendiğinde konuşmaların aşağıdaki özellikleri sergiledikleri görülür:

A. *Konuşmanın gerçekleşmesi.*

Deneklerden hiçbiri on soruluk konuşmayı tamamlamada ve verilen danışmanlığı özetleme ve değerlendirmede hiçbir güçlükle karşılaşmadı.

B. *Verilen cevaplar "soruların-cevapları" olarak algılandı.*

1. Denekler, tipik olarak, deneycinin cevaplarını soruların-cevapları olarak algıladılar. Deneycinin cevaplarını soruların yönlendirdiğini düşündüler.

2. Denekler "danışmanın aklındaki şey"i doğrudan anladıklarını varsaydılar. "Bir bakışta" onun ne hakkında konuştuğunu, yani ne kastettiğini, ne söylemediğini algıladıklarını düşündüler.

3. Denekler, tipik olarak, karşılıklı konuşmaların akışı sırasında ve deney-sonrası görüşmede, verilen cevapların probleme ilişkin danışmanlıkla bağlantılı olduğunu ve danışmanın cevapları sayesinde problemin çözümünün bulunabileceğini varsaydılar.

4. Bütün denekler kendilerine "danışmanlık yapıldığını" rapor ettiler ve bu danışmanlığa ilişkin değerlendirmeler ve eleştiriler yaptılar.

C. *Önceden programlanmış hiçbir soru kullanılmadı; bir sonraki soruyu mevcut duruma ilişkin, her somut konuşma sırasında değişiklere uğrayan, geçmişe-ve-geleceğe dair ihtimaller yönlendirdi.*

1. Hiçbir denek önceden programlanmış bir sorular seti temelinde cevaplar vermedi.

2. Mevcut cevaplar daha önce konuşulanların anlamlarını değiştirdi.

3. Karşılıklı konuşma sırasında, verilebilecek bir cevabın olduğu ve cevap açık olmadığında onun anlamının ("danışmanın zihnindeki" şeyi bulmak için gerekli bir başka soru sayesinde) aktif bir biçimde araştırılarak belirlenebileceği kabulü işlerlikte göründü.

4. Amaçlanan ancak soruya verilen cevapta doğrudan açık olmayan anlamları araştırmak için büyük çaba harcandı.

5. Soruya mevcut cevabı bir sonraki sorunun sorulma ihtimali yönlendirdi. "Bir sonraki soru" konuşmanın önceki seyri üzerine düşüncelerin ürünü olarak soruldu ve "varsayılan temel problem" her somut konuşmanın özelliklerinin dökümlendiği ve genişletildiği bir araştırma-konusu olarak ortaya çıktı. Temel 'problem', konuşmanın bir sonucu olarak özelliklerin açıklığa kavuşmasıyla netlik kazandı. Problemin anlamı her mevcut cevaba sürekli olarak uyarlanırken cevabı, temel problemin konuşma sırasında ortaya çıkan yeni özellikleri yönlendirdi.

6. Temel kalıp bir dizi konuşmayla açıklık kazandı ve çözüldü ve "danışmanlığı sürdürebilmek", daha önceden "gerçekten verilen danışmanlığa" açıklık kazandırmak ve problemin ortaya çıkan yeni özellikleri olarak yeni ihtimalleri yönlendirmek için her mevcut 'cevaba' uyarlandı.

D. *Soruların cevaplarının aranması.*

1. Konuşma sırasında, denekler konuşmalarına bazen cevap vermek için başlamalarına rağmen, verilen cevaba uyum sağlamak için cevapların anlamlarını geriye dönük olarak gözden geçirdiler.

2. Aynı söz hem bazen aynı anda birden fazla soruyu cevaplandırmak için hem de bileşik bir soruyu önermelerin kesin mantığı "Evet" veya "Hayır'a ya da sadece "Evet' veya 'Hayır'a izin vermeyecek biçimde cevaplandırmak için kullanıldı.

3. Aynı söz farklı zamanlarda bağımsız başka bazı soruları cevaplandırmak için kullanıldı. Denekler bunu "geçmişe ışık tutmak" olarak ifade ettiler.

4. Mevcut cevaplar asla sorulmayan başka soruların cevaplarını oluşturdu.

E. *Eksik, uygunsuz ve çelişkili cevapların kullanılması.*

1. Cevapların "eksik" veya "doyurucu olmadığı" durumlarda,

denekler mevcut soruların anlamına karar vermek için sonraki cevapları bekleme eğilimindeydiler.

2. Denekler eksik cevapların, uygulanan danışmanlık metodunun 'eksiklikler'inden kaynaklandığını düşündüler.

3. Bazı cevaplar "bir nedenle" uygunsuzdu. Bu neden bulunduğunda cevabın anlamına karar verildi. "Bir cevap", muhtemelen, deneğin "danışmanlık aldığı" şey olması nedeniyle "anlam kazandı"

4. Cevaplar uygunsuz veya çelişkili olduğunda denekler, 'danışman'ın bu cevaplar sırasında "yeni şeyler öğrendiğini", düşüncelerini değiştirmeye karar verdiğini, meselenin ayrıntılarını yeterince bilmediğini veya sorunun bir başka açıklama gerektirecek kadar kötü sorulduğunu düşündüler.

5. Uygunsuz cevaplar, danışmana belirli bilgiler veya niyetler atfedilerek çözüme kavuşturuldu.

6. Çelişkili durumlar deneğin gerçek soruyu seçmesini gerektirdi, böylece gerçek sorunun cevabı danışmanın sunduğu danışmanlığın "ardında yatan" anlamlara uygun yeni anlamları gerekli kıldı.

7. Çelişkili cevaplarda denek, cevabı çelişkiden veya anlamsızlıktan ya da cevaplandırıcıyı güvenilmez bir konumdan kurtarmak amacıyla, cevabın muhtemel niyetini anlamak için büyük çaba harcadı.

8. Çoğu denek, muhtemel niyeti anlamaya çalışmaktan ziyade, çelişkili cevapların bir aldatmaca olduğunu düşündü. Bu konuda kuşkuya kapılan bütün denekler, yine de bir aldatmacanın söz konusu olduğu inancı altında hareket etmekte gönülsüzlerdi. Danışmanın cevaplarının "uygun olduğunu" düşündüklerinde kuşkuları yatıştı. Danışmanın cevaplarının konu hakkındaki kendi önceki düşüncelerine ve tercih ettikleri kararlara uygun olduğunu düşündüklerinde kuşkularının sürmesi ihtimali büyük ölçüde düştü.

9. Kuşkular sonucunda, verilen cevaplar görüşmeyi, araştırmacının sorusuyla görünüşte örtüştüğü düşünülen bir 'sıradan konuşma'ya dönüştürdü. Denekler bu konuşma yapısını sürdürme ve idarede zorlandılar.

Çoğu denek cevabın anlamını 'bir şekilde' kavradı.

10. Kuşkuya kapılanlar, geçici bile olsa, o an konuşmayı sürdürmek istemediler.

F. *Kalıp 'arayışı' ve algısı*

1. Kalıp konusuna sürekli ilgi ve 'kalıp arayışı' vardı. Bununla birlikte kalıp, görüşmenin en başında algılandı; 'danışmanlığın' ilk kanıtı içinde de muhtemelen görülebilirdi.

2. Denekler cevaplardaki tesadüfiliği kavramakta oldukça zorlandılar. Planlı bir söz, aslında önceden kararlaştırılmış ve deneğin soruları ve ilgilerinden bağımsız olarak söylenen bir şey değil, aksine "cevaplarda aldatmaca" olarak algılandı.

3. Denekler aldatma ihtimali olduğunu düşündüklerinde danışmanın cevaplarını 'danışmanlık kalıbı' olarak değil, aksine 'aldatma kalıbı' olarak gördüler. Bu yüzden, "verilen cevabın", dokümanı olduğu [işareti olduğu] "temel kalıpla" ilişkisi değişmedi.

G. *Cevapların durumsal bir kaynağı olduğu varsayıldı.*

1. Denekler danışmanın, danışmanlığı kendi soruları temelinde formüle ettiğini düşündüler. Örneğin bir denek, "Ders çalışmak için her akşam yemekten sonra okula gitmem gerekir mi?" sorusuna deneyci "Hayır" cevabı verdiğinde bu sözü, "okula ders çalışmaya gitmem gerektiğini söyledi" biçiminde yorumladı. Bu türden yorumlar oldukça yaygındı.

2. Bütün denekler "danışmanın sunduğu danışmanlığa" aktif bir biçimde ve böylece büyük ölçüde katkıda bulunduklarını fark ettiklerinde şaşırdılar.

3. Danışmanlık görüşmesinin gerçek olmadığı söylendiğinde deneklerin suratı büyük ölçüde asıldı. Onlar çoğu örnekte, deneycinin amaçları açısından yetersiz olduğunu vurgulamak için (yine de bir danışmanlık faaliyeti olarak gördükleri) prosedür hakkındaki kanaatlerini gözden geçirdiler.

H. *Her mevcut durumun muhtemel-durumlar konusundaki muğlâklığı sorular ve cevapların açıklığı bakımından değişmedi.*

1. (a) Cevabın bir cevap olarak konumu, (b) sorunun-bir-cevabı olarak konumu, (c) temel kalıp bakımından danışmanlığın bir dokümanı [göstergesi] olarak konumu ve (d) bizzat temel problem muğlâklıklar içermekteydi. Görüşmenin sonunda deneycinin cevapları "problem hakkında danışmanlık" olarak görülse de bu cevapların danışmanlık işlevi, ayrıca, "tüm bir sorunsal ihtimaller şeması" içinde açıklık kazandı; böylece genel sonuç, deneğin durumunda –görüşlerinin muğlâklığı sürecek ve "problemleri cevapsız kalacak" biçimde– bir değişiklikti.

I. Denekler üyeliklerinin izin verdiği ölçüde, *bir yorumlama şeması olarak kollektivitenin kurumsallaşmış özelliklerine başvurdular.*

1. Denekler sunulan danışmanlığın mantıklılığı ve geçerliliğine karar verirken çeşitli toplumsal yapılara referansta bulundular. Fakat bu referanslar *herhangi bir* toplumsal yapıya yapılmadı. Denek, danışman kendisinin ne hakkında konuştuğunu bildiğinde ve bunu sergilediğinde ve kendi koşullarına ilişkin yaptığı betimlemelerini bu koşullarla ilişkili kendi başka düşüncelerinin ve onları kullanmasının temelleri olarak dikkate aldığını düşündüğünde danışmanın *herhangi bir* toplumsal yapılar modelini kullanmasına izin vermedi, ne de bu türden bir modeli kullanmakta istekliydi. Denek, danışmanla ortaklaşa bildiklerini varsaydığı (somut veya potansiyel) toplumsal yapılara referansta bulundu. Ayrıca, ortaklaşa bilinen *herhangi bir* toplumsal yapıya değil, aksine içinde yer aldığı durumu ve danışmanlığın uygun olup olmadığını mantıklı ve gerçekçi bir biçimde kavramasını

mümkün kılan kararları alması için gerekli koşulları taşıdığını düşündüğü ve *normatif açıdan değerli toplumsal yapılara* referansta bulundu. Bu toplumsal yapılar sosyal sistemin "içinden görülen", kişinin referansta bulunduğu farklı kollektivitelere üyelikleri açısından belirleyici önemde normatif özellikler içermekteydi.

2. Denekler neyin gerçek neyin gerçekdışı olduğuna karar vermeyle ilişkili kurallara başvurmadan önce, yorumlarında hangi belirleyici önemde normatif yapılara referansta bulunacaklarının işaretlerini çok az verdiler. Denekler, bu belirleyici önemde normatif düzenlerin dökümü [göstergesi] olan kurallara, sadece, bir normatif özellikler setini kendi yorumlarıyla ilişkili ve böylece yorumlarını gerçekleştirmelerini sağlayan unsurlar olarak gördüklerinde başvurur görünmektedirler.

3. Denekler, topluluğun ortaklaşa-bilinen özelliklerinin hem kendileri hem de danışman tarafından benimsenen bir sağduyusal bilgiler bütünü olduğunu varsaydılar. Danışmanın cevabının, topluluğun deneyim, aile, okul, ev, meslek ortamlarının belirleyici önemdeki normatif özelliklerinin dokümanter kanıtı olup olmadığını değerlendirirken bu 'varsayılan kalıplar'a başvurdular. Denekler karşılıklı olarak hem bu kanıtlara hem de topluluğun özelliklerine, onların her birini ve böylece muhtemel durumlarını açıklığa kavuşturmak için, geriye ve ileriye dönük referanslarda bulundular.

J. *Danışmanlığın uygunluğuna karar verilmesi normal olarak algılanması anlamına gelmekteydi*

Denekler danışmanlığın kendi ilişkilerini düzenleyecekleri bir temel olarak mantıklılığı ve uygunluğuna geriye ve ileriye dönük gözden geçirmelerle karar verdiler. Danışmanlığın 'mantıklılığı', toplumsal yapıların –karşılıklı olarak bildiklerini ve onayladıklarını varsaydıkları– normatif düzenleriyle uyumluydu. Deneğin danışmanlığın uygunluğuna karar vermesi verilen cevabın (1) bir durumlar kategorisini yansıttığını; (2) doğru olma ihtimali-

ni, (3) geçmiş ve gelecekteki durumlarla karşılaştırılabilirliğini; (4) ortaya çıkma koşullarını, (5) bir araçlar-amaçlar seti içindeki yerini ve (6) doğal (yani, ahlâkî) düzen açısından zorunluluğunu onaylaması demekti. Denekler tipiklik, olasılık, karşılaştırılabilirlik, nedensel doku, teknik etkililik ve ahlâkî gereklilikle ilişkili değişkenleri değerlendirirken bir yorumlama şeması olarak topluluğun kurumsallaşmış özelliklerini kullandılar. Bu yüzden, deneğin danışmanlığın 'uygunluğuna' karar vermesi, onun normal değerler olarak sunduğu şeyleri onaylaması demekti.

K. *Durum idare edilmeye çalışılırken normal olarak algılanan değerlere çok fazla itibar edilmedi.*

Danışmanın cevabı, normal olarak algılanan değerler "referans alınarak" –yani (i) kalıp araştırılarak ve belirlenerek ve (ii) cevaplar sorunun amaçlanan anlamını güdüleyen şeyler olarak alınarak, (iii) önceki soruların anlamlarını açıklığa kavuşturmak için gelecek sonraki cevaplar beklenerek, (iv) sorulmayan soruların cevapları bulunarak– değerlendirildi, sınandı, gözden geçirildi, benimsendi, normalleştirildi, kısacası idare edildi. Bu yüzden, dokümanter metodu, önermelerin üyelere bilimsel ilkeler temelinde uyarlandığı bir prosedür olarak görmek yanıltıcıdır.[29] Dokümanter metotta danışmanlık daha ziyade her zaman onun bir 'parçası' olarak geliştirildi.

Sosyolojik araştırma örnekleri

Bütün sosyolojik araştırma alanlarından dokümanter metodun kullanıldığı örnekler aktarılabilir.[30] Bu metodun belirgin uygula-

29 Krş. Felix Kaufman, *Methodology of Social Siences* (New York: Oxford University Press, 1944), özellikle s. 33-36.

30 Mannheim "On the Interpretation of 'Weltanschauung'" adlı makalesinde dokümanter metodun sosyal bilimlere özgü olduğunu öne sürer. Sosyal bilimlerde ona işaret eden birçok terim vardır: örneğin, 'anlama metodu', 'sempatik içebakış', 'kavrayış metodu', 'sezgi metodu', 'yorumlayıcı metot', 'klinik metot', 'empatik anlama'. Sosyologlar 'yorumcu sosyoloji' olarak adlandırılan yaklaşımı tanımlama girişimlerinde dokümanter metoda, kendi bulgularıyla yüzleşecek ve bunları doğrulayacak temel olarak başvururlar.

ması karşımıza, önermelerin doğruluklarının 'kapsamlı betimleme' ve 'gerçeklik payı' kriterleri temelinde değerlendirildiği küçük topluluk araştırmalarında çıkar. Bu metodun kullanımına, ayrıca, araştırmacının tuttuğu notları gözden geçirirken veya bir soru kâğıdındaki cevapları incelerken "yanıtlayıcının aklındaki şeyin" ne olduğuna karar vermesi gerektiği birçok ankette rastlanır. Bir araştırmacı, örneğin bir eylemin "güdüsü"nü, bir teoriyi veya bir kişinin meşru bir düzene itaatini ele alırken gerçekte gözlemlediği şeyleri bir 'temel kalıbın' "dökümünü yapmak" ["göstergesi olduğunu kanıtlamak"] için kullanacaktır. Dokümanter metot araştırma-nesnesini en kısa yoldan ifade etmek için kullanılır. Örneğin, birinin Harry'nin söylediği bir şeyden bahsederken "bu tıpkı Harry'ninkine benzemiyor mu?" demesi gibi, araştırmacı da bu şeyin gözlenen bir özelliğini amaçlanan konunun karakteristik bir göstergesi olarak alabilir. Sınaî kuruluşlar, topluluklar veya sosyal hareketler gibi kompleks davranış ortamları, çoğu kez, amaçlanan durumları özetle ifade etmek için tutanaklardan ve sayısal tablolardan yapılan 'alıntılar'la betimlenir. Araştırmacı bir 'yaşam tarihi' veya 'doğal tarih' inşa ettiğinde dokümanter metoda başvurur. Kişinin biyografisini tarihsel olarak konumlandırmak, mevcut ilişkiler durumunu onun geçmişte ve gelecekteki durumlarıyla ilişkilendirmek amacıyla geçmişteki oluşumlar arasından bazı durumları seçmek ve sınıflandırmak dokümanter metodu kullanmayı gerektirir.

Dokümanter metodun kullanımı 'gevşek prosedürler'le ve 'kısmî betimlemeler'le sınırlı değildir. Bu metot karşımıza, ayrıca, belirli muhtemel gözlemler alanının bütünüyle betimlenmesinin amaçlandığı daha kesin prosedürlerde çıkar. Bu metoda, araştırmacılar, bir makaledeki bir deneye ilişkin bir açıklamayı okurken, araştırma raporlarında aktarılan 'prosedürler' *ile* bilgi boşluğunu kapatmak için ortaya konulan 'sonuçlar' arasındaki ilişkileri yeniden kavramaya çalıştıklarında sıkça rastlanır. Prosedürler ve sonuçlar arasındaki boşlukların varlığı, okuyucu, araştırmacının "gerçekte gözlenen şey" *ile* somut gözlemin varlığının

kanıtı olarak alındığı "amaçlanan durum" arasında uygunluk olup olmadığına nasıl karar verdiğini öğrenmek istediğinde ortaya çıkar. Bu problem, okuyucunun rapor edilen somut gözlemin amaçlanan oluşumu tamamen yansıtıp yansıtmadığına, yani somut gözlem ile amaçlanan oluşumun aynı *anlama* sahip olup olmadıklarına karar vermesini gerektirir. Bu ikisi arasındaki ilişki bir gösterme ilişkisi olduğu için, okuyucunun aralarındaki uygunluğa karar vermek için gramer kurallarına başvurması gerekir. Bu gramer, amaçlanan durumlara ilişkin –bulguları somut gözlemler olarak kodlamakla ilişkili kararların dayanması gereken temel konusunda– bir teori içerir. Bu noktada okuyucunun bir yorumlama çalışmasına girmesi ve "toplum hakkında ortaklaşa bilinen" temel hususlar konusunda bir kabulü benimseyerek yanıtlayıcının söylediği şeyler ile öğrenmeyi amaçladığı şey arasında uygunluk olup olmadığını araştırması gerekir. Geçerli uygunluk mantıklı temellerde ulaşılmak istenen şeye uygunluk ve onu uygun biçimde yorumlamaktır. Geçerli uygunluk bir topluluğun ortak inançlara sahip üyeleri olan araştırmacı ve okuyucunun müşterek çalışmasının ürünüdür. Bu yüzden, daha kesin metotlarda bile, bir araştırmacı, okuyucuya, yayınlanan bulguları bir sosyolojik olgular bütününün ifadeleri olarak değerlendirmesini tavsiye ettiğinde dokümanter metoda başvurmaktadır.

Sağduyusal [gündelik] seçim durumları olarak sosyolojik araştırma durumları

Uzman sosyologların kendi 'olgu üretme' prosedürlerinden, temel bir gerçekliği tezahürleri "aracılığıyla görmek", 'değişmezi kavramak' için geçmiş somut oluşumlara bakmak olarak söz etmeleri nadir değildir. Deneklerimizin başvurdukları süreçleri, gerçekte, "aracılığıyla görmek" olarak değerlendiremeyiz, aksine bu süreçler –daha fazla çıkarımlar ve eylemlerin geçerli temelleri olmaları anlamında– toplumsal yapının olgusal bilgisinin toplanmasını ve potansiyel kullanıma hazır hâle getirilmesini gerektiren bir prosedürü içerirler; çünkü burada betimlenen durumlar 'hesaplanabilme' anlamında bilinmezler; bu durumların 'somut'

ve 'amaçlanan' mantıksal yapıları özünde muğlâktır ve gerçekte yaratılmasalar da ele alınan olgu ve onun ele alınma tarzı sonucunda değişir, geliştirilir, genişletilirler.

Deneklerimizin dokümanter çabalarının özelliklerinden çoğunu uzman "sosyolojik olgu üretimi çalışması"nda ayırt edebilmemiz gibi, çoğu "uzman sosyolojik araştırma durumu" da benzer şekilde deneklerimizin durumlarının sahip oldukları özelliklere kesinlikle sahiptir. Uzman sosyolojik araştırmanın bu türden özellikleri daha kesin bir biçimde aşağıdaki gibi ortaya konulabilir.

1. Bir araştırmacının bir görüşme sırasında mevcut bir durumlar dizisini, *bilinçli bir incelemenin* üreteceği muğlâk ve hatta bilinmeyen *muhtemel-gelecek-durumları* temelinde araştırması mümkündür. Muhtemel-gelecek-durumları, burada-ve-şimdiki-durumların yoğunluğuna bakarak öngörebilir ve bunları araştırılması amaçlanan eylem henüz gerçekleşmeden ana hatlarıyla belirleyebiliriz. Burada bir "muhtemel-gelecek-ilişkiler-durumu" ve "somut-bir-hareket-noktası-olarak-mevcut-bir-ilişkiler-durumundan-geleceğin-nasıl-ortaya-çıkacağı" ayrımı yapılmasına gerek vardır. "Muhtemel-gelecek-ilişkiler-durumu" bazen gerçekte oldukça açık olabilir. Fakat ilgi-konumuz bu türden durumlar değildir. Aksine biz, "burada-ve-şimdiki-bir-durumdan-gelecekteki-bir-durumun-nasıl-ortaya-çıkacağı"yla ilgileniyoruz. Karakteristik olarak, muğlâk olan veya bilinmeyen –kullanışlılık açısından 'işlerlikteki gelecek' olarak adlandırılan– şey bu türden durumlardır.

Bir örnek: Eğitimli bir alan araştırmacısı bir soru kâğıdında hangi soruların cevaplarını bulmak istediğini belirgin bir açıklıkta ve kesinlikte betimleyebilir. Somut deneklerin somut cevaplarının "soruların cevapları" olarak nasıl değerlendirileceğine 'kodlama kuralları' olarak bilinen bir 'prosedürel kararlar' bütünü içinde karar verilir. "Soruların" kodlama kuralları altında mümkün olan "cevapları"nın bir dağılımı "muhtemel-gelecek-

ilişkiler-durumu"na işaret eder. Eğitimli bir alan araştırmacısı bu türden dağılımları, neler olabileceklerine ilişkin uygun açıklamalardan sonra açık ve kesin bir biçimde zihninde tasarlayabilir. Ancak baskın sıklıkla bu dağılımlar, araştırmanın *somut* akışı içinde daha sonrasında, somut deneklerin cevaplarının "sorulan soruların cevapları" olduğuna (farklı biçimlerde) karar verilirken ortaya çıkabilir, zira söz konusu somut araştırmayı gerçekleştirmek için konumlandırılması gereken 'pratik zorunluluklar' nedeniyle, yayınlamak amacıyla araştırma sonuçlarının birleştirildiği noktaya kadar bile çalışma hâlen bir taslaktır ve 'mantıklı değerlendirmeler'le gözden geçirilmeye açıktır.

2. Kesin olarak bilinmeyen bir geleceğin, *herhangi bir* geleceğin araştırıldığı düşünülürse, mevcut durumda başlangıçta sınırlı ölçüde işlerlikte olan çeşitli kademeli süreçler aracılığıyla gelecekteki-muhtemel-bir-duruma somutluk kazandıracak alternatif gelişmeler karakteristik olarak henüz kabataslak, şekillenmemiş ve hamdır. Ayrıca, (araştırmacıların söz konusu durumlar hakkında oldukça açık ve kesin bir biçimde konuşmalarını sağlayacak) bir "mevcut prosedürler envanteri" *ile* bilinçli olarak programlanmış "kademeli prosedürler"i, yani birbirini izleyen somut-mevcut-ilişkiler-durumlarının *gidişatını* yönlendirmek için önceden tasarlanmış "mevcut-örnekte-başvurulması-gereken-stratejiler-seti"ni birbirinden ayırmamız gerekir. Karakteristik olarak, bu türden bir program somut pratikler içinde henüz son şeklini almış değildir.

Örneğin, "uyumun sağlanması"yla bağlantılı görevlerden biri görüşmenin akışının düzenlenmesini gerektirir; burada araştırmacı bir yandan soruların uygun bir düzen içinde cevaplandırılmasını sağlarken, aynı anda somut konuşmanın seyrinin bir sonucu olarak ilişkilerin kazanabileceği bilinmeyen ve arzulanmayan özellikleri belirli düzeyde kontrol altına almak durumundadır.[31] Karakteristik olarak, böylece araştırmacı önceden prog-

31 Krş. Robert K. Merton and Patricia L. Kendall, "The Focused Interview", *American Journal of Sociology* 51 (1946): 541-557.

ramlanmış bir çalışmayı kademeli olarak uygulamakla yetinmek yerine, mevcut fırsatlara uyarlanabilecek *durumsal* taktiklere başvurur; bu *durumsal* taktikleri, genellikle sadece, araştırmacının görüşme sonucunda bulacağını umduğu şey yönlendirir. Bu koşullarda, önceden-planlanmış bir çalışmanın bilinçli ve hesaplı adımlarla uygulanmasından ziyade, araştırmacının bulmayı umduğu şeye ulaşmasından veya istenmeyen durumlardan kaçınabilmesinden söz etmek daha isabetlidir.

3. Çoğu kez, araştırmacının bir adım attığını ve sadece bu adımın herhangi bir somut ürünü ortaya çıktıktan sonra, yapılan işlemleri ve ulaşılan bilgileri önceden-tespit-edilen özellikler temelinde geriye dönük bir perspektif içinde gözden geçirdiğini görürüz. *Önceden- tespit-edilen özellikleri* gözden geçirdiğimizde bu tespitin bu türden durumların sonucundan *önce* geldiğini görebiliriz. Bu türden durumların varlığı büyük sıklıkla bir dergiye makale yazarken ortaya çıkar.

4. Çoğu kez, bir araştırmacı ortaya çıkması beklenen sonuçlar temelinde fiilen incelemek için eylem akışlarından birini seçmeden önce, araştırdığı eylem akışlarının sonuçlarını (farklı nedenlerle) öngöremeyebilir ve neler olabileceklerini öğrenmek onlara müdahale edebilir.

5. Çoğu kez, araştırmacı somut bir etkileşim durumuyla karşılaştıktan sonra onu arzu edilebilir bir araştırma-konusu olarak görebilir ve böylece, daha önceden attığı adımları geriye dönük olarak yorumlayarak bu durumu "en başından" veya "her zaman" yöneldiği hedef olarak değerlendirebilir.

6. Araştırmacı için gelecek-ilişkiler-durumunun doğasının, sadece, mevcut bir duruma fiilen müdahalesiyle ve bu somut müdahalenin bir sonucu olarak açıklığa kavuşması sık rastlanan bir durumdur. Bu yüzden, araştırmanın amacı, araştırmacının mevcut bir durumun açıkça görünmeyen özelliklerini araştırmaya çalışırken attığı somut adımlar sırasında netlik kazanabilir.

7. Karakteristik olarak, bu türden durumlar "eksik malûmat" durumlarıdır. Araştırmacı, bırakınız hesaplamayı, duruma ilişkin bilgisizliğinin kendi etkinliklerinin başarısı üzerinde yaratacağı farkı göremez. Ne de gerekli adımları atmadan önce bunların sağlayabileceği sonuçları kavrayabilir veya alternatif eylem akışlarını önemlerini değerlendirebilir.

8. Araştırmacının sahip olduğu ve stratejilerinin seçiminin temeli olarak hizmet eden bilgiler nadiren kodlanmıştır. Bu yüzden, araştırmacının başarı veya başarısızlık olasılığına ilişkin hesapları karakteristik olarak "rasyonel matematiksel olasılık"la çok az ortak yöne sahiptir.

Araştırmacıların araştırma faaliyetleri sırasında, karakteristik olarak, yukarıdakilerin yanı sıra aşağıdaki durumları gerçekleştirmeleri gerekir: (i) bir adım atılması; (ii) bunun belirli bir zaman, hız, süre içinde ve diğerlerinin eylemleriyle koordineli olarak gerçekleştirilmesi; (iii) istenmeyen sonuçların yaratabileceği risklerin belirli ölçüde kontrol altına alınması; (iv) atılan adımların ve ürünlerinin başkaları tarafından gözden geçirilebilmesi ve uygun görülmesi; (v) eylem akışları seçimlerinin ve ortaya çıkan sonuçların 'mantıklı' gözden geçirme prosedürleriyle doğrulanması ve (vi) tüm sürecin işbirliği içinde düzenlenen toplumsal etkinlik koşullarında ve araştırmacının bu koşullara güdüsel bağlılığı içinde gerçekleştirilmesi. Araştırmacılar, kendi 'meslekî konuşmaları'nda, somut araştırma durumlarının bu özelliklerinden ve onları kontrol zorunluluğundan kendi 'pratik koşulları' olarak söz ederler.

Somut araştırma durumlarının bu türden özelliklerini gündelik hayattaki etkinlikler içinde kolayca ayırt edebileceğimiz için, bu özellikleri içeren durumları "sağduyusal [gündelik] seçim durumları" olarak adlandırabiliriz. Burada araştırmacılar, 'bulgular'ının önemini araştırma sonuçlarından hareketle değerlendirirken 'mantıklılık' talep ettiklerinde ve mantıklılık ve uygunluğa karar verirken bu türden durumlara bir "yorum bağ-

lamı" olarak başvurulmasını beklerler. 'Mantıklı bulgular' terimi dokümanter çalışmanın sağduyusal [gündelik] seçim durumlarında ulaşılan sonuçlarını 'tanımlar'.

Araştırma-problemi

'Çekirdek sosyoloji'nin çoğu gerçekte 'mantıklı bulgular' içerir. Sosyolojik araştırma durumlarının, büyük çoğunluğu değilse de, çoğu sağduyusal seçim durumlarıdır. Buna rağmen, sosyolojik yöntem üzerine ders kitaplarında ve bu konularda dergilerde yer alan tartışmalarda sosyolojik araştırmaların *–gözlenen görünüşler ile amaçlanan durumlar arasındaki uygunluğa karar verildiği noktalarda–* sağduyusal [gündelik] öngörüler altında gerçekleştirildiği nadiren kabul edilir. Hangi konunun araştırılacağına ve problemin nasıl çözüleceğine ilişkin mevcut betimlemeler ve kavramlarda konu seçimine karar veren kişinin durumu aşağıdaki türden karşıt yönde özellikler temelinde betimlenir.[32]

1. Konu seçimine karar veren kişinin (burada-ve-şimdiki her ilişkiler durumunun tespit edilebilir özellikleriyle bağlantılı) somut bir amacı vardır. Sosyolojik araştırmalarda bunun amacı, söz konusu araştırma sonucunda çözülebilecek mevcut problemle ilişkilidir. Bu amacın ayırt edilebilir özellikleri, araştırmacının kendi araştırma-problemini –bir ilişkiler durumu olarak– nasıl uygun biçimde formüle edebileceğine karar vermek için başvurduğu kriterleri içerir. Bu durum, yani 'uygun çözüm', kendi koşulları içinde ayrıca bir muhtemel-oluşumlar-bütünü olarak tanımlanır.

2. Konu seçimine karar veren kişinin birbirini izleyen her mevcut-ilişkiler-durumunu (her mevcut durumu sonraki aşamalarında ortaya çıkması beklenen bir duruma, yani amaca, problemin çözümüne uyarlayarak) yönlendirecek bir program

32 Satrançta başarılı oyunun nasıl mümkün olduğunu açıklamaya çalışırken hesaplanabilir ve hesaplanamaz durumlar hakkında yaptığımız tartışmaya saatlerce yaptıkları katkıdan dolayı Dr. Robert Boguslow ve Myron A. Robinson'a teşekkür borçluyum.

tasarlaması gerektiği düşünülür.[33]

Bu özellikleri 'ispat kuralları' temelinde yeniden ifade edebiliriz. Hesaplanabilir bir ilişkiler durumu olarak araştırma-problemi üyeliğe [araştırılmaya] 'uygunluğu', yani uygun olup olmadığı değerlendirilmekte olan bir önerme olarak görülür. Bu yüzden, araştırma-probleminin uygunluğuna karar vermekte kullanılan prosedür kuralları, işlevsel açıdan 'uygun çözüm'ü amaçlayan kurallardır. İdeal bir bilimsel faaliyette, araştırmacının hangi adımları atacağına karar vermeden önce uygun çözüm sağlayacak adımların neler olduğuna karar vermesi gerekir. Araştırmacının bu kararları öne sürülen olasılıkların gerçekte ortaya çıkıp çıkmadıklarına karar vereceği işlemleri uygulamadan önce vermesi gerekir. Böylece, uygun çözüme mantıksal olarak somut gözlemlerden önce karar verilir. Sözgelimi şu farklı tepkiler sergilenebilir: (i) gözlemin programlanabileceği, (ii) amaçlanan durumun 'işlevsel bir tanım'ının gerçekleştirildiği, (iii) amaçlanan bir durumun oluşma koşullarının sağlandığı veya (iv) bir 'öngörü'de bulunulduğu söylenebilir.

Yukarıdaki vurgu lehinde ünlü bir argümana göre, (i) dokümanter metot bilimsel açıdan hatalı bir prosedürdür; (ii) bu metodun kullanılması öznel bir önyargının etkisiyle nesnel dünyanın çarpıtılmasına yol açar ve (iii) sağduyusal [gündelik] seçim durumlarının bulunduğu yerlerde "duruma özgü tarihsel ayrıntılar" söz konusudur. Alan araştırmaları ve laboratuvar deneyleri gibi metotların kullanılmasını savunanlara göre, örneğin, bu metotlar sağduyusal özelliklere sahip durumlardan ve ilişkili dokümanter ilgi-konularından giderek arınmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, metotlar üzerine, sağduyusal durumların

33 Bazı örneklerde, araştırmacılar, konu seçimine karar vermeyle ilişkili problemlerin tamamen hesaplanmış çözümlerini ortaya koymayı sağlayan programlar geliştirmeye çalıştılar. Diğer araştırmalarda, konu seçimine karar veren kişinin, alternatif bir eylem akışının mevcut-bir-ilişkiler-durumunu arzulanan yönde değiştirebileceği farklı olasılıkların neler olabileceği konusunda karar vermek için olasılık kurallarına başvurup vuramayacağı incelendi.

etkilerini gidermeye yönelik çözümlerin sunulduğu birçok ders kitabı yazıldı. Yeni önerilen bu metotların amacı, sağduyusal durumları hesaplanabilir durumlara dönüştürme yollarını ortaya koymaktı. En özel düzeyde, hassaslık ve nesnellikle ilişkili problemlerin çözümlerini bulmak ve çıkarımların geçerliliğini kesin olarak değerlendirebilmek için matematiksel modellere ve istatistiksel şemalara başvuruldu. Temel araştırma biriminin genel sonuçlarını ve uygun araştırma tasarımlarını tanımlayan kriterler ve çoğu işlem, bilimin böyle yapılması gerektiği inancına dayanır.

Metodolojik açıdan kabul edilebilir birçok araştırmada bu inanç yaygındır ve paradoksal olarak, araştırmacıların kesin bilimsel metotları kullanarak ulaşmayı amaçladıkları *sosyolojik* bulguların 'teorik özellikler'i *ile* amaçlanan durumların tam bir betimlemesini yapmak için istatiksel ölçümler kullanıldığında benimsenmesi gereken 'matematiksel kabuller' arasında çarpıcı uyuşmazlıklar gözlenir. Sonuç, büyük bir sıklıkla, istatiksel ölçümlerin ulaşılmak istenen bulguların –tam betimlemelerinden ziyade– göstergeleri, işaretleri, temsilleri veya onların yerini tutabilecek şeyler olarak kullanılmasıdır. Bu yüzden, istatistiksel sonuçlardan hareketle sosyolojik bulgular hakkında karar verilmesi gereken noktalarda,[34] kesin bilimsel yöntemlerin 'mantıklı' faktörler temelinde gerçekleştirilen tam betimlemeler oldukları iddia edilmiştir.

Bu özelliklerin sosyolojik araştırmalarda –bırakınız öne çıkmalarını– yer aldıkları gösterildiğinde bile, bir durumun dokümanter metotla araştırılabileceği ve bu araştırmadan elde edilen

34 Burada 'sonuçlar' terimi, ki-kare gibi istatistiksel sınamayla ilişkili prosedürlere, örneğin matematiksel alandaki durumları kavrama, karşılaştırma, üretmeyle ilişkili gramer kuralları temelinde ele alındıklarında anlaşılması mümkün bir matematiksel durumlar kümesine işaret etmek için kullanıldı. 'Bulgular' terimi ise, sosyolojik ve matematiksel alanların mantıksal yapılarının birbirlerine uygun oldukları kabulünden hareketle, sosyolojik durumlar istatistiksel çıkarım kuralları temelinde yorumlandığında anlaşılması mümkün olan bir sosyolojik durumlar kümesine işaret etmek için kullanıldı.

sonuçların olgusallığına farklı biçimlerde karar verilebileceği doğru değil midir? Örneğin, *geçmişe yönelik* analizlere eleştiriler olduğu doğru değil midir? Notlarına göz attıktan sonra "son analizde" hangi problemlerle karşı karşıya olduğunu gören bir alan araştırmacısı, ulaştığı bulguları kendi düşünceleriyle ürettiği 'hipotezler'ini 'doğrulayan bir araştırma'yı yeniden değerlendirmek için kullanamaz mı? O hâlde, sağduyusal seçim durumlarının özellikleri, dokümanter metodun kullanılması ve *sosyolojik olgular* arasında *zorunlu* bir bağlantı var mıdır? Uzman sosyolog hassaslık, nesnellik ve geçerlilik konusunda karar vermek için dokümanter metodu kullanmak zorunda mıdır? Sosyolojinin ("sosyolojik olarak görme" tutumu ve prosedürleriyle inşa edilen) teorik inceleme-konusu *ile* 'uygun betimleme', yani 'ispat ilkeleri' arasında zorunlu bir bağlantı var mıdır?

Araştırmacı tam gözlemle ilişkili yöntemler ve dokümanter yorum arasından birincileri seçebilir ve sosyolojik durumların fiziksel ve biyolojik özelliklerinin tam kesin betimlemesini gerçekleştirebilir. Bu birçok durumda kanıtlanmıştır. Şimdiye kadar, araştırma-problemi ya durumları sosyolojik kılan özellikler göz ardı edilerek ya da dokümanter çalışmaya 'gevşek' parçalarla ilişki içinde başvurularak seçilmiştir.

Araştırma-probleminin seçimi 'tam gözlem' ve 'dokümanter araştırma'nın zorunlu olarak ortaya çıktığı farklı koşulların tespit edilmesiyle bağlantılıdır. Bu seçim sosyolojik ispat probleminin betimsel bir açıklamayı mümkün kılan koşullarda formüle edilmesi ve ortaya konulmasını gerektirir. Kuşkusuz, bilimsel sosyoloji[35] bir 'olgu'dur ancak Felix Kaufmann'ın kullandığı anlamda; yani 'bilimsel sosyoloji', sosyologların daha ileri çıkarım ve araştırmanın temelleri olarak tavsiye ettikleri "metotlar"ı ve "ulaşıldığı iddia edilen bulgular"ı nasıl kullanacaklarını düzenleyen bir prosedürel kurallar setidir. İspat problemi olguyu anlaşılır kılmakla ilişkili görevler içerir.

35 T.S.N.: pozitivist sosyoloji.

Dördüncü Bölüm

Jüri Üyelerinin Riayet Ettikleri Bazı Doğru Karar Verme Kuralları

Harold Garfinkel & Samuel Mendlowitz[36]

Jüri üyeleri kararlarını verirken toplumsal düzenin rutin özelliklerine büyük ölçüde riayet ederler. Elinizdeki makalede bu karar verme türünün ilişkili bazı sonuçlarını göstermeye çalışacağız. İlk olarak jüri üyelerinin –bir *sosyal araştırma metodu* olarak görülen– etkinliklerinin bazı özelliklerini betimleyeceğiz. Ardından, gündelik hayatta kullanılan ve jüri üyelerinin riayet ettikleri bazı karar verme kurallarını ve daha sonra ayrıca riayet ettikleri ve 'resmî çizgi'yi oluşturan karar verme kurallarını betimleyeceğiz. Neticede, (1) jüri üyelerinin gündelik hayatta kullanılan kuralları değiştirme gereği hissettiklerini, (2) bu kurallarda sınırlı ölçüde değişiklikler yaptıklarını ve bu kısmî değişikliklerin onlar için muğlâk bir 'seçim durumu' ürettiğini ve (2) bir jüri üyesi olma etkinliğini genelde karakterize eden şeyin, onun 'sağduyulu kararı' değil, bu muğlâklığı idare çabası olduğunu öne süreceğiz.

Bir sosyal araştırma metodu olarak jüri üyelerinin etkinlikleri

Bir sosyal araştırma metodu olarak jüri üyelerinin etkinliklerini

36 Rutgers Universitesi, Hukuk Fakültesi.

bazı özellikler şekillendirir. Bir karar verme yapısı olarak jürilik görevi, karşı iddia sahipleri arasında hukuken uygulanabilir bir durum hakkında karar vermeyi gerektirir. Bu türden bir uygulanabilir eylem 'hüküm' olarak bilinir. Jüri üyeleri bu görevin evreleri olarak, (a) kötülük ve kapsamı, (b) suçun sorumluluğunun tespiti ve (c) çözüm konusunda kararlar verirler. *Kötülük konusunda karar verme,* toplumsal olarak tanımlanmış hangi kişi tiplerinin hukuken hangi sorun türlerine uygun düştüklerine karar vermeyi gerektirir.[37] *Suçun tespiti,* jüri üyelerinin failler ve sonuçlar konusunda toplumsal olarak kabul edilebilir nedensel hükümler temelinde karar vermeleridir. Jüri üyeleri *çözüm*ler önerirken meseleleri doğru biçimde halletmek için hangi eylemlere gerek olduğuna karar verirler.[38] Özetle, jüri üyeleri "mantıklı nedenler ve çözümler" konusunda karar verirler.[39]

Jüri üyeleri karar verme sürecinde avukatların, tanıkların alternatif betimlerini değerlendirir ve diğer jüri üyelerinin olan şey ve nedeni konusundaki hükümlerinin ilişkili veya önemsiz, haklı veya haksız, doğru veya yanlış temelleri konusundaki betimlemelerini analiz ederler. Jüri üyeleri, örneğin, olayların tarihleri, gelişme seyri, davacının zararı gibi hususlara ne zaman odaklanır, kararlarını özellikle nasıl verirler?

Jüri üyeleri kendi koşulları içinde ve jüriliğin diyalektiğini[40]

37 Weber'in talihsiz "yazgı ve liyakat arasındaki uyuşmazlık" ifadesi, "sorun" terimiyle "Dünya Dinlerinin Sosyal Psikolojisi"nde dikkat çektiği olgu tipine işaret eder (*From Max Weber: Essays in Sociology*, ed. H. H. Gerth and C. Wright Mills, s. 267-301).

38 Davacının koşullarının olayların normal seyrine 'aykırı' durumların ortaya çıkmadığı hâllere uyarlanması gerekir mi? Bu uyarlama davacının koşullarının geri dönülemez biçimde değişimine yol açması gerekir mi?

39 Burada 'mantıklı' terimi ile, bir üyenin gündelik hayat tutumuyla bağlantılı 'önemler sistemi' tarafından yönlendirilen eylemlerinin rasyonel özellikleri kastedilir. Alfred Schutz 'mantıklı' özellikleri eylemin 'rasyonel' özellikleriyle karşılaştırır ("The Problem of Rationality in the Social World", *Collected Papers II: Studies in Social Theory*, s. 64-88. Ayrıca, bkz. Bölüm 8).

40 Bunlar formel kategorilerdir, ancak geleneksel mantıktaki anlamında formel değil. Yeterli-olan-miktar jürilik söyleminin bir genel kategorisidir. Bu

kavramaya çalışırken örneğin, (i) neyin gerçek neyin hayali olduğu; (ii) gerçekte ne olduğu ve neyin "sadece olur göründüğü", (iii) değeri azalan görünüşleri dikkate almadan neyin sahnelendiği ve neyin doğru olduğu, (iv) neyin güvenilir ve neyin (sıklıkla karşılaştıkları gibi) güvenilmez olduğu, yani hesaplı yapıldığı ve plânlı olarak söylendiği, (v) meselenin *hâlâ* ne olduğu ve neyin önemsiz olduğu ve bileyecek bıçağa sahip biri dışında neyin ortaya çıkmayacağı; (vi) neyin sadece kişisel bir kanaat ve neyin doğru-düşünen birinin karar vermesi gereken şey olduğu; (vii) neyin sadece-bir-uzman-için-ve-biz-uzman-olmayanlar-için-böyle-olabileceği ve neyin-kitaplardan-öğrenmediğinizi-bildiğimiz-şey-olduğu konusunda; (viii) sizin-doğru-ancak-bizim-yanlış-olabileceğini-söylediğimiz-şey *ile* onbirimizin-yanlış-olduğunu-söyleyebileceği-ancak-benim-kuşkularımın-bulunduğu-şey arasında ve (ix) yeterli olan miktar *ile* ihtiyaçları karşılamaya yetmeyecek miktar arasında ve (x) bazı ifade-edilmeyen-ve-bilinmeyen-toplamların-ortalama-miktarı *ile* bir-şeyi-tamamen-bilmek-istiyorsanız-oniki-insanın-üzerinde-birleşebileceği-en-iyi-miktar konusunda kararlar verirler.

Jüri üyeleri gerçekte ne olduğu konusunda aralarında bir mutabakata varırlar. Onlar 'gerçekler'[41], örneğin olayın gelişme seyri veya yaralanmanın derecesi hakkındaki iddialar konusunda daha fazla çıkarımlar ve eylemlerin temeli olarak isabetli bir biçimde kullanılabilecek karar verirler. Bu kararları sağduyusal modeller içeren alternatif iddiaların tutarlılıklarına bakarak verirler.[42] Bu

ifade bir muhasebe işindeki gibi 'yeterli' bir miktara, örneğin 11.000 doların doktor faturalarına yetip yetmeyeceği gibi bir anlama değil, sadece kâfi miktara işaret eder. Bu yüzden, yeterli terimi hedeflenen genel bir nesne için yeterli olan miktarı ifade eder.

41 Bu yazıda tamamen Felix Kaufmann'ın 'olgu' kavramını kullandık. Kaufmann'a göre, bir ifadenin olgusal karakterini söz konusu önermede betimlenen durumların ontolojik özelliklerinde değil, onun kullanımını düzenleyen bir kuralda bulabiliriz. Bkz. *The Methodology of Social Sciences* (New York: Oxford University Press, 1944).

42 'Sağduyusal modeller'in kültürel olarak varsayılan standartlar olarak kul-

sağduyusal modeller jüri üyelerinin, örneğin, kültürel olarak bilinen hangi kişi tiplerinin kültürel olarak bilinen hangi tipik güdülerle hangi örtüşen tiplerde, hangi tipik uyarıcıların etkisiyle, hangi biçimlerde davrandıklarını betimlemek için kullandıkları modellerdir. Bu kararlar anlamlı bir biçimde tutarlı olan meselenin isabetli bir biçimde gerçekte ortaya çıkan şey olarak alınabilmesiyle verilir. Yorum daha iyi anlamayı sağlıyorsa gerçekte ortaya çıkan şey budur.[43]

Çıkarımın doğru ve yanlış temellerinin kuralları konusundaki farklı iddiaların ayırt edilmesi, bir gerçeğe ilişkin kabul gören düşünceler ve bu düşüncelerle ilişkili kabul gören şemalar seti üretir. Farklı iddiaların ayırt edilmesi belirli ölçüde bir kronolojik hikâye biçimine ve belirli ölçüde bir genel somut ilişkiler seti biçimine sahip bir 'bilgiler bütünü'[44] üretir. Jüri üyeleri çoğu kez bu 'bilgiler bütünü'nü 'gerçek' olarak alır. Burada 'gerçek' terimi ile[45] 'somut'un mantıksal biçimi kastedilir ve jüri üyeleri

lanılmasına ve gündelik etkinliklerdeki mantıksal özelliklerine Alfred Schutz'un "Sosyal Bilimlerin Metodolojisi Üzerine: Kısım 1" adlı yazısında (*Collected Papers I: The Problem of Social Reality*, s. 3-96) ve "Sembol, Gerçeklik ve Toplum" adlı dikkate değer araştırmasında ışık tutulur (a.g.e., s. 287-356).

43 Felix Kaufmann'ın bir olgunun tanımı olarak 'dogmalar kuralı' ve bir olgunun tanımı olarak 'gözlem kuralı' karşıtlığı konusundaki tartışmasıyla karşılaştırınız (*Methodology of the Social Sciences*). Bu kurallar gerçeğin tanımlarıdır zira bir önermeyi gerekçelendirmek, onun daha fazla çıkarımlar ve eylemlerin temelleri olarak benimsenmesi için yerine gelmesi gereken koşulları ifade ederler.

44 'Bilgiler bütünü' kavramı ve anlamı Felix Kaufmann'ın aynı kitabından (s. 33-66) alınmıştır.

45 Bu sınıflandırma, haklı olarak, daha fazla çıkarımlar ve eylemlerin temeli olarak kullanılabilecek önermeler üretir. Bu önermeler üyelerin gündelik hayat tutumlarını prosedür kuralları olarak kullanmalarıyla inşa edilir. 'Olgular seti' veya 'gerçek' olarak kavramlaştırılan bu önermeler elinizdeki makalede yer alan problemlerle ilişkili ancak burada ele alamayacağımız özelliklere sahiptir. Örneğin, kaydedilmemiş bir biçimde saklanırlar, izleyen yeniden-üretimlerde benzer bir düzen içinde hatırlanırlar, kodlanmamışlardır vb. Bkz. Bölüm 3.

tarafından örneğin 'varsayımsal', 'mümkün', 'hayali', 'hipotetik' mantık biçimleriyle karşılaştırılır.

Sözgelimi, olayın gelişme seyri, yönü vb.ne ilişkin iddiaları "gerçeğin" parçaları olarak almakla bağlantılı hükümler jüri üyelerinin gözünde kritik önemde kararlardır. "Gerçekte ne olduğuna" ilişkin kararlar, jüri üyelerine, tercih ettikleri hükmü vermeye yetkili oldukları hissinin toplumsal desteğini sağlamak için kullandıkları temelleri sunar. Bu 'bilgiler bütünü' onların kendi beklentilerinin, tercih ettikleri kararların meşruluğunu temellendirmelerini mümkün kılar.

Jüri üyelerinin karar kuralları

Jüri üyelerinin metotları hangi betimlemeleri 'gerçek' olarak alabileceklerini düzenleyen kuralları içerir. Burada bizi sadece, neyin 'gerçek' olarak alınabileceğini belirleyen değişkenler setlerinden sadece biri ilgilendirmektedir: jüri üyelerinin etik olarak ve ahlâken gerekli tekbiçimlilikler olarak gördükleri mahkeme içi ve dışı ortamların, yani hem mahkeme içi hem de dışı normatif etkileşim düzenlerinin somut ve potansiyel toplumsal yapılanmalarının ilişkili özellikleri.[46]

Bu türden bazı normatif etkileşim düzenlerinin örnekleri olarak, jüri üyelerinin isabetli bir biçimde neyi 'gerçek' olarak alabileceklerini düzenleyen kuralları verebiliriz. Dolayısıyla normatif etkileşim düzenlerine uygunluk, jüri üyelerinin verilen hükümden memnuniyetleri veya memnuniyetsizliklerinin belirlenmesine hizmet etmiştir. Bu etkileşim düzenleri doğru karar verme kuralları olarak ifade edildiklerinde aşağıdaki gibi işlerler.

Gerçekler konusundaki bu kararlar[47] şu koşullarda doğrudur:

46 Başka önemli değişken kaynakları, (1) duruşma ve karar anında davanın mevcut durumu ve (2) duruşma ve kararların somut örgütsel ve işlemlere ilişkin özellikleri idi.

47 Uyulan bu kurallar, bilimsel araştırmaya (yani bilimsel yönteme) uygun doğru kararların tanımları olarak hizmet eden kurallarla karşılaştırılabilir.

1. Kararlara ulaşmak için gerekli zamana riayet edildiğinde.

2. Kararları vermenin bir koşulu olarak jürilik, uygun bir kuşku kişinin hiçbir şey bilmiyormuş gibi davranmasını gerektirdiğinde, yani jüri üyesinin "Herhangi Biri Olarak Toplumun Ehliyetli Bir Üyesinin Bildiği Şeyleri" kullanmasını gerektirmediğinde.

3. Jüri üyesinin, bu kararları vermenin bir koşulu olarak, gündelik ilişkilerde kişiler arasında jürilik konusunda var olan nötr bir tutumu benimsemesi gerekmediğinde.

4. Jüri üyesinin ehliyet, otorite, sorumluluk ve bilginin toplumsal kişi tipleri arasında genelde dağılma ve sergilenme biçimleri hakkında "Herhangi Birinin Bildiği Şeyler"i sorgulaması gerekmediğinde.

5. Diğer kişilerin jürinin aynı sağduyusal modelleri benimseyeceğinden emin olmasıyla, söz konusu problemi (ve böylece bir çözümün uygunluğunu) belirleyen değişkenlerin sayısı asgarî düzeye indirilebildiğinde.

6. Görünüşlerin ardına bakma fırsatı ve zorunluluğu asgarî düzeyde tutulabildiğinde.

7. Sadece, durum büyük ölçüde sorgulandığında mevcut problem için toplumsal olarak desteklenebilir bir çözüm gerektiğinde.

8. Jüri üyeleri araştırmayı itibarları zarar görmeden sonuçlandırdıklarında.

Jüri üyesinden mahkemedeki görevi süresince, gündelik ilişkilerindeki davranışlarında başvurduğu karar verme kurallarını bir şekilde değiştirmesi "istenir" Böylece, toplumsal hayatın kültürel olarak tanımlanan bu ek tekbiçimliliklerini, yani 'resmî jüri çizgisi' olarak adlandırılan şeyi benimsemeye başlar.

Aşağıda bir jüri üyesinin kullanması gerektiği düşünülen

resmî çizgiyi oluşturan kurallar sıralanmıştır:

1. İyi bir jüri üyesi hukukî olan şey ve uygun bir şey arasından hukukî olanı seçer.

2. İyi bir jüri üyesi için, bu seçimler duygusal yakınlıktan bağımsızdır.

3. İyi bir jüri üyesi için, kararın tek meşru temelleri 'hukuk' ve 'kanıt'tır.

4. İyi bir jüri üyesi yargı konusundaki talimatlarda değişiklikler yapmaz.

5. İyi bir jüri üyesi duruşmayla ilgili önemli hususlar tamamlanıncaya kadar hüküm vermeyi erteler. Bu erteleme avukatların nihaî argümanlarına özel dikkat göstermeyi ve duruşma devam ederken herhangi bir puanlama yapmamayı gerektirir.

6. İyi bir jüri üyesi kişisel tercihleri, ilgileri, toplumsal önfikirlerini, yani kendi özel perspektifini askıya alarak tüm toplumsal yapı içindeki bütün konumlara uygulanabilir bir görüşü benimser. Onun bakış açısı "Herhangi Biri"nin bakış açısına uygundur.[48]

7. Bir toplumsal tip olarak iyi bir jüri üyesi, karşı taraflar ve onların hukukî temsilcileriyle ilişkili toplumsal tiplere tarafsız referanslarda bulunur. İyi bir jüri üyesi karşı tarafların gözünde özdeşim kurulabilir bir konumda değildir. Jüri üyesi vereceği kararı bir duruşma sırasında, örneğin dış görünüş, davranış biçimi, sorunlar ve kişisel verilere dayalı olarak sunulan toplumsal kanıtlar temelinde ifade edemez.

8. İyi bir jüri üyesi gündelik hayatındaki ilişkilerinde karşılaştığı problemleri çözmeye çalışırken alışkanlık gereği başvurduğu formülleri hüküm sürecinde askıya alır. İyi bir jüri üyesi dışarıdaki hayatındaki durumlara özgü formülleri mahkemedeki

48 'Herhangi Biri' iç-grup tarafından kullanılan tipler terminolojisinde evrensel düzeyde tanımlanan kişidir.

duruma sadece teorik olarak uygulanabilir şeyler olarak alır. Yeni benimsediği formüller jüri üyesi için özel biyografiyi, hususî bilgileri, yapısal olarak sınırlı bir zamanla, yerle ve kişilerle ilişkili faktörleri dikkate almaksızın uygulanan doğrulardır.

9. İyi bir jüri üyesi kararlarını diğer kişilerden bağımsız olarak, onların aksi yönde yargılar oluşturabileceklerini ve buna hakları olduğunu göz ardı etmeden şekillendirebilir.

10. İyi bir jüri üyesi her zaman bağlı kalınması gereken bir konumu benimser. İyi bir jüri üyesi belirli bir anda, "argümanın geçerliliği ve gerçeğe saygının" yerine "gururu" savunmasını gerektirecek bir konumu benimsemeyecektir.

Yukarda sıraladıklarımız *jüri üyelerinin söz ettikleri* kurallardır. Bu kurallar hem iyi bir jüri üyesinin bazı niteliklerini hem de somut jüri üyelerinin mahkemeyle ilişkilerinde bizzat başvurmaları ve benimsemeleri gereken şeyleri gösterir. Genellikle, somut jüri üyeleri bu ilişkilerde yargıcın jüri üyelerine muamele biçiminde kendilerinden beklediği şeyden daha azını istemezler.

Jüri üyeleri resmi çizgiyi farklı yerlerden, (i) jüri elkitabından, (ii) mahkemenin talimatlarından, (iii) istenilen biçimde hareket edemeyecekleri nedenler bulunduğunda mahkeme tarafından davadan çekilmeye davet edildikleri *şahitlik yemini* prosedürlerinden öğrenirler. Bunları ayrıca (iv) mahkeme personelinden, (v) jüri üyeleri olarak birbirleriyle konuşmalarından, televizyondan ve filmlerden öğrenirler. Bazı jüri üyeleri bu resmî çizgiyi (vi) yurttaşlık bilgisi dersi almış lisede okuyan çocuklarından daha çabuk öğrenebilirler. Son olarak, jüri üyeleri dışarıdaki gündelik ilişkileri sırasında prosedürler hakkında –salt teorik, kullanışsız, eğlenceli, hayal ürünü, 'üst sınıf' ve 'alt sınıf' vb. biçiminde nitelendirdikleri– bilgi stokları oluştururlar.

Bir jüri üyesinin kendi tarzına karar vermesi

Kişi "bir jüri olma" sürecinden geçerken gündelik hayatın kurallarını değiştirir. Bununla beraber, izlenimimize göre, büyük

ölçüde değişen kişi kendi kararlarını oluşturma biçiminde % 5 kadar değişiklik yapar. Mahkemeye gelmeden önceki karar verme biçiminin % 95'ni korur. Bu değişiklik neleri içermekte ve kişinin bir jüri üyesi olarak davranışlarını nasıl etkilemektedir?

Jüri üyelerinin gerçeği hayalden ayırmak için başvurdukları kararlar bu açıdan gündelik ilişkilerinde aldıkları kararlardan özünde farklı değildir. Yine de aralarında bir farklılık vardır. Bu farklılık bir hükmün doğruluğuna karar verirken başvurulan temeller olarak hizmet eden 'bilgiler bütünü'nü toplama işine dayanır.

Gündelik hayatta gerçeği hayalden ayırmakta kullanılan kararlar salt bir 'durum tanımı'nın yapılmasıyla sınırlı değildir.[49] Aksine, jüri üyelerinin jüri odasında durumun aslında ne olduğuna, yani hangi sorunlara kimin yol açtığına [müştereken] karar vermeleri gerekir. Bu aslında, jüri üyelerinin araştırmalarının özel hedefini oluşturan bir kararın seçilmesinin temellerinin aydınlatılması sürecidir. Jüri üyeleri, bu aydınlatmanın karşı tarafların kendi durumlarını aktif bir biçimde yönlendirmeye yönelik bir programda bir ilk adım olduğunu kesinlikle bilmelerine rağmen, bu adımın hükmün verilmesiyle ilişkisini paranteze alırlar. Kısacası, jüri üyesi durumu esasen bir teorik ilgi-nesnesi olarak görür.

O hâlde, jüri üyesi, gündelik hayatta gündelik toplumsal yargıların kesin temelleri olarak hizmet ettikleri çok iyi bilinen tekbiçimliliklerin aksine, toplumsal yapıların karşıtlık içindeki 'salt teorik' karakterini dikkate alarak karar verir. Kurallardaki bu değişiklik, jüri üyesinin bunları, Huizinga'nın ifadesiyle, 'oyun ruhu'[50] içinde ele alabilmesini, yani "olayların nereye gittiğini görmek" için istediği problemlere odaklanabilmesini gerektirir.

49 Schutz, *On Multiple Realities*; bkz. elinizdeki kitap Bölüm 8, "İki tutumun ön-kabulleri" alt başlığı.

50 H. Johan Huizinga, *Homo Ludens, A Study of the Play Element in Culture* (New York: Roy Publishers, 1950), Özellikle Bölüm 1.

Bir jüri üyesi olarak hizmet etmek, kişinin, yargıcın kendisine örneğin *şahitlik yemini* sırasında niçin yeterince adil ve hukukî bir yargılamayı gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği konusunda herhangi bir neden düşünüp düşünmediğini sorduğunda sergilediği tutumlarına itibar etmesini gerektirir. Yargıç ve mahkemedeki diğerleri, farklı biçimlerde, jüri üyesinin kendini resmi çizgiye uygun biçimde davranabilecek biri olarak görmesini ister. Jüri üyeleri tipik olarak bu talebi kabul etmeye gönüllüdür. Gerçekte jüri üyesinden 'temel' ve 'ikincil' durumlara ilişkin gündelik anlayışlarını yeniden yapılandırması istenir. Ancak o, karşı tarafların durumlarını salt teorik ilgi-konusu olarak alma talebini kabul ettiğinde ciddi bir sürprizle karşılaşır. Salt teorik ilgi-konusu olarak ele alması gerektiğini hissettiği şeyin davadaki taraflarca, tam tersine, oldukça ciddiye alındığını fark eder. Davanın karşılıklı tarafları, gündelik hayattaki toplumsal olarak tanımlanmış tekbiçimliliklerin temelleri konusundaki anlamları ve sonuçları doğrudan ve açık olarak görünen eylemleri bulanıklaştırır, eylemlerin anlamını ısrarla açıkça uyuşmayacak biçimlerde betimlerler. Bu koşullar altında, taraflardan birinin hatalı olduğu, birinin yalan söylediği veya ikisinin de iddia ettikleri şeye ciddi olarak inanabilecekleri farklı yorumlar bulunduğunda jüri üyelerinin tipik olarak son duruma inanmaları ilginçtir.

Açıkçası, jüri üyelerinden alışageldikleri toplumsal yargı kurallarını değiştirmeleri istenir. Peki, toplumsal hayattaki karar verme kurallarındaki bu değişiklik, jüri üyelerinin onların yerine resmi jüri üyeliği çizgisini oluşturan kuralları geçirmelerini mi içermektedir? Böyle davrandıklarını düşünmüyoruz. Bir jüri üyesi olmak mantıklı ve sağduyulu olmak anlamına gelmez; aksine aşağıdakileri andıran bir duruma benzer görünür:

1. Aynı anda hem resmi çizginin hem de gündelik hayatın kurallarına başvurulur. Başka deyişle, doğru seçimin koşulları muğlâk bir biçimde tanımlanır. Tipik olarak, jüri üyelerinden, hukuken anlaşılabilir kılmaya çalıştıkları durumun hüküm vermek için yeterince açık olmadığı konusunda şikâyetler gelmiştir.

2. Jüri üyeleri kendi kararlarını geriye dönük olarak betimlerken hükümlerinde tipik olarak normatif bütünlükle ilişkili kanıtları tercih ettiler ve anomik durumlarla ilişkili kanıtlardan kaçındılar.

3. Jüri üyeleri kendi 'seçim' durumlarındaki muğlâklıkların 'çözümleri' olarak bu türden seçici 'yeniden değerlendirmeler'i kolayca benimsemediler ve uyuşmazlıklar etkiliydi. Fakat bu türden uyuşmazlıkları özellikle devreye sokmadılar. Kendi kararlarını genelde ya resmi çizgiyle uyum içinde betimlediler ya da tercihlerini sınırlı yorumla yaptılar.

4. Jüri üyeleri resmi çizgiye uygun kararların verilmesinde küçük başarısızlıkların yaşandığı durumlarda hızla gündelik hayattaki formüllere döndüler ve daha sonra görüşmeciler küçük başarısızlıklara dikkat çektiklerinde tepki yoğun hayal kırıklığıydı. Bu hayal kırıklığıyla ilişkili yapısal koşulların utancın yapısal koşullarıyla aynı olduğunu kabul edersek[51] kamusal ve özel benlik-algıları arasındaki rahatsız edici uyuşmazlıklar, kişisel olarak fiilen uyuşmadığı takdirde, bir jüri üyesi olmanın karar verecek bireyi daha kolaycı konuma itebileceğini varsaymaya yöneltir.

5. Jüri üyeleri yapılan görüşmelerde, muğlâklıkların gerçekte ilgili durumun parçası olma derecesini gizemlileştirici araçlarla gizlediler. Bu yüzden, jüri üyeleri (a) fiilen uygulanan prosedürler ne olursa olsun, bunları görüşmeci sayesinde başka kaynaklardan öğrenirken resmî çizgide betimlenen prosedürlerle özdeşleştirdiler, (b) kararlarını nasıl verdikleri konusundaki ideal açıklamalarında *doğru* karara nasıl ulaşıldığını belirttiler, (c) idealize ettikleri açıklamalarında karar vermeden önce karar kurallarını biliyormuş gibi konuştular; karara nasıl ulaşılacağını karar verme sürecinde öğrendiklerini söylemediler, ne de bu gerçeği tartışmaya açtılar, (d) dikkat çektiğimiz gibi, karara nasıl ulaştıkları

51 Scheler'in utancın yapısal koşulları betimlemesi için, bkz. Richard Hay Williams "Scheler's Contribution to the Sociology of Affective Actions with Special Reference to the Problem of Shame", *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 2, No. 3, Mart 1942.

konusundaki açıklamalarında kararların bütünleştirici özelliklerini vurgularken anomik özelliklerini göz ardı ettiler; (e) bunları kendilerinden beklenen kararı verirken veya daha sonra geriye dönük değerlendirmelerinde öğrendiklerini söylemekte fazla istekli değillerdi. Açıklamalarında, aksine, kendilerinden beklenen şeyi başından beri bildiklerini ve bu bilgiden yararlandıklarını vurguladılar.

6. Görüşmeciler, kendi ideal açıklamaları *ile* 'somut pratikleri' arasındaki uyuşmazlıklara dikkat çekildiğinde[52] bundan rahatsız oldular. Verdikleri hükmün yine de yargıcın gözünde doğru olduğunu teyit etmek için görüşmeciye baktılar. Ayrıca, bu türden referansların görüşmeyi uyumlu kılmak için kullanılması dikkate değer bir durumdur.

Sağduyusal seçim durumlarında karar verme

Karar verme araştırmalarında alışıldık vurgu, kişilerin alternatif eylem akışları setinden birini seçecekleri koşulları zaten bildikleri ve ek bilgilerin ortaya çıkmasıyla önceki seçimlerinde düzeltmeler yapacakları iddiasıdır.

Kararların gündelik durumlarda muhtemelen özellikleri büyük ölçüde sorgulanmayan sağduyusal seçim durumları içinde verildiğini, yani onun gerçekte yukarda iddia edildiği gibi ortaya çıkmadığını öne sürüyoruz. "İnsanlar kararları durumlar gerektiğinde verirler" görüşünün yerine alternatif bir açıklamanın geçirilmesi gerekir. Bu alternatif açıklamaya göre, kişi verdiği kararları geriye dönük bir biçimde belirler. *Sonuç karardan önce yer alır.*

Burada aktarılan materyallerde, jüri üyeleri gerçekte hüküm verilene kadar doğru bir kararı belirleyen koşullar hakkında bir anlayışa sahip değillerdi. Kararlarının doğru olup olmadığına sadece geriye dönük bir biçimde karar verdiler. Onlar, sonuç

52 Bir jüri üyesinin yüz yüze olduğu 'somut pratikler', araştırmacıların bir jüri üyesi veya üyeleriyle önceki görüşmelerinden inşa ettikleri –konuyu anlamaya hizmet eden– kararları içerir.

elde olduğunda şeylerin bu sonuca 'niçin' yol açtığını bulmak ve kendi kararlarını düzenlemek, yani 'kararın resmiliği'ne karar vermek için geriye baktılar.

Yukarıdaki betimleme geçerliyse, gündelik hayatta karar verme, kritik önemde bir özellik olarak, *karar-verenin bir eylemin akışını haklılaştırması*nı içerecektir. Gündelik hayattaki karar verme kuralları, yani az veya çok toplumsal olarak rutinleşmiş ve önemli durumlar hakkında karar vermeyle ilişkili kurallar, alternatif muhtemel eylem akışları setlerinin içinden seçileceği koşullarla ilişkili "somut seçim durumu"na karar verme sorunundan çok daha fazla, sonuçların meşru seyrinin tespiti problemine yönelik olabilir.

Burada aşağıdaki düzen içinde bazı ara açıklamalar yapabiliriz:

1. Muhtemel alternatif eylem akışları setlerinden birinin seçilebileceği koşulların fiilen seçilmesinde önce yer alan karar verme prosedürü rasyonel stratejinin tanımlarından biridir.[53] Gündelik ilişkileri sürdürürken, karar verme sürecinin bu rasyonel özelliğinin ancak yokluğunda dikkat çektiğini belirtmemiz gerekir.[54]

2. Karar verme konusunu araştıranlar insanî durumların giderek nasıl açıklığa kavuştuklarını betimleyen Cassirer yasalarına[55] yeniden başvurmakla kazançlı çıkabilirler. Cassirer'in 'süreklilik yasası'na göre, her sonuç durumun önceki tanımının bir uygulamasıdır. Cassirer'in "yeni vurgu yasası"na göre, her sonuç, durumun geçmişteki tanımının giderek cisimleşen bir ürünüdür. Bu 'yasalar' bize, kişilerin içinde hareket ettikleri durumla-

53 John Von Neuman and Oskar Morgenstern, *Theory of Games and Economic Behavior* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1947).

54 Krş. Alfred Schutz, "The Problem of Rationality in the Social World", *Economica*, 10 (Mayıs 1943: 130-139).

55 Robert. S. Hartman, "Cassirer's Philosophy of Symbolic Forms", *The Philosophy of Ernst Cassirer*, (ed.) Paul Arthur Schilpp (Evanston, Ill: The Library of Living Philosophers, Inc., 1949: 297 ve devamı.).

rın doğasını *eylemler gelişirken* keşfettiklerini ve bizzat aktörün eylemlerinin, bireylerin içinde yer aldıkları durumların anlamlarının en temel belirleyicisi olduğunu hatırlatır.

3. Sonuçta ve varsayımsal olarak, bu sofistike jüri üyesini yargıcın gündelik hayattaki bir kopyası olarak anlamak yerine, jüriliğin yapısı ve ilişkili işleyişlerde değişimler ortaya çıktığında (yapacağı şeye ilişkin toplumsal desteği konusundaki beklentilerinde herhangi bir zihin karışıklığı yaşamadan) kendi karar verme temellerini değiştirebilen sokaktaki insan olarak anlamak gerektiğini öne sürüyoruz.

Beşinci Bölüm

İki Cinsiyetli Bir Kişinin Cinsiyet Değişikliği Süreci ve Bu Süreci Başarıyla İdaresi

Kısım 1[56]

Her toplum kişinin bir statüden başka bir statüye geçişini yakından kontrol eder. Cinsel statü geçişleri söz konusu olduğunda bu kontroller bilhassa sınırlayıcıdır ve katı bir biçimde uygulanır. Bu türden değişiklikler çoğu keza sadece seremonik durumlarda mümkündür ve bu yüzden, kişinin 'nihayetinde' ve 'gerçekte' ne olduğu konusunda 'geçici' ve 'eğlenceli' çeşitlilikler olarak görülürler. Dolayısıyla toplum, kendi nüfusunun cinsiyet yapısının oluşum ve değişim biçimini yakından kontrol eder.

Kendini normal cinsiyete sahip olarak gören kişiler açısından, içinde bulundukları ortamlar açıkça normal olarak görülen bir cinsiyet yapısına sahiptir. Bu cinsiyet yapısı katı bir biçimde, 'doğal' (*ahlâkî*) erkekler ve kadınlar biçiminde ikiye ayrılır. Bu dikotomide insanlar 'doğal olarak', 'esasen', 'öncelikle', 'en başından', 'her zaman' ve 'daima' erkek veya kadınlar olarak sunulur. Bu ahlâkî varlıkların sıklıkları çoğu kez üç meşru durumda, yani doğumlar, ölümler ve göçler sonucunda değişebilir. Doğum

56 Los Angeles California Üniversitesi, Nöropsikiyatri Enstitüsü'nden Robert J. Stoller'ın yardımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Bu bölüme ait Ek için kitabın sonuna bakınız.

belgesindeki hukukî bir değişiklik dışında, erkekler ve kadınlar arasında başka hiçbir meşru [cinsel] statü değişikliği söz konusu olamaz. Kendi *gerçek* cinsel statülerini sorgulamayan üyeler hukukî değişiklikleri bile büyük bir çekinceyle karşılarlar.

Kendini normal cinsiyete sahip olarak algılayan üyeler nüfusun normatif, yani meşru cinsiyet yapısını aşağıdaki tablodaki ihtimaller dâhilinde betimlerler.

		$Zaman_2$	
		Erkek	Kadın
$Zaman_1$	Erkek	1.0	0.0
	Kadın	0.0	1.0

Elinizdeki makalede normatif açıdan doğal olarak görülmeyen, sol alt ve sağ üst hücrelerde yer alan vakalardan biri aktarılmaktadır. Bu vakalar Los Angeles, Kaliforniya Üniversitesi Tıp Merkezi Psikiyatri, Üroloji ve Endokrinoloji bölümlerinde, üzerinde araştırma yapılan kişileri içermektedir. Bu kişilerde ciddi anatomik bozukluklar vardı. Bu vakaların her birinde cinsiyet değişimi ergenlik dönemi sonunda ve az veya çok "açık bir kişisel tercih" sonucunda gerçekleşti. Bu kişilerin ciddi anatomik anomalileri kültürel olarak sunulan cinsel statüler içinde yaşama hakkına sahip olduklarını iddia etmeye uygun dış görünüşleriyle çelişmekteydi (örneğin, burada sunulan vaka tamamen gelişmiş bir penise ve testislere, 38-25-38 kadın beden ölçülerine sahip, 19 yaşına kadar bir erkek çocuk olarak yetiştirilmiş bir genç kıza aittir). Bu cinsiyet değişikliklerine, bu kişilerin hepsinin benimsediği, (ısrarla kendilerini dâhil ettikleri) dikotomik bir kültürel cinsiyet yapısı anlayışı eşlik etmekteydi. Fakat bu kabullere klinik açıdan ilginç benlik bozuklukları dâhil değildi. Bu değişiklikleri yaşayan kişiler; travestiler, transseksüeller ve eşcinsellere birçok farklı nedenle karşıydılar.

Her bir vakada, söz konusu kişiler seçtikleri cinsel statü için-

de yaşama haklarını başarıyla kullanırken sırlarının açığa çıkmasının statü kaybı, psikolojik travma ve maddî avantajların kaybedilmesi biçiminde hızlı ve kesin bir yıkıma yol açacağı inancıyla hareket ettiler. Her biri, sürekli olarak, başkalarının kendilerini, tercih ettikleri cinsel statünün yükümlülüklerine göre ele almalarını ve bu temelde değerlendirmelerini sağlamak zorundaydı. Onların buradaki kaynakları, kendi cinsel statülerinin gündelik ilişkilerinin rutinleşmiş, "fark edilen ancak dikkat çekmeyen" zeminleri olarak görülebilecek toplumsal yapıların organizasyonu ve işleyişi hakkında belirgin farkındalıkları ve bu hususlarda sahip oldukları sağduyusal bilgilerdi. Ayrıca, kişiler-arası ilişkileri yönlendirmekte oldukça ustaydılar. Bilgileri ve kişiler-arası ilişkiler konusundaki becerileri belirgin biçimde araçsal olmasına rağmen, tamamen araçsal değildi.

Bu kişilerin, tercih ettikleri cinsel statü içinde yaşayabilmek için gerekli haklarını kullanabilme ve güvence altına alma çabalarının gerçekleştiği ve toplumsal olarak yapılanmış koşullarda karşılaşabilecekleri keşif ve zarar görme ihtimallerini ifade etmek için 'cinsiyet değişikliği' ibaresini kullanacağım.

Cinsiyet 'değişikliği' işi ve toplumsal olarak yapılanmış ilişkili durumlar, bu kişilerin yaşantılarında kendi gündelik etkinlikler döngülerini rutinleştirme çabalarını sürekli olarak zorlaştırmaktadır. Bu zorlaştırıcı durum 'cinsel statüler'in, gündelik hayattaki ilişkilerle her-yerde-bağlantılı -gündelik hayatın değişen somut ortamlarını içeren bağlantılar dokusu içindeki- "sabit ancak dikkat çekmeyen bir zeminini" oluşturduğunu göstermektedir. İki-cinsiyetli bu kişilerin deneyimleri, hem rutinleşmiş karakterleri nedeniyle hem de basitçe "burada" olan ve gerçekliği sorgulanmayan bir bağlantılar zemini içinde büyük ölçüde gömülü oldukları için kolayca göz ardı edilebilecek ve kavranması güç arka-plan unsurları değerlendirmeyi mümkün kılar.

Bu makalede dikkatimi belirli bir vakaya ilişkin tartışmayla sınırlandıracağım. Bu kişinin bilhassa gizlemesi gereken şeyi,

sırlarının yapısal önemini, toplumsal olarak yapılanmış kriz durumlarını, kullandığı idare stratejileri ve meşrulaştırmaları ve bütün bu faktörlerin pratik durumların bir sosyolojik olgu olarak ele alınmasıyla bağlantısını ortaya koymak istiyorum.

Agnes

Agnes U.C.L.A. Psikiyatri Bölümü'ne Ekim 1958'de, Los Angeles'ta çalışan özel hekim Dr. Robert J. Stoller'ın yönlendirmesiyle geldi, oraya da Northwestern'e bağlı kendi kasabasındaki bir hekimin yönlendirmesiyle gelmişti. Agnes 19 yaşında, beyaz, bekâr, bu dönemde yerel bir sigorta şirketinde daktilograf olarak çalışarak geçimini sağlayan bir genç kızdı. Makinist olan babası Agnes çocukken ölmüştü. Annesi en küçüğü Agnes olan dört çocuklu bir aileyi havaalanındaki düzensiz ve yarı vasıflı bir işte çalışarak geçindirmekteydi. Agnes bir Katolik olarak yetiştirilmesine rağmen son üç yıldır ayinlere katılmadığını belirtti. Artık Tanrı'ya inanmadığını da söyledi.

Agnes'ın dış görünüşü yeterince kadınsıydı. Gerçek bir kadın görüntüsüne sahip uzun, ince yapılıydı. Beden ölçüleri 38-25-38'di. Uzun, ince koyu sarı saçları, oldukça güzel hatlara sahip bir genç yüzü, şeftali-ve-krem renginde bir teni vardı, yüzünde hiçbir tüy yoktu, kaşları dikkatlice alınmıştı ve yüzünde ruj dışında hiçbir makyaj yoktu. Kliniğe ilk geldiğinde üzerinde ince omuzlarını, geniş göğüsleri ve dar belini gösteren bir gömlek vardı. Elleri ve ayakları bir kadın için alışılagelenden nispeten büyük olmasına rağmen dikkat çekecek düzeyde değildi. Genel giyim tarzı kendi yaşı ve sınıfındaki tipik bir kızınkinden farklı değildi. Giyiminde hiçbir gösteriş ve abartı yoktu, ne de herhangi bir düşük beğeni düzeyine işaret eden bir yan vardı. Fakat travestilerde ve cinsel kimlik problemleri yaşayan kadınlarda sıkça gözlendiği gibi, giyiminde rahat bir uyumsuzluk söz konusuydu. Alto düzeydeki sesi yumuşaktı ve konuşma tarzı kadınsı dış görünüşe sahip erkek eşcinsellerdekine benzer nadir rastlanan telaffuzlar içermekteydi. Orta düzey ergenlerde tipik olan biraz

sakar davranışlara uygun türden kadınsı davranış tarzına sahipti.

Agnes'ın tıbbî, fiziksel ve hormonsal özelliklerinin ayrıntıları bir başka çalışmada aktarılmıştır.[57] Cerrahi işlemden önce tıbbî, fiziksel ve hormonsal özellikleri bakımından kaba kadınsı beden hatlarına ve saç yapısına sahip biri olarak görünmekteydi. Hem normal erkek cinsel organı hem de büyük, iri göğüsleri vardı. U.C.L.A.'ya ilk kez gelişinden iki yıl önce karın duvarı ve kalça kemiği ameliyatı geçirmişti; tetkiklerde rahme ve yumurtalıklara rastlanmadı, körelmiş hiçbir kadın organı kanıtı yoktu, ne de karın bölgesi, karın zarının ardı veya alt-karında normaldışı bir kütleye rastlandı. Her iki testis biyopsisi de körelmiş bazı testislerin varlığını gösterdi. Birçok kan ve idrar testinin yanı sıra, göğüs ve iskelet röntgen tetkikleri sınır değerlerin normal düzeyde olduğunu göstermekteydi. Vajina dokusu ve deri biyopsisi negatif (erkek) kromozom yapısı örüntüsünün varlığını ortaya çıkardı. Makul sınırlarda yüksek östrojen (kadın hormonu) faaliyetinin göstergesi olan doku sertleşmesine işaret eden bazı üre kanıtlarına rastlandı.

Agnes normal görünümlü erkek üreme organlarına sahip bir erkek çocuk olarak dünyaya gelmişti. Doğum belgesine erkek olarak kaydedilmiş ve bu yüzden erkek adı uygun görülmüştü. Herkes onu 17 yaşına kadar erkek olarak tanımaktaydı. Saatlerce süren konuşmalarda bize sunduğu biyografisinde erkek rolünü, sürekli olarak ve ısrarla, zor ve idaresi güç bir şey olarak betimledi. Açıklamalarında doğal kadınlığına ilişkin kanıtları abartırken erkekliğine ilişkin olanları bastırmaya çalıştı. İkincil kadınsı cinsiyet özellikleri ergenlik çağında gelişmeye başladı. Kendi açıklamasına göre, ilkokul yılları en azından çekilebilir düzeyde olsa da lisenin ilk üç yılı oldukça stresli geçmişti. 17 yaşında, lise ikinci sınıfa geçtiğinde okula devam etmeyi reddetti. Bu olay

57 A. D. Schwabe, David H. Solomon, Robert J. Stoller and John P. Burnham, "Pubertal Feminization in a Genetic Male with Testicular Atrophy and Normal Urinary Gonadotropin", *Journal of Clinical Endocrinology and Metabolism*, 22, No: 8 (Ağustos, 1962): 839.845.

1956 Haziran'ında gerçekleşti. Ciddi bir planlama, provalar, 'güzellik' diyeti ve benzer hazırlıklardan sonra Ağustos 1956'da evden ayrıldı ve bir aylığına Midwest'teki büyükannesinin yanına gitti. Bir ay sonra, planı gereği, nereye gideceğini söylemeden büyükannesinin evinden ayrıldı ve şehirde iş bulmak umuduyla kadın kıyafetleriyle şehir merkezindeki bir otele yerleşti. Planını Midwest'te farklı nedenlerle gerçekleştiremeyeceğini hissetti ve ardından annesine telefon açtı ve o gece evine döndü. 1956 sonbaharında tetkikler için kasabasındaki bir hastaneye yattı ve özel hekiminin gözetiminde mide ameliyatı tetkiklerine girdi. 1956 sonbaharında ve daha sonraki hastane döneminde eğitimine annesinin idareyle yaptığı anlaşmayla sağladığı bir özel hocanın yardımıyla devam etti. Bu ev hapsine öfkelendi. Aralık 1956'da özel öğretmenin görevden ayrılmasıyla eğitimine son veren Agnes kenar mahalledeki küçük bir fabrikada daktilograf olarak çalışmaya başladı. Bu şirkette Ağustos 1957'de kız arkadaşlarıyla beraber Los Angeles'a gelinceye kadar çalıştı. Kız arkadaşlarından biriyle aynı evde oturmaya başladı ve Los Angeles'ın merkezinde küçük bir sigorta şirketinde iş buldu. "İşyerine yakın olmak için" Aralık 1957'de ev arkadaşıyla beraber şehrin merkezine taşındı. 1958 Şubatında erkek arkadaşı Bill'le tanıştı ve ona yakın olmak için Nisan ayında San Fernando Valley'ye taşındı. Mart 1958'de işi bıraktı ve buraya taşındığı dönemde herhangi bir işte çalışmadı. Erkek arkadaşıyla yaşadığı bir dizi krizin ardından, Nisan 1958'de, kendi durumunu erkek arkadaşına 'açıklayacak' bir mektup almak amacıyla önceki hekimiyle görüşmek için yetiştiği kasabaya döndü. Hekimi bu mektubu, onun gerçek problemini gizlemek maksadıyla bilinçli olarak çok genel bir tarzda yazdı. Erkek arkadaşı bu mektubu geçici olarak yeterli buldu. Erkek arkadaşının cinsel ilişki ve evlilik planları konusundaki ısrarlı tutumu aralarında bir dizi tartışmaya yol açtı. Gerçek durumunu erkek arkadaşına Haziran 1958'de açtı ve ilişkilerini bu bilgi temelinde sürdürdüler. Agnes U.C.L.A.'ya ilk kez düzenli haftalık görüşmeler için Kasım 1958'de geldi ve bu görüşmeler

Ağustos 1959'a kadar sürdü. Mart 1959'da U.C.L.A.'da karın altındaki penisin ve testislerin yüzeye çıkarılarak ve kesilerek alındığı ve çıkarılan penisin vajina olarak kullanıldığı – testislerden vajina dudaklarının oluşturulduğu– bir hadımlaştırma ameliyatı geçirdi.

Agnes bu dönemde psikiyatr ve psikanalist Dr. Robert J. Stoller'la, psikolog Dr. Alexander Rosen'le ve benimle düzenli olarak görüşmeler yaptı. Onunla yaptığım yaklaşık 35 saatlik karşılıklı konuşmalar bir ses kasetine kaydedildi. Bu makaledeki açıklamalarım bu kayıtlardaki materyallerin deşifresine ve işbirliği içinde çalıştığımız Stoller ve Rosen'in topladıkları materyallere dayanmaktadır.

Agnes: doğal ve normal kadın

Agnes gündelik hayatında yetişkin kadın cinselliğine sıkıca bağlı kalmaya çalıştı. Onun ilgilerinin doğası kadar 'sağduyusal tutumlar'a sürekli bağlı kalma çabasının yol açtığı uyumsuzluklar da onaylanan cinsiyet sahibi kişilerin *nesnel olarak* sergiledikleri tuhaf özellikleri, en azından başlangıçta, kendisini normal cinsiyete sahip biri olarak gören kişilerin bakış açısından betimlememizi sağladı. Zira normal cinsiyete sahip kişilerin 'algılanan ortamlar'ı doğal erkekler, doğal kadınlar ve onlara benzemeyen kişiler, yani yetersiz, suçlu, hasta ve günahkâr insanlarla doludur. Agnes, *bu gerçek normal cinsiyet sahibi kişiler dünyasını normaller gibi tanımlamakta ve tıpkı diğerleri gibi, bu dünyayı nesnel ve kurumsallaşmış olgular, yani ahlâkî gerçekler olarak görmekteydi.*

Agnes oldukça ısrarlı bir biçimde doğal, normal bir kadın olduğunu ve kendisine böyle davranılması gerektiğini vurgulamaktaydı. Aşağıda kültürel nesneler olarak "doğal, normal cinsiyet sahibi kişiler"in özelliklerinin kabaca bir listesini sunduk. Üyelerin inançlarının antropolojik yeniden ifadesi olan aşağıdaki özellikleri "toplumumuzun yetişkin bir üyesinin bakış açısından, ..." ibaresini ekleyerek okuyabiliriz. Aşağıda doğal kadınlar ve erkeklere ilişkin değerlendirmeler aktarılmaktadır.

1. Toplumumuzun yetişkin bir üyesinin bakış açısından, "normal cinsiyet sahibi kişiler"in 'algılanan ortamlar'ı iki yapılıdır ve sadece cinsiyetle, 'erkekler' ve 'kadınlar'la doludur.

2. Toplumumuzun yetişkin bir üyesinin bakış açısından, normal kişiler ahlâkî açıdan dikotomik bir insanlar grubudur. Bu dikotomik, biyolojik, tıbbî, ürolojik, sosyolojik, psikiyatrik veya psikolojik bir gerçeklik olarak değil, meşru bir düzene güdüsel itaatin gereği olarak görülür. Bu dikotominin mevcudiyetini hem meşru düzene itaatin sağlanabilme ihtimalini hem de bu ihtimali belirleyen koşulları dikkate aldığımızda görebiliriz.

3. Yetişkin üye bu ortamda yer alır ve bu iki cinsiyetten birinin üyesi olmasını hem kendisine saygısının bir koşulu olarak hem de kendi yaşam haklarını aşırı riskler ve başkalarının müdahalesi olmaksızın rutin bir biçimde kullanabilmesinin bir koşulu olarak görür.

4. Normal üyelerin, içinde yer aldıkları cinsel kategorinin *gerçek* üyeleri olarak, özünde, esasen, öncelikle, her zaman ve son analizde 'erkek' veya 'kadın' oldukları ve olacakları varsayılır.

5. Normaller, belirli işaretleri kendi tanımlayıcı işlevlerinin özü olarak görürken[58] diğer nitelikler, eylemler, ilişkiler vb.ni süreksiz, geçici, tesadüfî, durumsal önemde unsurlar olarak alırlar. Normaller için, cinselliğin temel işaretleri erkeklerin penise ve kadınların vajinaya sahip olmasıdır. Uygun duygular, faaliyetler, üyelik yükümlükleri vb. özelliklerin bir penisi veya vajinası olanlara ait olduğu varsayılır. (Bununla beraber, bir biyolojik durum olarak penise veya vajinaya sahip olmak ile bir kültürel özellik olarak bunlardan biri veya diğerine ya da ikisine sahip olmak aynı şeyler olarak görülmeyebilir. 'Doğal cinselliğin' toplumsal olarak başvurulan kanıtları olarak 'biyolojik' ve 'kültürel' penis-

58 Örneğin, dünyaya geldiği Midwest'te çalışan Sağlık Bürosu görevlisi Agnes'ın doğum belgesini değiştirme başvurusunu "son analizde" erkek üreme işlevini yerine getirebilecek kapasiteye sahip olduğu düşüncesiyle reddetti.

ler ve vajinalar arasındaki farklılıkları aşağıda daha ayrıntılı olarak değerlendireceğiz.)

6. Normaller topluma yeni katılan üyelerin hem ilk kez göründükleri noktada, yani yeni doğdukları anda, hem de daha önce, yani doğmadan önce ya erkek ya da kadın olduklarını kabul ederler. Bu kabul bütün eski ataları ve gelecek kuşaktakileri de kapsar. Üyenin ölümüyle bu özelliği değişmez.[59]

7. Normaller açısından, 'doğal gerçeklik' cinsiyet sahibi varlıklar ortamında yer almaktır. Bu doğal gerçeklik beraberinde kendi anlamının kurucu bir unsuru olarak haklı ve doğru olmayı, yani bu şekilde olmanın ahlâken uygun olduğu düşüncesini getirir. Cinsiyet doğal bir gerçeklik olduğu için, toplumumuzun üyelerinin bakış açısından sadece *doğal* erkekler ve sadece *doğal* kadınlar vardır. Üyelere göre, iyi toplum sadece tek bir cinsiyete sahip olan iki farklı bireyler grubundan meydana gelir. Bu yüzden, toplumun *gerçek* üyesi, zooloji, biyoloji ve psikiyatri gibi bilimlerin onayladığı hususları olduğu kadar, diğerlerinin zorunlu inançlar olarak onaylamasını beklediği konulardaki farklı iddialarını da tuhaf bulur. Normal bireyler bilimin (i) erkek ve kadın özelliklerinin nüfus içindeki 'bilimsel dağılımları' konusundaki bulgularını veya (ii) cinsiyete karar vermek için erkek ve kadın özelliklerinin listelerini eklemesini ve üyenin cinsiyetini belirleyebilmek için bu ilâve özellikleri esas almasını ya da (iii) cinselliğe karar vermek ilk üç öğretim yılının kullanılmasını ya da (iv) toplumda penise sahip olan kadınların ve vajinaya sahip olan erkeklerin bulunması ihtimalini tuhaf bulur veya bu bulgulara güvenmekte zorlanır.

Bu 'sağduyusal' nitelemeler uzman olmayanların kanaatleriyle kesinlikle sınırlı değildir. Örneğin, bu ülkede [ABD'de] ünlü bir Psikiyatri Bölümü'nün tanınmış bir üyesi Agnes vakasını

59 Bu özelliklerin, farklı kabul 'parametreleri' temelinde, çeşitlilikler sergileyebilen somut örnekler, örneğin ilâhlaştırılan kişiler; kahramanca bir mücadele sonucunda ölümcül yaralanmalar nedeniyle cinsel organları zarar gören savaşçılar dikkate alınarak gözden geçirilmesi gerekir.

duyduğunda "bu türden durumlara niçin fazla ilgi duyduğunu anlayamıyorum. Bu kadın neticede oldukça nadir bir vaka. Bu kişiler neticede doğanın hilkat garibeleri" yorumu yaptı. Daha sağduyusal anlamda bundan daha kışkırtıcı bir açıklama bulamazdık. Bir toplumun üyesinin "ahlâkî cinsel tipler düzeni"ni benimseme düzeyinin bir ölçüsü "hayatın doğal gerçekleri"nden bağımsız bir niteliği daha az onaylamayı içerecektir. Aşağıda göreceğimiz üzere Agnes da, bilinçli bir biçimde olmasa da, bu onaylama isteksizliğinin kurumsal güdüleyiciliğini bize farklı biçimlerde öğretti.

Gerçek 'normal' üyenin "geleneklere uygun hareket eden kişi" anlamına geldiğini birkaç kez vurguladım. Böylece, hayatın doğal bir gerçeği olarak cinsellik hayatın doğal ve *ahlâkî* bir gerçeği olarak cinsellik anlamına gelir. Bundan ötürü, bireylerin "normal cinselliği" teorik ilgi-konusu olarak ele alma çabası, bunun cinsiyet sahibi kişilerin gerçek doğasını belirlemesini, rutinleşmiş kurumsal pratik durumların önemini paranteze almasını gerektirir. Buna rağmen, normal üye cinselliği, kendisinin veya başkalarının cinselliğini salt teorik bir ilgi-konusu olarak almasa bile, tıpkı diğer bilimlerde olduğu gibi, bu eğilimin prensipte normal cinsellik olgusunu araştırma girişimimizin sınırını oluşturduğunu bulduk. Normal kişi, ayrıca, kendi gündelik ortamını oluşturan kişilerin cinsiyetlerini "doğa tarafından *belirlenen*" bir özellik olarak görür. Üyenin cinsel 'doğa'sı bir kez belirlendiğinde bu özellik artık zamandan, durumlar, koşullar veya pratik avantajla ilişkili faktörlerden bağımsız bir şey olarak görülür. Kişinin normal cinsiyet sahibi bir üye, erkek veya kadın olarak üyeliği, biyografisinde ve gelecekteki ömründe sabit kalması anlamında normal bir özelliktir ve böyle görülür. Bireyin atfedilen cinsel üyeliği somut ve potansiyel ömrü boyunca değişmez. Parsons'ın deyimini kullanırsak cinsiyet, "bütün zorunlulukların değişmeyen bir parçasıdır".

8. Normal üyenin bakış açısından, belirli bir zamandaki cinsiyet sahibi erkekler ve kadınların miktarı daha sonraki bir

zamandaki miktarlarıyla karşılaştırıldığında, törensel olarak izin verilen değişiklikler dışında, bir cinsiyetten diğerine hiçbir geçiş söz konusu olmayacaktır.

Toplumumuz bir cinsel statüden başkasına iradî veya tesadüfî geçişleri engeller. Israrla, bu türden geçişlere olduğundan başka görünmek, rol yapmak, parti davranışı, toplantı davranışı, casusluk vb. hareketler karşısında iyi bilinen kontrollerin eşlik edeceğini vurgular. Hem bu değişimleri gerçekleştirenler hem de onları gözleyenler bunu hem belirli bir saatle hem de belirli durumlar ve pratik durumlarla sınırlı bir uygulama olarak görürler. Kişiden "bu oyundan sonra" "eylemine son vermesi" beklenir. Eve dönerken artık partinin "sona erdiği" ve "artık gerçekte olduğu kişi gibi" davranması gerektiği hatırlatılabilir. Bir "ilk sosyal kontrol çizgisi" olarak bu türden uyarılar genelde, kişilere temel kurumlar tarafından belirlenen 'beklenilen tutumlar', dış görünüşler, yakın ilişkiler, giyim tarzı, hayat tarzı, yaşam döngüsü vb.ne uygun biçimde hareket etmelerinin hatırlatıldığı yaygın yaptırımlardan oluşur. Toplumumuzda bu yaptırımlar, belirgin biçimde, hedeflenen yükümlülüklere sahip meslekî düzenleri ve akrabalık düzenlemelerini içerir. Yaptırımların önemi, kişilerin arzularını, yani "hoşlanıp hoşlanmadıklarını" dikkate almadan ilgili düzenlemelere uymalarını sağlamaktır. Normallerin bakış açısından, nüfusun bileşimi sadece doğum, ölüm ve göç gibi yollarla değişebilir.

Agnes da alternatif bir yol izlemesi gerektiğinin, ancak bu yoldan oldukça çok az sıklıkta gidildiğinin ve cinsiyet değiştirmesinin sert bir biçimde cezalandırılabileceğinin kesinlikle farkındaydı. Agnes, normaller gibi, cinsiyet değiştiren kişiler olduğunu bilmesine rağmen, yine onlar gibi, bu türden kişileri sıradışı veya tuhaf hilkat garibeleri olarak görmekteydi. Karakteristik bir biçimde, böyle bir cinsiyet değişikliğini "anlamakta zorlanmakta" ya da ceza veya tıbbî tedavinin uygun olduğunu düşünmekteydi. Kendi cinsel seçiminin mevcut alternatifler arasından iradî bir tercih olduğunu düşünmesine rağmen genel bakış açısını terk

etmedi.[60] Bu bakış açısına kendi seçimini doğrulama zorunluluğu eşlik etmekteydi. Bu tercihi, her zaman yaptığı gibi, normal cinsiyet sahibi biri olarak yaşamayı seçmesini içermekteydi.

Agnes, kendisi dâhil, cinsiyet değiştiren kişilerin yaşadığı bir dünyanın varlığını kabul etmesine rağmen toplumun gerçek dünya betimlemesini onaylamaktaydı. Agnes'ın erken dönem geçmişi yine de kendi normal cinselliği konusundaki inancıyla çelişmekteydi. Doğum belgesini değiştirmeye çalıştığında bu değişimi, "asıl gerçekler"in farkında olmayan kişilerin başlarda içine düştükleri hatanın düzeltilmesi olarak değerlendirmekteydi.

Agnes yaptığı şeyi anlatabileceği ve "gerçekte kendisini anlayacak" fazla insan olmadığına inanıyordu. Bu yüzden, diğerleri gibi, normallerde (bilhassa cinsiyetler dikotomisinin bulunduğu yerlerde) ortaya çıkmayan bir problemi olduğunu düşünüyordu; yani etkileşim içinde olduğu kişilerin, kendi koşullarını az veya çok kendisine benzer biçimde görebileceklerini kabul etmedi. Böyle bir durumu, birbirlerinin cinsiyetlerini genelde algılandığı biçimiyle değerlendiren ve bu bakış açısını sorgulamayan cinsiyet sahibi kişilerin başvurduğu problemli bir 'anlamlar topluluğu" olarak nitelendirebiliriz.

9. Normal cinsiyet sahibi kişilerin kültürel ortamlarında erkeklerin penisleri, kadınların vajinaları vardır. Normal bir üyenin bakış açısından, vajinaya sahip erkeklerin ve penise sahip kadınların bulunduğu her yerde, sınıflandırabilmek zor olsa da, yine de prensip itibariyle kişilerin sınıflandırılabilmesi ve belirli bir cinsiyete ait olduklarının tespit edilmesi gerekir. Agnes da, bu topluluk penise sahip en az bir kadını yani kendini içerdiğinde bile, bu görüşü hayatın doğal bir gerçeği olarak almış ve ameliyatın ardından insan yapımı vajinaya sahip bir kadına dö-

60 Bununla birlikte, Agnes'ı normal biriyle, normallerin iradî seçimi ondan daha fazla kabul etme ihtimalleri temelinde karşılaştırabilmemiz için ek bilgilere gerek vardır. Örneğin, onun durumundan bahseden sokaktan bazı insanlar oldukça sıcak ifadeler kullandılar. Agnes'ın öncelikle bu seçimiyle yüzleşmesi gerektiği düşüncesine oldukça sıcak baktılar.

nüşmüştür. Bu dünya görüşü, başka şeylerin yanı sıra, okumaları sayesinde ve hem kendi kasabasında hem de Los Angeles'taki hekimlerle temasları sonucunda öğrendiği diğer şeyleri içermektedir. Onun açıklamalarına göre, kendi gibi bütün diğerleri de kendisini kişisel olarak tanımamaktadır.

10. Daha önce penise sahip bir kadınken ameliyattan sonra insan yapımı bir vajinaya sahip olmasına rağmen, ısrarla doğal cinsiyete sahip kişilerin bir parçasını oluşturduğunu vurgulaması doğal cinsiyete sahip bir kişinin bir başka önemli özelliğini akla getirmektedir. Agnes'ın inançlarını hem normallerin inançlarıyla hem de herhangi bir nedenle üreme organlarının görüntüsü değişmiş veya yaşlılık, hastalık, yaralanma ve cerrahî bir işlem sonucunda organları zarar görmüş ya da yok olmuş kişiler hakkındaki inançlarıyla karşılaştırdığımızda hem normallerin hem de Agnes'ın, böyle bir kadının bir vajinaya sahip olması gereğini artık ısrarla vurgulamadıklarını görürüz (artık, sadece normal kadın vakasını esas alırız; aynı argüman erkekler için de geçerlidir). Bu durumda, *ya* doğuştan vajinaya *ya da her zaman olması gereken* bir vajinaya sahiplik, yani ona meşru sahiplik vurgulanır. İlgi-konusu, meşru bir biçimde sahip olunan vajinadır. O *kişinin hakkı olduğu vajina*dır. Aslında bu hakkın tercih edilen ve *hakiki* kaynağının 'doğa' olduğu düşünülse de cerrahlar da bir doğal hatayı onardıklarında, yani "doğanın olmasını amaçladığı şeyi" sağlamak için onun temsilcileri olarak hizmet ettiklerinde aynı konumdadırlar. *Gerçek şey*in örneği hem *bu vajina* hem de *sadece bu* [doğal] *vajina*dır. Bir dil topluluğunun üyesi için dildeki bir sözün bu-dildeki-bir-sözün örneği olması veya bir takımın oyuncusu için bir hamlenin bu-oyundaki-bir-hamle olması gibi, normal üye için normal cinsiyete sahip üyeliğin işaretleri olarak hizmet eden üreme organları cinsiyet-sahibi-kişilerin-ahlâkî-düzenindeki-penisler-ve-vajinaları içerir. (Betimleyici bir dille konuşuyorum. Bu 'nitelikler'in üyelerin kendi ortamlarında karşılaştıkları atfedilen özellikler olduklarını öne sürüyorum. Herhangi bir yanlış anlamadan kaçınmak için sadece veriler

hakkında konuştuğumu vurgulamak istiyorum. (Bir sosyal bilim felsefesi olarak Platoncu bir realizm önermiyorum.)

Agnes'ın kuzeni, yengesi ve halasıyla deneyimleri bu özelliğe ışık tutulabilir. Agnes, abisinin evine tanımadığı bir erkek arkadaşı geldiğinde kuzeninin 'kıskançlığı' olarak nitelediği, açıkça tasvip etmediği bir davranışı bize yorumlarken, Midwest'e gitmeden önce kuzeninin kendisine karşı olumsuz tutumu değişmesine rağmen, döndükten sonra fazla onaylamayan bir davranış sergilediğini belirtti. Kendi yorumlarına göre, Agnes kuzeninin kendisini gerçek değil, yapay bir kadın olarak gördüğünü hisseder. Kuzeninin kendisini bir rakip olarak gördüğünü belirtir. (Resmedilen bu rekabet duygusu karşılıklıdır zira bu duyguyu "aklından kovmakta" zorlanmaktadır.) Benzer şekilde, yengesinin Midwest'e gitmeden önceki ılımlı onaylamazlığı, daha sonrasında, geri dönmesine şiddetli itiraza dönüşmüştür. Agnes'a göre bu durumun nedeni, yengesinin ev içi ve evlilik ilişkilerinde kendisini Agnes'la karşılaştırmasıdır. Agnes geçirdiği ameliyattan iyileşme evresine kadar olan dönemde bakımı için annesine eşlik eden yaşlı halasındaki çarpıcı değişimi bu çekişmelerle karşılaştırarak yorumlar. Ona göre, halası herhangi bir sorunu bulunmayan bir doğal kadın olmasına rağmen diğer aile üyelerinin tutumu ona yansımaktadır. Bu tutum, ona göre, Midwest'e ameliyat için gidişinden önce bir genel kabul, dönüşünden sonra keskin bir onaylamazlık ve ameliyatın ardından (halasının sözünden aktarmasıyla) sakince bir kabul ve "neticede gerçek bir kadın" olarak davranma biçiminde gelişti (konuşmalarımız sırasında halası Los Angeles'ta yanındaydı). Esas olan, bu durumların her birinde ilgi-konusunun gerçekte Agnes'ın bir penise veya insan yapımı vajinaya sahip olması değil, aksine, kuzeni ve yengesi örneğinde, sergilediği diğer dış görünüşler ile penisinin bulunmasının *ilk bakışta* birbiriyle çelişmeseydi. Hala örneğinde, aslında vajina insan yapımı olsa da gerçek şeyin bir örneğiydi, zira halası Agnes'ın bu ameliyatı baştan beri hak ettiğini düşünmekteydi. Ameliyatın tamamen "bu eyalette" yapılmış olması hem halası-

nı hem de annesini kuvvetle etkiledi. Kuşkusuz, U.C.L.A. Tıp Merkezi'ndeki hekimlerin, kendi eylemleriyle, Agnes'ın bir doğal kadın olarak statüsü hakkındaki talebini yeniden inşa ettiklerini ve geçerlilik kazandırdıklarını vurgulamamız gerekir.

***

Bir doğal kadın olarak Agnes'ın diğer bazı özelliklerinin belirtilmesi gerekir.

Agnes hem doğrudan "her zaman bir kadın oldum" der hem de bu iddiasını, kendi doğal kadınlığını abarttığı kanıtların yanı sıra, (bırakınız bir erkek olarak yetiştirildiğinin) bir özellikler karışımının kanıtlarını kesinlikle bastırdığı oldukça idealize bir biyografiye başvurarak ortaya koyar. Kendi açıklamalarındaki çocuk Agnes beysbol gibi sert oyunlardan hoşlanmamaktadır; *en büyük* problemi erkek çocukların oyunlarını oynamak zorunda kalmasıdır. Agnes az veya çok hanım evlâdı olarak görülmekteydi; akranlarından her zaman daha ufaktı; bebeklerle oynadı ve erkek kardeşine çamurdan kekler ve çörekler yaptı; annesine ev işlerinde yardımcı oldu; çocukken babasının kendisine ne türden hediyeler aldığını hatırlamıyordu. Bir keresinde, okula devam ederken erkek çocuklara katılıp katılmadığını sorduğumda irkildi ve kızgın bir ifadeyle, "niçin oğlanlarla aynı gruba katılmam gereksin!" diye bağırdı. Bir dans sınıfına veya okulda fiziksel elemelere katılmayı düşünüp düşünmediğini sorduğumda, "böyle şeylere asla katılmadım" cevabı verdi. Sözlerine, "işin doğrusu böyle şeyler asla olmadı" diye devam etti. Hiçbir zaman erkeklerle birlikte tıbbî muayenelere girmedi. Kendini % 100 kadın olarak sunduğunu belirtmiştik. Hem kendi açıklamalarında hem de kendisiyle yaptığımız bazı konuşmalarda utangaç, cinsel bakımdan saf, neşeli, edilgin, anlayışlı bir "gençti". Kendisinin % 100 ters yönde bir benzeri olan erkek arkadaşından ilk kez bahsettiğinde onu % 100 erkek olarak betimledi ve bu sözünü ameliyat sonrası komplikasyonların azaldığı stresli 8 hafta boyunca ve iyileşmeye direnen vajina sonunda hekimlerin vadet-

tiği şeye dönüşünceye kadar ("normaldışı biri olsaydım benimle ilgilenmeyecektiniz" diyerek) tekrarladı. Bu doğal kadının sahip olduğu, tekrar tekrar ve yeniden sorgulanan bu penis sadece tuvalet ihtiyacını gidermek için kullandığı geçici bir çıkıntıdan ibaretti. Açıklamalarına göre hiçbir sertleşme yaşamadı; bu tür şeylere asla merak duymadı; kendisini veya başkalarını bu konularda dikkatle inceleme gereği duymadı; diğer oğlanlarla asla oynamadı; organı asla 'iradî olarak" kalkmadı; asla bir haz duyguları kaynağı olmadı; o her zaman kaderin acımasız tuzağına düşmüş geçici bir uzantıydı. Bu organı ameliyatla alındığında ve artık penisi ve testisleri olmadığında ne düşündüğünü ifade etmesi istendiğinde, kesildiğinde acı veren bir çıkıntıya sahip olduğunu düşünmekten fazla bir duygu yaşamadığını belirtti.

Agnes'ın diğerleri ve bilhassa erkek arkadaşı tarafından bir kadın olarak kabul edildiğini gösteren bir biyografisi bulunmaması çoğu kez dikkatimi çekti. Agnes hayatındaki yedi yıllık boşluktan söz etti ve diğerlerinin, kadınlığını kendisine doğumuna kadar uzanan sürekli bir geçmiş atfederek değerlendirdiklerini gösterdi. Kendisi ve diğerleri tarafından mevcut dış görünüşler ve ortamları sürdürmede bir 'emsal' olarak başvurulabilecek bir kadın deneyimleri biyografisini sadece cinsiyet değişikliğinden itibaren oluşturabildiğini belirtti. Agnes mevcut durumları idare etmesini mümkün kılan, tarihsel-geriye-dönük bağlam olarak hizmet edecek uygun bir biyografiye sahip değildi. Diğerleri ve bilhassa erkek arkadaşı için her-zaman-tam-bir-kadın, erkek arkadaşını cesaretlendiren beklentileri sergileyen bir kadındı. İki yıldır biriken anıları ona -kendi cinsiyet değişikliğiyle ilişkili durumları ve bunları idare araçlarını tartışırken aşağıda daha ayrıntılı olarak değineceğimiz- bir dizi krizi atlatabilmek için sürekli kaynak sağladı.

Bu normal doğal kadının bir başka özelliği, karşımıza, oldukça eski arzusunu, kendisinin her zaman bildiği kişi olduğunu betimlediği ve ısrarla vurguladığı zamanlarda çıktı. Kendi betimlemelerine göre, arzuları özünde gizemli ve bilinmeyen şey-

lerden kaynaklanıyordu ve sonuçta başarılı olamasa da, normal bir gelişme seyrinden farklı bir çizgide ilerlememeye, bilmediği bir ortamın değişkenliklerine direnmeye çalıştı. Tekrar tekrar, "her zaman bir kadın olmak istedim; kendimi her zaman bir kadın olarak hissettim ve her zaman bir dişi olmama rağmen yanlış ortam beni farklı biri olmaya zorladı" dedi. Karşılıklı konuşmalarımızın sonunda, ortamın zorunluluklarına nasıl direndiğini açıklamaya çalıştı. Cevaplarında her zaman, "hiçbir açıklaması yok" temasını açımlamaya çalıştı.

'Normal doğal kadın' ve 'normal doğal erkek' ayrımını benimseyen Agnes, kendini doğal erkek/doğal kadın ayrımı temelinde kolayca tanımlamasına rağmen, doğal kadın/eşcinsel erkek ayrımı temelinde bir tanımdan bahsederken o kadar rahat değildi. Kendi kadın biyografisi, erkek arkadaşının erkekliği veya ameliyatla alınan penisi vb.yle ilişkili kapsamlı abartmalarında başından beri kadın olduğunu sürekli olarak vurgulamaya çalıştı. Seçtiği cinsel konumunu sürdürmeye yönelik başvurduğu araçsal gerçekçiliği, büyük ölçüde, yanlış ve aşağılayıcı bir kimlik olarak gördüğü özellikten kaçınmak için bulunduğu ortamları idare çabasıyla ilişkiliydi. Bu ikisinin birbirine karıştırılması, diğerlerinin nesnel olarak değerlendirilebilir hataları, bilgisizlikleri ve adaletsizlikleriyle ilişkiliydi. Etkililik bakımından değerli ve gerçekçi yönelimleriyle ilişkili savunularının amacı, doğal kadınlığı ile 'düzeltilebilir eşcinseller' arasındaki mesafeyi korumaktı. Buluşmalarımızda bazen eşcinseller ve travestiler hakkında konuşmaya çalıştığımda büyük ölçüde zorlandı ve bu konudaki büyük merakını ve konuşmamızın üretir göründüğü büyük kaygıyı idare etmeye çalıştı. Bu yüzden, ılımlı bir depresyon görüntüsü sunmasına rağmen, konuşmaya devam ettikçe cevapları yetersiz kalmaya başladı. Bazen çeşitli kimi bilgileri yadsırken sesi titremekteydi. Kendisinin kesinlikle bu tiplerle karşılaştırılamayacağını vurguladı. Sürekli olarak, "onlara benzemiyorum" deme gereği duydu.

Lisede hanım evladı gibi davranan... anormal bir proble-

> mi bulunan oğlanlardan açıkça uzak durmaya çalıştım... Onlardan tamamen ürktüm, hatta onları aşağılayacak kadar ileri gittim... Birisi beni ilişkilendirebileceği için, onlarla konuşarak dikkatleri üzerime çekmek istemedim. Onlarla aynı kategoriye dâhil edilmek istemedim.

Normallerin çoğu kez, "bir kişinin niçin bu şekilde davranacağını", yani eşcinsel etkinlikler içinde bulunacağını veya karşı cinsten biri gibi giyineceğini anlamakta zorlanması gibi, Agnes da (açıklamaları karakteristik olarak düzleştirici etkilerle dolu olsa ve asla kızgınlık içermese bile) bu türden davranışları anlamakta zorlanmaktaydı. Kendisini eşcinseller ve travestilerle karşılaştırmasını istediğimde bu talebimi iğrenç buldu. Gerçekte daha fazla bilgi sahibi olmak istemesine rağmen, bir başka araştırmacının konuşmaya değer biri olarak gördüğü bir travestiyle görüşmesini önerdiğimde temas kurmayı kesinlikle reddetti. Ne de kendisininkine benzer deneyimler yaşayan tanıdığı diğer hastalardan biriyle konuşmayı kabul etti. San Francisco'da hadımlaştırma ameliyatı geçirmiş veya geçirmeyi planlayan, benzer problemlere sahip kişilerle toplanmak ve deneyimlerini paylaşmak isteyen 17 kişilik bir gruptan söz ettiğimde onlarla kendi hakkında konuşmayı tasavvur bile edemeyeceğini söyledi ve ısrarla hiçbir şekilde ilgilenmediğini vurguladı.

Gördüğümüz üzere, Agnes kendi erkek üreme organlarının kaderin oyunu, kişisel talihsizlik, bir kaza, neticede mevcudiyetini asla kabullenemediği "kendi kontrolü dışında" bir şey olduğunu vurguladı. Kendi erkek üreme organlarını normaldışı bir gelişme olarak görmekteydi. Kadınlığının temel göstergeleri olarak görmediği erkek üreme organları bulunduğunu ve kadın cinselliğinin temel ve doğal göstergelerine ihtiyacı olduğunu düşünen Agnes, uzunca süredir devam eden kadın olma ve belirgin göğüslere sahip olma arzusunu belirtti. Kadınsı duyguları, davranışları, dost seçimleri vb.ni asla bir karar veya tercih meselesi olarak değil, *verili* bir doğal gerçek olarak görmekteydi. Açıklamalarında; yanlış yönlendiren, engelleyen, yanlış anlaşılmaya

müsait bir ortam olmasaydı bu doğal özellikleri başından beri sergileyeceğini ifade etti.

Her şeyden önce göğüslerinin kadınlığının temel işaretleri olduğunu belirtti. Konuşmalarımızda bazen, göğüslerinin büyümeye başladığını 12 yaş civarında fark ettiğinde hissettiği rahatlamayı ve haz duygusunu ifade etti. Bu keşfini annesi ve kardeşlerinden "onları ilgilendirmediği" için gizli tutmuştu. Daha sonraki açıklamalarıyla, burada bu sözünün, onların, göğüslerinin büyümesini tıbbî bir anormallik olarak göreceklerinden, yaşı nedeniyle ve karar verebilme ehliyetine sahip olmadığı için isteklerini dikkate almayacaklarından korktuğu ve kendisine uygulayabileceklerini düşündüğü şeylerden, tıbbî tedavi görmekten ve bu yüzden göğüslerini kaybedebileceğinden kaygılandığı anlamına geldiği açıklık kazandı. Agnes diğer beden ölçüleri kadar göğüslerinin büyüklüğüyle de özellikle gurur duymaktaydı. Ameliyattan önce, "U.C.L.A.'daki doktorlar"ın aralarında alabilecekleri bir kararla ve ameliyat zamanını kendisine danışmadan, içinde bulunduğu durumu çözmek için penisi ve testislerinin yerine göğüslerini alacaklarından korkmaktaydı. Ameliyattan sonra hormonal değişimler yüzünden ve başka nedenlerle kilo kaybetti. Göğüsleri küçüldü; sutyen numarası 39'den 35'e düştü. Yaşadığı üzüntü kısa süreli ancak ameliyat sonrası yoğun depresyon oluşturan faktörlerden kaynaklandığını görebileceğimiz kadar açıktı. Endokrinoloji ve Üroloji Bölümleri tıbbî tetkiklerini bitirdiklerinde, fakat ameliyat öncesi, kararın artık elinde olmadığı sürekli hatırlatılarak sıkı kontroller altında tutulduğu dönemde ılımlı bir iyimserlik içindeydi. Stoller ve Rosen'in özellikle kendi kasabasındaki tıbbî tetkiklerden sonra büyük bir iyimserlik aşılaması sonucunda "cesaretli davranmaktan başka seçeneği olmadığını" anladı. U.C.L.A. Tıp Merkezi'ne rapor etmesi söylendiğinde ve penisi alınarak yerine yapay bir vajina oluşturma kararı verildiğinde büyük bir rahatlık içinde konuşmaya başladı. Bu tıbbî karardan kendi doğal kadınlık iddialarının meşru bir kanıtı olarak söz etmeye başladı. Ameliya-

tı izleyen komplikasyonlar bile onun için bu haz verici kanıtın uğraklarıydı. Örneğin, ameliyattan sonra hekimin bir Regl pedi kullanmasını tavsiye ettiği hafif bir idrar torbası problemi yaşadı. Bunun kendisi için kesinlikle yeni bir deneyim olduğunu daha hoş bir biçimde ifadeyle söylediğimde gülümseyerek karşıladı, açıkçası hoşlandı ve bir iltifat olarak kabul etti.

İlgilerimi kadınlığına saygılı bir iltifat olarak gördüğü birçok durum yaşandı: örneğin, caddede karşıya geçmesi için rehberlik etmek için koluna girmem; Tıp Merkezi'nde birlikte dolaşmamız; mantosunu asmayı teklif etmem; el çantasını tutmam; binerken arabanın kapısını açmam; otomatik kapı kapanmadan kolayca geçmesi için özen göstermem ve tekerlekli sandalyenin arkasında duran koltuğumu kenara çekmem. Bu gibi zamanlarda Agnes'ın davranışı bana, onun açısından, bir kadın olmanın mükemmel bir armağan almaya benzediğini hatırlattı. Bu türden durumlarda oldukça açık bir biçimde "% 100 kadın" özellikleri sergiledi. Bu gibi zamanlarda, bütün kalbiyle arzuladığı kadını yakından ve tutkuyla sergiledi.

Doğal ve normal kadına atfedilen özellikleri kazanma

Agnes açısından, doğal ve normal kadınlık doğuştan getirilen bir özellikti.[61] Agnes, tıpkı normaller gibi, 'kendi kadınlığını'; ortaya çıkışıyla bağlantılı koşullardan, arzular, mutabakatlar, tesadüfi veya iradi seçimler, kaza, avantajlar, ulaşılabilen kaynaklar ve fırsatlardan bağımsız bir özellik olarak görmekteydi. Kendi kadınlığı bütün tarihsel ve gelecek koşullarda ve muhtemel deneyimlerde her zaman aynıydı. Bu özelliğinin bütün somut görünümler, zamanlar ve koşullarda düşünülebilecek bütün dönüşümlere rağmen aynı kalacağını, bütün zorunluluklara direneceğini varsaymaktaydı.

61 Parsons'a göre, 'atfetme' 'ilişki'ye işaret eden bir kavramdır. Aktör bir durumun herhangi bir özelliğini adaptasyonla ve hedefe-ulaşmayla ilişkili sabit bir kural temelinde ele alır. Parsons bir özelliğin sabit bir kural temelinde ele alınmasını 'atfetme' olarak nitelendirir. Kişinin cinsiyeti yaygın bir atfetme örneğidir. Ancak bunun nedeni, sahip olunan cinsiyet özellikleri değil, sadece ve sadece cinsiyetinin bu şekilde ele alınmasıdır.

Agnes'ın bizzat ulaşmaya çalıştığı durum atfedilen, normal doğal kadınlıktı.

Agnes'ın kadın statüsünü bizzat kazandığı söylendiğinde burada 'kazanma'nın iki anlamı kastedilir. (1) Kendisi için daha az değerli erkek statüsünden daha üst bir konum olarak gördüğü kadın statüsüne geçmesi, bir kadın hâline gelmesi. Gerçekçi bir biçimde ikna olduğunda, kadın olmak Agnes'ı diğerleri kadar kendi gözünde de daha arzulanabilir kıldı. Ameliyattan hem önce hem sonra "bir kadına dönüşmek" hem saygıdeğer hem de kesinlikle özlemini duyduğu biri hâline gelmesini temsil etmekteydi. (2) Gerekli beceriler ve kapasiteleri edinerek ve bunları kullanarak, kadınsı dış görünüşleri ve performansları etkili bir biçimde sergileyerek, uygun duygular ve davranışlarda bulunarak yetişkin bir kadına atfedilen haklara kavuşması ve yükümlülükleri sergilemesi ve bunları güvence altına alması. Normal durumda olduğu gibi, bu türden idare çabaları diğer normal erkekler ve kadınların bakışları altında ve onların tepkileri karşısında sınanır.

Agnes kendi doğal kadınlık iddialarını hayata geçirirken bu yöndeki çabaları sorgulanmayabilir. Çoğu husus, ona kadınlığını (iddia etse bile) sadece kanıtlayarak ve uğraşarak başarabileceğini sürekli hatırlatır. Agnes ameliyattan önce penisi olan bir kadındı. Ameliyat başka güçlüklere yol açtı. Ameliyattan sonra artık 'insan yapımı' vajinaya sahip bir kadındı. Kaygılı bir ifadeyle, "insan tarafından yapılan hiçbir şey asla doğanın yaptığı şey kadar iyi olamaz" diye tekrarlamaktaydı. Erkek arkadaşıyla bu konuda mutabıktı. Gerçekte, Agnes'ın açıklamalarına göre, tam bir gerçekçi olmakla övünen erkek arkadaşı bu sözü ısrarla tekrarlamakta ve kendi korkunç fikrini aşılamaya çalışmaktaydı. Ayrıca, Agnes'ın yeni vajinası kolay iyileşmeyeceğini ve nazik olduğunu kanıtlamıştı. Ameliyattan kısa bir süre sonra vajina kalıbında enfeksiyon oluştu. Kalıp çıkartıldığında vajina dudakları yapışmaya başladı ve kanal bir penis büyüklüğünde kalıbı içine alamayacak hâle geldi. Kanalı açık tutmak, elle müdaha-

lelerin diğerlerinin gözü önünde ancak işlemin özel doğası gizli kalacak özenle yapılmasını gerektiriyordu. Bu müdahaleler acıya yol açmaktaydı. Agnes ameliyattan sonra birkaç hafta rahatsızlık çekti, dışkı ve idrar sızmasının tedirginliği ve utancını yaşadı. Bunları hastaneyle ilişkili başka süreçler izledi. Düşüncelerinin keskinliği, hızı ve kesinliğini kaybettiği ruhsal değişimler yaşadı. Ruh hâlinde, daha öfkeli davrandığı takdirde erkek arkadaşının terk etmesine yol açabilecek keskin tartışmalar içeren ve öngörülemeyen değişimler yaşadı. Ayrıca, hâlihazırda erkek biyografiye sahip olduğunu hatırlatan bir vajinası vardı. Agnes bu durumu, "hayatımdaki büyük bir boşluk dönemi" olarak niteler. Bir başka gerçek, genel kadınsı görünüşünü sadece üç yıl önce kazanmaya başlamasıydı. Önceki provalarının çoğunu hayali olarak yapmaktaydı. Bu yüzden, hâlen bir kadın olarak davranmayı ve hissetmeyi öğrenmekteydi. Bu yeni rolünü sadece fiilen oynayarak öğreniyordu. İlişkili riskler ve belirsizlikler vardı. Dolayısıyla, kadınlık hakkını kendi çabasıyla –kadın rolünü başarıyla oynayarak– elde etmek ve güvence altına almak, Agnes açısından, kendisinin her zaman mevcut (başkalarının bilmediği, ancak bu belirsiz geçiş-dönemi görevleri içinde yer alması gerektiği varsayılan etkileşim koşullarında hayatî açıdan önemli) özelliğiyle ilişkiliydi.

Agnes'ın ameliyattan önce ve sonra gizlemesi gereken bazı hususlar nelerdi?

1. Kadın dış görünüşünün ameliyat öncesi çelişkili işaretleri.

2. Bir erkek çocuk olarak yetiştirildiği ve bu yüzden, cazip bir kadın olarak dış görünüşüne uymayan bir geçmişinin bulunduğu.

3. Bu değişimin son üç yıldır gerçekleştiği ve hâlâ arzuladığı biri gibi davranmayı öğrenmekte olduğu.

4. Davranışlarını uygun biçimde konumlandırabildiği ölçüde cinsel cazibeye sahip bir kadın olarak kendisini cazip bulan

erkeklerin kendisinden bekledikleri şeyleri gerçekleştiremediği veya gerçekleştiremeyeceği.

5. İnsan yapımı bir vajinası olduğu.

6. Penisi ve testislerinin ameliyatla alınıp yerine bir vajinanın oluşturulmasını istediği. Ameliyattan sonra kesilen penisin derisinden oluşturulan bir vajinaya ve vajina dudaklarına sahip olduğu.

7. Erkek arkadaşının talep ettiği ve bir ölçüde tatmin ettiği cinsel görevlerle ilişkili gizlemesi gereken sorunları olduğu.

8. Dış görünüşünü değiştirmek için bir şeyler yaptığı ve bu konuda başkalarından yardım aldığı.

9. Ameliyatın başarılı olması için etrafındaki kişilerin, en belirgin biçimde U.C.L.A.'daki hekimlerin ve araştırma personelinin ve elbette, tıbbî yardıma muhtaç olduğu yıllarda tıbbî personelin aktif yardımlarını aldığı.

***

Agnes başkalarını meşru cinsel statüleri temelinde ele almaya çalıştı ve kendisinin de bu şekilde ele alınmasını sağlamaya çalışırken bu girişimlerine, yeni statüsünü icra edecek becerileri ve bu becerilerin uygunluğu değil, bulunduğu konumun meşruluğuyla bağlantılı derin karanlık bir sır eşlik etmekteydi. Yeni statüsünü icra çabası, başkalarının bilmediği bir şeyi [sırrı] bildiği, dolayısıyla da bunun başkaları tarafından bilinmesinin kendisine zarar vereceği düşüncesine kapılmasıyla ve dehşete düşmesiyle sonuçlandı. Bu cinsel statü değişikliği çabası aşağıdaki kabulü içerir: Olası bir ifşanın büyük risklere, statü kaybına, psikolojik travmalara ve maddî avantajların yok olmasına neden olacağı korkusu meşru statüyü kabulle bağlantılıdır. Bu türden bir cinsiyet değişikliği süreci gizli siyasal dünyalarda, gizli toplumlarda, siyasal zulüm nedeniyle sığınmalarda veya beyazlara dönüşmekte olan Zencilerde karşılaşılan geçiş süreçlerine benzer. Agnes vakasında bu cinsel geçiş sürecinin özellikle ilgiye değer olmasının

nedeni, cinsel statü değişikliği sürecinde, bazıları bilinen ve çoğu bilinmeyen ihtimalleri dikkate alarak belirgin ve bilinçli bir biçimde yeni bir kimlik oluşturmasını gerektirmesiydi. Bu, diğer insanlar karşısında dış görünüşüne aktif ve bilinçli bir dikkatle mümkündü. Agnes, davranış biçimleri ve bunların özelliklerinin ve kişisel ilişkilerin bu çerçevede yönlendirilmesi gerekliliğinin önemini sürekli vurgulamaktaydı. Bunu oldukça muğlâk bilgiler içeren, pratikle ilişkili kurallarda belirgin belirsizliklerin bulunduğu, aynı anda hem ciddi risklerin hem de önemli kazançların olduğu, bir başkasının yardımı olmaksızın ulaşılamayan ve herkesçe bilinen durumlarda başarması gerekiyordu. Ceza, statü kaybı, itibarın zedelenmesi ve maddî avantajların kaybedilmesi bu değişimde hesaba katılması gereken risklerdi. Hemen her etkileşim durumunda bu sırrı önemli bir arka-plan bilgi olarak etkili oldu. En büyük önceliği ifşa olmaktan kaçınmaktı. Bu yüzden, neredeyse her durum somut veya potansiyel bir "karakter ve uygunluk" testi içermekteydi. Agnes'ın bu cinsiyet değişikliği sürecini tamamlamasından ziyade, bu sürecin içinde sürekli olarak yer aldığını söylemek daha isabetli olacaktır.

Cinsel geçiş süreci

Onun normal, doğal bir kadın olarak yaşamakla ilişkili haklarını elde etme ve güvenceye alma çabası, aynı zamanda "Agnes'ın 'cinsel geçiş süreci'" olarak adlandırdığım, toplumsal olarak yapılanmış koşullar içinde sürekli olarak sürdürülen bir ulaşma ve kaybetme ihtimali içermekteydi. Onun etkinlik durumları –bunların büyük çoğunluğu– her zaman "yapılanmış sürekli gerilim" durumlarıydı. Bunlar toplumsal olarak yapılanmış potansiyel veya fiili kriz durumları olarak görülebilir. Sosyolojik olarak ifade edilirse bu gerilim, kesinlikle, Agnes'ın *meşru* cinsiyet rolleri *düzen*ine aktif uyum çabaları sonucunda ortaya çıkması anlamında bir 'normal gerilim'di. Büyük çeşitlilikte farklı yapısal her durum uyanıklık, beceriklilik, dayanma gücü, sürekli motivasyon, önceden planlama gerektirir ve bunlara 'sürekli doğaçlama' ve 'sürekli netlik', nüktelilik, bilgi ve en önemlisi "iyi nedenlere sahip olma" –yani

ya mantıklı meşrulaştırmalar (açıklamalar) sunma veya sunmaya hazır olma ya da açıklama gerektiren durumlardan kaçınma gerekliliği– eşlik etmekteydi.

Bu süreç Agnes'ın arzusuna bağlı olmayıp, yapmak zorunda kaldığı bir şeydi. Bir kadın olmak zorundaydı. Bu süreçten hoşlanıp hoşlanmaması önemli değildi. Başarılı olduğu yanlar vardı, ancak başarısızlıklarından korkmakta veya bu tür durumlarda öfkelenmekteydi. Başına gelen "gerçek iyi şeyler"i söylemesini istediğimde, ilk olarak kasabasına döndükten sonraki işini, ardından sırasıyla ameliyattan sonra kasabasındaki grup toplantılarında hoşça vakit geçirdiğini, Los Angeles'ta ev arkadaşıyla birlikteliklerini, bir stenograf olarak becerisini, giderek daha iyi işlerde çalışmasını, ameliyatın sekizinci haftasında yeni vajinasının artık iyi görünmesini, sonunda ağrılarından kurtulmasını ve cerrahın kendi çabasıyla beş inçlik bir organ oluşturmasından duyduğu şaşkınca mutluluğu belirtti. Sözlerini, "kuşkusuz başıma gelebilecek en iyi şey Bill'di" diyerek tamamladı.

Başına gelen "gerçek kötü şeyler"i sorduğumda cevaplandırmakta açıkça zorlandığı için soruyu değiştirme gereği duydum ve "kötü fakat bu türden olmayan durumları" belirtmesini istedim. Sorumu şöyle cevaplandırdı: "(Hem ilkokulda hem lisede) herhangi bir arkadaşım, dostum veya bir başka şeyim olmadığına dikkatinizi çekerim". (Biraz sustuktan sonra) "Arkadaşlarım olmadı çünkü bu türden ilişkilerde normal tepkiler sergilemedim. Erkek arkadaşım olamazdı. Zaten olmasını da *istemedim.* Bu yüzden kız arkadaşlarım da olamazdı... Bu türden ilişkilerde normal tepkiler veremezdim" Niçin arkadaşları olamayacağını sorduğumda, "Nasıl *olabilir*? Nasıl yakın dostlarım olabilir?" diye karşılık verdi. "Niçin olmasın?" diye sorduğumda, "Muhtemelen bunun imkânsız olacağını hissettim. Oldukça göze çarpacağımı düşündüğüm için okulda kızlarla veya benzer arkadaşlarla şakalaşmadım" biçiminde cevaplandırdı. Agnes'ın betimlediği başka, özellikle zor bazı dönemler kısaca şöyle sıralanabilir: yetişme dönemi; lisedeki üç yıl; ameliyat sonrası evdeki hayatı;

Midwest'ten döndükten sonra ailesinin, komşuları ve eski arkadaşlarının tutumları; kasabasındaki tıbbî tetkiklerden ve araştırma amaçlı karın ameliyatından sonra hiçbir şekilde hareket etmemesi gerektiği söylendiğinde yaşadığı yoğun hayal kırıklığı; erkek arkadaşı Bill'in cinsel ilişki taleplerini idarede zorlanması; sonunda bacakları arasında bir penisi olduğunu açıkladığında Bill'le yaşadıkları durum; U.C.L.A.'da uygun kararın verileceği ve çok geçmeden ameliyat yapılacağı umudu içinde bizimle konuşmalarını idare çabaları; doktorların penisi yerine göğüslerini alacakları ve kendine danışmadan ameliyat kararı alacakları korkusu; ameliyat sonrası yaklaşık 6 hafta süren hafif depresyon; kontrol edemediği veya kendisine ve erkek arkadaşına haklılığını gösteremediği durumlarda içine düştüğü oldukça değişken ruh hâlleri ve erkek arkadaşıyla ciddi tartışmaları; uygun biçimde iyileşmeyen, umduğu derinliğe sahip olmayacak olan ve tedaviye direnen vajina; yeniden hastaneye yatmasını gerektiren ciddi idrar yolları enfeksiyonu; göğüs ölçüsünün 38 bedenden 35'e düşmesi ve bununla bağlantılı olarak kadın dış görünüşünü koruyamama korkusu; ameliyattan sonraki üç ay içinde Bill'le değişen ilişkileri ve son olarak, beklenileceği üzere, evlilik planları gerçekleşmediğinde Los Angeles'taki durumu.

"Gerçek iyi durumlar" ise, "cinsiyet değişikliği çabalarıyla" bağlantılı, kendisini 'normal, doğal kadın" olarak hissetmesini ve diğerlerinin bu şekilde görmesini mümkün kılan durumlardı. "Gerçek kötü şeyler" 'idare çabaları'nın farklı nedenlerle başarısız olduğu veya olacak göründüğü durumlardı. Bütün bunlar başarılar veya başarısızlıklar olarak dramatik özelliklerini sadece geriye dönük değerlendirildiklerinde kazandılar. Bizim araştırma ilgilerimiz açısından kritik önemde durumlar, *ortaya çıktıkları sırada* halledilmesi gereken şeylerden oluşmaktaydı. Bunlar hangi türden durumlardı? Agnes bu durumlarla ortaya çıktıkları sırada nasıl başa çıkabildi? Agnes bu türden çoğu durumda söz konusu rutinleşmiş idareyi, belirli ölçüde, krizlerin toplumsal olarak önceden yapılanmış özelliklerine rağmen sağladı ve "hayatını alışılageldiği gibi" sürdürdü.

Bu sorunlara ilişkin tartışmamızı açıklayıcı bir örnekle sürdürmek uygun olacaktır.

Agnes, ameliyattan sonra büyük bir sigorta şirketinde elde ettiği bir iş için fiziksel muayene raporu vermeden önce ve daha eskiden benzer bir tıbbî muayeneden geçmesi nedeniyle, düşük karnı konusundaki sorununu gidermek için hekimin kendisini muayene etmesine izin verdi. Hekim işlemi yaptığında veya genital alana ilişkin muayenenin bir göstergesini sunduğunda bu basit işlemi protesto etmeye karar verdi ve hekim yeterince ilgilenmediğinde, muhtemelen dürüstlük numarası yaparak, hatta hiçbir mazeret sunmadan basitçe orayı terk etti. Burada büyük ölçüde, kuşkusuz başka bir koşuldan ziyade ifşa olma korkusuyla işten vazgeçmeyi tercih etti.

Bu durumu, farklı örneklere başvurarak, ortak amaçlara ulaşmanın ve ilişkili tatminlerin ifşa riski içerdiği bir durum olarak betimleyebiliriz. Agnes, ifşa muhtemelen bu avantajlardan vazgeçmesini gerektirir göründüğünde terk etmeye hazır bir stratejiye başvurdu. Agnes'ın bu cinsel geçiş sürecindeki karakteristik durumu, kadınsı kimliğini güvence altına almak ile *gündelik* hedeflere ulaşmak arasında seçim yapmaya hazır olduğu ve çoğu kez ilkini tercih ettiği bir durumdu. Bu kronik durum, her iki koşulun da onun aynı anda kendi aktif bilinçli idaresiyle sağlandığı bir durumdu. Onun bilip de diğerlerinin bilmediği şey, bu iki koşulun –kurumsallaşmış ve sıradan tatmin fırsatlarını elde etmeyi sürdürürken ifşa riskini en aza indirecek biçimde– kesin bir öncelik sırası içinde kademelendirildiğidir: öncelikle güvenliğin sağlanması gerekir. Ortak tatminler sadece güvenli kimliğin önkoşulları sağlandığında mümkün olabilir. Bu yöndeki riskler diğer doyumlardan vazgeçmesini gerektirdi.

Bu temel temadaki çeşitliliklerle ilişkili birçok farklı durum vardır.

Cinsiyet değişikliği süreciyle ilişkili durumlar

Agnes'ın içinden geçmek zorunda olduğu farklı durumlar hak-

kındaki düşüncelerimi daha derli toplu olarak ifade edebilmek için bunları bir 'oyun' olarak tasavvur etmeye çalıştım. Bu uygulamaya sadece Agnes'tan toplanan nispeten az sayıda materyalin ciddi yapısal uyuşmazlıklarla karşılaşmaksızın ele alınabileceği durumlarda başvurdum. Ayrıca, bir oyun benzetmesi altında kavranabilecek bu materyallerin, farklı geçiş durumlarını karşılaştırmayı mümkün kılsalar da, cinsiyet değişikliği sürecinde sadece Agnes'ın deneyimlerini yansıtır görünmediklerini belirtmemiz gerekir. Cinsiyet değişikliklerine özgü bu materyallerin oyun fikriyle açıklanması bu modeli uygulamanın yol açabileceği yapısal uyuşmazlıklar nedeniyle zordur.

Oyunların aşağıdaki formel özellikleri bu materyaller bütününden birinin analizini kolaylaştırırken diğer materyalleri analiz etmeyi engeller.

(1) 'Oyunlar'ın ve 'oyunlardaki durumlar'ın kendine özgü zaman yapıları vardır. Oyuncular oyunun herhangi bir durumu kadar ne zaman tamamlanacağı konusunda da özel muhtemel bilgilere sahiplerdir. (2) Durum kötüye gittiğinde oyunun bırakılması veya bir başka oyuna geçilmesi mümkündür. (3) "Oyunda" olmak, tanım gereği, "ciddi" hayatın kabulleri ve prosedürlerini askıya almayı gerektirir. Oyunlar üzerine çoğu yorumda bu özelliğe onun "mikro-evrendeki yapay bir dünya" olduğu belirtilerek dikkat çekilir. (4) Oyuncular açısından, birlikte oynadıkları somut oyunların bir ürünü olarak inşa edilen karşılıklı biyografiler söz konusu oyundaki etkileşim için bir emsal teşkil ederler. (5) Bir oyunun icrası kapsüle alınmış bir sahnelemedir. Bir bağlantılar dokusu olarak bu sahneleme tüm karakterini oyunun kuralları ve icra edilen somut akışı sırasında kazanır. (6) Karakteristik olarak, oyunun başarılı olup olmadığına doğrudan karar verilebilir ve ortaya çıkan farklı sonuçlar genellikle çok az yeniden yorumlanır. Oyuncuların söz konusu sahnelemenin tamamen ne olduğuna karar vermek için oyun dışındaki gelişmeleri beklemeleri gerekmez. (7) Oyunu tanımlayan temel kurallara itaat ettikleri sürece, bu kurallar oyunculara tutarlılık, etkili-

lik, verimlilik, yani bu ortamdaki rasyonel, gerçekçi eylemlerin tanımlarını sunar. 'Dürüst' ve 'âdil' oyunu gerçekte tanımlayan şey bu temel kurallara uygun eylemlerdir. (8) Stratejiler büyük ölçüde doğaçlamalar olmasına rağmen, başarı ve başarısızlık koşulları –özellikle oyunun akışının bozulduğu anlarda– oyuncular için açıklıktan yoksun olduğunda bile, yine de oyunun temel kuralları bilinir ve ilişkili değişen mevcut durumlardan ve stratejilerin seçiminden bağımsızlardır. Temel kurallar oyuncuların [farklı biçimlerde] kullanımlarına açıktır ve oyuncuların meşru alternatiflerden hangisini seçeceklerine karar vermek için kurallara başvurulabilecekleri durumlar hakkında gerekli bilgilere ulaşılabilecekleri varsayılır. (9) Prensip olarak, her iki oyuncu da bu temel kurallar çerçevesinde kesin araçsal etkililik sağlayacak prosedürleri benimseyebilir ve her oyuncu veya rakibi bunları (oyuna ilişkin kavrayışı zayıflamadan) uygulayabilir ya da ısrarla vurgulayabilir.

Bu oyun benzetmesi, Agnes'ın, hem bağlantılı çevresel imkânlar dokusu olarak yer alan hem de onun işleyiş yapısı içinde mevcut bazı cinsel geçiş durumlarına ışık tutar. Örneğin, bu oyun benzetmesi Agnes'ın plaj kıyafetlerini idare çabalarına uygulanabilir. Buradaki sorunlu durum, onun ifşa olma riski yaşamadan yerel Santa Monica kumsalında erkek ve kadın arkadaşlarla birlikte bulunmasıyla bağlantılıdır. Agnes bu problemin uygun çözümlerini bulur. Mayosunu vücut hatlarını sıkıca kapatan dar bir külotun ve gömleğin üzerine giyer. Bu durumu şöyle ifade eder: "Nedenini bilmiyorum, bu bir mucize, ancak [vücut hatlarımı] göstermedi" Mayo giymek için banyosu veya yatak odası olan bir ev bulunca veya bulununcaya kadar kalabalık arasında kayboldu. Halka açık plajlardan veya toplu taşım araçlarından uzak durması gerekiyordu. Gerekli imkânlar bulunmadığı takdirde mazeret uydurması daha kolay olacaktı. Belirttiği gibi, kumsalda oturmaktan çok fazla hoşlansa da yüzme "havasında" olması imkânsızdı.

Benzer şekilde, Agnes nispeten yakın, oturduğu eve yürüme

mesafesindeki ve toplu taşım araçlarını kullanmasını kolaylaştıran bir işi arzuladığından söz ediyordu. Kullanmayı bilmesine rağmen arabası yoktu. Kaza yapmaktan, bilincini kaybetmekten ve böylece riske maruz kalmaktan korkuyordu.

Bir başka örnek verirsek: Los Angeles'a geldiğinde bir kız arkadaşıyla aynı evi paylaştı. Durumu, ev arkadaşıyla paylaştığı, birbirlerinin özel hayatlarına saygı göstermeyi ve diğerinin karşısında soyunmaktan kaçınmayı içeren genel bir anlayış sayesinde idare etti. Bir keresinde bir problem yaşadı. Elbisesini çıkarırken ev arkadaşı tetkik amaçlı operasyon izini fark etti. Ev arkadaşının dostça sorusunu, "bir apandisit ameliyatı" biçiminde geçiştirdi. Yaşadığı bu durumu aktarırken ev arkadaşının, "niçin bir apandisit ameliyatı bu kadar büyük ve çirkin bir iz bırakır?" sorusuna muhatap olduğunu belirtti. Agnes, bazı "komplikasyonlar yaşandı" biçiminde uyduruk olmayan bir açıklama sundu ve ev arkadaşının aradaki farkı bilecek tıbbî bilgiye sahip olmamasına güvenmekteydi.

Daha karmaşık fakat oyun kaynaklarını kullandığı bir başka durum, abisi evlendikten sonra onu ziyarete gittiğinde yaşandı. Agnes abisi, yengesi ve –karşılıklı yoğun rekabet duygusu içinde oldukları– kuzeni Alice ile birlikte otururken oturma odasına kardeşinin erkek arkadaşı girdi. Daha sonra kardeşi arabasını göstermek için arkadaşıyla birlikte odadan ayrıldı. Odaya yeniden girdiklerinde arkadaşı, "bu hoş piliç de kim?" diye sordu. Agnes'a göre, kuzeni Alice kardeşinin erkek arkadaşının kendini kastettiğini sandı. Abisi alaycı bir ifadeyle Agnes'ı kastettiğini belirttiğinde Alice öfkelendi. Agnes küçük düşmemek için herhangi bir tepki vermedi. Fakat bu tutumu, zaferini mümkün kılsa da aynı zamanda bu başarısını zehir etti. Agnes abisiyle alışverişe çıktıkları ve memurun kendisini onun karısı olarak değerlendirdiği yapısal olarak benzer bir kazadan söz etti. Gururu okşanmış ve bu benzetme hoşuna gitmişti. Ancak abisi bundan hiç de hoşlanmadı. Agnes, abisine aile sırrına saygı gösterebileceği konusunda güvenmesine rağmen, bu tutumunu niye onaylamadığını ona daha sonra hatırlatabilirdi.

Biyografik açıdan hem kendi kasabasında hem de Bill'le çıkmaya başlamadan önce Los Angeles'ta, sahnelenen türden oyun özellikleri sergileyen, önceden-planlanan başka durumlar yaşandı ve Agnes, etkileşimin taraflarının az veya çok benzer biçimde bildiklerini ve bağlayıcı olduklarını varsaydıkları kurallara başvurdu. 'Ön-sunuşlar' gündelik şeylerdi ve bunlar, kız arkadaşlarına bu yeni görüntüyü kontrol konusunda danışıncaya kadar Agnes'ın buluşmaları ertelemesini mümkün kıldı. Boynundan öpme problemine şu kural etrafında çözüm buldu: ilk buluşmada kesinlikle boyundan öpülemez; ancak ikincisinde olabilir. Agnes'ın ifadesiyle: "İlk buluşmanızda bir erkek boynunuzdan öptüğünde ve ikincisinde buna izin vermediğinizde bir sorun yaşarsınız" Biraz okşamaya izin verilebilir fakat hiçbir koşulda bu belden aşağısı için söz konusu olamaz. Agnes, Bill bir erkek 'kurt' olsa da gerçekte bir kurtla çıkmayacağı düşüncesinde kani oldu. Her halükârda, risk içermeyen çok sayıda buluşma zamanı, ev ve kilise toplantısı vardı. Agnes kesinlikle içki almadı. Asla sarhoş olmadı ve kesinlikle sarhoş olmayacağını söyledi.

Bir sigorta şirketinde işe girmek için gerekli fiziksel muayene nedeniyle idrar numunesi vermek zorunda kaldığında oldukça karmaşık bir biçimde sergilenen yapılandırılmış sahnelerden biri yaşandı. Agnes işe başvurduğu gün kişisel görüşme yaptı, aynı gün fiziksel muayene için randevu aldı. Hazırlanması için çok az zamanı vardı. Bedeninin ifşa olmasıyla ilişkili riskleri idare için doğaçlama yapması gerektiğini fark etti. Bir idrar numunesi getirmesi istendi ve hekim muayenehanesindeki ördeği kullanmasını istedi. Agnes tuvaletin kapısında bekledi. Cinsel organını toparlarken ofise istediği zaman girip çıkma hakkına sahip hemşirenin odaya girmesi nedeniyle ifşa tehdidi yaşadı. Ördeğe oturduktan sonra hemen hekimden özür dileyerek kalktı, fakat tuvalet ihtiyacını gidermek zorunda kalmadan günün sonunda idrar numunesiyle dönmekten mutlu olacaktı. Kararını verdiğinde ev arkadaşıyla birlikte kaldığı apartmana döndü. Ardından, idrar tetkikinden kişinin cinsiyetinin belirlenebileceği aklına geldi.

Bunun mümkün olup olmadığını ve idrar analizleriyle neler yapılabileceğini bilmese de, her iki konuda da hiçbir riskle karşılaşmak istemiyordu; ev arkadaşına hafif bir böbrek enfeksiyonu yaşadığını ve idrarında bu rahatsızlık ortaya çıktığı takdirde işten vazgeçmek zorunda kalacağını söyledi. Ev arkadaşı Agnes'a, hekime kendi idrarının bulunduğu şişeyi vermesini önerdi.

Bir başka örnekte, mesleğe yeni başlayan iki avukat tarafından kurulan küçük bir şirketin ofisinde tek kadın sekreter olarak işe girdi. Bu işten özellikle hoşlanmasının nedeni, bu dönemde vasıfsız olarak ücretli çalışmasıydı. Daha fazla ücret ödeyecek gücü olmayan patronları daha az ödeme yapmak için daha az vasıflı bir elemana razıydı. Bu düzenleme, Agnes için fazla uygun olmasa da hem kendisi için ilginç bir iş deneyimiydi hem de steno becerilerini geliştirebileceği bir fırsattı. İşe başladıktan birkaç ay sonra U.C.L.A.'da cinsiyet değişikliği ameliyatı planlandı. Ameliyat olmak için hem iş dışında bir zamana ihtiyacı vardı hem de kazanacağı ücreti geçici bir süre telâfi etmesi gerekiyordu. Agnes'ın ikinci hedefi, sözleşmede öngörülen zamanda işe dönemediğinde işverenlerinden tavsiye mektubu almak ve daha sonra bir başka patrona aradaki bu boşluğu açıklamak zorunda kalmamak, gerçekte sadece iki ay çalışmasına rağmen, kısa aralıklar içeren bir iş geçmişine sahip olduğunu kanıtlamak ve kuşkusuz, ilerde avukat sekreteri olarak çalışabilmek için mektupta altı ay çalıştığının belirtilmesini sağlamaktı. Bu amacına U.C.L.A.'daki üroloji cerrahlarının, işverenlerine, kendisinin ciddi bir idrar yolları enfeksiyonu durumunda geçici olarak hastaneye yatırılmasının gerektiğini söylemelerini sağlayarak ulaştı.

Cinsel geçişle ilişkili, oyun benzeri en dramatik durumlardan biri Midwest'e gidişinde, cinsiyet değişikliği döneminde ve eve döndükten sonra yaşadığı bir dizi durumu içermekteydi. 1956 Ağustosunda Midwest'e gitti. Bu ziyaretinden önce kendini değişim sürecine hazırladı. İki aylık dönemde 25 poundluk kaybı olduğunu söyledi. Bu girişimi daha sonra U.C.L.A.'da kazanacağı cazip dış görünüşü elde etmesini sağladı. Diyete girdi. Ona

göre, aile üyelerinden hiç biri gerçek niyetini ve cazip bir kadın görüntüsü kazanmak için neyi planladığını bilmiyordu. Farklı aile üyelerinden gelebilecek, "her türden insan diyet yapar, değil mi?" gibi dirençleri geçiştirmeyi başardı. Yeni dış görünüşüne uygun davranışları prova etmek için odasında büyük zaman harcadı. Ailesi Midwest'e büyükannesinin yanına bir aylık tatil için gittiğini düşünüyordu. Midwest'te yıllardır görüşmediği birçok akrabası vardı. Büyükannesiyle kaldığı dönemde akrabalarıyla temaslarını sınırlı tuttu. Başka şehirlerde de akrabaları olmasına rağmen Midwest'i büyük bir şehir olduğu için tercih etmişti. Planları doğrultusunda Ağustos sonunda büyükannesinin evinden ameliyattan bir gece önce ayrıldı, fakat ayrılma nedenini veya nereye gittiğini belirten hiçbir not bırakmadı. Şehir merkezindeki bir otelde tuttuğu odada kadın kıyafetlerini giyindi ve yerel bir güzellik salonuna giderek zaten kısa olan saçlarını Sophia Loren sayesinde popüler olan İtalyan tarzı kestirdi. Midwest'te kalmayı ve burada iş bulmayı planlamasının nedeni, kendi ifadesiyle, bu şehrin iş fırsatlarını ve gerekli anonimliği sağlayacak ancak aynı zamanda akrabalarından uzak kalmasını mümkün kılacak kadar büyük olmasıydı. Akrabalarıyla karşılaştığında, yıllardır görüşmedikleri için, onları tanımazlıktan bile gelebileceğini düşünmekteydi. Ayrıca, onlarla karşılaştığında ve sorduklarında kendisi olduğunu inkâr edecekti. Bir gerçeği şöyle açıkladı: "Çoğu insan sizi bir şekilde kesinlikle tanıdığında ısrar etmeyecektir" Gerçek durum ortaya çıktığında, "yeterince dikkatli planlamamıştım" diyecekti. Belirtilebilecek hiçbir iş deneyimi olmayan, ihtiyaç duyduğu işi bulmak için neler yapması gerektiğini bilmeyen, sadece bir daktilograf olarak düşük düzey becerilere sahip olan ve yine de bir kadın olarak becerilerinden hâlen emin olmayan Agnes, geçimini sağlamak zorunda kaldığında yaşayabileceği başarısızlıklardan korkmaktaydı. Büyükannesinin yanına niçin dönemeyeceğini sorduğumda "nasıl dönebilirim ki? Kim olduğumu bile bilmiyor. O 72 yaşında. *Buna* benzer bir durumu ona nasıl söyleyebilirim?" cevabı verdi. So-

nunda biraz para kazandığında bunun "eve dönmek için yeterli" olduğunu düşündü. Geçirdiği cinsiyet değişikliğini o akşam telefonda annesine söyledi, yaptıklarını aktardı ve anlattığı hikâyeye göre, annesinin cesaretlendirmesiyle, aldığı yeni kadın kıyafetleri içinde geceleyin otobüsle ailesinin yanına döndü. Kendi ifadesiyle, bazı askerlerin ona ilgisi bu yolculuğu keyifli kılmıştı.

Cinsiyet değişikliğiyle ilişkili oyun modeliyle uygun biçimde analiz edilemeyen durumlar

Çeşitli oyun özelliklerini sergilemeyen birçok durum vardır. Bu türden durumları anlamak için oyunlara başvurulduğunda analiz yapısal uyuşmazlıklar içerir.

Bu türden bir durum oldukça sık ortaya çıktı: Agnes, bir "gizli çırak" gibi davranarak, kendi sözleriyle, "bir leydi gibi davranmayı" öğrenecekti. Bu yöndeki davranışları aşağıdaki özelliği sergilemekteydi: Agnes ve etkileşim içinde olduğu kişiler değerli gördükleri bir amaca yönelirken ayrıca, karşısındaki katkıda bulunmasına rağmen sadece Agnes'ın bildiği ve dikkatlice gizlediği aynı değerde bir başka hedefe yöneleceklerdi. Daha önceden betimlenen durumların sahnelenen niteliğinin aksine, böyle bir durum süregelen ve gelişim hâlinde bir özellik sergilemekteydi. Ayrıca, bu durumla ilişkili 'kurallar'ı sadece somut etkileşimler sırasında, fiilen katılım sonucunda ve ilişkili muhtemel risklerin bilincinde öğrendi.

Agnes'ın açıklamalarında hem bir leydi gibi davrandığı hem de kendilerinden bir leydi gibi nasıl davranılabileceğini öğrendiği bazı kişiler öne çıkar. Önemli bir partner-eğitmen evde zamanını büyük ölçüde müstakbel geliniyle geçiren Bill'in annesiydi. Bill'in annesi Endonezya kökenli bir Hollandalıydı ve geçimini terzilikle sağlamaktaydı. Agnes'a hem Bill'in hoşlandığı Hollanda yemeklerini yapmayı, hem de öncelikle nasıl yemek pişireceğini öğretmekteydi. Agnes, Bill'in annesinin kendisine elbise dikmeyi ve ilgili şeyleri öğrettiğini belirtir; kendisine hangi elbiseleri giymesi gerektiğini de öğretmiştir; birlikte giyim mağazala-

rını dolaşmakta, alışveriş yapmakta, aralarında Agnes için uygun giyim tarzlarını ve ev idaresiyle ilgili becerileri tartışmaktaydılar.

Agnes, sunduğu açıklamalarında onaylamadığı bir şey yaptığı durumlarda Bill'in verdiği 'uzun dersler'den söz eder. Bill bir akşamüstü yaklaşık beş civarında işten eve döndüğünde Agnes'ı apartmanının önündeki çimenlik alanda güneşlenirken buldu. Bill'in ayrıntılı ve kızgın argümanlarından, "işten eve dönen bütün erkeklerin önünde sergilenen bu durumun" kendisi için iğrenç olsa da diğer erkekler için oldukça çekici olduğunu öğrendi.

Bir başka durumda, Bill'den bir leydinin piknikte nasıl davranması gerektiğini öğrendi. Bill nasıl davranması gerektiğini, kızgın bir tavırla, (i) istenilen şeyleri kendine özgü tarzda ısrarla vurgulayan, (ii) çekingen kalması gereken durumlarda kanaatlerini ifade eden, (iii) yumuşak olması gerektiği durumlarda kendine has tarzda sert davranan, (iv) gerçekleri kabul etmek yerine sürekli şikâyet eden, (v) daha basit konuşması görünmesi gereken yerlerde karmaşık açıklamalar yapan, (vi) insanların eşitliğine saygı göstermek yerine özel hayatlarına burnunu sokan, (vii) birlikte olmaktan hoşlandığı ve beraberken rahat olduğu insana verici davranmak yerine ondan sürekli olarak bir şeyler talep eden bir arkadaşının flörtünü analiz ederek öğretti. Agnes, Bill'in şu sözünü onaylayarak aktarır: "Bu şekilde davrandığında diğerlerinin seni onayladığını düşünme. Onlar böyle biriyle olmaktan üzüntü duyarlar. Her zaman dostça vakit geçirdikleri durumlar akıllarına gelir!"

Ev arkadaşlarıyla ve daha geniş kız arkadaşları çevresiyle birlikte karşılıklı dedikodu yaptı ve erkekleri, katıldıkları partileri ve eski flörtlerini analiz etti. Hem istenilenleri pasifçe kabullendi hem de pasif kabulün arzulanabilir bir kadınsı özellik olarak değerini öğrendi. Kuzeniyle rekabeti, incitici de olsa, onu aralarında yaşadıkları olumsuzlukları düşünmeye yöneltti ve böylece kendi niteliklerini kuzeninde eleştirilebilecek türden olduğunu düşündüğü niteliklerle karşılaştırarak kendi yolunu belirledi.

Agnes'ın bu türden durumlarda aynı anda hem davranışlar, dış görünüş, beceriler, duygular, güdüler ve özlemlerle ilişkili standartlara uyması hem de onları öğrenmesi gerekiyordu. Bu standartları öğrenmek, Agnes için, sürekli bir kendini geliştirme projesiydi. Bu standartları öncelikle kesinlikle diğerleri tarafından bilmesi gerektiği varsayılan durumlarda öğrenmek zorundaydı. Bu standartları onları öğrenmeye çalıştığını açıkça gösteremediği durumlarda öğrenmek zorundaydı. Onları aynı zamanda öğrendiği bu şeyleri zaten bilmesinin beklendiği durumlarda öğrenmek zorundaydı.

Gizli çıraklığa oldukça benzer bir durum, sorularının cevaplarını bulmasına izin verilen bir durumdu. Bunun 'beklenen durum'la ilişkili bir pratik olduğunu düşünmeye başladım. Üzülerek söylemem gerekir ki, beklenen durumlar onunla konuşmalarımda şaşırtıcı sıklıkta karşıma çıktı. Deşifre edilen metinleri okuduğumda ve bu makaleyi hazırlarken daha önceden kaydedilmiş olan görüşmeleri tekrar dinlediğimde Agnes'ın soruları mı cevaplandırdığı, yoksa sorularımdan bir şeyler mi öğrendiği ve daha önemlisi, sorulardan önceki ve sonraki daha ince ipuçlarından yararlanarak hangi cevapların verilmesi gerektiğini mi öğrendiği konusunda karar veremediğim bazı durumlarda dehşete kapıldım. Bir başka örnek vermek gerekirse, sigorta şirketi işi için fiziksel muayeneye gittiğinde hekim Agnes'ın karnını görünce dehşete kapıldı. Agnes'ın neler "hissettiği" belirsizdi. Sorulduğunda, "muhtemelen hissettiğim şey ya kadınlık organlarımdı (kuşkusuz hiçbirine sahip değildi), ya da katı bir şeydi cevabını verdi. Ağrı veya rahatsızlıkla ilişkili bütün sorulara "hiçbiri" cevabı verdi. "Doktor herhangi bir şey söylemeyince olağandışı bir şey bulmadıklarını düşündüm" diye ifade etti.

Bir başka durumlar setinin varlığı, Agnes karşısındakiyle biyografik bilgiler veya grup ilişkileriyle bağlantılı veriler içermeyen samimi bir konuşma yaptığı sırada ortaya çıktı. Agnes durumu şöyle betimlemekteydi: "Telâfi etmem gereken boşa geçen yılları tasavvur edebiliyor musunuz? Hayatımın kaybolan 16-17

yılını telâfi etmem gerekiyor. Söylediğim şeylere, ağzımdan kaçabilecek doğal şeylere dikkat etmeliyim... Geçmişim hakkında yanlış yorumlanabilecek, geçmiş yaşantım hakkında bir şekilde sorular sorulmasına yol açabilecek herhangi bir şeyi asla söylememem gerekiyor. Genel şeylerden bahsedebilirim. Fakat yanlış yorumlanacak bir şey söyleyemem" Ona göre, erkek arkadaşlarını kendileri hakkında konuşmaya teşvik ederek aralarındaki konuşmanın ilginç geçmesini sağlaması gerekiyordu. Kadın arkadaşlarının kendi biyografisine ilişkin sözlerinin genelliği ve belirsizliğini dostça bir havada, kibarca ve tevazu içinde ifade ettiklerini belirtti: "Muhtemelen kendim hakkında konuşmak istemediğimi düşündüler" dedi.

Yapısı bir amaca ulaşıldığını gösterebilecek herhangi bir kriter içermeyen birçok durum vardır ve bu türden durumlar oyunların aslî bir özelliğini oluşturur. Oyunlarda mevcut etkileşimi sürdürebilmek daimi ve yerleşik bir özellik hâline gelir, onlar 'önceki' ve –sergilenen davranışın formüle edildiği– 'muhtemel' durumlarla tutarlı ve hâlihazır görünüşlerin dokümanter kanıtları olan mevcut bir durumda hareket etmeyi gerektirir. Örneğin, Agnes sigorta şirketinde çalışmaya başladıktan sonra çok geçmeden bu işi bırakacağının aşikâr olduğunu söyledi. Görevler sıkıcı ve vasıfsızdı, çok az ilerleme fırsatı vardı. İşi ilginç kılan çok az yenilik sadece geçici bir rahatlama sağlamaktaydı. Agnes becerilerini büyük ölçüde geliştirmek ve daha etkili bir iş geçmişi oluşturmak istiyordu. Bu nedenlerle mevcut işi bırakarak daha iyi bir iş bulmak istemesine rağmen, Bill'in karşı çıkması nedeniyle amacına ulaşması imkânsızdı. Bill'in bu nedenlerden hiçbirini onaylamayacağını düşünmesine rağmen, yukarıdaki özelliklerini işe karşı tutumundaki eksikliklerin kanıtları olarak kullandı. Bill bu tür nedenlerle işi bırakmaması için ona uyarılarda bulundu, işten ayrıldığında bunun sadece kendi olgunlaşmamışlığı ve sorumsuzluğunun yeni bir yansıması olacağını söyledi. Bütün bunlara rağmen işten ayrılan Agnes, kesinlikle kendisinden kaynaklanmadığını söyleyerek bu davranışını meşrulaştırdı. Geçici

olduğu için işten çıkarılmıştı. Fakat bu açıklaması doğru değildi.

Cinsiyet değişikliğiyle ilişkili bir başka durumlar seti, bunların özellikle oyunlar olarak analiz edilmesine uygun değildir. Bu durumlar (1) süregelen ve gelişen; (2) mevcut görünüşler açısından geriye-ileriye yönelik bir önem taşıyan; (3) eylemin-her-mevcut-durumunun şimdiye-kadar-geliştiği-biçimiyle-durum açısından bir anlam taşıdığı; (4) yaygın hedeflerin ne terk edilebileceği, ne ertelenebileceği ne de yeniden tanımlanabileceği; (5) Agnes'ın doğal, normal kadın olma çabalarının sürekli tehlike altında olduğu veya açık çelişkiler içeren; (6) hem çözümlerin hem de halledebileceği şeylerin kontrolü dışında olduğu özelliklere sahipti. Onun raporuna ve bizim gözlemlerimize göre bütün bu durumlar aşırı stresliydi.

Bu türden bir 'durum', Agnes'ın 'görünmeyen ayrıntılar' olarak nitelendirdiği süregelen görevler içermekteydi. Agnes bu durumun kendisi için daha ziyade lisede büyük bir problem oluşturduğunu söyledi. Israrla, "doğru hareket et" sözünün artık kendisini ilgilendirmediğini ve bunun yerini ifşa olma korkusunun aldığını vurguladı. Yine de, bu durum gerçekte büyük ölçüde bir kaygı nedeni olarak kaldı. İzlenimime göre, Agnes'ın bunu belirtmesinin nedeni, bu problemin karşılıklı konuşmalarımızda ortaya konuluş biçimiydi. Bu konuyu bir erkek hasta E. P.'nin kendisine ilişkin yorumu ile Agnes'ın 'görünmeyen ayrıntılar' hakkındaki yorumlarını ilişkilendirerek ortaya koydum. Ona E. P.'yi kendisinden çok daha yaşlı biri, kız çocuk olarak yetiştirilen ve 18 yaşında penisi ameliyatla alınan biri olarak betimledim. E. P.'nin, bir kadın gibi giyinmeyi sürdürse de erkek olarak görülmek istediğini ve cinsiyet değişikliği ameliyatının sadece birkaç yıl önce gerçekleştiğini belirttim. E. P.'nin dış görünüşünü betimledim ve kendisinin 'görünmeyen ayrıntılar'la uğraşmak zorunda kalması ile E. P.'nin, "bu türden iğrenç durumlar her zaman benim başıma geliyor", örneğin bir barda bir adam yanıma yaklaşarak "affedersiniz, arkadaşımla bahse girdik. Erkek mi, yoksa kadın mısınız?" diye sorabiliyor açıklamasını

karşılaştırdım. Agnes, E. P.'nin 'normaldışılığı'nı hemen buldu ve onunla hiçbir şekilde benzemediklerini söyledi. Bu konuşma bağlamında, 'görünmeyen ayrıntılar'ın artık kendisi için bir problem oluşturmadığını belirtti.

Agnes, lisedeki 'görünmeyen ayrıntılar' problemini çözmek için nasıl davrandığını; lisede okulun yemekhanesinde asla yemediğini; hiçbir topluluğa katılmadığını; fiziksel hareketlerini genellikle sınırlandırdığını; karşılıklı konuşmalardan kaçındığını; eşcinsel olduklarına ilişkin "haklarında dedikodu yapılan oğlanlar"dan uzak durmaya çalıştığını; büyük beden ve gevşek bir gömlek giydiğini ve kollarını birleştirerek gezdiğini; sırada göğüsleri görünmeyecek biçimde oturduğunu; erkek veya kız arkadaşlar seçmekten kaçındığını; sınıfta en arkada oturduğunu ve tartışmalara katılmadığını ("tek bir kelime bile etmeme gerek kalmadan bütün gün geçecek"); ve okul etrafında kesin bir zaman ve hareketler programına sıkıca bağlı kaldığını, bu yüzden her zaman aynı yoldan, aynı kapıdan girdiğini, sınıfa giderken aynı yolu izlediğini, kapıdan aynı zamanda girdiğini, okulun aynı kapısından çıktığını, eve giderken aynı yolu izlediğini söyleyerek ifade etti. Bu açıklamaları, "özel bir kötü durum yaşadın mı?" sorum üzerine yaptı ve "özel bir kötü durumu hatırlamasam da bunlar gizlenemeyecek kadar açık durumlar... Genel dış görünüşüm... erkek, fazla erkek olmadığım belli olacak ölçüde açık" diye karşılık verdi. Bütün bu açıklamalarına rağmen giyim biçiminde orta yolu buldu. Lise kadar ilkokulda da "büyük ölçüde benzer biçimde" giyindiğini söyledi. Tipik kıyafeti beyaz kumaş pantolondan ve daha gevşek bir bluz biçiminde ayarladığı göğsü açık bir gömlekten oluşmaktaydı. Durumu idare aracı olarak bu gevşek gömleği giymesini abisinin söylediği ortaya çıktı. Göğüslerinin büyümesiyle daha kapalı bir gömlek giymeye başladı. Böylece, onaylamayan ve kadınsı dış görünüşü nedeniyle utanan ve kızlar gibi giyindiği için onu azarlayan kendisinden sadece birkaç yaş büyük abisi tutumunu değiştirdi. Onu daha dökümlü gömlekler giymeye teşvik etti. Ayrıca kitaplarını kızlar

gibi taşımakla eleştirdi ve ısrarla erkekler gibi taşıması gerektiğini söyledi.

Bir başka "sürekli gelişme durumu" örneği Midwest'ten döndükten sonra arkadaşları, komşuları, aile üyelerinin kanaatlerini idare etmesini içermekteydi. Bunlar Agnes'ın daha önce "kendisi hakkındaki her şeyi bildikleri"nden yakındığı çevrelerdi. Bu konudaki sözlerinin ilk kısmında 'görünmeyen ayrıntılar'ın "Midwest'ten eve geldiğinde bile" bir problem teşkil etmediğini belirtti. Bu konuşmasında, birkaç dakika sonra, annesi, abisi, kız kardeşleri, eski arkadaşları, annesinin arkadaşları ve komşularının kendisi hakkındaki sözlerini aktardı ve kasabaya dönüşünden sonra kendisine karşı davranışlarını daha yakından sorgularken kasabadaki hiç kimsenin kendisine nasıl davranması gerektiği konusunda pek de farklı olmadığını söyledi. Ardından, "herkes bana iyi, öncekine göre daha iyi davrandı ve beni bu hâlimle kabul ettiler. Sadece beni tanımak istediler" diyerek hikâyesini değiştirdi. Midwest'e dönüşünden ve Los Angeles'tan ayrılıncaya kadar olan dönemdeki hayatını 'korkunç' olarak betimledi. Kasabasındaki ilk işiyle ilişkili deneyimlerini yeniden yaşamayı bekledi. Sonraki bir görüşmemizde, doğduğu kasabaya asla dönmeyeceğini söyledi. Ameliyat U.C.L.A.'da gerçekleştirildikten sonra, birçok insanın kendisi hakkında çok şey bildiğini düşündüğü için Los Angeles'tan ne kadar çok ayrılmak istediğini birçok kez ifade etti ve "bütün doktorlar, hemşireler ve stajyerler ve herkes" kendisi hakkında çok şey biliyordu.

Bu rahatsızlıklarının bir parçasını kuzeni Alice'le rekabeti, görümcesiyle aralarında yaşanan rekabet ve birbirlerini karşılıklı onaylamama karışımı oluşturmaktaydı. Midwest'ten döndükten sonra görümcesi, halası ve en belirgin biçimde –sürekli olarak "bu konuda artık ne zaman duracağını" bilmek isteyen– abisi açık bir onaylamama ve aleni öfke ifadeleri sergiledi. Bu anıların acı dolu olduğunu, onları hatırladığında öfkelendiğini söyledi. Kendi yadsımaları ve idealleştirmeleri ağır bastığı için, onların bu konulardaki yorumlarını öğrenmek için büyük çaba harcadı.

Agnes şu sözü tekrarlar: "Beni kabul ettiler", aksi takdirde, kendisinin diğerlerinin *neler* düşündüğünü bilmesinin beklenebileceği iddiasını yadsıyacaktı.

Bir başka "sürekli gelişme durumu" örneği, okulu bıraktıktan sonra lise eğitimini devlet okullarının sağladığı özel öğretmenle sürdürmesi için yapılan bir düzenleme nedeniyle acı çeken Agnes'ın, bununla ilişkili bütün tarafların kendisine saygı konusundaki kuşkularını gidere memesiydi. Agnes Eylül 1957'de, ikinci sınıfa geçtikten sonra okula devam etmedi. Aksine, onun beyanına göre, annesi eve her gün özel bir öğretmenin gönderilmesi için müdür yardımcısıyla bir antlaşma yaptı. Agnes annesiyle bu konudaki konuşmalarını, okula devam etmesi ile özel öğretmenden ders alması konusunda hangi türden bir düzenleme üzerinde anlaştıklarını söylerken kaçamak cevaplar verdi. Bu düzenleme konusunda hiçbir bilgisi olmadığını ve annesinin ne düşündüğünü veya bu müdür yardımcısıyla bu konuda bilhassa neleri müzakere ettiklerini bilmediğini söyledi. Ayrıca, özel öğretmenle yaptıkları derslerin ne kadar sürdüğünü ve ev ziyaretlerinin ne kadar devam ettiğini hatırlayamadığını belirtti. Bu muğlâklık ve görünür hafıza kaybı, yukarıdaki durumların Agnes'ın "hatırladığında" kızdığını belirttiği şey hakkındaki özel anıları olduğunu düşünmemize yol açtı. Agnes, kısaca da olsa, özel öğretmenle ders yaptıkları dönemi annesiyle yaşadığı büyük hoşnutsuzluk ve sürekli bir çatışma dönemi olarak betimledi. Agnes, bu hoşnutsuzluğuna ilişkin ilk araştırmalarımda, ısrarla gereğinden fazla zaman kaybettiğini ve geriye baktığında aslında daha fazlasını yapabileceğini gördüğünü söylese de, "kendimi bir keşiş gibi hissediyorum... Bu münzevi hayattan kurtulmak, insanlarla tanışmak ve iyi zaman geçirmek istedim. Midwest'e gitmeden önce evden ayrılma kararını vermem kolay değildi. Geri döndükten sonra sokağa çıkmak, bir toplumsal hayata sahip olmak ve halkın arasına karışmak istedim, fakat evden çıkmadım ve kendimi eve hapsettim" dedi. Agnes bu esnada kısa bir yorum yaptı: Özel öğretmen ayrıca, kendi betimlemesiyle, "bir şekilde

anormal olan" diğer öğrencilere de ders vermekteydi. Agnes'ın kendi durumunu normaldışı olarak görmeyi genelde reddettiği dikkate alınırsa benim düşüncem, daha fazla yorumda bulunmayı reddedeceği yönündedir; çünkü hem kendisinin bir şekilde 'normaldışı' olduğunu kabul etmemekte hem de yanlış anlamaya açık ve düşmanca ortam dışında "doğal ve normal olarak" davranabileceği ve hissedebileceğini ısrarla vurgulamaktaydı.

En dramatik 'oyun-olmayan analiz edilebilir durumlar"dan biri ameliyatla başladı ve yaklaşık altı hafta sürdü.[62] Agnes has-

62 NOT: *Ameliyattan sonraki iki haftanın farklı bir betimlemesi Robert J. Stoller tarafından yapıldı. Bu betimlemenin içerdiği gerekçeler araştırmanın sonuç kısmında açıklığa kavuşmuştur.*

En dramatik 'oyun-olmayan analiz-edilebilir durumlar"dan biri ameliyatla başladı ve yaklaşık altı hafta sürdü. Agnes hastanede ameliyattan sonraki nekahet döneminden itibaren vajinasının bakımını banyoda oturur pozisyonda yapmaya ve bir paravanın ardında giyinerek mahremiyetini sürdürmeye çalıştı. Bunu, kendisine içerleyebilecek ve içerlediği hemşireler ve stajyer hekimlerin bakışlarından uzakta sürdürmekte ısrar etti. Ameliyattan hemen sonra bacaklarında iki taraflı trombosit, idrar yolları iltihabı, idrar kanalında daralma oluştu ve ameliyatta yerleştirilen plastik kalıba rağmen vajina ağzı daraldı. Ayrıca, bu komplikasyonları gidermek ve vajinanın dış alt ağzını normal görünüşe sahip kılmak için testisleri ortadan kaldıracak ameliyat sonrası bazı küçük cerrahî işlemlere gerek duyuldu. Plastik kalıba rağmen yeni oluşturulan vajina kanalı kapanma eğiliminde olduğu için, vajinaya ara müdahalelerde bulunulması ve her gün açılması gerekiyordu. Hem bu koşullar acı veya rahatsızlık vericiydi hem de ayrıca, küçük çapta da olsa sıkça tekrarlanmaktaydı. Bütün bu gelişmeler cerrahi işlemin organların arzulanan normal işleyişiyle ve görünür kadın cinsel organlarıyla sonuçlanmayacağı kaygısının artmasına yol açtı. Bu acı verici ve üzücü durumların tedavisi dikkatlice sürdürülmesine (ve nihayetinde başarılı olmasına) rağmen, Agnes bu komplikasyonlar tamamen giderilmeden eve çıkacak kadar iyiydi. Evdeki ilk haftasında bazı kontrol dışı geçici idrar ve dışkı sızması yaşadı. Ayrıca, acıları nedeniyle bedensel faaliyetleri kısıtlıydı. İdrar yolları iltihabı tedavi sırasında fazla belirgin olmasa da iki hafta sürdü. Sık tuvalete çıkma, idrar baskısı, işerken yanmadan kalça kemiğinde ciddi ağrı nöbetlerine kadar rahatsız edici semptomlar oluştu.

Ameliyattan yaklaşık iki hafta sonra rahatsız edici başka semptomlar da oluştu. Yavaş yavaş kilo kaybetmeye ve halsiz düşmeye başladı, vücut hareketleri düzensizdi; iştahı kayboldu, o kadar zayıfladı ki göğüsleri ve kalçaları dikkat çekecek ölçüde küçüldü, teni canlılığı ve parlaklığını yitirdi

ve sinirleri iyice gerildi; sekse ilgisini yitirdi; giderek daha hızlı bir depresyona sürüklendi ve istem dışı ani çığlıklar atmaya başladı. Eve döndükten sonra ilk görüştüğümüzde bu görüntüleri sergilemekteydi. Daha tipik ve hafif düzeyde yoğun depresyon benzeri bir durum içindeydi. Bir hata yapıldığının oldukça güçlü kanıtları var görünmekteydi. Ameliyat esasen psikolojik gerekçelerle yapılmıştı; bu olumsuz gelişmeler tıbbî personelde, hastanın kimliğinin hiçbir tedavi biçimi onu kesinlikle erkek kılamayacak bir kadın yönünde kuvvetle değiştiği yargısına yol açtı. Ayrıca, onun hem kendi normaldışı anatomik durumu hakkındaki umutsuzca duygularını ve kendini bir erkeğe dönüştürmek için yapıldığında bu girişimlerin faydası olmayacağı hem de kendisini, intihara değilse de, umutsuzluğa sevk edeceği konusundaki duygularını açıkça ve samimi bir biçimde ifade ettiği düşünülmekteydi. Her zaman, bir hastanın gerçekte çok istediği bir şey hakkında, gözlenenden daha belirsiz bir durumda bulunduğunu iddia etmesi ihtimali vardır. Uzmanların buradaki sorumluluğu, bu ölçüde bir belirsizlik olmadığını gösterecek bir değerlendirme sunmaktır. Kuşkusuz, değerlendirmemizin kapsamlı ve yeterli olduğunu ve ayrıca, bu hastanın anatomik bakımdan çoğu normal kadın gibi kesinlikle kadın olduğunu ve gizli erkek özelliklerini veya erkekliğin izlerini barındırdığı durumlarda bunun derece, nitelik ve anatomik bakımından normal bir kadında karşılaşılandan daha büyük olmadığını düşünmekteydik. Bu değerlendirmemiz yanlışsa bu ameliyatın mükemmelliği, erkek genetik yapısının geri dönülemeyecek ve değiştirilemeyecek biçimde kaybolmasının, hasta bununla somut olarak yüz yüze geldiğinde, eğer gizli erkeklik ve bilinçsiz erkek olma arzuları yeterince güçlüyse ve bunu gözden kaçırdığımızda yoğun bir psikolojik reaksiyona yol açması beklenecektir.

Bu nedenle, karşımıza daha ciddi depresyon yaşayan bir hasta çıktığında bir değerlendirme hatası yapıldığına ve hastanın artık erkekliğinin belirtileri kaybolduğu için depresyona girdiğine ilişkin varsayımsal bir kanıta sahiptik. Nitekim, hastanın depresyonun bütün klâsik semptomlarını açıkça sergilemesi araştırmacılar açısından nadir rastlanabilecek bir durumdu. Bununla beraber, hasta hikâyenin sonuna doğru bir başka semptomdan bahsetti. Kendi ifadesiyle, ayak parmaklarında başlayan ve oradan bedenine ve yüzüne doğru yayılan, sıcak basmasıyla sonuçlanan oldukça özel bir duygunun yol açtığı giderek daha sık ani terlemeler yaşamaktaydı. Cerrahî bir işlemin ürünü olan menopozdan kaynaklanan ani ateş basmaları söz konusuydu. Testisleri ameliyatla alındığında bir kadının bütün ikincil cinsiyet özelliklerini içeren kompleks bir anatomik görüntü üreten östrojenlerin kaynağı ortadan kalkmıştı. Bu yüzden, yumurtalıkları alınan genç kadınlarda sıkça görülen benzer ciddi bir menopoz sendromu gelişti. Yukarda belirtilen semptomlardan her biri bu ciddi östrojen kaybıyla açıklanabilir (fakat bu, normal anatomiye sahip kadınlarda menopozu genellikle basitçe östrojen kaybıyla açıklayabileceğimizi söylemek anlamına gelmez). Hor-

tanede ameliyattan sonraki nekahet döneminden itibaren vajinasının bakımını banyoda oturur pozisyonda yapmaya ve mahremiyetini bir paravanın ardında giyinerek sürdürmeye çalıştı. Bunu, içerlediği hemşireler ve stajyer hekimlerin bakışlarından uzakta sürdürmekte ısrar etti. Açıklamalarına bakılırsa hemşireler de ona içerlemekteydi. Vajina uygun biçimde iyileşmiyordu. Ameliyattan kısa süre sonra bir enfeksiyon oluştu. İyileşmesi için plastik kalıp büyüklüğündeki büyük penis ameliyatla alındı, fakat ardından vajina ağzı kapanmaya başladı ve –giriş kısmı dâhil– vajina kanalı tamamen kapandı. Oluşacağı öngörülen derinlik kayboldu ve hem ameliyatı yapan cerrah hem de onun

mon tahlilleri, idrar FSH değerlerinde artış ve idrarda östrojen eksikliği olduğunu ortaya çıkardı. Hastaya östrojen yüklenmeye başladı, fakat yukarıdaki işaretler ve semptomlardan hiçbiri ortadan kalkmadı. Bir süre sonra depresyondan çıktı, hayata ve cinselliğe yeniden ilgi duymaya başladı; göğüsleri ve kalçaları normal büyüklüğüne döndü; derisi daha alışıldık kadın görüntüsüne kavuştu.

Testislere ilişkin patolojik bulgulardan kısaca söz etmek faydalı olabilir. Bulundukları ortamlarda östrojenlerin sürekli yer almasından dolayı testislerin normal erkeğinkinden oldukça farklılaşmış olmaları nedeniyle, doğurgan sperm üretimine ilişkin hiçbir patolojik bulgu yoktu. Normaldışı hücrelerde bozulmuş ve kısır farklı sperm üreme biçimlerine rastlandı. Fakat tümöre ve hiçbir yumurtalık iltihabı kanıtına (yani aynı organda hem yumurtalık hem testis dokusunun yer aldığı çift-cinsiyetli bir duruma) rastlanmadı. Endokrinolog ulaştığı sonuçta Agnes'ı "aşırı östrojenin normal bir erkek alt tabaka üzerinde etkili olduğunu gösteren bir klinik görüntü" olarak betimledi. Açıklanamayan ve bu nedenle onu endokrinoloji literatüründe biricik kılan şey, tamamen ikincil kadın cinsiyet özelliklerini üretecek düzeyde östrojen salgılanmasına rağmen, ergenlikte normal büyüklükte bir penisin gelişiminin kesintiye uğradığı bir vaka olmasıydı. Bu dönemde söz konusu anomali yeterince açıklanamıyordu.

Depresyon bulgularının kaynağının basitçe ameliyat sonrası yoğun östrojen kaybı olduğunu varsaymak güvenli bir yoldur. Agnes daha önce kesinlikle böyle bir dönem yaşamamıştı; bu dönem östrojen miktarının düzenlenmesiyle aniden sona erdi ve yeniden tekrarlanmadı. O zamandan beri vücudu günlük östrojeni üretmeyi sürdürdü.

Agnes daha ileri düzey bir idrar yolları iltihabı tedavisi ve vajina kanalının tamamen açılması amacıyla küçük bir cerrahi müdahale için hastaneye dönmek zorunda kaldı. Tedavisinin sonraki seyri cerrahi ve endokrinolojik açıdan olaysızdı.

tavsiyesiyle Agnes vajinayı elle yeniden eski hâline getirmeye çalıştı. İki tarafın çabaları da ciddi acı vermekteydi. Hastaneden ayrıldıktan neredeyse bir hafta sonra geçici dışkı kontrolü kaybı içeren bir idrar ve dışkı sızması yaşadı. Hareketler acı verici ve kısıtlıydı. Yeni vajina neredeyse sürekli ilgi ve bakım gerektirmekteydi. Vajina ve idrar torbası birbirine sıkıca tutturuldu, ancak bu uygulamanın daha alttaki bağırsaklara yük bindirmesi sonucunda idrar akışının hızlanmasıyla Agnes dışkılama arzusu yaşayacak ölçüde karışık sinyallerin etkisine maruz kaldı. Bu gelişmeye sürekli geçici ağrılar ve keskin mide spazmları eşlik etti. Testislerin alınması, öngörülmeyen tarzlarda değişimlere yoğunluk kazandırarak androjen-östrojen dengesini bozdu. Bu gelişmeler Bill'in hızla sabrını yitirmesine ve onu terk edeceğine dair korkularına yol açtı. Agnes annesinin Los Angeles'tan gelmesini engellemeye çalışmasına rağmen, durumunun kontrolden çıktığını ve nekahet dönemini tek başına idare edemeyeceğini anladı. Annesi gelmediğinde umutsuzluğu kaygıya dönüştü ve Bill ve ailesinin değil sadece annesi ve kendisinin bildiği bu korkunç durumu, yani bir erkek çocuk olarak yetiştirildiğini onların öğrenmesini engelleyebilmesi zordu. Agnes idrar torbası spazmları nedeniyle yeniden hastaneye yatırılıncaya kadar günlük vajina bakımını Bill'in evinde yapıyor, dinleniyor ve akşamları kendi apartman dairesine dönüyordu. Dolayısıyla, bu sırrı kendisine Agnes'ın sadece 'kadın sorunları' nedeniyle ameliyat geçirdiği söylenen Bill'in annesinden saklaması gerekiyordu. Ayrıca, açıklanamayan ve kontrol edilemeyen yoğun iltihap akıntısı, uykusuzluk, (hem kendisi için tuhaf hem de başta öngörülmeyen) derin nostalji duyguları içeren sınırlı düzeyde ciddi bir depresyona girdi. Bill durumuna üzüldüğü için paylamasına ve ısrarla rahatsızlığının nedenini öğrenmek istemesine rağmen, Agnes durumunun fiziksel olup olmadığını veya "gerçekte başından beri" böyle olup olmadığını açıklamadı. Bana düşünceleri ve duygularının netliğini yitirdiğini, dikkatini toplamakta zorlandığını, dikkatinin kolayca dağıldığını ve hatırlama zorluğu çektiğini

söyledi. Bir başka komplikasyon olarak depresyonla bağlantılı korkular gelişti ve 'delirmekte olduğunu' düşünmeye başladı.

Özellikle şiddetli idrar torbası spazmları atağının ardından hastaneye yeniden yatırıldı ve tedavisi araştırılmaya başlandı. Spazmlar dindi; testosteron hormonu verilmeye başlandı; idrar torbası enfeksiyonu kontrol altına alındı; vajina kanalı yeniden açıldı; müdahale başlangıçta elle yapıldı ve daha sonra plastik penis kullanılarak sürdürüldü. Yaklaşık 6 hafta sonra depresyon tamamen sonlandı. Vajina sağlığına kavuştu, sadece doku hassasiyeti devam etmekteydi ve plastik kalıbı dikkatle kullanan Agnes beş inçlik bir derinlik sağladı ve içine bir buçuk inç kalınlıkta penis yerleştirebilecek hâle getirdi. Bill'le tartışmaları azaldı ve hem o hem Bill vajinanın ilişkiye hazır hâle gelmesini beklemeye başladı. Agnes bu dönemdeki ilişkilerini, "başlangıçtakinden farklı. Artık sadece evli eski eşler gibiyiz" biçiminde betimlemekteydi.

Agnes'ın Bill'le ilişkisini farklı zamanlarda veya farklı biçimlerde betimlediği durumlar oyun olarak analiz edilebilecek ve edilemeyecek çeşitli özellikler sergilemekteydi. Agnes için bütün yolların Roma'ya çıkması erkek arkadaşıyla ortak bir noktada birleşmesiyle mümkün oldu. Agnes cinsiyet değişikliği döneminin bir örneği olarak her günkü durumlarını ayrıntılı olarak aktardı ve farklı davranması ihtimali içeren bütün durumları ifade etmeye çalıştı. Aktarılan sonuçlar zinciri Bill'e ve oradan da kendi sırları ve 'problem'ine yöneldi. Bu durum, 'önemler zinciri'nin başladığı yaygın durumlardan bağımsız olarak ortaya çıktı. Ardından Agnes'tan, ilk olarak, oldukça değerli olduğunu düşündüğü bir şeyi anlatmasını, ardından bunun daha kötüye gitmesine yol açabilecek bir şeyi tasavvur etmesini ve olacakları ve ortaya çıkması muhtemel diğer gelişmeleri söylemesini rica ettim. Cevap olarak, "benim için her zaman, başıma gelen en iyi şey Bill'dir" dedi. Ardından, ikimiz de bu örneğin anlamsızlığına güldük.

Bill kendisiyle her konuşmamızda tartıştı. Agnes bir kadın olarak kendine güvenini tartışırken Bill, Agnes'ın yakında kendini "normal ve doğal" biri olarak hissedebileceğini düşünmekteydi. Agnes başarısızlık, aşağılanma, yetersiz bir kadın olmakla ilgili duygularını tartışırken Bill, bu duygularla en yoğun biçimde yüzleşmesini gerektiren bir duruma yol açtı zira onu, Agnes'ın hekimlere gönüllü olarak ifşa ettiği durumun sadece bir yanı ilgilendirmekteydi. Bu ifşadan sonra Agnes'ın değersiz bir kadın olduğuna ilişkin duyguları, Bill'in bu penisin kendisine bir faydası olmayacağını, bunun neticede cinsel fonksiyona sahip bir penis değil, aksine bir tümör veya "normal dışı gelişim benzeri" bir şey olduğunu belirtmesiyle bir ölçüde etkisini yitirdi. Bill, işine ilişkin özlemleri, çalışma konusundaki tutumu, çalışma disiplini, kazançlar, ilerleme fırsatları, meslekî kazanımlar konusunda açıklamalar yaptı. Daha önce Agnes'ın bir leydinin (nasıl yapılacağı doğrudan öğretilmeden) nasıl davranması gerektiği konusunda aldığı 'dersler'den söz etmiştim. Evdeki görevlerin yerine getirilmesine, kendi ev içi ilişkilerine, tuhaf arkadaşlarıyla davranışlarına, Las Vegas'taki tutumuna, kendisini ameliyata teşvik edilmesine ve "U.C.L.A.'daki, sadece kendisi üzerinde araştırma yapmak isteyen hekimleri devreden çıkaramadığında" buradaki psikiyatristleri bırakacağına ve sorununu en iyi biçimde halledecek hekimlerle muhatap olabileceğine, cinselliğine, erkek arkadaşına ve evlilik hayalleri kurmasına ısrarlı vurgusu, tüm bunlar doğrudan veya dolaylı olarak Bill'le ilişkiliydi.

Daha önceden cinsiyet değişikliğiyle ilgili bu durumların Agnes'ın atfedilen "doğal, normal kadın" statüsünü elde etme çabasıyla bağlantılı olduğunu öne sürmüştüm. Bill'in bu çabası Agnes'ın kendi stratejilerini belirlemesinde, başvurduğu prosedürlerin ve ulaştığı sonuçların meşruluğunu değerlendirmesinde kesin kullanışlı ve araçsal olarak etkili faktörlerin değerini azalttığı için önemliydi. Agnes'ın bütün açıklamaları arasında Bill'le ilgili olanlar oyun analizine kolayca uymamaktaydı. Oyun analizine başvurulduğunda ortaya çıkan en dirençli yapısal uyuş-

mazlıklardan biri, –aralarındaki mahrem ilişkileri içeren– karşılıklı biyografilerinin tarihsel geçmişiyle, her birinin bu karşılıklı biyografiyi yaygın olarak nasıl kullanabileceğiyle bağlantılıydı. Bu biyografinin genel önemi, şaşkınlık içindeki Agnes'ın, korkularının Bill'in durumu öğrenmesiyle nasıl ilişkili olduğunu ve bu ifşanın nasıl ortaya çıktığını bana söylememek için ne kadar direndiğini anlamamıza yardımcı olmasıdır. Hikâyeyi bana sadece konuşmalarımızın sonlarına doğru ve sadece ısrarlı talebim sonucunda anlattı ve ardından yenilgi biçiminde ve parça parça aktardı. Karşılıklı biyografileri, ayrıca, ifşa olma ihtimalinin nasıl giderek daha kaçınılmaz hâle geldiğini ve bu ihtimalin Agnes'ta giderek daha fazla ıstıraba yol açtığını anlamamızda yardımcı oldu.

Şimdi, Bill'in bir sorusuyla bağlantılı olan, Agnes'ın kesinlikle başka seçeneği olmadığı için yer aldığı ve açıklamakta büyük ölçüde zorlandığı iki duruma, yani (1) Bill'in ameliyattan ve Agnes'ın gerçek durumunu öğrenmeden önce sorduğu "Niçin hiçbir ilişki yok?" sorusunun ve (2) gerçeği öğrendikten sonra "U.C.L.A.'da ne hakkında konuştunuz?" ve "U.C.L.A.'daki doktorlar sana durumunla ilişkili bir şey vadetmiyorsa niçin onları bırakmıyorsun ve bu işi daha iyi yapabilecek bir hekime gitmiyorsun?" sorusunun içerdiği durumlara odaklanacağım.

Bill'le Şubat 1958'te tanıştılar. Bill oturduğu apartman dairesinin sahibiydi. Bill işten sonra eve geliyor ve gecenin kalan zamanını büyük ölçüde birlikte geçiriyorlardı. Bill büyük ölçüde onun boynunu öpmeye ve oral seks yapmaya çalışıyordu. Bill'in boynunu öpmesi ve okşamasına izin vermesine rağmen, bacaklarına dokunmasına izin vermiyordu. Başlarda pantolon üzerinden bacaklarını okşamaya çalıştığında azarladı. İlk sevişme ve ilişki talepleri karşısında bâkir olduğunu iddia etti. Bill için bu yeterli bir cevap değildi zira Agnes'ın hikâyesine göre, isteyerek ve 'tutkulu' bir biçimde sevişmekteydiler. (Sevişmenin kendisinde herhangi bir sertleşmeye yol açmadığını söyledi.) Bill ilişkilerinin sürmesi için Agnes'tan doyurucu bir açıklama istedi.

Agnes ilişki kurmayı engelleyen bir tıbbî durumu olduğunu, bu sorunun hemen giderilemeyeceğini, ameliyat geçirmesi gerektiğini, ancak ameliyattan sonra ilişki kurabileceklerini söyledi. Bu 'durumdan' genel olarak ve muğlâk bir biçimde söz ettiği için, sonradan durumu ayrıntılı olarak bildiğini vurguladığında Bill meraklandı. Agnes kendisine bu konuda bilgi verecek kadar uzman olmadığını, fakat tedavi konusunda Northwest'teki hekiminden bilgi alabileceğini söyledi. Bill'in kendisini terk etmesinden korkan Agnes, Northwest'e döndüğünde hekiminden erkek arkadaşına hitaben tedavisi hakkında bir mektup yazmasını rica etti. Hekimin Agnes'ın bilinçli yardımlarıyla yazdığı mektupta, sadece, genellikle 21 yaşına gelmeden giderilemeyecek ve daha önce yapılacak bir ameliyatın hayatını tehlikeye atabileceği "bir durum"dan söz edilmekteydi. Bill açıklamanın doğru olup olmadığını bilmese de cevaptan tatmin olmadı. Agnes'tan kendisine kesinlikle neyin yanlış gittiğini söylemesinde ısrar etti ve başarısız bir ilişki girişiminin ardından yaşanan keskin bir münakaşa ilişkinin güçlenmesine vesile oldu. Agnes bir kez daha Bill'e durumundan iğrendiğini ve kendisinin de iğreneceğini söyleyerek gönlünü almaya çalıştığında, "ne bu kadar iğrendirici olabilir? Yumrular mı var?" cevabını aldı. Durumu açıklamadığında onu kaybedeceğine ikna olan Agnes, anlattığında Bill'in kendisini anlayacağını, aksi takdirde onu kaybedeceğini fark etti. Sonunda durumunu anlattı. Bill'in nasıl ikna olduğunu, örneğin hakkında bir araştırma yapıp yapmadığını sorduğum zamanlar çoğu kez fazla yorum yapmak istemedi. Agnes kendisine ait bir özel hayatı olması gerektiğini ve Bill'in nasıl ikna olduğunu hiçbir koşulda söylemeyeceğini vurguladı. "O ne biliyor?" diye sorduğumda her zaman, "sizin bildiğinizi" veya "doktorun bildiği her şeyi" cevabı verdi. Hiçbir zaman bu konuda daha fazla konuşmadı. Agnes, bu ifşadan önce "bir heykel kaidesi üzerinde gibiydim" dedi. İfşanın ardından ve daha sonraları, önceki ifadesinin aksine, kendisini "onun kraliçesi" olarak hissetmediğini söyledi. Ev eşyalarının alınmasıyla ve evlilik planlarıyla ilişkili müzakerelerinin

bu ifşadan önce gerçekleştiğini söyledi. Doktorun mektubuyla eve döndükten sonra, "Nisandan beri, ilgili herkesin kafasındaki kuşkular nedeniyle evlilik hakkında konuşmadık" dedi. Bu açıklaması görünür anlamında değerlendirilmedi. Sonraki konuşmalar kesinlikle kuşkular nedeniyle yapıldı. Bu yüzden Agnes'ın, "aramızda başka hiçbir konuşma olmadı" derken bahsettiği şeyin bir parçasını, onun sonunda Bill'e bacakları arasında bir penise ve testislere sahip bir kadın olduğunu ve bu yüzden birlikte aşk yapma girişimlerini sürdüremediğini söylemek zorunda kalmasının yarattığı aşağılanma duygusu oluşturmaktaydı.

Bu ifşanın ardından yaşadığı duygulara, değersiz bir kadın olduğu hissi, en başlarda muhtemelen Bill'in 'anormal' birisi olduğu düşüncesinden duyduğu tiksinti eşlik etti. Bill'in, durumunu öğrenmeden önce kendisine âşık olduğunu, aşk ilişkileri ve cinsel başarıları üzerine anlattığı hikâyeleri hatırladığında ve onun kendisinde penis bulunmasını "az çok tümör veya benzer bir durum" olarak nitelendirdiği ve bu sorunu halletmek için kendisini ameliyata teşvik ettiği aklına geldiğinde bu düşüncesini hatırından kovdu. Farklı zamanlardaki konuşmalarımızda, ısrarla, kendi davranış biçimi, dış görünüşü ve karakterinde, kendisinin ve diğer kadınların "eşcinselleri andıran" erkeklere karşı davranışlarında hiçbir problem olmadığını vurguladı. Eşcinsel erkekler ifadesiyle kadın gibi giyinen erkekleri kastetmekteydi. Bill'in 'anormal olması' ihtimalini iğrenç bulduğunu, bir erkeğin 'kesinlikle' normaldışı olduğunu düşündüğünde onu tekrar görmeye katlanamayacağını söylediğinde anladık. Ameliyatın ardından, Bill'in dış görünüşü ve davranış tarzı hakkındaki bilgileri ürolojideki vakasını şekillendirmeye çalışan bir stajyer hekimden elde ettik. Stajyer hekim Bill'le bir gün hastane odasından ayrılırken karşılaşmıştı. Hastanedeyken Agnes'ı düzenli olarak ziyaret etmekteydi. Stajyer hekim Bill'in küçük boyu, koyu esmer teni ve gösterişli tarzından oldukça etkilendiğini belirtti. Bill odadan ayrılırken stajyer hekime dönerek, "sen ve ben burada ne olduğunu biliyoruz" mesajı vermişti. Diğer değerlen-

dirmelere ise, Agnes'tan hoşlanmadığı bariz olduğu için stajyer hekimin açıklamasına değer vermekte isteksizdik. Ameliyata kesinlikle karşı olan Bill'e göre bu işlem ne normal ne de ahlâkiydi. Anal bir ilişki yaşandığı için kaslarda gevşeme olduğunu düşünüyordu. Bill östrojenlerin gerçek kaynağının Agnes'ın (tek başına veya başkalarıyla birlikte) yıllardır aldığı maddeler olduğu hipotezini tercih etmekteydi. Bütün konuşma girişimlerimize rağmen bizimle temas kurmaktan kaçındı.

İkinci soru açısından, Agnes'ın cinsiyet değişikliğiyle ilişkili durumları Bill'e niçin "U.C.L.A.'daki doktorları" seçtiğini doğrulama çabalarını içermekteydi. Bill U.C.L.A.'daki muayenelerin gerekçesini, ameliyattan önceki ve sonraki neredeyse bütün konuşmalarında, fakat farklı nedenlerle açıklamaya çalıştı. Bill Agnes'a U.C.L.A.'daki doktorların "kendisini bütün bu komik durumlara düşürmeden" muayene etmesi gerektiğini, "kendisini oyaladıklarını, herhangi bir şey yapmayacaklarını, sadece üzerinde araştırmalar yapmak istediklerini, onların gözünde bir Gine domuzundan farkı olmadığını" söyledi. Agnes, her Cumartesi sabahı gerçekleştirdiğimiz konuşmalarımızda, bu iddiaları karşısında Bill'e mümkün olduğu kadar baskı yapacağını söyledi. Defalarca, "Bill'le yeterince düzgün düşünemediği için tartışamadığını", ancak "benim onun bilmediği bir şeyi (bir erkek çocuğu olarak yetiştirildiğini ve bizi ilgilendiren bu yanını Bill'le tartışmalarında gizlediğini) bildiğimi" söyledi. Bir taraftan Bill'i prosedürün zorunlu olarak yavaş ilerlediğine ve U.C.L.A.'da doğru ellerde olduğuna bir ölçüde ikna etmeye ve onun sabırsızlığını yatıştırmaya, diğer taraftan da düzenli olarak gerçekleştirdiğimiz Cumartesi sabahı görüşmelerinin gizemini sürdürmeye çalıştı. Agnes ısrarla bütün bu 'yalan dolana' katlanmak zorunda olmadığını vurguladı ve yanlış bir şey yapmakta olduğu için, bu konuda bir şeyler yapmamızı, yoksa kendisini bırakmamızı isteyebilirdi. Fakat bu eksende bir başka amacı daha vardı: Ehliyetli ellerden en az maliyetle veya maliyetsiz ameliyat hizmeti alırken bu hizmeti araştırmada yer alarak elde etmek; bunu hem Bill'in

zihnini meşgul eden anatomik durumu yüzünden hem de sadece araştırma ilgilerimizin küçük bir parçası olduğu için yapması gerektiğini düşünüyordu. Diğer araştırma ilgilerimiz 17 yaşına kadar erkek çocuk olarak yetiştirilmesiyle bağlantılıydı. Agnes'ın aşağıdaki sözleri Bill'in sorusuna niçin cevap veremediğini açıklamaktadır.

> Bu benim bildiğim fakat onun bilmediği bir şey. Varsayımıma göre, bu kliniğe daha ziyade bu şehirde olduğum için geldiğimi ve etrafımdaki doktorların, "burada fazla etraflıca düşünmeyen ve üzerinde araştırmalar yapabileceğimizi bildiğimiz bir genç kız var" diye düşündükleri için beni şaşkına çevirdiklerini, aptal yerine koyduklarını veya tuzağa düşürdüklerini düşünüyor... Büyük problemim bu, çünkü kesinlikle haklı olduğuna inandığı için bu meseleyi erkek arkadaşımla tartışamıyor ve bu konuda hatalı olduğunu gösteremiyorum. Ancak bu şekilde düşünmekle gerçekte kesinlikle hatalıydım. Bu nedenle beklemem gerekiyor. Çünkü onun bilmediği bir şeyi biliyorum. Bu yüzden beklemem gerek.

Agnes, ameliyattan sonra başvurabileceği yeni argümanlara gerek duydu çünkü depresyona girmekten ve nekahet döneminin ilk birkaç haftasında sorunlarla boğuşmaktan korkuyordu. Kendi ifadesiyle, farklı sorunlarla boğuşmaktaydı. Başına gelenlerden dolayı korkmaktaydı. Başka şeylerin yanı sıra "delirmediğinden" emin olmak istiyordu ve bizimle konuşmasının kendisini büyük ölçüde rahatlattığından emin olmasına rağmen Bill'e durumunu tamamen açıklayamıyordu. Konuyu Bill'le tartışırken ya bu davranış çizgisini benimsedi ya da psikolojik problemlerinin tamamen ameliyattan sonraki fiziksel değişimlerden kaynaklandığından ve *bu* türden bir kişi, yani huysuz, asabî, kendine acıyan, ağlamaklı, bencil biri olmadığından ve *gerçek* karakterinin böyle olmadığından emin olmak istedi. Vajinası sağlığına kavuşmaya başladıktan ve depresyondan çıktıktan sonra bile haftalık konuşmalarımızı sürdürmekte istekliydi ve gerçekte devam etme arzusundaydı. Sakinliğinin bir bölümü vajinasının artık işlevini yerine getirmesiyle ve Bill'in ilişkiden önce veya

sonra evlilik teklif edip etmeyeceğiyle bağlantılıydı. Kafasındaki soru, bu yeni vajinanın evlilikten önce Bill'le ilişki kurmasına izin verip vermeyeceğiydi. Bunu, "asıl mesele bu, yani ilişki kurabilmemiz" diyerek ifade etti. Onun ilgisinin bir başka kısmı, mevcut düzenlemeleri aylar önce olanlarla karşılaştırdığında Bill'le ilişkilerinde ortaya çıkan değişiklikleri anlamada yaşadığı belirsizlikle bağlantılıydı. Aralarındaki ilişkinin sonraki aylarda daha da değişeceğini düşünmekteydi. "Artık" diyordu "evli eski bir çift gibiyiz". Bu dönemde ayrıca Bill hakkında kendisinden ve söylediklerimizden daha fazlasını bildiğimize inandığını söyledi. Son görüşmelerimizden birinde, ilk kez, Bill'e ilişkin kanaatimi söyleyip söyleyemeyeceğimi ve onun 'normaldışı' olduğunu düşünüp düşünmediğimi sordu. Bill'i sadece kendisinin bana söylediği kadarıyla tanıdığımı, onu asla görmediğimi, kendisiyle hiç konuşmadığımı ve bu türden bir kanaat bildirmemin uygun olmayacağını söyledim.

Agnes'ın bizimle birlikteyken yaşadığı cinsel geçiş döneminin bir özelliğini, hem bizim onunla araştırmamızı sürdürme biçimimiz hem de onun, kendini "araştırmaya teslim etmeksizin" ve mahremiyetini koruyarak ehliyetli, emin ve düşük maliyetli bir ameliyat geçirmek arzusu oluşturmaktaydı. Bu yüzden, "bütün testlere" girmeye ve farklı talimatlar doğrultusunda Q-kartı testi uygulamasına katılmaya istekli görünse de duygularını gizlediğine dair kanıtlar vardı. Q-kartı testi Agnes'a evinde uygulandı ve ertesi hafta sonuçlar analiz edildi ve geri bildirimde bulunuldu. Agnes, Bill'in her zaman kendisinin bu kartları nasıl sıraladığını görmek istediğini söyledi, (gülerek) "ancak elimdeki kartlar onun herhangi bir şey bulamayacağı kadar karışık" dedi. Yaşadığı cinsel geçiş döneminde bizimle ilişkili aldığı bir başka önlemi, korumaya çalıştığı "sırlarında" keşfettik. Üçü bizimle, diğerleri Üroloji ve Endokrinoloji bölümlerinin farklı çalışanlarıyla toplam yaklaşık 7 hafta süren görüşmelere ve bilgi elde etmeye yönelik doğrudan ve dolaylı sorgulama girişimlerine rağmen, hakkında en azından 7 alanda önemli hiçbir bilgi elde

edemedik: (1) hormonların dış bir kaynağı olup olmadığı, (2) Agnes ile annesi ve diğer kişiler arasındaki işbirliğinin doğası ve kapsamı, (3) kadınlık duygularına ve erkek biyografisine ilişkin (bırakınız ayrıntılı bulguları) kullanışlı herhangi bir kanıt, (4) penisini işeme dışında nasıl kullandığı, (5) ifşadan önce ve sonra kendi başına ve başkalarıyla, özellikle erkek arkadaşıyla nasıl cinsel tatmin sağladığı, (6) eşcinsel duygular, korkular, düşünceler ve faaliyetlerin doğası hakkındaki görüşleri ve (7) bir 'sahte erkek' olarak kendisi hakkındaki duyguları. *Bizimle birlikteyken* yaşadığı cinsel geçiş dönemini nasıl idare ettiğine ilişkin bazı ayrıntılar, onun durumu idare araçlarının özelliklerini tartıştığımız kısımda açıklık kazanacaktır.

Bütün açıklığıyla ifade etmemiz gerekir ki; Agnes cinsel geçiş döneminde bizimle birlikteyken birçok kez onunla birlikte biz de bir geçiş dönemi yaşadık. Agnes'la bilgi alışverişlerimizde, çoğu kez yetersizliğini sergilemekten kaçınmak ve bu yüzden ilişkilerimizi sürdürebilmek için adım adım ilerleyerek bilgi toplamamız gerekti. Örneğin, ona erkek ve kadın üreme organı arasında fark olup olmadığını soramadım. Bu vakayla ilişkili (sorulan soruların yeterince açık olup olmadıklarıyla bağlantılı) bazı hukukî meseleler olsa da bu türden durumlarla karşılaşmadım, ne de hangi cevapların uygun olduğu konusunda zayıf da olsa bir fikrim vardı. Agnes idrar torbası iltihabı ve bağırsak problemi yaşarken bu sıkıntıların ne kadar süreceğini ve sonraki adımda neler olmasının beklenebileceğini söylememi rica etti. Ameliyattan önce bazen, bu muhtemel karar hakkında neler söyleyebileceğimi bilmek istedi. Benden birkaç kez ameliyatın ayrıntıları ve ameliyat sonrası bakım hakkında bilgi istedi. Anatomik sorular sordu. Bunlardan biri, kendi yeni vajina kanalı üzerinde karşılaştığı gizemli 'sert şey'le ilişkiliydi. Bunun ne olduğunu kendisine aktarabileceğimi düşünmekteydi. Eşim hormon salgılama düzeyi ve bunun Hint domuzlarında kaynayan kalça kemiği üzerindeki etkileri konusunda yüksek lisans yapmaktaydı. Bu sert şeyin kaynayan kalça kemiği olduğunu tespit ettim ve Agnes'a

yeni doğan Hint domuzlarında vajina kanalına inen kısımdan önceki kıkırdağın yumuşamasından hangi miktarda salgının sorumlu olduğunu söyledim. Başkalarına tamamen düzmece bir hikâye anlatmadığından emin olmak istiyordu; zira, bir ölçüde, hakikati anlatmasının muhtemelen özellikle dostluğumuzu, anlaşmamızı bozmayacağına, birlikteyken paylaştığımız sırlara, birlikteyken sahip olduğumuz anlara zarar vermeyeceğine, hakkında zaten bildiğim özel şeyler yüzünden aramızda hiçbir sır olmayacağına ve söyleyebileceği hiçbir şeyin yapmasını arzuladığı şeye olumlu yaklaşımımıza zarar vermeyeceğine inanıyordu. Bu yüzden tipik tepkim, bilmek istediği şeyleri ve nedenlerini mümkün olduğu kadar bulmak ve sorularını cevaplandırabileceğime onu ikna etmekti, ancak Agnes için en değerli şey aradığı cevapları hekim Stoller'ın vermesiydi, çünkü bu türden soruların cevaplarının büyük önemde olduğunu kabul etmekteydi ve bu yüzden bir otoritenin cevaplarına ihtiyacı vardı. Agnes'ın altına kaçırdığı ilk durumda bu cevabı doğaçlama verdiğimi itiraf etmem gerekir. Bununla beraber, ilkinde işe yaradığında bunu daha sonraki durumlarda bir strateji olarak kullandım. Verilen tüm güvencelere rağmen Agnes'ın bana soramadığı ve bu yedi nokta hakkında söylemek istediğimiz, ancak kendisinden herhangi bir bilgi alamayacağımız cevaplar verdiğinde kararının değişip değişmeyeceğini ona bütün çıplaklığıyla söylemeye hazır olmadığım ve görünüşe bakılırsa soramayacağını da bildiğim bir başka konu daha vardı.

İdare araçlarının gözden geçirilmesi

Eşcinseller ve travestilerin aksine, Agnes kendisinin 'doğal', 'esasen', 'gerçekte', 'neticede' kadın olduğuna inanmaktaydı. Gözleyebildiğimiz kadarıyla, bu iddiasıyla ne alay edildi ne de yapmacık tepkiler verildi. Agnes bu konuda 'normallerle' aynı bakış açısını benimsemekteydi.

Yine de Agnes ve normaller arasında farklılıklar vardı: Normaller ikinci bir düşünceye gerek duymadan bu türden iddialar

geliştirebilirken Agnes'ın bu konulardaki iddiaları diğerlerinin kendisiyle ilişkili tepkilerindeki belirsizliklerle bağlantılıydı. Kendi iddialarını zekice, bilinçli, ustaca, öğrenerek, zihninde canlandırarak, tedbirli hareket ederek, sınayarak, gözden geçirerek geri bildirimlerle desteklemekte ve sürdürmekteydi. Diğerlerinin kendisine doğal olarak ve bizzat bu şekilde davranmasını sağlaması risk ve belirsizlik durumlarını başarıyla idare etmesini sağladı. Onun kendi iddialarını hayata geçirebilmek için başvurduğu bazı yolları ve önlemleri gözden geçirebiliriz.

İdare araçlarını diğerleriyle neredeyse bütün ilişkilerinde ve yine de kendisi için önemli olan şeyin kimseyi ilgilendirmediği inancı altında uyguladı. Önceden belirttiğim gibi, hakkındaki bilgilerin kendisinden gizlenmesini potansiyel olarak küçük düşürücü ve zarar verici bir tutum olarak görmekteydi. Gerçekçi davranarak, bu durumu bilindiğinde diğer kişilerin "doğru olanı belirleyebilecekleri" uygun çözümün sınırlı kalabileceğine ikna oldu. Bu açıdan, Agnes'ın cinsiyet değişikliği sürecinde sergilediği tepkileri, Goffman'ın toplumsal ortamlarda sergilenen izlenim idaresi çabalarına ilişkin betimlemelerindeki tepkilere[63] benzese de incelememiz sırasında açıkça görebileceğimiz nedenlerle bu benzerlik gerçekte yüzeyseldir.

Agnes'ın "doğal bir kadın" olduğuna ilişkin iddialarını risk ve belirsizlik durumlarını başarıyla idare ederek uygulamaya geçirebildiğini söylediğimde onun, (i) bir oyun içinde yer aldığını, (ii) bunun kendisi için bir zihinsel problem olduğunu veya (iii) bir cinsiyet rolünden başkasına (bırakınız kolayca geçmeyi) başarıyla geçebildiği ölçüde egosunu kontrol edebileceğini kastetmedim. Daha önce bunun bazı kanıtlarından söz etmiştim. Başka kanıtlar da aktarılabilir. Hem bir 'erkek' olarak davrandığını düşünmekte bile zorlandı hem de bunu iğrenç buldu. Bazı anıları bilinçli hareket etmesini engelleyebilecek ölçüde acılarla doluydu. Kararın verildiğini öğrendiğinde ameliyat masasında

63 Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, University of Edinburg, Social Sciences Research Centre, 1956.

kalmaktan korktu çünkü karar tamamen kendi kontrolü dışında alındığı için, doktorlar kendisine danışmadan penisinin yerine göğüslerini almaya karar verebilirlerdi. Bu düşünce sınırlı ölçüde depresyona yol açtı, ancak bu türden hiçbir niyetin olmadığını öğrendiğinde rahatladı. Doğal kadınlık kendi farklı stratejilerine ulaşmasının bir önkoşuluydu. Agnes bir oyuncu değildi. 'Doğal kadınlık' birçok kurumsal kısıtlamadan ve 'irrasyonel belirlenimler'den sadece biriydi; alternatif avantajlar ve hedefler konusundaki karşı yöndeki göstergeler ve ayartmalar karşısında *ısrarla vurguladığı* bir *şey*di. Doğal kadınlık Agnes'ın tedbirli girişimlerini, (bırakınız seçimleri) somut seçeneklerini zayıflatmakta ve kendi seçim araçlarında kesin kullanışlılık ve etkililik normlarına tutarlı bir biçimde uymasını zorlaştırmaktaydı. Doğal kadınlık fikri davranışların belirli rasyonel özelliklerini anlamayı, bilhassa pratik etkinliklerin biçimsel özelliklerini ortaya koymak için belirli oyunlara prosedür modelleri olarak başvurulduğu durumlarda zorlaştırır.

Agnes'ın başvurduğu 'idare araçları'nı tartışırken hem strateji analizinin yetersizliklerinin vurgulanması hem de 'idare aracı' teriminin sadece geçici olarak yardımcı olduğunun belirtilmesi gerekir. Terim idare araçlarına ilişkin bazı açıklamaları mümkün kıldığı için kullanışlıdır. Fakat aynı nedenle, ayrıca ele alınması gereken bazı olguları görmeyi engeller. *Bu türden olgular Agnes'ın kendi pratik durumlarına hâkimiyetine yönelik, bu koşulları bir bağlantılar dokusu olarak yönlendirmeye çalışırken sergilediği süregelen eylemlerini içerir.* Tekrar tekrar karşılaşılan sorunlu bir özellik, biyografinin ve mevcut durumların eylemin bir ürünü olarak yapılanmasında, eylemin gidişatının şekillenmesinde zamanın oynadığı rolün bulanık olması ve bilinmemesidir. Ne Agnes'ın içinde yer aldığı durumların zamandan bağımsız rol oynadığını söylemek, ne de bunu bir 'saat zamanı' olarak almak yeterlidir. Ayrıca anıların, anımsamaların, beklentiler ve umutların kendi 'iç zaman'ı vardır. Agnes'ın başvurduğu 'idare araçları'nı iç zamanı hesaba katmadan ele almaya yönelik her girişim, du-

rumlar formel yapıları bakımından sahnelenen türden oldukları zamanlarda yeterlidir. Goffman bütün analizlerinde, sahnelenen durumlara ya örneklemek için başvurur ya da kullandığı şemada analiz ettiği durumları sahnelenen örneklere dönüştürür. Fakat durumların sahnelenen türde olmadığı zamanlarda stratejik analizler başarısızdır. Bu yüzden, analizi daha sağlıklı kılmak için teorik yaratıcılığa ve durumları aslına uygun biçimde aktarmak umuduyla metaforların aşırı kullanıldığı –birinin diğerleri üzerine konumlandırıldığı– bir dizi teorik seçime gerek vardır. Bu uyarıyı, her ne kadar yeterli olmasa da, Agnes'ın bu cinsiyet değişikliği sürecini başarıyla tamamladığını söylemenin yanlış olacağına işaret ederek özetlemek mümkündür. Aktif bir açıklama biçimine gerek vardır: Agnes cinsiyet değişikliği sürecinde yer almaya devam etmektedir. Bu ifade biçimi yetersiz olsa da Agnes'ın sorunlarını özetle aktarmaktadır. Bu niteleme ayrıca, Agnes'ın sorunlarının neler olduğunu uygun biçimde ve yeterli düzeyde betimlemeye çalışırken *karşılaştığımız* problemleri temsil etmektedir.

Agnes'ın başvurduğu idare araçlarını belirttikten sonra içinde yer aldığı pratik durumları tartışacak ve son olarak, bu koşulları yönlendirdiği araçları bir 'bağlantılar dokusu' olarak ele alacağız.

Cinsiyet değişikliği sürecinde başvurulan araçlar

Agnes bize bilgi vermemeye çalışırken tümü yeterince bilinen bazı araçlara başvurdu. Özellikle kelime oyunlarına başvurdu –örneğin, hakkında konuştuğu şeyi gerçekte olabileceğinden daha iyi, daha değerli, daha mükemmel, daha hoş göstermeye çalıştı. Bazı örnekler verebiliriz. Midwest'ten dönüşünden sonra çalıştığı ilk işini betimlerken, 'basit' bir iş olmasına rağmen, daha iyi olduğunu belirtti. "Gerçekten de her şey oldukça mükemmeldi"; "Şimdiye kadar sahip olduğum en iyi işti"; "Herkes oldukça iyiydi; düzenlemeler oldukça uyumluydu"; "Oradaki bütün kızlarla hâlen mektuplaşıyoruz"; "İlaç gibi gelmişti"; "Herkes arkadaş canlısı ve neşeliydi" biçiminde ifadeler kullan-

dı. Açıklamasında kendi yaptığı işleri biraz üstünkörü ifade etti. Biraz baskı yapıldığında bu işlerden söz etmeyi 'hiç de' ilgiye değer bulmadı. Ayrıca, gördüğümüz gibi, kendi erken dönem biyografisinin kadınsı yanlarını abartırken, bir erkek çocuk olarak yetiştirildiğinin kanıtlarını gizlemeye çalıştı.

Bilgi aktarımını sınırlı tutmanın bir başka yolu genel durumlardan söz etmesi, kişisel olmayan durumlardan bahsetmesi ve bunları vurgulaması veya kendisiyle ilişkili olmayan örnekler vermesiydi. Agnes'ın bu taktiğini, 'kaçamak cevaplar' verdiğini söylediğimizde gösterdiği tepkilerden anladık. Başvurduğu bir başka gözde idare aracı, konuştuğu şey hakkında bilgisi yokmuş gibi davranması veya daha önceden o konudan bahsettiğini yadsımasıydı.

'Yasa gereği' olarak adlandırdığımız şeyi kullanarak köşeye sıkıştırdığımızda hakkında konuşmak istemediği bir şeyi bizimle tartışmaya başladı. Soruyu açıkça ve doğru cevaplandırdığını söyledi ve bunu ısrarla vurguladı. Daha önceden söylediği bir şeyi tekrarlamasını istediğimde beni söylenen şeyi kesinlikle doğru ifade ettiğine inandırdı. Başvurduğu gözde bir araç, diğer kişileri ve çoğu durumda beni, bir cevap vermeden önce rüzgârın hangi yönden esebileceğini görmesini sağlayabilecek biçimde yönlendirmekti. Ortamı, kendi sorularından hangi cevapların beklenebileceğini öğrenmesini sağlayabilecek biçimde yönlendirmeye çalışmaktaydı. Bazen bu aracı, konuşmalarımızdan birinin ardından, kendisinin normal bir cevap verdiğini düşünüp düşünmediğimi sorarak kullandı.

Yeterince bildiği birçok durumda alternatif muhtemel gelişmelerin haritasını çıkardı ve belirli bir yöndeki seçimiyle ilişkili koşulları bu konudaki kararlarını uygulamaya geçirmeden önce belirledi. Örneğin, fiziksel muayeneden kurtulmaya çalışırken hekimin üreme organlarını incelemesi riskiyle karşı karşıya kalmıştı. Muayeneyi reddettiği takdirde hekimin verebileceği tepkileri dikkatlice düşündü. Bir defasında, "asla bir hekim tarafından

muayene edilmedim ve niyetim de yok" diye ifade etti. "Üreme organlarını muayene etmesine izin vermediğinde hekimin nasıl tepki verebileceğini düşündün mü?" diye sorduğumda, "onun durumuma veya bir başka şeye işaret edeceğini düşündüm" cevabını verdi.

Böyle davranmasının mümkün olduğu ve özellikle önemli kazançlar ve riskler içeren koşullarda durumu önceden gizlice "gözledi" Koşullarla karşılaşmadan önce kritik durumlar hakkında bilgi toplamaya çalıştı. Örneğin, özellikle devlet hastanesinde muayene olmayı istemesine rağmen, bu işlemin çok kapsamlı olarak uygulanmasından korkuyordu. İtfaiyeci olan ev sahibinin devlet hastanesinde muayene olduğunu hatırladı ve onunla bir konuşma ayarladı. Ona geçemeyeceği bir muayene riskinden çekindiğini açıklamak istemedi. Onun ifadesiyle:

> Kendisine gerçekte problemim hakkında sorduğumu anlamadı. Böyle oldu –soruları rastgele sordum. Evet, çok iyi diye cevap verdim –"fiziksel muayene olmanız gerekiyordu, değil mi?" diye sorduğumda?" "Evet" dedi. "Peki, hangi türden? Gerçekte kapsamlı bir muayene mi? diye sorduğumda "Hayır, kapsamlı değil, gerçekte daha basit bir muayene" dedi.

Agnes özellikle başkalarına bir erkek olarak yetiştirildiğini söylemek zorunda kalmasını engelleyecek bilgiler sunmakta ustaydı.

> Açıkçası bir muayene istemiyorum. Muayene ile, az veya çok geçmiş hayatımın incelenmesini kastediyorum... Onlar daha erken yaşlardaki hâlim hakkında bir şeyler buluncaya kadar bu incelemenin fazla mümkün olmayacağını *düşünüyorum*, fakat...

Bu nedenle, iş başvuru formlarında, işverenlerine 'muayene' talep etmelerini sağlayacak bilgiler sunmaktan kaçındı. İş başvuru formlarını nasıl doldurduğunu şöyle betimledi:

> "Daha önce herhangi bir ameliyat geçirdiniz mi?" sorusuna her zaman "hayır" cevabı verdim. "Fiziksel bir kusurunuz var mı?" sorusuna her zaman "hayır" dedim. "Kapsamlı bir fiziksel

> muayeneden rahatsız olur musunuz?" sorusunu her zaman "hayır" diye cevaplandırdım. "Evet" deseydim muhtemelen başvurumu dikkatle inceleyecekleri ve bir açıklama isteyecekleri için bu talebe karşı çıkamayacaktım. Bu yüzden, bazı cevapları dikkat çekmeyecek biçimde kısaca geçiştirdim. Buna benzer bir şeyi yapmaya çalıştığımda muhtemelen daha kötü bir durumla karşılaşacaktım. Bu sözle, bir iş veya benzer bir şeyi daha zor bulmayı kastediyorum. Her ne olursa olsun bu gibi konularda açık sözlü olmam gerektiğini düşünmüyorum.

Agnes kendi durumunu şöyle özetledi:

> Küçük beyaz yalanlar söylemek için bol zamana ihtiyacım var ve bunların ...'dan oluştuğunu düşünüyorum... bu yalanlar gerekli, özellikle sonuçlara ulaşmak için gerekli.

Bu küçük beyaz yalanlardan bazılarını önceden tasarlamasına rağmen çoğunu o anda uydurdu. İş başvurularındaki sorulara karakteristik cevapları bazı özellikler sergilemekteydi: (1) Daha fazla açıklama gerektirmediğini düşündüğü cevapları tercih etti. (2) Bu cevaplar, biyografisini yanlış yansıtsalar da muhtemelen kadın daktilograf olarak nitelikleriyle ilişkiliydi; kendisini böyle sunduğu için verdiği cevaplar iş konusunda daha önceden amacına ulaşabildiği türdendi. (3) Fark edilebilecek çelişkileri doyurucu açıklamalarla geçiştirebilecek bir doğaçlama yeteneğine sahipti. Karşı karşıya gelmesi gereken gündelik ortamlardaki geleneksel beklentilere büyük ölçüde hazırlıklıydı ve ince ayrıntıların farkındaydı: İhtimallerin "her zaman farkındayım" dedi. Toplumsal yapıların rutin ancak dikkat çekmeyen işleyişlerinin farkında olması ve bu yapıları eylemlerinin temelleri olarak ele alma çabası ve istekliliği Agnes'ı bu yapıları "yönlendirebileceği" eylemlere itti. Parsons'ın ifadelerini kullanırsak eğer, istikrarlı bir düzenin zorunluluklarının bilincinde olan Agnes bu 'adaptasyon' biçimine kesinlikle öncelik tanımaktaydı.

Agnes'ın, doğal kadın özelliklerini korumakla ilişkili görevlerin erkek eşcinsel vb. gibi alternatif erkek özellikleriyle karıştırılmaması için tetikte olması gerekiyordu. Çifte anlamlı ifadelere

başvurmasının kaçınılmazlığı özellikle hekimler ve benimle tartışmalarında ortaya çıktı. Dürtüsünü "bastırması", soruları yeterince masum olabilecek kişileri "seçmesi", bilinçli veya bilinçsiz olarak yakaladığı, kendisi için rahatsız edici olan –sahte kadın, hilkat garibesi, erkek eşcinsel, normaldışı kadın gibi– etiketlemelerden uzak durması gerekiyordu. Kuşkusuz tek seçim 'doğal kadın'dı. Benimle olduğu çoğu zaman, ısrarla, "doğru şeyler yaptım" dedi. Birçok durumda, öncelikli öneme sahip şeylerin yanlış nitelemeler yüzünden bulanıklaşması ihtimali yüzünden bazı şeyleri doğru ifade etmediğini vurguladı. Örneğin, daha önceden, Los Angeles'ta ev arkadaşıyla birlikte kaldığı ve partilere gittikleri dönemdeki duyguları hakkındaki sunduğu materyalleri yeniden incelediğimde "Beni tamamen normal ve doğal biri olarak gördüklerini hissettim. Sizin de bu şekilde düşünmeniz bende az veya çok bir doğallık duygusu yarattı" ifadesine rastladım. Bu bilgi üzerine, özetle, "sizi bir kadın olarak görmemi istiyorsunuz değil mi?" diye sordum. "Bana bir *kadın* olarak bakmanızı, bir *kadın* olarak davranmanızı değil, bu problemimi göz önünde bulundurmadan tamamen normal biri olarak görmenizi istiyorum" dedi. "Bir kadın olarak davrandığını" ifade ettiğim durumlarda farklı biçimlerde aşağıdaki temel temayı kullandı: "Ben bir kadınım, ancak başkaları nasıl yetiştiğimi veya bacaklarım arasında ne bulunduğunu öğrendiklerinde beni yanlış anlayacaklar". Kendisiyle bir doğal kadın olarak konuşma talebime, "kesinlikle doğru olduğunu düşündüğüm şeyi istiyorum" diye karşılık verdi. Örneğin, "normal davranmayı beklediğim için ikna olmadım. Başka şekilde davranmayı beklemedim" dedi. Ev arkadaşlarıyla gittiği ilk parti "özellikle eğlenceli" değildi. Bu durumun özellikle eğlenceli olduğunu söylediğimde, sert ve sinirli bir ifadeyle, "bu sözle ne kastediyorsunuz? Özellikle eğlenceli değildi. Hayatımda ilk kez, insanlarla birlikte olmaktan ve farklı şeyler yapmaktan hoşlandığımı söyledim size... Hiçbir şey özellikle eğlenceli değildi" cevabını verdi.

Agnes'ın bir başka ilgisi notları doğru olarak tutmamla ilişki-

liydi. Bir keresinde ne yazdığımı sordu ve konuşmaların kaydedilmesinden biraz rahatsız görünmesine rağmen dördüncü veya beşinci görüşmeden sonra rahatladı. Bir an düşündükten sonra, "elbette, tutulan kayıtlara her zaman dönebilir ve notlarınızda düzeltmeler yapabilirsiniz. Bir kişi, ne kadar zeki olursa olsun, söylenen bir şeyi –sahip olabileceği anlama odaklanarak- uygun bir açıklama sunulmadan da anlayabilir -diğer doktorların da bu diyalogları muhtemelen dinlemek ve söz konusu... vakada kullanmak isteyeceklerinden eminim" diyerek kaydı doğal karşıladığını ifade etti.

Son olarak, kendi eylemlerine ilişkin 'gerekçelerini' ve 'açıklamalarını' "yanlış anlamamı" önledi. Ayrıca biyografisi ve muhtemel durumlar arasındaki uyuşmazlıkları sürdürmek ve bu uyuşmazlıkları, örneğin kurgu, bireysel oyunlar ve takım oyunları, numara yapma, alay, maskeleme, tahmin, basit teorileştirme biçiminde devam ettirmek için büyük çaba harcadı. Agnes, muhtemelen, özellikle sonraki yorumları *ile* farklı kişilerle, kuşkusuz, hekimlerle ve Bill'le karşılıklı etkileşimlerinde oluşturduğu önceki yorumları arasında yakın bağlantılar olduğunu düşünmekteydi. Bizimle yaşanabilecek bir 'yanlış anlama' ihtimali hem ameliyat konusunda uygunsuz bir karara hem de tesis edilmiş itimat yüzünden çirkin bir ifşa olasılığına yol açtı.

Agnes konuşmalarımızda birkaç kez, 'özensizlik' olarak adlandırdığı ve dağınık bir dış görünüş sergilenmesi olduğunu düşündüğü bir özelliği vurguladı. Gözünde canlandırdığı bu 'özensizlik'ten birkaç kez bahsetti. "Size *çok* özensiz görünse de koşullara dikkat ettiğinizde kesinlikle öyle olmadığını görebilirsiniz" dedi. Agnes iç ihtiyatlılığa eşlik eden dağınık bir dış görünüşün önemini vurguladı. "O hâlde, dağınıklık gibi görünse de gerçekte böyle olduğunu düşünmüyorsun. Bu ifadenle ne söylemek istiyorsun?" dediğimde, "kesinlikle böyle değil. Her şeyin normal ve doğal olduğunu düşünmem anlamında kendimi dağınık hissediyorum fakat... bu davranış konusunda... daha dikkatli olmam gerektiğinin *farkındayım*" cevabını verdi.

Ardından, "yine de hâlen normal bir genç kız olduğumu unutmayın" diye ekledi. Agnes bilinçli dağınıklık konusunda ilişkili bir taktik olarak testlerden uzak durmaya çalıştığını ve bir testi kesinlikle başarıyla tamamlaması ihtimali ve şansı olduğunu önceden belirlemesinin mümkün olduğu yerlerde kabul ettiğini söyledi. O açıkça başarısız olabileceğini düşündüğü testlerden uzak durmayı tercih etmekteydi.

Bir bağlantılar dokusunu yönlendiriciler olarak idare araçları: 'pratik durumlar'la başa çıkmak

Sosyologlar, uzunca süredir, davranışlarda rasyonelliğin ortaya çıktığı organize toplumsal hayat koşullarını betimlemeye çalıştılar. Bu türden bir durum, yani *rasyonel eylemin gerekli bir koşulu olarak rutinler* sosyolojik yazılarda sürekli olarak belgelendi. Eylemin rutinlerle bağlantılı rasyonel özellikleri gündelik ilişkilerin sürdürülmesine özgüdür. Max Weber bütün araştırmalarında, hem ihmal edilen 'temel rasyonalite' ve 'formel rasyonalite' ayrımında hem de sosyologlar arasında neredeyse tek başına, bu türden rasyonaliteler arasındaki farka odaklandı.

Sadece gündelik sağduyusal anlayışlar veya çoğu felsefî öğretiler temelinde ele alındıklarında rutin ve rasyonalitenin uyuşmadığı düşünülür. Fakat sosyolojik araştırmalar bir kişinin 'rasyonel olarak' davranma yeteneğinin, yani (i) *gündelik ilişkilerini sürdürürken* hesaplar yapma, (ii) alternatif eylem planları oluşturma, (iii) olaylar gerçekleşmeden önce hangi planı izleyeceğini belirleme, (iv) uygun araçları belirlerken teknik etkililiklerine öncelik tanıma, (v) öngörmeye çalışma ve 'küçük sürprizler'e hazırlıklı olma, (vi) eylemlerini gerçekleştirmeden önce doğaçlamalarla alternatifleri ve muhtemel sonuçlarını analiz etme, (vii) hem neler yapılabileceğiyle hem de bunların nasıl gerçekleştirilebilecekleriyle bağlantılı sorunlarla ilgilenme, (viii) yapılabilecek seçimlerin farkında olma, bunlara ulaşmaya ve uygulamaya çalışma ve (ix) durumlara ilişkin değerli ve gerçekçi olarak alınabilecek bilgileri 'kabaca' değil 'ayrıntılı olarak' vurgulama ye-

teneğinin bilinen sıradan bir gerçeklik olduğunu –bu yeteneğin kişinin toplumsal düzenin bir dizi özelliğini sorgulamamasına, bunlara güvenebilmesine bağlı olduğunu– göstermiştir. Kişinin gündelik ilişkilerini sürdürürken toplumda bu gerçeğin (suyun üzerinde görünen buzdağına benzer biçimde) onda birini bile rasyonel olarak ele alabilmesi, bunun altında yatan onda dokuzunu sorgulamadan kabullenmesine ve muhtemelen daha ilginci, bunları açıkça kendi hesaplamalarıyla ilişkili ancak doğrudan fark edilmeyen şeylerin sorgulanmayan temeli olarak görmesine bağlıdır. Emile Durkheim, ünlü "etkinliğin normatif temelleri" üzerine tartışmasında, bir sözleşmede ifade edilen koşulların geçerliliği ve anlaşılırlığının, sözleşmeyi yapan tarafların kendi etkileşimlerinin bağlayıcı unsuru olduğunu varsaydıkları ifade edilmeyen ve *özünde ifade edilemeyen* koşullara bağlı olduğu görüşüne önemli katkıda bulunmuştur.

Sosyolojik söylemde bir kişinin durumunun güvenilen, sorgulanmayan arka-plan özellikleri, yani durumun 'rasyonel eylem'i mümkün kılan rutin yanları genellikle gelenekler ve hayat tarzları olarak adlandırılır. Bu kullanım biçiminde, gelenekler rutinin ve rasyonel eylemin ortaya çıkmasının veya psikiyatrik terimlerle ifade etmek gerekirse, gerçeklik ilkesinin işlemesinin gerekli önkoşulu olarak betimlenir. Bu yüzden, "toplumsal rutinin istikrarı"nın, kişilerin gündelik ilişkilerini yönlendirir ve sürdürürken birbirlerinin eylemleri, inançları, özlemleri, duyguları vb.ni mantıklı, normal, haklı, anlaşılabilir ve gerçekçi olarak kabul etmelerinin nasıl bir koşulu olduğunu göstermek için geleneklere başvurulmuştur.

Agnes'ın yaşadığı cinsel geçiş dönemiyle bağlantılı durumlar ve başvurduğu idare araçları onun vakasında rutin, güven ve rasyonalite arasındaki sorunlu ilişkiye ışık tutmaktadır. Cinsel geçiş dönemiyle bağlantılı bu durumları ve bu sorunlu ilişkide başvurulan idare araçlarını ele alırken ilgimizi sadece 'tespitler'le veya Goffman'ın etkileşimin sahnelenen doğasına vurgusuyla sınırlandırmaktan kaçınmamız gerekir. Goffman'ın, "genelde

bir toplumun üyeleri" ve özelde dramatik bir biçimde Agnes daha ziyade "izlenim idaresiyle meşguldür" biçimindeki 'sıradışı' görüşünün geçerli olduğunu kabul edebiliriz. Ayrıca, onun bu hususta ki betimlemelerinin geçerli ve kavrayışlı olduklarını kabul edebiliriz. Bununla birlikte, gerçek toplumun özelliklerini Goffman'ın vurguladığı tipten insanlarla ortaya koymaya çalıştığımızda bu makalenin önceki kesimlerinde tartıştığımız türden yapısal uyuşmazlıklarla yüz yüze kalırız.

Agnes'ın yaşadığı cinsel geçiş dönemiyle bağlantılı durumlar ve başvurduğu idare araçları üzerine bir inceleme, "pratik ve etkin Agnes'ın" gerçek duygularını nasıl gizlediğini ortaya koymak için kullanılabilir. Goffman'ın görüşlerine aşağıdaki iki noktada katılabiliriz: (1) Agnes Goffman'ın betimlediği izlenim idaresi içindeki kişiler gibi oldukça başarılı bir yalancıdır ve (2) Goffman'ın betimlediği gerçek duygularını gizleyen insanların ürettiği toplumda olduğu gibi, bu yalanlar Agnes ve karşısındakilerin toplumsal olarak yapılanan kendi etkileşimlerinin istikrarlı özelliklerini sürdürmelerini sağlar.

Ancak Goffman'ın yorumlama prosedüründeki sorunlu bir nokta, bütün açıklığıyla, onun görüşlerini Agnes vakasının diğer özelliklerini analiz etmek için kullandığımızda ortaya çıkar. Bunun kaynağı ihtiyatlılık ve hesap yapmanın genel bir tutum olmaması veya Goffman'ın betimlediği üyelerin izlenim idaresi çabalarının bir özelliğini, Agnes'ın "kendi farkındalığı" olarak adlandırdığı şeyin oluşturmasıdır. Goffman'ın fikirlerinin empirik uygulamalarında bu özelliği anlamaya yönelik girişimlerden biri, araştırmacının kendi bilgi kaynağını, "artık karşı karşıyayız, bundan fazlasını bilmen gerekir. Niçin itiraf etmiyorsun?" gibi sözlerle kızdırmaya çalışmasıydı. Agnes vakası böyle bir probleme yol açabilecek şeyleri görmemize yardımcı oldu.

Agnes ihtiyatlı ve hesaplı davrandı ve bu idare işini üyelerin [sokaktaki bireylerin] –normallik, mantıklılık, rasyonellik ve meşrulukla ilişkili meseleleri, (a) sadece karşılıklı güven değil,

(b) aynı zamanda birbirlerine ihtiyaçları temelinde ve (c) ihtiyatlı, hesaplı bir biçimde -sunabilecekleri her türden güvenilir kanıtla (yani analiz tarzının doğru olduğunu kabul edersek, Goffman'ın bütün bilgi kaynaklarının belirtmekten hoşlanacağı tarzda)- sürdürdü ve gündelik hayatında karşılaştığı problemleri hallederken bu türden kanıtlara başvurdu. Bu güvenilir tarzda hareket etmek istemesine rağmen, *pratik durumların etkili, hesaplı ve ihtiyatlı idaresinin bir önkoşulu olarak rutinleri sürdürebilmek Agnes açısından her zaman problemliydi.* Agnes rutinin problemli karakterini göz ardı etmenin ifşa olmasına ve zarar görmesine yol açabileceğine ikna oldu. Dolayısıyla bu vakanın incelenmesi pratik durumların doğasını yeniden ele almamızı mümkün kılar. Bu incelememiz Agnes'ın bir bağlantılar dokusu olarak süregelen kişiler-arası ilişkiler durumları üzerinde etkili olan pratik durumlarla başa çıkmaya çalışırken başvurduğu izlenim idaresi çabaları hakkında bilgi sağlar –Agnes vakasında bu türden çabalar cinsiyet değişikliğiyle bağlantılı 'idare araçları'nı içermekteydi. Son olarak bu inceleme, 'dış görünüşler'e ilginin bu bağlantılar dokusuyla nasıl bir ilişki içinde olduğunu görmemizi ve böylece söz konusu 'izlenim idaresi' çabalarının nereye odaklandığını araştırmamızı mümkün kılar.

Agnes konuşmalarımızdan birini gerçekleştirirken kendi durumunu daha fazla soruşturma gereği duydu. Ameliyat konusundaki seçeneklerini bilmek istiyordu. Ayrıca, 'asıl gerçekleri' öğrenmesinde 'doktorların' yardımcı olup olamayacağını öğrenmek istiyordu. "Betimlediğiniz olgular nedir?" diye sorduğumda, "bu olguların ne olduğunu betimledim mi, aksine acaba onları herkes gibi mi ele alıyorum?" cevabı verdi. Bu cevap Agnes'ın bir bağlantılar dokusu olarak pratik durumlarını açımlayacak bir tema olarak hizmet edebilir. Agnes bir tema olarak kendi pratik durumlarının doğasını bir başka sözünde ifade etti. Ameliyattan önce Bill'le evlilik hazırlıkları yaparken ortaya çıkabilecek tartışmalar ve etkinliklerin neler olabileceğini sorduğumda sorumu, "okyanusun ortasında gemi batarken New York'ta ne kadar eğ-

leneceğinizi düşünmezsiniz... Aslında sunulan bu problem hakkında endişeleriniz var" sözüyle geçiştirdi.

Pratik durumlar

Agnes'ın durumları bir ilgi odağı olarak önceki ve gelecekteki olaylarla saat ve takvim zamanı temelinde yakından ilişkiliydi ve bunlar etrafında düzenlenmişti. Agnes'ın gelecekteki durumları, zamanı planlanmış geleceklerdi, mevcut eylemler ve koşullar olarak bunları en belirgin biçimde "belirli bir zamanda ortaya çıkan" kendi probleminin potansiyel çözümü hakkında bir kabul biçimlendirmekteydi. Bu türden bir tarihin önceden belirlenmediği birçok yıl bulunması, takvimi tam olarak bilinmediğinde bile bu geleceğin kesinliğini az bile olsa azaltmadı. Agnes hem zamanı düzenleyebilecek hem de ahlâkî değerlerini oluşturabileceği farklı performanslara gerek duymaktaydı. Onun açısından, ahlâken değerli kişi ile "normal, doğal kadın" aynı şeydi. İş ararken, aşk ilişkisini sürdürmeye çalışırken, evlilik planları yaparken, arkadaşlarını seçerken, Northwest'teki arkadaşları ve ailesiyle ilişkilerini sürdürürken normal, doğal kadın statüsüne ulaşmakla bağlantılı görevleri belirli bir zaman içinde ve bu esnada gerçekleştirmek zorundaydı. Bu süreç muhtemelen başka hiçbir yerde Bill'e durumunu açmasıyla ortaya çıkabilecek tartışmalardakinden ve yeni vajinadaki korkunç aksiliğin ameliyat sonrası depresyonun bu kadar merkezî bir özelliği hâline gelmesindekinden daha dramatik bir biçimde gerçekleşmedi. Agnes'ın sürekli olarak kendi durumunu değerlendirme çabaları, yoğun bir biçimde, 'olması beklenen' ve 'somut' sonuçları sürekli olarak karşılaştırmasına, beklentiler ve neticeleri sürekli gözden geçirmesine, uyuşmazlıkları çözmeye ve durumu normalleştirmeye çalışmasına yol açtı. Agnes hayatın giderek daha fazla alanını onları kavramsal olarak ifade ederek ve kontrolü altına alarak genişletmeye çalıştı. Agnes'a göre, normal cinselliklerini kendisinden daha fazla sorgulamadan benimseyebilecek kişilerin bu hayat alanlarındaki beklentileri, toplumun 'sağduyusal bilgi'sini aktif bir biçimde eleştirmeye ve gözden geçirmeye çalışanların

ilgilerinden uzak görünecektir ve bu türden niyetlerin sonuçları onun planlar hiyerarşisindeki en üst düzeylerle bağlantılıydı. O kendi biyografilerini ve gelecekteki durumlarının içeriklerini, büyük ölçüde, kazandığı bu doğal kadınlık statüsü açısından önemleri temelinde düzenledi. Gerçekte, onun birkaç kısa adımda bu statüye ulaşmasıyla ilişkilendiremeyeceği herhangi bir alan bulmak zordu.

Agnes geçmiş, bugün veya gelecek durumlar karşısında "ya benimse ya vazgeç" tutumunu sınırlı düzeyde benimsemişti. Aşağıdaki muhakemeyi geliştirdi: Lisede korkunç zamanlarım oldu, çocukken arkadaşlarım yoktu, erkek çocuk olarak yetiştirildim; bu yüze ve göğüslere sahibim; diğer kızlar gibi randevularım oldu ve hoşça vakit geçirdim; ancak içinde bulunduğum ortam penisin zorunlu olmadığını kabul etmediği ve bu konuda bir şeyler yapmadığım için 17 yılım heba oldu ve bu yüzden içinde bulunduğum durumu sorgulamaya hakkım var. Agnes için, kendisinin doğal, normal kadın olarak ele alınması ahlâkî bir ihtimaldi. Kendi fırsatlarını 'hak etme' ve 'sorumlu olma' çerçevesinde değerlendirmekteydi. Bu özellikleri sergilemesinin sadece bir 'kadın' olduğu ihtimalini somutlaştırmaya hizmet edeceği veya etmesi gerektiği düşüncesini iğrenç bulmaktaydı. İddialarının geçmişteki geçerliliği kadar muhtemel geçerliliği konusunda da durumunun çözümünü bir ahlâkî zorunluluk olarak görmekteydi. Ona göre, şeylerin hangi biçimlerde ortaya çıkacakları kadar nasıl ortaya çıkmaları gerektiği konusunda da bir amaç ve neden olmalıdır. Agnes için, 'kendi problemi' konusunda önem taşıyan şeylerin çok azı tesadüfen ortaya çıkabilirdi. Şeylerin mevcut ortaya çıkış örüntülerini ve 'haklı nedenleri'ni araştırmaya başladı. Ona göre, kendi ortamındaki durumlar bu ortamların değişmez özellikleri olarak ortaya çıktı ve kendisini fiilen ve potansiyel olarak etkileyebilirler, kendisi de onları etkileyebilirdi. Daha fazla açıklama yapmadan bu düşüncesinin Agnes'ın benmerkezciliğinin kanıtı olduğunu söylemek büyük ölçüde yanıltıcı olabilir. Agnes'ın kendi etrafındaki durumla-

rın düzenini doğru ve gerçekçi bir biçimde kavradığı inancının kaynağı, kendi değerlendirmelerinin sınamaya açık olduğunu ve bildiği şeyleri gerçek dünyada bedensel özellikleri ve toplumsal konumları sayesinde gerçek, ön-kabul, varsayım ve fantezi olarak gördüğü şeyleri paranteze almadan sınayabileceğini düşünmesiydi. Agnes gündelik durumları, bu durumlar arasındaki ilişkileri ve nedensel dokularını teorik olarak anlamaya çalışmıyordu. Dünyayı başka türlü ele alabilme, "sadece nereye gittiğini görebilme" –bilimsel teorilerde alışkanlık üzere başvurulan "bağlantıları askıya alabilme ve yeniden düzenleyebilme"– ihtimali Agnes için sonuçsuz çabalardı; bu konuda konuşurken "tam da bu ifadeleri" kullandı. Başka türlü bakmasını istememizi endişe verici ve iğrenç bir talep olarak algıladı. 'Sosyal sistem'i aktif olarak değiştirmekle ilgilenmiyordu. Aksine, sorununu sisteme ayak uydurarak çözmeye çalışıyordu. Agnes kesinlikle bir devrimci veya ütopik olarak görülemez. Hiçbir 'yüce amacı' yoktu ve çoğu kez düşmanca bir ortamı yeniden eğitmeye çalışan veya farklı bir görüntü altında, aslında düşmanca ve cezalandırıcı kanıtlarla ortamı dikkatlice sorgulamaya çalışan eşcinseller arasında rastlanan türden 'yüce amaçlar'dan uzak durmaya çalışıyordu. "Sistem içinde" kalmak istiyordu. 'Liyakatler kurulu' hata içindeydi.

Agnes'ın mevcut durumunun anlamını inşa etmesinde zaman özel bir rol oynadı. Kendi geçmişini belirgin biçimde tarihselleştirdiğini, bize toplumsal olarak kabul edilebilir bir biyografi sunduğunu fark ettik. Daha önceden, onun farklı unsurları birbirleriyle uyumlu biçimde seçme, kodlama ve tutarlı kılma çabasının bize önemli noktalarda bilgi sunmayan oldukça tutarlı bir kadın biyografisi ürettiğini belirtmiştik. Zorlu geçen iki yıl ona bu tarihselleştirme sürecinin işleyişi hakkında etkileyici yeni deneyimler kazandırdı. Geçmişi konusundaki bu tutumu, kendisinin mevcut değeri ve özlemlerini desteklemek ve bunları bir araya getirmek için geçmişe ilişkin kanıtları okumaya ve yeniden okumaya çalışırken izlediği yol sürekli yeniden yorumlamalar

yapmasını sağladı. Her şeyden önce bir kişi olarak Agnes'ın kendi tarihi vardı. Muhtemelen daha da önemlisi; ustalıklı, sürekli ve taraflı tarihselleştirmeler geliştirdi.

Agnes'ın gelecekteki durumlar konusundaki beklentilerinden birinin, 'durumların zamanlanması'yla ilişkili yaygın beklentiler olduğu dikkatimizi çekti. Bu açıdan çok az kısmî bir 'durağanlık' söz konusuydu. Agnes gelecekteki durumların özelliklerini biçimlendirirken zamanlamalarına dikkat etmekteydi. Bu durumlar "sadece ortaya çıkmadı"; belirli bir hız ve sürede aşamalı olarak gerçekleşti ve Agnes bu özellikleri durumların anlamlarının parametreleri olarak aldı ve "gerçekte ne olduklarını" anlamak için özel çaba harcadı. Agnes bağımsız bir biçimde ve hız, süre ve aşamalılık gibi zamansal belirlemeler olmadan şekillenen durumlarla daha nadir ilgilenmekteydi. Agnes'ın 'gerçekçiliğinin' belirgin bir özelliği, bulunduğu ortamları, durumları şekillendirecekleri beklentisi içinde ele almasıydı. Anılarının netliği ve kapsamlılığından oldukça etkilendik. Bu izlenimimizin önemli bir kaynağı, olayların tarihlerini kolayca aktarması ve kesin zamanlarını kolayca ifade edebilmesiydi. Bu türden bir yönelimin etkisi, hem geçmişe hem geleceğe ilişkin durumları araçlar ve amaçlarla bağdaştırabilmesi ve deneyimler akışını sürekli olarak pratik amaçlara yönlendirebilmesiydi.

Gerçekliği sorgulanmayan bir mevcut ilişkiler durumu kolayca belirgin problemli ihtimallerden birine dönüşebilir. Hem Agnes'ın olmasını beklediği hem de olması gereken durumlardan en küçük sapmalar bile oldukça iyi veya kötü sonuçlara sahip olabilirdi. İyi açıdan, Agnes gündelik döngülerinin istikrarlı rutinlere dönüşmesini sağladı. Agnes'ın pratik [somut] sınamalar, kapsamlı tedbirlilik, hesaplılık gibi hususlara ilgisine hassasiyet ve gerçeklik konusundaki kendi kararlarını değerlendirmek için kişisel-olmayan normlara başvurmasının eşlik etmesi, yani bizzat ne hakkında konuştuğunu ve iddia ettiği şeyin gerçekte somut durumu yansıtıp yansıtmadığını bilmesi beklenebilir. Fakat böyle davranmadı. Değerlendirmelerinin doğruluğu ve yan-

lışlığını kişisel-olmayan, mantıksal-empirik kurallar temelinde belirlemeye çalışmadı. Başvurduğu kanıt kuralları önemli ölçüde kabile kuralları benzeriydi. Bu tutum şöyle özetlenebilir: Benimle aynı fikirde olduğu temellerde "kesinlikle haklı" veya "kesinlikle haksız"dım. Kendi durumundaki 'asıl gerçekler' olduğunu ısrarla vurguladığı şey *ile* 'salt görünüşler' olarak açıklayacağı şey arasındaki farkı anlamak ve araştırmak için özellikle üst statülerdeki insanlara baktı. Ona göre, haklı veya haksız olmak *özünde* haklı olup olmamak meselesi değildi. Talep ettiği haklarını doğal ve normal kadın statüsüne uygulayabilmesiyle ilişkili fırsatları değerlendirirken bağlantılı hususlarda belirli ölçüde hatalı olabileceği fikrini kolayca benimsemedi. Zira onun için, durumlara ilişkin kendi değerlendirmelerinin doğruluğu, *tipik olarak kendisine benzeyen* diğer kişilerin (yani normal kadınların) kendisine büyük ölçüde benzer biçimde deneyimleyebilmeleri anlamında, herkesin başvurabileceği kanıtlara dayanmaktaydı. Söz konusu durumun anlamı kişisel ve özel göründüğünde kendi nitelemelerine güvenmedi ve böyle bir yorumun gerçekdışı olmasından korktu. Durumların somutluğunu vurgulamak isteyen Agnes, (varsayımdan ibaret olabilecekleri korkusu ve şüphesiyle) bunların benzer durumdaki kişiler tarafından doğrulanabilir olduklarını söyledi. Tekrarlarsak burada bu, "benzer durumdaki" "normal bir kadının durumundaki" anlamına gelmekteydi. Agnes'a göre, dünyada kendisininkilere benzer problemlere sahip başka insanlar bulunsa da hem onlar hem de normal kadınlar karşılarındakilerin açısından bakmalarını mümkün kılabilecek anlayışlardan yoksunlardı. Israrla, "başıma gelenleri gerçekte hiç kimse anlayamaz" demekteydi. Kendisine ve diğerlerine ilişkin değerlendirmelerinin nesnel olup olmadığına karar verirken öncelikle kendisinin normal ve diğerleri gibi olduğunu varsaydı ve bu düşüncesini sorgulamamaya çalıştı.

Agnes: pratik metodolog

Agnes'ın pratikleri normal cinselliğin gündelik etkinliklerde sergilenme biçimleriyle "bir aykırılıklar perspektifi" temelinde

uyumluydu. Agnes *bunu* ve normal cinselliğin *nasıl* başarıldığını gözlenebilir konuşmalar ve davranışlarla ve üyelerin pratik kabullerle ilişkili benimsedikleri yaygın durumların "görülen ancak dikkat çekmeyen" temellerini, sorgulanmadan başvurdukları prosedürleri belirli ve somut durumlarda konumlandırarak sergiledi. Nitekim, "hangi türden durumlar normal cinselliktir?" sorusuna –bir üyenin durumsal sorusuna– cinselliğin refleksif bir özellik olarak icrası eşlik eder; üyeler söz konusu bağlamsal sorunun ve onun bağlama-gönderimli cevaplarının tüm pratik amaçlara rasyonel uygunluğunu değerlendirmek ve kanıtlamak için bu refleksiviteye başvururlar, ona tâbîlerdir ve bu sayede yorumlarlar.

Agnes'tan gerçekte bir pratik metodolog olarak söz etmek, onun gündelik etkinliklerle bağlantılı süregelen araştırmalarını üyelerin gündelik etkinlikler sırasında normal cinsellik konusunda başvurdukları doğru kararlar üretme metotları olarak almaktır. Agnes bu araştırmalarını sürdürürken üyelerin gündelik ortamların organize [düzenli] özelliklerini cinselliğin-tezahürlerini-olağan-kabul-edilebilir-kılacak prosedürler olarak nasıl kullandıklarını bilmekteydi. Onun, (i) dış görünüşüne özen göstermesi, (ii) uygun güdüler ve bağlantıları sergilemesi, ilişkili kanıtları ve ispatları sunması, (iii) konuşma araçlarını özenle kullanması, (iv) sıradan ancak zorunlu toplumsal görevlere hâkimiyetinin bir parçası olan gerekli becerileri sergileyebilmesi ve "idare testleri"nde bu becerileri kullanabilmesi; (v) yaşantısıyla ilişkili gündelik haklarını güvence altına alması gerekiyordu. Agnes normallerin cinselliği genel ortamlarda açık, aşina, kabul edilebilir, doğal ve ciddi bir gerçeklik olarak nasıl başardıklarını normallere öğretebilecek bilinçli donanımlara sahipti. Agnes'ın uzmanlığı toplumsal olarak onaylanan, toplumsal olarak sürdürülen cinselliği "hayatın doğal gerçekleri"nin kontrollü bir üretimi olarak ele almasını, yani hayatın gerçeklerini doğru, bağlantılı, kanıtlanabilir, sınanabilir, hesaplanabilir ve işlenebilir kılmasını, envanterlerini yapmasını, kabaca sunmasını, anekdotlar

biçiminde ifade etmesini, dökümünü yapabilmesini veya uzman psikolojik değerlendirmeye elverişli hâle getirmesini, özetle, kaçınılmaz olarak, diğer insanlarla müştereken bütün pratik amaçlara uygun biçimde görülebilir ve rapor edilebilir –açıklanabilir– kılmasını içermekteydi.

Agnes *bunu* diğer üyelerle birlikte ve üyelerin hayatlarını *gerçek* erkekler ve kadınlar olarak sürdürme haklarının kanıtlarını birbirlerine *nasıl* sunduklarını gözleyerek öğrendi. Üyelerden, "üzerinde düşünmeden" normal cinselliklerini sürdürürken cinsel bakımdan gerçekte göründüğü gibi olmadığı kuşkusu yaratabilecek, yaptırımlara yol açabilecek gerekçeler sunmaktan nasıl kaçınabildiklerini öğrendi. Bu tür davranışların en kritik olanlarından biri konuşmanın bağlama-bağlı, durumsal ayrıntılarıydı. Agnes, bu durumsal ayrıntıların karşılıklı konuşmalar içinde "zamanla ifade edilebilir, karşılıklı biyografiler" üretecek biçimde nasıl gömülü olduğunu öğrendi.

Agnes'ın metodolojik pratikleri meşru bulgu kaynaklarımızdı ve bu araştırma politikasında, üyelerin kendi toplumlarında benimsedikleri pratiklerin ve ürettikleri kültürel durumların, "normal cinsiyet sahibi kişilerin" görünür 'pratik etkinlikler düzenleri' olarak incelenmesi önerilir. "Cinsiyet sahibi kişiler"i üyelerin mümkün kıldıkları kültürel durumlar olarak gören Agnes, bize, kişilerin gözlenebilir-söylenebilir normal cinselliklerinin sadece üyelerin pratikleriyle üretildiklerini ve bunun sadece, tamamen, bilhassa somut, tekil, özel durumlarda somut ortak konuşmalar ve davranışlar sergilenerek başarıldığını öğretti.

Agnes: açıklamalar getiren kişi

Agnes'ın hayatındaki düzensiz gerilimler normal insanların müşterek pratiklerinin bir parçasıydı – müşterek pratiklerde "normal, doğal kadın", bütün pratik amaçlara uygun biçimde, somut eylemlerle ahlâkî bir şey olarak mümkün olmakta, ahlâkî bir biçimde hissedilmekte ve cisimleşmekteydi. Agnes'ın cinsiyet değişikliğiyle ilişkili pratikleri normal cinsiyet sahibi kişi olmayı

olumsal ve pratik bir icra kılan iki kurucu unsuru tartışmamızı mümkün kılar: (1) 'Gerçek şey'in kabul edilebilir bir örneği olarak Agnes ve (2) Bizzat kendisi olarak Agnes.

(1) *Gerçek şeyin örneği olarak.* Agnes bazı açılardan kendisini normal cinsiyete sahip insanlar ortamının bir üyesi ve bu ortamdaki bir şey olarak görmekteydi ve bu kabulü sadece penisi olan erkekleri ve vajinası olan kadınları değil, artık kendisi de dâhil olduğu için, hem önceden penisi olan bir kadını hem de ameliyattan sonra insan yapımı bir vajinaya sahip bir kadını içermekteydi. Hem Agnes hem de bu ameliyatın yapılmasını 'insanî' bir operasyon olarak gören hekimler için, cerrahlar doğanın temel hatasını düzelttiler. Agnes'ın hüzünlü, "insanın yaptığı hiçbir şey doğanın yaptığı şey kadar iyi değildir" kabulü bir üyenin normal cinsellik iddiaları konusundaki gerçekçi toplumsal doğrusunu ifade etmekteydi. Agnes, ailesi ve hekimler onun haklı olarak bu vajinayı hak ettiğini, talihsiz bir kaza olan bu anomaliye direndiğini ve korkunç bir durum yüzünden yanlış anlamanın ciddi bir kurbanı olduğunu kabul etmesine rağmen Agnes, "gerçek şeyin yanlış anlaşılan örneği" olan hayatını en iyi biçimde sürdürmeye çalıştı.

Agnes normallerin sundukları sonu gelmeyen kanıtlara, gerçek şeyin bir örneği olarak normal cinselliğin bağımsız bir hakikat olduğuna nasıl inandıklarına ve normal cinselliğin normal cinsiyet sahibi (sokaktan veya uzman) üyelerin sağduyusal olarak nasıl göründükleri araştırılarak açıklanabileceğine tanık oldu. Bunlar onun inançları değildi; onlara inanamazdı. Aksine Agnes için, normallerin tersine, "gerçek şeyin bir örneği olarak" 'yaygın normal cinsellik' kabulü esasen; yaygın ve gündelik başarısı ve sonuçları Merleau-Ponty'nin deyimiyle "dünyanın önyargısı"na[64] bağlı olan etkinlikler sayesinde müştereken üretilen ciddi, du-

64 Buradaki ve bu paragrafın sonundaki tespitlere L. Hubert ve Patricia Allen Dreyfus'un Maurice Merleau-Ponty'nin *Anlam ve Anlamsızlık* adlı kitabına yazdıkları önsözde [Evanston, Ill.: Northwestern University Press, 1966: x-xiii] yer alan aydınlatıcı açıklamalar incelenerek ulaşıldı.

rumsal ve yaygın bir icra içermekteydi. Onun yaşadığı acıların ve başarılarının kaynağı, toplumun kendi organizasyonuna ilişkin etkinlikleri üyelerden gizlediği ve böylece temel özellikleri, belirlenmiş ve bağımsız şeyler olarak görmelerine yol açan adımları (kendisine has ve başkalarına aktarılması imkânsız bir biçimde) gözlemesiydi. Agnes için, gözlenebilir normal cinsiyete sahip kişi bu türden şeylerin nasıl ortaya çıkacaklarını belirlemeye yönelik yerleşik biteviye, organize bir çaba *içindedir*.[65]

(2) *Bizzat kendisi olarak.* Cinsiyet değişikliği işinin ve ilişkili durumların Agnes'ın kendi gündelik etkinliklerini rutinleştirme çabalarını inatla engelleme biçimleri, üyelerin, bağlantıların kaçınılmaz, dikkat çekmeyen dokuları olan yaygın sahneleri kabullerinde normal-cinselliğin-tezahürlerinin ne kadar derinden etkili olduğunu göstermektedir. Agnes'ın idare araçları, bağlantıların değişen içeriklerini ve dokularını kontrole çalıştığı önlemler olarak betimlenebilir. Agnes'ın idare araçları her zaman doğal, normal kadın olarak somut kimliğini kazanmaya çalışırken sürekliliği sağlama çabalarını içermekteydi. Onun 'araçları', bütün pratik amaçlarla, bütün farklı somut görünüşleriyle kendisi olarak kalan cinsiyet sahibi değerli *bu kişi*yi gözlenebilir kılma çabalarına yönelikti.

Agnes açıklanabilir bu sürekli girişimi bilinçli bir biçimde görev olarak görmekteydi. Onun idare çabası, bağlantıların değişen özelliklerini kontrol altında tutmaya yönelik eylemlerini içermekteydi. O ve diğerleri kendisinin, esasen, öncelikle *bizzat bu kişi* olduğunun ve her zaman böyle kalacağının kanıtları olarak mevcut bağlantılar dokusuna müracaat etmekteydi. Agnes değerli, aynı doğal, normal kadının istikrarlılığını görünür kılmak için başvurduğu araçların yeterince farkındaydı. Ancak

65 Bu bilginin kaynağı onun cinselliğin kaçınılmaz 'icrasına' ilişkin betimlemeleridir. Normal cinselliğe ilişkin betimlemelerinin bu özelliği, onun normal cinsellik hakkındaki konuşmasını (büyük ölçüde şeylerde olduğu gibi) normallerin normal cinsellik hakkındaki konuşmasından ayırt edebileceğimiz sergilemelere dönüştürdü.

bu farkındalığa her zaman onun "hangi araçlar?" sorusu eşlik etmekteydi.

Agnes'ın bu sorusu, üyelerin normal cinselliği nasıl açıkladıklarını betimleyen cinsiyet rolleri konusundaki bilimsel tartışmaları yapay kılmaktaydı. Agnes, bir normalin ve kendisinin davranışlarının normal cinsellik konusundaki toplumsal olarak standartlaşmış beklentileri –normalin "hakkında konuşabileceği" somut geçerli durumlarla karşılaşmadan da– 'işlevsel sonuçlar'larıyla bilen, bu beklentileri yerleştirmeye ve onlara uymaya çalışan 'rol oynayıcılar' ya da 'rol yapıcılar'ın davranışları olarak ele alınmasını düzleştirici ve saf bir yaklaşım olarak görmekteydi çünkü kişi, "söylenilen" bir şeyle farklı şeyler yapabilir ve somut durumlarda bunları uygun konuşma ve davranış biçimlerinden birini seçmek için kullanabilir. "Psikolojik olarak onaylanmış" normal cinsiyetli kişiler arasındaki çeşitlilikleri dikkate almayan gözde bir yoruma göre, hayatın erken dönemlerinde kompleks bir pekiştireçler programı ailede çocukluğun toplumsal yapılarını kısıtlar; *veya* 'işaretler' matematiksel olarak değerlendirilip bütün insanlar iki cinsiyetten birine yerleştirildiğinde uygun sütunlarda yer alanlar 'biyolojik normal'dirler; *veya* cinsel 'konumlar' ve 'statüler' ve "cinsiyetler arasındaki muhtemel ayrılıklar" düzenli bir tablo içinde ve diğer 'haklı nedenlerle' birlikte ortaya konulduğunda ve uygulandığında düzenli bir tablo içinde yer alanlar 'sosyolojik normal'dirler.

Bütün bu açıklama biçimleri zorlu bir sorunsalı teorileştirecek bilinen bir metot sağlar: *kendisini daima benzer, aynı, doğal kadın olarak ve aktif, duyarlı, yargılarının yönlendirdiği gerçek ve değerli bir kişi örneği olarak sunma çabası, kaçınılmaz olarak, pratik ve sağduyusal seçim durumlarında görünürlük kazanır.*

Agnes'ın sürekli ilgi-konusunu sağduyusal [gündelik] seçim durumları içinde nasıl hareket edeceği oluşturmaktaydı. Kullandığı araçlar gerçekte sürekli olarak pratik durumları Makyavelci bir tarzda idareye yönelikti ve bu doğrultuda çabaları içermek-

teydi. Ancak Agnes içinde bulunduğu durumları Makyavelci bir tarzda idare ederken onların güvenle ilişkili özelliklerini dikkate aldı ve normal katılımlarını sürdürdü. Fakat Agnes, katılımları bakımından normallerden farklıydı ve bu güveni onların yardımlarını kabul ederek sürdürmeye çalıştı. Böylece onun nükte yeteneğini, duyarlılığını, seçme konusundaki titizliğini, bir şeyle ilgilenme ve hakkında konuşma yeteneğini ve 'haklı nedenler' sunma, bunları kabul ettirme, kullanma ve geçerli kılma konusundaki ustaca becerilerini tanıma fırsatı bulduk. Agnes'ın başvurduğu idare araçlarını sıralamak ve (Goffman'ın klinik idealinde yapılana benzer biçimde) başvurduğu 'rasyonelleştirmeleri' izlenim idaresine yönelik girişimlermiş gibi almak onun dikkatimizi çektiği bu olguyu kelime oyunlarına kurban etmek demektir. Agnes, gündelik ilişkileri sırasında, nihayetinde ulaşmaya çalıştığı amacı eylemlerini gerçekleştirmeden önce çoğu kez net olmasa bile, alternatif eylem akışları arasından seçim yapmak zorundaydı. Ayrıca, gerçekleştirmeye çalışmadan önce veya bu çabalarından bağımsız olarak, yapabileceği seçimlerin yol açabileceği sonuçları bilmiyordu. Uygulamadan önce yaptığı seçimin ne kadar akıllıca olduğunu belirleyebilmek için başvurabileceği açık kurallar yoktu. Agnes için, gündelik hayatın istikrarlı rutinleri sürekli, anlık ve durumsal doğaçlamalarla sağlanan ve "kesintiye uğraması muhtemel" edinimlerdi. Bütün bu doğaçlamalar sırasında –eylemi dönüştürebilecek– zayıf veya güçlü konuşmalar yer aldığı için, açıklama yapması, niçin öyle davrandığının 'haklı nedenler'ini sunması gerekiyordu.

Kişilerin kendilerinin ve başkalarının geçmiş eylemlerini, mevcut ve gelecekteki durumlarını 'rasyonelleştirdikleri' iyi bilinen bir gerçekliktir. Sadece bu rasyonelleştirmelerden bahsettiğim takdirde, böyle bir rapor herkesin bildiği şeylerin birden fazla meşru yorumunu gerektirecektir. Aksine, Agnes vakasını, (1) kişilerin bu farklı meşru yorumlara karşılıklı olarak niçin gerek duyacaklarını ortaya koymak ve (2) "haklı gerekçeler sunabilme"nin hem gündelik hayattaki (durumların özellikleri

olarak bizzat durumlar 'içinde' üretilen) istikrarlı rutinlerin sürmesine nasıl bağlı olduğunu hem de bu sürece nasıl katkıda bulunduğunu gösteren bu sosyolojik olguyu yeniden ele almak için kullandım. Agnes vakası bize 'değer istikrarı', 'amaç sürekliliği', 'izlenim idaresi', 'meşru beklentilere itaat', 'rasyonelleştirme' ile üyelerin pratik durumlarla başa çıkma girişimleri arasındaki kaçınılmaz yakın ilişkiyi gösterdi. Agnes'ın cinsiyet değiştirme sürecine, üyelerin somut katılımları sırasında ve sadece içinden "bilerek" toplumu ve aynı zamanda da istikrarlı ve açıklanabilir pratik etkinlikleri, yani 'gündelik etkinliklerin toplumsal yapıları'nı nasıl ürettiklerini anlamak için odaklandım.

Altıncı Bölüm

'Kötü' Klinik Kayıtların 'İyi' Örgütsel Gerekçeleri

Harold Garfinkel & Egon Bittner[66]

Problem

U.C.L.A. Tıp Merkezî Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniği'nin seçtiğimiz belirli faaliyetlerini, "başvuranlar tedavi için hangi kriterlere göre seçilmektedir?" sorusu etrafında birkaç yıl araştırdık. Bu soruyu klinikle 'ilk temas'tan son basamağa kadar 'giriş görüşmesi', 'psikiyatrik değerlendirme' ve 'tedavi' aşamaları ekseninde cevaplandırmak için, Kramer'in hastanedeki farklı hasta gruplarının hareketlerini analiz etmek için geliştirdiği yöntemi[67] kullandık.[68] Bilgi kaynaklarımız klinik kayıtlardı. Bu kayıtlardan en önemlileri 'hasta başvuru formları' ve 'vaka dosyalarının içerikleri'ydi. Bu bilgileri bir bütün olarak kavrayabilmek için

66 Langley Porter Nöropsikiyatri Enstitüsü

67 M. Kramer, H. Goldstein, R. H. Israel and N. A. Johnson, "Application of Life Table Methodology to the Study of Mental Hospital Populations", *Psychiatric Research Reports*, June 1956: 49-76.

68 Bu araştırma Bölüm 7'de aktarılmaktadır. Bu araştırmanın diğer yanları Bölüm 1'de ("Pratik Sosyolojik Muhakeme: Kodlama Talimatlarının Uygulanması" alt başlığında) ayrıntılı olarak sunulmaktadır.

–hastalar ve klinik personel arasındaki (hastanın ilk başvurduğu andan klinikle teması sona erinceye kadar olan zaman dilimindeki) ilişkilerin kaydını tutmak amacıyla– bir Klinik Kariyer Formu tasarladık ve vaka dosyalarına ekledik. Klinik dosyaları klinik personelinin etkinlikleri sayesinde üretilen kayıtları içerdiği için, araştırmamızın veri kaynakları olan dosya içeriklerinin neredeyse hepsi kişisel raporlaştırma prosedürlerinin ürünleriydi.

Kohort analizi, hedeflenen uygulama ve elde edilen sonuçlar konusunda açık ve üretken bilgiler sağladı. Dosyalara ulaşmayla ilişkili hiçbir problem yaşamadık. Bu yüzden, hastaneye müracaatı değerlendirmeye hazır olduğumuzda yakın gözetim altındaki personelin klinik dosyalardan ihtiyaç duyduğumuz bilgileri elde edebileceği kanaatine ulaştık. Hangi bilgileri elde edip edemeyeceğimizi öğrenmek için gerçekleştirdiğimiz bir pilot uygulama, bizi sosyoloji bölümündeki asistanların beceri ve eğitim düzeylerini artırmaya yöneltti. Kodlayıcılara kayıtlar sırasında çıkarımlarda bulunmaları için fırsat tanıdık ve böylece onları sıkı çalışmaya teşvik ettik. Hatta bu yüzden, cevapların kaydedildiği listemizde önceden plânlamadığımız birkaç maddeyle karşılaştık. Klinik dosyalardan tahmini güvenirlikle elde etmeyi umduğumuz ve ulaştığımız bazı bilgi türleri Tablo 1'de aktarılmaktadır. Örneğin, bütün vakalarda hastanın cinsiyeti hakkında bilgiye kolayca ulaştık: vakaların % 91'nde yaşları, % 75'inde medeni durumları ve ikamet yerleri; yaklaşık üçte birinde ırk, meslek, din ve eğitim düzeyleri; üçte birinden azında meslekî geçmişleri, etnik kökenleri, yıllık gelirleri, ev içi yaşam düzenleri hakkında bilgiler topladık. Kliniğe başvuranlar ve personel arasındaki daha önceki temaslarla bağlantılı soruların % 47'sinden, 18 soruda vakalarımızın % 90'nından bilgi elde ettik; 20 soruda vakaların hiçbirinden % 30'dan fazla bilgiye ulaşamadık.

Bir yıllık denemin ardından dosyalardan bilgi toplama konusunda karşılaştığımız problemleri gözden geçirdiğimizde bu problemlerin bizim veya bir başka herhangi birinin, ister ayakta

tedavi gören isterse de yatan hasta hakkında olsun, muhtemelen ulaşılamayacak bilgileri elde etmeye çalışmasından kaynaklandığı sonucuna ulaştık; bunun bir nedeni, kişisel raporlaştırma sistemini kliniğin rutin işleyiş biçimleriyle uyumlu kılma gerekliliğiydi. Elde edemediğimiz bilgileri 'kötü' kayıtların 'iyi' gerekçeleri konusuyla ilişkilendirmeye çalıştık. Artık bu konuya odaklanabiliriz.

TABLO 1

661 vakada arzu edilen bilginin mevcudiyeti ve elde edilme biçimi

661 vakanın yüzdelik dağılımları

Bilgi türü	Hiçbir bilgi yok	Muğlâk çıkarımlarla	Kesin çıkarımlarla	Araştırma sonucunda
(A) Hastanın 'İstatistiksel' Özellikleri				
Cinsiyet	0.2	-	0.3	99.5
Yaş	5.5	2.9	0.4	91.2
Medeni Durum	11.8	5.4	3.9	78.9
Toplumsal köken	21.4	0.4	3.6	74.6
Irk	59.5	0.2	0.6	39.7
Meslek	55.6	0.4	5.0	39.0
Din	51.7	9.5	2.3	36.5
Eğitim Düzeyi	60.7	1.4	2.6	35.3

Hiçbir bilgiye ulaşılamadığı için elenen araştırma kategorileri

Meslekî geçmiş
Evlilik süresi
Evlilik sayısı
Etnik köken
Gelir düzeyi
Ev-içi yaşantı düzenleri
Hastanın temel destek kaynağı
Doğum yeri
Kaliforniya'da ikamet süresi

(B)	İlk Temas				
	Hastaneyle temas kurulma biçimi	7.2	0.4	2.3	90.1
	Varsa, hastaya refakat eden kişi	-	2.0	2.0	96.0
	Yönlendiren kaynak	3.5	0.4	7.8	88.3
	Dışardan yönlendiren kişiler	2.5	0.2	3.0	94.3
	İlk temasla ilişkili Klinik çalışanları	3.6	-	-	96.4
	Temas kurulan Klinik personel sayısı	4.8	-	2.0	93.2
	İlk temastan sonraki eğilim	5.0	0.3	11.9	82.8

(C)	Giriş Görüşmesi ve Psikolojik Testler				
	Hastanın ilk teması	0.4	0.5	2.1	97.0
	İlk temasla ilişkili klinik Personel	0.3	-		99.7
	Psikolojik testin sonucu	0.2	0.3	1.5	98.0
	Psikolojik test uygulanmamışsa nedeni	16.3	2.5	17.5	63.7

(D)	Kabul Görüşmesi ve Tedavi				
	Programlı veya kendiliğinden kabul görüşmesi	44.6	10.9	34.9	9.6
	Personelin kabul görüşmesine katılması	50.3			49.7
	Kabul görüşmesi kararı	8.0	9.7	10.3	72.0
	Hasta için terapist belirlenmişse terapistin adı	8.3			91.7
	İlk terapistin adı	3.8			96.2
	Hasta bekleme listesindeyse sonuç		0.3	9.6	90.1
	Hasta tedavi için kabul edilmemişse nedeni	19.7	1.2	7.7	71.4
	Hasta tedavi için kabul edilmemişse nasıl bildirildiği	31.5	2.7	6.8	59.0

Hiçbir bilgiye ulaşılamadığı için elenen araştırma soruları

Kabul görüşmesinin yapısı
Ön-görüşme sayısı
İkincil vakalar
Psikolojik testin programlanması
Kabul görüşmelerinin programlanması
Kabul görüşmesi randevularının sayısı
Kabul görüşmesi sona erdikten sonra sonucun bildirilmesi
Psikolojik testlerin düzenlenmesi
Önerilen tedavi tipi
Programlanmış tedavi görüşmelerinin sayısı
Kaçırılan randevu sayısı
Eşler, ebeveynler, akrabalar, arkadaşlar vb.yle görüşmelerin sayısı
Tedavi gözetmeni
Plânlanmış muayene sistemi
Muayenelerin somut sıklığı
Tedavinin sona erdirilme nedenleri

(E)	Psikiyatrik Karakteristikler				
	Hastanın şikâyetlerinin doğası	7.0	0.2	1.9	90.9
	Psikiyatrik tanı	17.2	-	-	82.8
	Ön-psikiyatrik deneyim	19.0	1.7	46.5	32.8
	Terapi motivasyonu	32.0	11.3	28.3	28.4
	"Psikolojik düşüncelilik"	40.2	14.0	23.9	21.9

(F)	Klinik Kariyeri				
	İşlemin nihayetlendiği basamak		0.9	6.2	92.9
	İşlemin nihayetlenme koşulları	2.6	1.1	5.6	90.7
	Hastayı gönderen yer	3.5	0.3	7.6	88.6
	Klinik kariyeri [basamağı] tipi	0.2	0.8	5.1	93.9
	Klinikle temas gün sayısı	1.5	3.0	3.5	92.0
	Tedavi statüsü dışındaki günlerin sayısı	2.0	3.8	3.9	90.3
	Tedavi günlerinin sayısı	8.8	0.4	0.4	90.4

'Normal ve doğal sorunlar'

Bir araştırmacının klinik kayıtları kullanırken karşılaşabileceği sorunlar kabaca iki tipe ayrılabilir. İlkini genel metodolojik sorunlar, ikincisini "normal, doğal sorunlar" olarak adlandırabiliriz. İlk tipten sorunlar hakkında oldukça kısa açıklamalar yapacak, büyük ölçüde ikincilere odaklanacağız.

Yayınlanmış çoğu tartışmanın konusunu, klinik kayıtların araştırmanın amaçları doğrultusunda nasıl kullanılması gerektiğiyle ilişkili *genel metodolojik sorunlar* oluşturur. Metodolojik sorunlara ilgiyi araştırmacının "kötü malzemeler"den nasıl "mükemmel bir şey" üretebileceği konusunda pratik tavsiyeler sunma çabası yönlendirir. Mükemmel bir şey yerine, araştırmacının dosyaları titizlikle inceleyerek elde ettiği ve içine koyduğu bilgi parçaları ve kırıntılarından kullanışlı yüzdeler oluşturmasını sağlayabilecek türden bir âlet çantasından bahsedilmesi gerekir. Bu türden tartışmaların amacı, araştırmacıya, vaka dosyalarının içeriklerinin kendi sorularının geçerli cevapları olduklarını kanıtlaması için uyması gereken kuralları ortaya koymaktır. Burada genellikle ilişkili olan husus, somut dosya içeriklerinin tamlık, açıklık, güvenirlik gibi arzulanan özelliklere sahip olması umulan bir istatistiksel belge üretecek biçimde yeniden ifade edilmesidir. Kaydın bu dönüştürülen içeriği farklı sosyal bilim analizi türlerine (kuşkusuz, dönüştürülen bu açıklama ile sağlanan bilginin ilk hâlinde hedeflenen biçimi arasında savunulabilir bir bütünlük bulunduğu kabulü altında) ilk hâlindekine göre daha kolay yöneltir.[69]

Klinik kayıtları kullanarak bir çalışma gerçekleştirmeye çalışan bir araştırmacı, bu türden kayıtların bulunduğu hemen her yerde bilgileri yeniden aktarmakla ilişkili birçok sorunla karşı karşıyadır. Ayrıca, kendileri de birer araştırmacı olan hastane ve

69 Klinik kayıtların sosyal bilimsel amaçlı kullanımlarına ilişkin bir açıklama için bkz. E. Kuno Beller, *Clinical Process* (New York: Free Press of Glencoe, Inc., 1962).

klinik yöneticileri bu konudaki 'eksikliklerin' bilincindedirler ve onlarla bizzat ilgilenirler. 'Kötü kayıtlar'ın yoğun sıklığı ve genelde benzer türden 'kötü' kayıtlar olmaları dikkatimizi çekti. Bu yüzden, 'kötü kayıtlar'ın büyük ölçüde benzer biçimde tekrarlanmasını başlı başına bir sosyolojik olgu olarak betimlediğimizde bu konuda bir şeyler söylenip söylenemeyeceğini araştırma gereği duyduk.

Bu kayıtlarla ilgili problemlerin "normal, doğal" sorunlar olduklarını düşünmeye başladık. Bunu ironik amaçlı söyle*medik*. "Bu konuda daha fazla ne bekleyebilirsiniz ki?!" demiyoruz. "Normal, doğal" terimini, daha ziyade geleneksel sosyolojik anlamında, "yaygın pratik kurallarla uyum içinde"yi kastetmek için kullandık. "Normal, doğal sorunlar" kişisel raporlaştırıcılar olarak klinik personelin, az veya çok sorgulamadan, klinikteki işleri yapmanın doğru biçimleri olarak gördükleri işleyiş prosedürleriyle ilişkili kurallara fiilen uyduklarında ortaya çıkan sorunlardır. "Normal ve doğal sorunlar", klinik personel raporlaştırmayı yerleşik kurallara uygun biçimde yaptıkları için ve bu işlemler kliniğin gündelik alışageldik iş yapma biçimlerinin –klinik personel açısından, doğru iş yapma biçimlerinin– tamamlayıcı özelliklerini oluşturması nedeniyle ortaya çıkar.

Sözünü ettiğimiz sorunlar –ister klinik içinden ister dışından– herhangi bir araştırmacının (içeriklerin özellikle rutin bir biçimde toplandığı koşullarda) örgütsel amaçlar ve rutinler doğrultusunda farklı teorik ve pratik öneme sahip soruların cevaplarını bulmak için dosyalara başvurduğunda karşılaşacağı sorunlardır. Araştırmacının eksiklikleri gidermeye çalıştığını ve çok geçmeden bu "normal, doğal sorunlar"ın ilginç özellikleriyle yüz yüze kalacağını varsayalım. Bu sorunlar daimi sorunlardır, bütün klinik dosyalarda yeniden üretilirler, standart problemlerdirler ve farklı kliniklerin raporlaştırma sistemlerinde büyük ölçüde benzer biçimde karşımıza çıkarlar, değişmeye inatla direnir ve özellikle kaçınılmaz sorunlar olarak görünürler. Bu kaçınılmazlık, bir araştırmacı söz konusu ilişkiler durumunu anlama-

ya, raporlaştırma prosedürlerinin kliniğin diğer rutinleşmiş ve değerli pratikleriyle nasıl oldukça yakından ve hassas biçimde iç içe geçtiklerini sergileyeceğini ikna edici bir biçimde kanıtlamaya çalıştığında kendini gösterebilir. Raporlaştırma prosedürleri, sonuçları ve bu sonuçların [farklı] kullanımları betimledikleri toplumsal düzenlerin tamamlayıcı unsurlarıdır. Sadece belirli aşamaları raporlaştırma girişimleri bile tüm araçsal sonuçları yansıtabilir.

Klinik kayıtlara bu şekilde bakıldığında bu kayıtlar hakkında söylenebilecek en az ilgi çekici şey 'dikkatsizce' tutuldukları-dır. Bu türden bağlantılı sorunlar her yerde, yani kayıtlar ile bu kayıtların hizmet ettiği ve onlara katkıda bulunan sosyal sistem arasındaki ilişkilerde karşımıza çıkar. Araştırmacının karşılaştığı güçlüklerin bir örgütsel mantığı vardır. Bu makalede amacımız bu örgütsel mantığı açık bir biçimde ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, klinik kayıtlarda iyileştirmelerle bağlantılı güçlüklerin bazı örgütsel kaynaklarını tartışacağız.

"Normal ve doğal sorunlar"ın bazı kaynakları

Bu problemin bir bölümünde, çoğu çözüm çabasının yönelik olduğu kısımda daha fazla bilgi kuruma marjinal fayda sağlar. Sabit bir bütçeyle işlemesi gereken bir girişimin problemi, farklı bilgi elde etme biçimlerinin çeşitli maliyetlerini karşılaştırmayı gerektirmesidir. Farklı kayıt tutma biçimleri farklı maliyetlere sahip olduğu için, 'kıt' para, zaman, personel, eğitim ve beceriler 'kaynaklar'ının mevcut farklı ödenek biçimleriyle karşılaştırılması ve bunlardan hangisinin amaçlara daha iyi hizmet edeceği göz önünde bulundurularak bir seçim yapılması gerekir. Bu problem en kesin ifadeyle ekonomiktir. Örneğin, yaş ve cinsiyet hakkındaki bilgilere ulaşmanın maliyeti sadece soruları yanıtlayan kişiye göz atmak olabilir; meslek hakkındaki bilgilere ulaşmak görüşmecinin fazla zamanını almayabilir ve fazla beceri gerektirmeyebilir; hastanın meslekî geçmişine ulaşma maliyetli olabilir. Bu ekonomik problemi raporlaştırma prosedüründe

tavsiye edilen bir değişiklik konusunda neredeyse her zaman yöneltilen bir soruyla özetleyebiliriz: Bu işlem hemşirenin (stajyer doktorun, sosyal hizmet uzmanının) ne kadar vaktini alacaktır?

Kayıtların iyileştirilmesiyle bağlantılı problemler kliniğin kesin bir zaman-maliyet temelinde ne kadar bilgiye ulaşabileceğini gösteriyorsa çözüm, büyük miktarda kayıt elemanının ücretli çalıştırılması ve eğitimi için yeterince para ayırmayı içerecektir. Ancak, bu iyileştirme girişiminde bu çözümü gözümüzde canlandırmamız kayıt elemanlarının miktarından bağımsız başka sorunlar olduğunu görmemiz için yeterlidir.

Kayıtların iyileştirilmesi probleminin, ek bilgilerin marjinal faydasının –klinik personel bunları arşiv prosedürlerine göre, yani gelecekteki bilinmeyen amaçlarla tektip bilgiler biçiminde topladığında– katkıda bulunduğu bir kısmını ele alabiliriz. Bir yönetici –sürekli olarak farklı türden bilgilerin toplandığı– kendi kurumunda ne kadar kişinin istihdam edilmesi gerektiğini her zaman bilebilir ve hazırlıklı olabilir. Ancak ayrıca personelin ve özellikle yöneticilerin (bu bilgilerin kendini sadece gelecekte gösterebilecek bilinmeyen amaçlarla toplanması gerektiğini bildiğinin bilincinde olan yöneticinin) bu bilgileri düzenli olarak toplamak için hazır olması gerekir. Arşivle ilişkili sınırlı sebepler dolayısıyla, bilgi toplanırken bu türden amaçlar, personelin faydalı olarak gördüğü bilgilerden gereksiz olduğunu düşündüklerine kadar bütün farklı bilgileri toplama eğilimine dönüşebilir.

Ayrıca, belirli bir raporlaştırma programının çerçevesine sıkıca bağlı kalmaya çalışan klinik çalışanları, toplanması istenilen bilgilerin 'çekirdeği'ni öne çıkarma eğilimindedir. Yöneticiler ve araştırmacılar, benzer biçimde, bu 'çekirdek' bilginin problemli bir mitten ibaret olduğunu bilirler. Örneğin, bir sosyolog yaş, cinsiyet, ırk, medeni durum, aile yapısı, eğitim düzeyi, düzenli iş ve yıllık gelir gibi asgari 'bilgiler'in kaydının düzenli olarak tutulması gerektiğini öne sürebilir. Sosyoloğun arşiv hakları temelinde karşısındakilere yöneltmesi gereken soru "Bu bilgi ma-

liyetli mi?" değil, aksine "*Bu maliyete* değecek mi" biçimindedir. Deneyimli bir araştırmacının, bilgilerin toplanmasıyla ilişkili karşılaşılan yetersizlikleri arşivlerle bağlantılı neredeyse merkezî önemde bir sorunu ele alarak anlamaya çalışması gerekmez. Toplanan bilgilerin bir kez mi, yoksa her zaman mı toplanması gerektiği araştırmacının hangi kısıtlamaları kabul ettiğine bağlı olacaktır –ve bu kısıtlamaları arşivlerin cevaplandırmaya izin vereceği soruların çerçevesini şekillendirme gerekliliği dayatır. Bu ve benzer nedenlerle, bu türden faaliyetleri raporlaştırma prosedürlerinin bütçe maliyetlerini hesaba katan bir yönetici (i) mevcut maliyetleri asgariye düşürme ve (ii) araştırmacı kendi ihtiyaçlarını bir proje içinde formüle etmeye karar verdiğinde malî yükle ilişkili kısa vadeli azami işlemleri benimsemeyi tercih etme eğiliminde olacaktır.

İyi raporlaştırma performansı araştırmanın ilgi-konusu çerçevesinde değerlendirildiğinde ortaya çıkan "'çekirdek' bilgiyi toplama eğilimi"ni sürdürmekle ilişkili başka güçlükler vardır. Bu türden standartlar çoğu kez örgüt içindeki uzman personelin hizmet konusundaki ilgileriyle çelişir. Ayrıca, meslekî sorumlulukla ilgili yerleşik öncelikler, hem yoğun ve gerçekçi yakınmalara hem de –ve büyük olasılıkla– kayıt görevlisinin, kendi diğer öncelikli meslekî yükümlülüklerini sürdürmesini mümkün kılan gizli kayıt pratiklerine bağlı kalırken, hastanın klinikle 'ilk temas'ını yanlış yönlendirmeye itebilir.

Bu tutum kayıtların iyileştirilmesinde karşılaşılan sorunlarla, yani kişisel raporlaştırma yapan personelin kaydı yaptığı işin saygınlığını (kendi bakış açısından) koruyacak biçimde gerçekleştirmesiyle bağlantılıdır. Her klinikte mevcut işbölümü sadece farklılaşmış teknik becerileri değil, ayrıca bu becerilere sahiplikle ve uygulanmalarıyla ilişkili farklı ahlâkî değerleri içerir. Bu örgütsel [ahlâkî] özelliğin yol açtığı sorunların çeşitliliğini ve ciddi etkilerini değerlendirebilmek için, idarî sorumlulukların tatminkâr biçimde yerine getirilmesiyle bağlantılı olan kayıt tutma biçimlerinin uzman tıbbî sorumluklarla karşılaştırılması yeterlidir ve

o zamana kadar yer alan karşılıklı talepler konusunda sergilenen ihtiyatlı mütarekelerde etkili olan önemli bir faktör, bazı meslekî kamplaşmalar arasındaki [farklı] "uygun kayıt tutma" talepleridir.

Kayıtların sürekli bir kontrol ve gözetim sisteminin parçası olarak kullanılabileceği bütün durumları öngörmenin mümkün olmadığı dikkate alınırsa klinik personelin, evrak işinin (daha büyük veya sınırlı) saygınlığı konusundaki duygularını meslek hayatlarındaki diğer becerilerin uygulanması konusundaki tutumlarıyla karşılaştırdığımızda burada, kayıtlarda spesifik durumlardan kaçınacak stratejik tepkilere yöneldiklerini görebiliriz. Kayıtlar tıbbî-idarî hiyerarşide daha üst konumlarda bulunanların ilgilerine uygun biçimde muhtemelen kullanılamasa bile, bu konuda ne önceden bir tespit yapma ne de uyarıda bulunma gereği duyulabilir; ne de bunları yapma eğilimi sergilenebilir. Bu yüzden, herkes tarafından bilinen ve kuşkusuz resmî olarak betimlenen ve açıkça kabul gören pratiklerle çelişen informel pratikler kaçınılmaz olarak vardır. Karakteristik olarak, klinik içinde, bürokratik olarak düzenlenen bütün ortamlarda olduğu gibi, 'kim', 'ne', 'ne zaman' ve 'nerede'yle ilişkili hususi ayrıntılar ekiplerin ve onların içindeki grupların iyi korunan meslekî sırlarıdır. Her meslekî ekibin kendi gündelik meslekî döngüsünü gerçekleştirmesini mümkün kılan ve hiçbiri klinikteki bir başka meslekî ekibi ilgilendirmeyen hususi ayrıntılar vardır. Bu, kuşkusuz, araştırmacının bu hususi ayrıntılarla kendi araştırma hayatının bir gerçeği olarak –örneğin, kaydettiği şeyin ne kadar önemli olduğuna karar verirken– karşılaşması ve yüzleşmesi dışında yeni bir durum değildir; araştırmacının kayıtlarda açıkça yer almayan ancak yine de bilinen ve dikkate alınması gereken materyallere ulaşması gerekir.

Sorunların bir başka kaynağı: toplumsal olarak biçimlendirilen bir üye olarak klinik personel kurum içindeki hayatın gerçeklerini kendi özel kapasiteleri çerçevesinde bilir ve personelin "kliniğin somut açıklamasına sahip olduğu" iddiasının kaynağı

büyük ölçüde bu sosyal sistem içinde yer almaları ve onun içinde işgal ettikleri konumlardır; bu katılımlar ve konumlar personelin, bir ahlâkî yükümlülük meselesi olarak kendi iş koşulları hakkında olumlu düşüncelere sahip olmasını gerektirir. Kişisel raporlarda karşımıza çıkan sürekli ve bilinen ısrarların nedeni bu ahlâkî yükümlülük fikridir: "Araştırmanın, işin niçin aksadığı kesin olarak anlaşılıncaya kadar sürdürülmesi gerekir mi?" diye sorarlar. Bu tutuma özellikle standart raporlaştırma formlarının kullanıldığı yerlerde rastlanır. Araştırmacı, personeli forma uygun biçimde bilgi toplamaya zorladıkça araştırmanın somut olaylara durumlardan ziyade raporlaştırmanın özelliklerinden kaynaklanan bir yapı dayatması riski vardır.

Yakından ilişkili bir problem kaynağı, raporlaştırma formlarının –ne içerirse içersin– hem personelin klinik durumları betimlemekte kullandığı kategorileri sağlaması hem de eşzamanlı ve kaçınılmaz olarak davranışları 'raporlaştırma kuralları'nı etkilemesidir. Bu formlar personelin bir iş yükümlülüğü olarak doğru raporlaştırmanın ne olduğunu tanımlamak için başvurduğu kurallara dayanır. Araştırmacının klinik durumların bir betimlemesini, kesinlikle, formu dolduran personel bunu işin bir kuralı olarak uygulayabildiği ölçüde gerçekleştirebilmesi şaşırtıcı değildir. Ancak şaşırtıcı olmayan, ayrıca araştırmacının sahip olabileceği bilgiler kadar sahip olamayacağı bilgilerin de farkında olduğu, diğer alanlarda araştırmayı düzenleyen koşullara tâbî olmasıdır: Yani iyi bilinen farklılıklar ve bunların iyi bilinen kaynakları karşımıza kurallar ve pratikler konusunda çıkar; bunlar herkesin bildiği ve çözümü oldukça zor farklılıklardır.

Bu türden farklılıklar sadece raporlaştıranlar ve araştırmacılar arasındaki ve sorumluluğun tespit edilebilmesiyle çözülebilecek meseleler olarak anlaşılamaz. Örneğin bir personelin, raporu araştırmacının formlarındaki bilgilere uygun biçimde kaydetmeye çalıştığı ve kesinlikle, raporlaştırma işini ciddiye aldığı için formun gerektirdiği bilgiler ile sağladığı bilgileri uzlaştırmakta zorlandığı bir durumu ele alalım. Örneğin, elinde sabit alternatif

cevaplar, yani "Evet" veya "Hayır" şıkları bulunan, ancak vakayla ilişkili bildiği şeyler nedeniyle bu cevaplardan birinin soruyu çarpıtacağı veya araştırmacının amacını boşa çıkaracağı bir durumu ele alalım. Araştırmayı ciddiye alan raporlaştırıcı, sorular hakkında ek bir not düşmesi gerekip gerekmediğini sorabilir. Fakat ek bir not düştüğünde bu notlar hakkında sorular sorabilir mi? Muhtemelen, araştırmacı gelinceye kadar beklemesi ve bu durumu hatırlatması gerekir mi? Niçin sadece *bu* durumu hatırlatması gerekir? Çoğu vaka ve çoğu yer raporlaştırma formu sayesinde bilindiği için, kendi konumundaki diğerleri gibi ek notlar düştüğünde bu sorunu tamamen gerçektir, çoğu vakada çoğu hususla ilişkili birçok şey söyleyebilir.

Araştırmacı, personelin bu raporlaştırma formunu sadece *öyle bildiği* şeyi raporlaştırmanın aracı olarak görmesini bekler. Nitekim personel, vakanın gerçekliğini "kesinlikle araştırmaya yardımcı olmak istediği" ve bu yüzden "forma sıkıca bağlı kaldığı" için çarpıtabilir. Durumu çarpıttığını bilebilir, bundan dolayı öfkelenebilir veya huzursuz olabilir. Öfkelenmesi ve huzursuzluğunun araştırmacının tarafında da bir karşılığı bulunduğunu kolayca tasavvur edebilir.

Ayrıca, formdaki terimler sabit olsa da bu terimlerin işaret ettikleri somut durumlar kadar, bu somut durumların betimlemeleri olan (formlardaki) terimlerin değerlendirilme biçimleri de oldukça çeşitlilik sergiler. Formdaki terimler ile bunların betimledikleri süregelen durumlar arasındaki ilişki klinik işlemlerdeki istikrara göre değişir. Bu terimler, personelin kavrayışına ve klinik işlemin düzenli özelliklerini kavramsal bir yorumlama şeması olarak nasıl kullandığına da bağlıdır. Kliniğin politikasında, organizasyonunda, personelde veya formların uygulanma prosedüründe kullanılan terimlerde herhangi bir değişim, tek bir cümlesi değişmese bile, raporların anlamlarını değiştirebilir. Küçük prosedür değişikliklerinin bile formun büyük bir kısmını nasıl daha muğlâk kılabileceğini görmek şaşırtıcı değildir.

Klinik personel kendi faaliyetlerini rapor ettiği veya raporlaştırma önceden hazırlanmış formlar kullanılarak gerçekleştirildiği için ortaya çıkan güçlükler, raporlaştırmada kişisel cevapların kariyerler ve kurum açısından yeterince bilinen riskler taşıdığı dikkate alındığında daha kapsamlı bir biçimde ele alınabilir ve aydınlatılabilir. Daha edebi bir dille ifade edilirse, klinik personel ile müşteriler arasındaki ve klinik ile etrafındaki gruplar arasındaki bilgi alışverişi serbest piyasadakilerden daha az sınırlıdır.

Sorunun kritik önemde bir kaynağı: Dosya içeriklerinin istatistiksel kullanımlarına *karşı* sözleşme temelli kullanımları

Bahsedilen sorunlar, (i) raporlaştırma prosedürleri ve sonuçları kadar bunların klinik personeli tarafından kullanımlarının da, kendi yorumlama bağlamları olan betimledikleri klinik etkinliklerin düzenlerinin tamamlayıcı özellikleri olarak alınması gerektiği ve (ii) klinik kayıtların tutulma metotları ve sonuçlarının açıklamalarını sundukları unsurlarla aynı şeylerden oluştukları ve bu unsurlar tarafından yakından düzenlendikleri iddia edildiğinde ortaya çıkmıştır.

Ancak, yukarıdaki sorunları bu bağlamda yorumlamak *mümkün olsa* bile, bu *sorunlarla ilişkili* hiçbir şey yorum gerektirmez. Tartıştığımız sorunların sadece klinik pratiklerin rasyonel *kontrolünde* karşılaşılan yetersizliklerin işareti oldukları öne sürülebilir. Raporlaştırma prosedürleriyle ilişkili olan ve güçlü bir yönetimin çözebileceği *sorunlar*dan söz ettik; kötü kayıtlara katkıda bulunan koşullar idarî önlemlerle ortadan kaldırılabilir veya kayıtların tutulması üzerindeki olumsuz etkiler azaltılabilir.

Ancak bu sorunları kayıtların daha kapsamlı veya daha tutarlı kontroller altında tutulmasıyla ilişkili idarî problemler olarak görmek, kurumsallaşmış pratiklerin bir unsuru olan tıbbî kayıtların kritik önemde ve muhtemelen değiştirilemeyen bir özelliğini gözden kaçırmaya yol açar. Bize göre, yukarda belirtilen sorunlar (ancak listemiz ilişkili bütün sorunları kapsamamaktadır) hastalar ve klinik personel arasındaki ilişkilerin yeniden inşa

edilebilir bir kaydı olan vaka dosyalarının özelliklerini açıklar veya içerir. Klinik kayıtların bu kritik önemde özelliği, yukarda belirtilen sorunların raporlaştırma sistemlerinin müşterek organize bir hizmet girişimi olarak kliniğin sürdürülme koşullarıyla ilişkilendirilmesine ve böylece, "normal yapısal problemler" olarak değerlendirilmesine yol açar. Artık, klinik kayıtların, mevcut biçimleriyle, klinik personel tarafından baştan savma tutulmayıp, aksine *bir tıbbî-hukukî girişim olarak kliniğin faaliyetleriyle ilişkili prosedürler ve sonuçları içerdikleri*ni göstermeye çalışacağız.

İçeriklerini gözden geçirirken, bir vaka dosyası bize iki karşıt veya uzlaştırılamaz biçimden biri veya diğeri temelinde okunabilir göründü. Vaka dosyası bir yandan bir *istatistiksel kayıt* olarak,[70] öte yandan da tıbbî-hukukî bir girişim ile hasta arasındaki bir *tedavi sözleşmesi*nin kaydı olarak okunabilir. 'Sözleşme' terimi konusundaki anlayışımız (Durkheim'ın aklındakinden değil) gündelik kullanımdan bir ölçüde farklı olduğu için burada kısa bir açıklamaya gerek vardır.

Gündelik dilde 'sözleşme' –bağlayıcılığı tarafların somut mutabakatıyla kabul edilen– açık bir yükümlülükler şeması içeren bir belgeye işaret eder. Biz 'sözleşme' terimini, klinik kayıtlardan söz ettiğimiz için, müşteri ve sağlık birimleri arasındaki –birimlerin hizmetlerinin müşteriler için ayrıcalıklı ve elverişli olmasını düzenleyen– normal ilişkilerin *tanım*ına işaret etmek için kullanıyoruz. Sağlık faaliyetlerinin merkezî özelliklerinden biri, kurumun hizmetlerinden yararlananların bizzat toplumsal olarak tanımlanmaları ve kendi tedavi koşullarını bizzat müzakere edebilecek konumda olmamalarıdır.

70 David Harrah'ın bilgi toplama modeli 'istatistiksel' prosedürün anlamını tanımlamak için esas alınmıştır. Bkz. David Harrah, " A Logic of Questions and Answers", *Philosophy of Science*, 28, No. 1 (Ocak, 1961: 40-46). Harrah'ın formülasyonuyla uyumlu olan daha kapsamlı tartışma şu iki eserde bulunabilir: Paul E. Meehl, *Clinical Versus Statistical Prediction* (Minneapolis: University of Minneapolis Press, 1954) ve Paul E. Meehl, "When Shall We Use Our Heads Instead of the Formula?", *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, Vol. 2 (Minneapolis: University of Minneapolis Press, 1958).

Dolayısıyla, sözleşme burada, bir hastanın "kendini doktorun kollarına teslim ettiği" toplumsal olarak kabul gören bir normal ilişkiler akışıdır ve hastadan kendi sağlığı, neye ihtiyacı olduğu veya kendisi için neyin iyi olduğu konusunda genel 'karar ehliyeti'ni askıya alması beklenir. Benzer bir beklenti, *gerekli değişiklikler yapılmak kaydıyla*, adil bir tutukluluğun formüle edilebilmesine kanaatleriyle katkıda bulunması engellenen bir suçlu için söz konusudur. Ehliyetlilikle ilişkili bu sınırlamalara rağmen, ne hastalar ne de suçlular "hak ettikleri muameleyi görme" hakkını yitirirler. Zira bu hak, tarafların gözünde daha büyük bir yükümlülükler şemasına uygun icraat durumlarını içerir. Bu daha büyük yükümlülükler şeması, ilişkili sağlık biriminin işleyişini düzenleyen teknik öğretiler ve pratik meslek ahlâkına uymakla yükümlü otorite konumla bağlantılıdır. Tıbbî ve hukukî birimler, belirli vakalarda kararlar vererek, kendi kamusal 'iyi sağlık' ve 'iyi hukuk' taleplerine meşruluk kazandırırlar. Kliniklerin uygun tıbbî bakım için ehliyetli birimler olduklarını gösterdikleri vazgeçilmez ancak çok da kendine has olmayan bir metot, hastalarla aralarındaki ilişkileri düzenleyen bağlantılı açıklamaları formüle ettikleri prosedürleri içerir.

Sözleşme kavramını kullanış biçimimiz hakkında bazı ek açıklamalara gerek vardır. Gündelik kullanımda bile, sözleşmeyle belirlenen şeyin, söz konusu sözleşmenin varlığının kanıtı olan belgede basitçe doğrudan ifade edilmediği kabul edilir. Ne de söz konusu ilişkiyi düzenlemek için belgede yer alan terimler, nitelemeler ve ifadelere 'otomatik' olarak müracaat edilir. Aksine, ehliyetli bir okuma açısından bakıldığında bunların, uygulamalarla hangi şekillerde ilişkilendirilecekleri yorumlama gerektiren bir durumdur. İyi bilindiği gibi, kültürel açıdan bakıldığında jüri üyeleri çoğu sözleşmenin ehliyetli okuyucularıdır; *onlar* için, sözleşmenin terimlerinin gerçekten kastedilen şeyi ifade etmesi gerekir. Gerçekte, hukukî sözleşmelerin ifade edilme biçiminde bu türden bir okuma hedeflenir.

Bununla beraber, sosyolojik açıdan bakıldığında hukukî söz-

leşmeler sadece bir sözleşme türüdür. Daha kapsamlı bir sözleşme fikri, yani sözleşmenin "normal ilişkileri tanımlama gücü", ehliyetli okumayla ilişkili başka hususların da dikkate alınmasını gerektirir. Bu yüzden, klinik dosyalarda yer alan nitelendirmeler, terimler ve ifadelerin tıbbî-hukukî sorumlulukla ilişkili soruların cevapları olduklarının göstermek için onların nasıl okunabileceklerini göz önünde bulundurmamız gerekir. Bize göre, *klinik dosyaların içerikleri, sözleşmede olması öngörülen ilişkinin klinik personelin ve hastaların onaylanan performanslarına ilişkin beklentilere uygun biçimde betimlenebilme olasılığı göz önünde bulundurularak oluşturulur.*

Bir tıbbî kaydı 'sözleşme' olarak adlandırmakla, bu kaydın (olanlara değil) sadece olması gerekenlere ilişkin önermeler içerdiğini iddia etmiyoruz. Ne de bir tıbbî kaydın [klinik ve hasta arasındaki] bir sözleşme olarak okunmasının, bırakınız ortaya çıkan tek okuma olduğunu, en sık okunma biçimi olduğunu öne sürüyoruz. Klinik kayıtlara oldukça farklı durumlarda ve oldukça farklı ilgilerle müracaat edilir. Ancak kayıtların ortaya çıkabilecek bütün farklı kullanımları ve hizmet ettikleri bütün farklı kullanımlar açısından bakıldığında tıbbî-hukukî sorumlulukla ilişkili hususların (kayıtların sürdürülmesine ve içeriklerinin geçerliliklerine karar vermek için kullanılan prosedürler olduklarında) yaygın yapısal ilgiler[71] olarak belirgin bir önceliğe sahip oldukları görülür.

Dosyalardaki materyalleri sözleşmenin ilgilerine hizmet edenlerden oldukça farklı biçimlerde kullanmak mümkün olsa da *bütün* alternatif kullanımlar sözleşmenin yapısal önceliklerine tâbîdir. Bu yapısal öncelik nedeniyle, alternatif tarzdaki kullanımlar sürekli olarak hatalı ve güvenilir olmayan sonuçlar üretir. Ayrıca, bu yapısal öncelik yüzünden, tıbbî bir kayıt içindeki her yeni bilgi-iddiası sözleşmenin bir yorumu çerçevesinde ifade edi-

71 'Yapısal' ilgiler sözüyle, bir amaç şekillenirken kişisel faktörlerin yönlendirdiği ilgileri değil, aksine, üyenin kendi gerçek koşulları olarak gördüğü organize pratiğin taleplerine ilgisini ifade etmek istiyorum.

lebilir. Gerçekte, sözleşmenin bu kullanım biçiminde dosyanın içerebileceği *her şey* "tam bir kaydın" unsurları olarak alınır ve sabitlenir; böylece biraz sonra betimleyeceğimiz tarzda okunur.

Bir vaka dosyası istatistiksel bir kayıt olarak okunduğunda, içerikleri büyük ölçüde 'yetersiz' olmasına rağmen bu kayıtların yine de niçin ısrarla ve özenle tutulması gerektiği sorusuna yol açar. Öte yandan, dosyadaki dokümanlar potansiyel bir tedavi sözleşmesinin formüle edilmemiş ifadeleri olarak alındığında, yani bir tedavi sözleşmesinin koşulları bu dokümanların yorumlanmasıyla formüle edilebilecek bazı durumlara ilişkin açık bir beklenti içinde şekillendiğinde, içeriklerin nitelik ve nicelik bakımından oldukça dengesiz olduğu durumlarda bile, onların tutulması ısrarının nedeni 'anlaşılmaya' başlanır.

Bize göre, kişinin herhangi bir vaka dosyasını gerçekte içerdiği şeyi öğrenmek amacıyla incelediğinde öne çıkan sürekli bir özellik, dosyalardaki ifadeler ve malûmatların durumsal ve eksik olmalarıdır. Dosyadaki dokümanlar, durumsallıkları içinde, (hakkında konuşulabileceği şeyi zaten tanıdığı için ipuçlarını kavrayabilen) bilinmeyen bir dinleyiciyle konuşmadaki sözlere çok fazla benzer. Bu dokümanları oluşturan sözler şu belirgin özelliklere sahiptir: Okuyucu dosyalardaki ifadelerin anlamlarına, (i) onları kullananların *tipik* biyografileri ve *tipik* amaçları hakkında, (ii) ifadelerin kaydedildiği *tipik* ortamlar ve koşullar hakkında, (iii) dosyaları kaydeden personel ve hasta arasındaki ilişkilerin önceki *tipik* gelişme seyirleri hakkında veya (iv) *dosyaları kaydeden ve okuyan kişiler* arasındaki somut veya potansiyel *tipik* etkileşimler hakkında bir şey bilmeden veya belirli varsayımlarda bulunmadan karar veremez. Bu yüzden, *bir etkileşim düzenini çok daha az sergileyen dosya içeriklerinin doğru bir okumasını yapmak, bu etkileşim düzeni türüne ilişkin bir anlayışı gerektirir.* Fakat bu etkileşim düzeni türüne ilişkin bir anlayış teorik açıklık arayışı içeren değil, aksine, okuyucunun söz konusu etkileşim düzenine pragmatik ilgisine uygun bir anlayıştır.

Ayrıca, kayıtların isimlendirilmiş kullanımları vardır. Bu, şüphesiz, dokümanları mevcut vakaya içkin tıbbî-hukukî katılım perspektifinden okuyan ve onları belirli ölçülerde dönüştüren kişi açısından uygun bir isimlendirmedir. Bu isimlendirme, dokümanları okuyan kişinin konumu ve katılımının tüm öneminin, onun ,(i) bu ifadeleri uygun biçimde değerlendirmesi, (ii) anlaması ve (iii) isabetli bir biçimde kullanmasına bağlı olduğunu gösterir. Ehliyetli okuyucu, hem kendi anlaması ve kullanım biçiminin içinde yer aldığı konuma hem de dokümanlarda karşılaştığı ifadelerin kaydedenlerin içinde yer aldıkları konuma bağlı olduğunu bilir. 'Anlama ihtimali', dokümanları kaydeden ve okuyan kişilerin ortak görevleri konusunda paylaşılan, pratik ve isimlendirilmiş bir anlamaya bağlıdır.

Durumsal ifadeler 'nesnel' ifadelerin, yani işaret ettikleri şeyler hakkında hem kullananların hem de okuyanların geçerli olduğunu varsaydıkları kodlama kurallarına bakılarak (bu kurallara ilişkin daha az veya çok benzer, ancak farklı bir kavrayışın *özellikleri* dikkate alınmadan) karar verilen önermelerin karşısına konulabilir.

Vaka dosyasındaki dokümanların bir başka özelliği daha vardı: *Gerçekte* ne hakkında oldukları söylenebilecek özellikleri sabit değildi ve kullanıldıkları farklı durumlarda aynı anlama sahip olmaları gerekmiyordu. Dokümanların anlamları, hem fiilen hem de amaç bakımından, koşullara göre değişmekteydi. Dokümanlarda ne söylendiğini değerlendirebilmek için kaydedildikleri, yani kesinlikle yazıldıkları koşullara *değil*, aksine, *okuyucunun* bunların uygun *mevcut* kullanımları konusunda karar verdiği *somut koşullara* bakılması gerekir: Dokümanların işaret ettiğimiz buradaki okuyucuları gerçekte klinik personeldir.

Bir istatistiksel kayıt örneği kira ödemeleri kaydıdır. Bir kira ödemesinin kaydı mevcut ilişki durumunun ve bu ilişkinin kurulma biçiminin bir betimlemesidir. Hem mümkün içerikler, hem de geçmiş ilişkilerin 'kaydı'nın nasıl tutulabileceği bir stan-

dart terminoloji ve standart gramer kuralları tarafından düzenlenir. Kaydı okuyanlar arasında yüksek güvenirliğe sahip "standart okuma benzeri bir durum" mümkündür. İlgili bir okuyucu sadece okumakla yetinen birinden üstün konumdadır. Bir kişinin bir kaydı doğru okuduğu iddiasının haklı olup olmadığına, yani ehliyetli bir okuma yaptığı iddiasının geçerliliğine kendisi ve başkaları karar verebilse de böyle bir karar vermek için, okuyucunun belirli özellikleri bir kenara bırakılarak onun söz konusu kayıtla ilişkilerine veya okuma nedenlerine bakılabilir.

Araştırmacıların klinik dosyaların kullanılmasında karşılaştıkları problemleri aktarmak, bu dosyaların ihmal edilebilir miktarda bir kısmının hiçbir uyuşmazlık olmadan istatistiksel olarak okunabileceğini söylemektir. Dosya içeriklerini istatistiksel olarak okumaya çalışan bir araştırmacının not defteri, örneğin verilerdeki 'yetersizlikler'e ilişkin özet açıklamalarla, 'dikkatsizlik'le ilişkili şikâyetlerle dolacaktır.

Bununla beraber, bir klinik personelin dosyaların içeriklerini, bir hukukçu ve tarihçinin kendi dokümanları üzerinde yaptığına benzer biçimde ve uyuşmazlık olmadan okuyabilmesi için, düzenli ve anlaşılabilir bir durum olarak klinik-hasta ilişkilerinin içeriğini sergileyen bir temsil[72] geliştirmesi gerekir. Klinik dosyaların farklı unsurlarını, klinik personel ve hasta arasındaki ilişkiyi betimlemek için değil, aksine, klinik personelin hasta ve klinik arasındaki ilişkiyi (bir pratik ilgi konusu olarak normalleştirme problemi ortaya çıktığı durumlarda ve takdirde) kurumdaki ilişkilerin normal akışı olarak formüle edebilmek için bir araya getirdiği ifadeler oluşturur. Böyle bir durumda, bir dosyanın içeriklerinin betimlemeden ziyade sözleşmenin farklı kullanım biçimlerine hizmet ettiğini söyleriz çünkü bir sözleşme bir ilişkiyi betimlemez ve betimlemekte kullanılmaz. Sözleşme daha

72 Dokümanter temsile ilişkin daha fazla betimleme için, bkz. Karl Mannheim, "On the Interpretation of 'Weltanschauung'", *Essays on the Sociology of Knowlegde*, ed. Paul Kecskemeti (New York: Oxford University Press, 1962) ve elinizdeki kitabın üçüncü bölümü.

ziyade bir ilişkiyi normalleştirmek için kullanılır, yani [taraflar arasındaki] ilişki üzerine bir açıklamada, alışverişlerin *bedelleri* bir ön ve meşru mutabakatın –açık veya zımnî– koşullarını sağlayacak biçimde düzenlenmeye çalışılır.

Bazı klinik çalışanları dosyaların içeriklerini klinik ve hasta arasındaki potansiyel veya önceki ilişkileri bir 'vaka' biçiminde ifade etmek ve böylece çoğu kez klinik personel ve hastalar arasındaki somut veya potansiyel bir ilişkiler akışını meşrulaştırmak amacıyla düzenlerler. Bu yüzden, klinik personel, hangi türden bilgi içerirse içersin, büyük ölçüde bir hukukçunun "özetleyerek yaptığına" benzer biçimde, bir dosyanın içeriklerini klinik faaliyetin meşru bir açıklaması olarak ve birbirleri açısından önemleri çerçevesinde uyuşmazlık yaşamadan okuyarak, ilgili bilgi parçalarından bir "vaka üretir"

Bu perspektiften bakıldığında bir dosyanın içerikleri, unsurlarının ilişkinin sözleşme boyutunun gerektirdiği biçimde alanı formüle edebilecek tarzda kullanıldığı tek özgür alandır. 'Hangi' dokümanların kullanılacağı, 'nasıl' kullanılacakları ve 'hangi anlamlar'ın dosyaların içerikleri olarak kabul edileceği, belirli bir personelin onlara yöneldiğinde kullanabileceği ve ortaya çıkabilecek özel durumlar, amaçlar, ilgiler ve sorulara bağlıdır.

Bilgi toplamak için kullanılan prosedürler, istatistiksel kayıtların aksine, dosyalardaki dokümanların mevcut anlamlarını çok az sınırlar. Gerçekte, dokümanların anlamları bilginin toplandığı somut prosedürlerden ayrıdır ve bu açıdan, dosyalardaki dokümanları ehliyetli okuma biçimleri ve ulaşılan sonuçlar ehliyetli istatistiksel okuma biçimlerinden ve ulaşılan sonuçlardan bağımsızdır. Bir klinik personel dosyaların içeriklerine müracaat etmek için 'iyi bir neden'e sahip olduğunda veya olduğu takdirde, o anki amacı bazı dosya içeriklerini formüle edilen açıklamanın kurucu unsurları kılar. Personel dosyaya müracaat ettiği sırada amaçları değişmesi gerektiğinde bundan rahatsız olmaz, çünkü dosyayı okuyan kişi yeterli olduğuna karar verinceye kadar do-

kümanın kurucu unsurları son şeklini almaz. Bu şekillenmenin ne zaman tamamlanacağıyla ilişkili temeller klinik personelin sorularının cevabını sağlayan koşullar olarak önceden formüle edilmemiştir. Dosya içeriklerinin muhtemel kullanımlarının, başka bir şeye değil, personelin onlara başvururken gelişen ilgilerine bağlı olarak şekilleneceği söylenebilir. Bir kullanıcının bir sözleşme hazırlanmaya başladığında, bırakınız ısrarla hangi dokümanları vurgulayacağını, hangilerini isteyeceğini söylemesi bile büyük ölçüde imkânsızdır. Onun ilgileri, dosya içeriklerinin hizmet etmesi gereken pratik [somut] koşullara uygun nitelikte bilgilere ulaşmasını ve bunları kaydetmesini mümkün kılacak bir metot gerektirir. Öncelikle, dosya içeriklerinin onları okuyan kişiye (farklı dokümanlar "bir araya getirildiğinde" ve onları bizzat okurken gelişen ilgilerine uygun alternatif yorumları araştırırken) ulaşabileceği tüm anlamları sağlaması arzu edilir. Nitekim, muhtemel kullanımının gerçekleştirilebileceği koşullarla karşılaşıldığında bile, dokümanın anlamının tespitini somut durum mümkün kılar. Bu yüzden, bir dosya belgeleri listesi sınırsızdır ve sonsuz çeşitlilik sergileyebilir. Soruların çakışması ve tekrarlanması önemsizdir. Hem çakışan sorular ortaya çıkar hem de dosyayı kullanan kişi neleri ve muhtemelen niçin araması gerektiğini bilinceye kadar bunları (bütün açıklıkları veya eksikliklerıyle) değerlendiremez. Her halükarda, araştırmacı çakışan ve dosyada yer almayan sorular hakkında fiilen karşılaştığı her şeyi fiilen inceleyince kadar bir karar veremez.

Bu iki farklı raporlaştırma sisteminde soruların 'tekrarlanması' ve 'eksikliği'yle ilişkili karşıt özellikler yorum gerektirir. Bir istatistiksel kayıtta amaca bağlı olarak sorular tekrarlanabilir. Ancak, bir banka hesabının mevcut durumunun bir ifadesi onun daha önceki durumu ve sonraki depozitler ve çekilen paralar hakkında kolayca bilgi sağlamaz. Önceki ve mevcut bilgiler uyuşmadığında bu durum kesinlikle bir eksikliğe işaret eder. Bu banka kaydının tamlığı ve uygunluğunu, kişinin onu kullanım biçimiyle bağlantılı ve bir bakışta değerlendirebileceği bir 'anlam ilkesi' belirler.

Bir klinik kayıt bu özelliğe sahip değildir. Sonradan yapılan bir ilk bilgi girişi kaydı ile, bilinen şey artık olayın seyrini değiştirebilecek biçimde etkili olabilir. Geçerliliğine karar verilmeyen bir argümanda bir dosyanın içerikleri birbirini dışlayabilir. İkinci kez kullanılan ifadelerin tekrarlar olup olmadıkları veya sonradan kullanılanların daha öncekileri doğrulayacak anlama sahip olup olmadıkları kesin değildir. Aynısı eksik ifadeler için de geçerlidir. Gerçekte, hem tekrarlanan hem de eksik olan ifadeler sadece, benimsenen bir yorumlama şeması bağlamında görülebilir hâle gelir.

Daha önemlisi, ehliyetli okuyucu hem dosya içeriklerinin birbirlerini tanımlayıcı ve belirleyici bir referans ilişkisi içinde yer aldıklarının hem de dosyada ona ait ancak içinde yer almayan [ifade edilmeyen] unsurların bulunduğunun farkındadır. Hem 'ifade edilmeyen' unsurlar bilinenler ışığında görülebilir hâle gelir hem de benzer şekilde, bilinen kısımlar mantıken henüz kayıt yapılmadan dosyada bulunması gerektiği varsayılan özellikler ışığında yorumlanır.

Dosyadaki dokümanları yorumlamakta kullanılan şema herhangi bir yerden alınabilir. Bu yorumlama şeması, (i) dosyadaki bir bilgi okunurken, (ii) karşılaştığı dokümanları bir vakaya dönüştürürken araştırmacının amacı değiştiğinde, (iii) 'koşullar ışığında' ve (iv) zorunluluklar gerektirdiğinde değişebilir. Bir dokümanın anlamının bu 'düzenleme şeması'yla ilişkisini oluşturan şey örneğin, tamamen, dosyayı okuyan kişinin (i) her somut vakada, (ii) vakadan sonra, (iii) kendi amaçları ışığında, (iv) değişen amaçları ışığında, (v) bulmaya başladığı şey ışığında keşfetmesi, karar vermesi veya ispatlaması zorunlu bir şey olarak kalır. Bir vaka kaydı içinde bir araya getirme çabaları sonucunda dokümanların anlamları değişir. Kişi, bir dokümanın tamamen ne hakkında olabileceğini önceden tasavvur etmek yerine, dosyalarda karşılaşacağı şeyleri görmeyi ve bundan hareketle de dokümanın ne hakkında olduğunu 'anlama'yı, tam olarak keşfetmeyi bekler. Okuyucu karar vermek için dokümanın bir anla-

mıyla bir başka anlamı arasında süreklilik, tutarlılık, iç bütünlük olup olmadığını görmeyi bekler. Okuyucu hiçbir vakada dosya içeriklerinde ne olduğunu, neyin açıklanacağını veya açıklanmayacağını önceden kanıtlamaya veya söylemeye zorlanmaz.[73]

Bir klinik personelin dosyaların içeriklerini herhangi bir uyuşmazlık yaşamadan okumak için (1) kayıtlarda bahsedilen kişileri, (2) kayda katkıda bulunanları, (3) dosyadaki dokümanlara müracaat edildiği anda kliniğin somut organizasyonunu ve kullanılan prosedürleri, (4) diğer kişilerin –hastalar ve klinik personelin– geçmişlerini ve (5) klinik prosedürleri (bir kaydı okuma prosedürleri dâhil, hasta ve klinik çalışanlarıyla ilişkili diğer prosedürleri) bilmesi ve bu bilgileri kullanması beklenir, diğer klinik personelin de bunları bilmesi beklenir ve personel diğer klinik personelin kendisinin de onları bilmesini beklediğini bilir. Personel bu bilgilere, mevcut ilgileri doğrultusunda,

73 Bu türden özelliklere sahip bir raporlaştırma, araştırma ve bilgi toplama sistemini bilinçli olarak tasarlamak mümkündür. Örneğin, araştırmacılar böyle bir sistemi kesinlikle bilinçli olarak kullanabilirler, çünkü hâlihazırda kullandıkları raporlaştırma sistemleri analiz etmeyi amaçladıkları durumların bilgisine ulaşmalarında yardımcı olmayabilir, yani bu raporlaştırmalar onları çalışmalarında karşılaştıkları farklı okumalar ve fikirler hakkında tasavvur edilebilecek her şeyi sınırlandıran bilindik bir yönteme başvurmak zorunda bırakabilir. Çünkü bu türden bir *durumsal* sınıflandırma ve bilgi elde etme sisteminin, araştırmacıların amaçlarına ulaşmaları açısından sağladığı üstünlük, birçok farklı oyun tasarlayabilmelerini mümkün kılmasıdır. Burada-ve-Şimdinin daha sonra nasıl gelişeceğinin bilinememesi kadar sonraki gelişmelerin geçmişi yorumlamak için yeterli olmaması nedeniyle, *durumsal* bir bilgi elde etme ve erişme stratejisi, araştırmacıya, gelişmekte olan bir durum içinde fiilen yer almasından dolayı, ortaya çıkan zorunluluklarla başa çıkabilmek için elindeki dokümanları kullanma fırsatı sağlar.

Araştırmacının üzerinde düşünmek için yararlanabileceği şey, (somut bir organize gözetim ve inceleme sistemi altında çalışan) klinik personelin muhtemel yorumları değil, aksine gerçekte olan şeye ilişkin açıklamalarıdır. Personelin dosyaları kullanım biçimleri psikoterapide uygulanan çoğu metoda tamamen benzer, zira ikisi de meşru klinik hizmetler sunar. –İster içerden isterse de dışarıdan– biri bu prosedürün rasyonel temellerini araştırdığında her iki uygulamada da personelin bu temellere klinikte başvurulan ve toplumsal olarak kabul gören tıbbî-hukukî psikiyatri yapma yollarıyla ulaştığı görülür.

dosyadaki unsurlardan yararlanarak ilişkinin dokümanter bir temsilini elde etmek için başvurur.[74]

Üzerinde araştırma yaptığımız klinik, bir üniversitenin tıp merkeziyle ilişkili bir kurumdu. İstatistiksel bir kayıt, kliniğin kendi meşru bir amacı olarak başvurması gerekliliği nedeniyle, kurumun rutin faaliyetlerinde üst düzey önceliğe sahiptir. Ancak vaka dosyalarının içeriklerinin 'sözleşme niteliği' üniversiteyle, diğer tıbbî uzmanlık alanlarıyla, devlet yönetimiyle, mahkemelerle (ve kurumun etkinliklerini büyük ölçüde öncelikle meşru bir psikiyatrik tedavi biriminin etkinlikleri kılan) farklı kamusal alanlarla ilişkilerin sürdürülmesiyle bağlantılı pratik ve yaygın zorunluluklar nedeniyle [istatistiksel kayıtlar karşısında] rakip bir değer önceliğine sahiptir.

Bu iki uygulama arasında, (hastalar ve araştırmacılar dâhil) ilgili çoğu taraf açısından bunlardan herhangi birini öncelikli kılan hiçbir özel durum yoktur. Bütün meselelerde, sözleşme dosyalarını kullanmayı sürdürmekle ilişkili koşulların, (i) karşılaştırmalı iktisadî faktörler hesaba katılarak ve (ii) kurumu kamusal bir girişim kılarak ve meşrulaştırarak yerine gelmesi gerekir. Diğer ilişkili koşullar zorunlu olarak daha sınırlıdır ve bunlara uydurulmaları gerekir.

Bütün bunlar, (i) sözleşme koşulları önemli ölçüde asıl mesele kılınarak ve (ii) neticede tüm klinik kayıtların araştırmacının ilgilerinden ziyade psikiyatrik ve tıbbî hizmetlerin ilgilerine hizmet etmek için tutuldukları gösterilerek açıklanabilir. Bu görüşe tamamen katılıyoruz. Amacımız esasen, kayıtların durumu ile

74 Burada, "mümkün olan en iyi bilimsel şeyin yapılması"ndan bahsetmediğimizi vurgulamamız gerekir. Örgütsel açıdan ifade edilirse, dokümanter bir temsili şekillendirmek için her türden dosya içerikleri kullanılabilmelidir, hatta kullanılması gerekir. Bu yüzden, bilgi toplamına ve bilgiler bileşimine formel mantık empoze edilmesi anlamsızdır, zira bu şekilde düzenlenen dokümanların içerecekleri ifadeler, kullanıldıkları zamanda yaygın olan ilgi ve yorum ışığında, gerçek anlamlarını keşfetmek için onların kod-çözümlerini yapmayı gerektirir.

tıbbî ve psikiyatrik hizmetlerin araştırmanın ilgileri üzerindeki önceliğinin örgütsel önemi arasındaki ilişkiyi aydınlatmak olsa da bundan ibaret değildir. Psikiyatri kliniklerinde yürütülen araştırmalarda, daima, bu araştırmalar ile bir hizmet kurumu olarak kliniğin karakterinin ve sürdürüldüğü etkinliklerin yapısal olarak birbirlerinden ayrıştıkları ve araştırmaların bu ayrışmalara tâbî olduğu özel mekanizmalar karşımıza çıkar. Bunu söylemek, klinik personelin araştırmaları ciddi ve kararlı bir biçimde gerçekleştirmediklerini iddia etmek değildir.

Yedinci Bölüm

Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniğinde Hastaların Tedavi İçin Seçilme Kriterleri ve Seçilme Pratikleri Üzerine Nicel Araştırmada Metodolojik Uygunluk

Harold Garfinkel & Egon Bittner[75]

Psikiyatri ayakta tedavi kliniklerinde hastaların tedavi için nasıl seçildiklerini betimleyen nicel araştırmaların bulgularına göre, başvuran kişinin klinikte tedavi görme şansı, gerçekte tedaviye ihtiyacı olmasının yanı sıra, başka birçok faktöre bağlıdır. Grace New Haven Hastanesi Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniği'ne başvuranları tedavi için kabul edilenlerle karşılaştıran Schaffer ve Myers[76], başvuran kişinin sosyoekonomik statüsünün hastaların tedavi için seçilmesi kriteriyle ilişkili olduğu sonucuna ulaştı. Hollingshead ve Readlich[77] farklı tedavi birimlerine kabul edilen hastaların sınıfsal bileşimlerini karşılaştırdı ve hastaların tedavi için seçilme şansının orta sınıftan hastalarda oldukça yüksekken alt sınıftan hastalarda oldukça düşük oranlarda kaldığını buldu.

75 Langley Porter Nöropsikiyatri Enstitüsü

76 Leslie Schaffer and Jerome K. Myers, "Psychotherapy and Social Stratification: an Empirical Study of Practices in a Psychiatric Outpatient Clinic", *Psychiatry* 17: 83-93.

77 August B. Hollingshead and Frederick C. Redlich, *Social Class and Mental Illness* (New York: John Wiley & Sons, Inc., 1958).

Rosenthal ve Frank[78] Henry Phipss Psikiyatri Kliniği'yle temas kuran bütün hastaları 'yatan hastalar'la karşılaştırdı ve iki grubun yaş, ırk, eğitim düzeyi, yıllık gelir, tedaviye yönlendirme, tanı kaynakları ve motivasyon bakımından farklılıklar gösterdiğini buldu. Storrow ve Brill[79], U.C.L.A. Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniği'nde bütün hastaları gruplarını en az bir kez tedavi için kabul edilen hastalarla karşılaştırdı. İki hastalar grubu psikonevrozlar, daha kısa süreli hastalıklar, 'meslekî adaptasyonlar'da sınırlı zayıflıklar, hastanın tedavi arzusu, hasta tarafından talep edilen ayrıcalıklar, ikincil kazanç kaynakları, ekonomik statü, din, cinsiyet, yaş, görüşmecinin reaksiyonu, terapistin tedavi edilebilirlik değerlendirmesi ve hastanın baştan savılması gibi değişkenler bakımından farklılıklar sergilemekteydi. Onlar iki hasta grubu arasında ayrımcılık yapıldığında veya nadiren yapıldığında sergilenen tutumlara ilişkin kapsamlı bir 'değişkenler' listesi rapor ettiler. Weiss ve Schaie[80], Malcolm Bliss Psikiyatri Kliniği'ndeki değerlendirme ve tedavi gerçekleştikten sonra klinikle işlemleri tamamlanan tüm hastalar grubunu daha fazla değerlendirme veya tedavi için programa kabul edilmeyen tüm hasta gruplarıyla karşılaştırdı. Bu iki hastalar grubu arasında cinsiyet, medeni durum, yönlendiren kaynak ve tanı bakımından farklılıklar olduğunu buldular. Yaş, din, doğum yeri, ebeveynlerin doğum yeri, meslek, bir psikiyatri hastanesine daha önceki kabul tarihi, ilk uzman görüşmecinin statüsü, terapi süresi, görüşmecilerin veya terapistlerin miktarı bakımından iki hastalar

78 David Rosenthal and Jerome D. Frank, "The Fate of Psychiatric Clinic Outpatients Assigned to Psychotherapy", *The Journal of Nervous and Mental Diseases* 127, October 1958: 330-343.

79 Hugh A. Storrow and Norman Q. Brill, "A Study of Psychotherapeutic Outcome: Some Characteristics of Successfully and Unsuccessfully Treated Patients". Bu makale Şubat 1959'da Kaliforniya Tıp Birliği'nin San Francisco'da düzenlediği toplantılarından birinde sunulmuştur.

80 James M. A. Weiss and K. Warner Schaie, "Factors in Patients' Failure in to Return to Clinic", *Diseases of the Nervous System* 19, October 1958: 429-430.

grubu arasında hiçbir fark bulamadılar. Katz ve Solomon[81], Yale Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği'nde "giriş görüşmesinden sonra kuruma kabul edilen" ve "ilk muayeneden sonra gönderilen", "birden fazla beşten az terapi uygulanan" ve "beş veya daha fazla terapi uygulanan" üç hastalar grubunu karşılaştırdılar. Yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, önceki psikoterapi, yönlendiren kaynak, terapistin hastaya karşı tutumu, hastaların tedaviye ilgileri ve tedavi beklentileri bakımından klinikle farklı uzunluklarda temasların varlığını rapor ettiler.

Önceki araştırmalarla[82] bir karşılaştırma, empirik bir olgu olarak, tedavi için seçilme sürecine ilişkin betimlemelerde varsayılan bazı kategorik fikirleri sergilememizi mümkün kılar. Bu fikirler tedavi için seçilme probleminin kurucu unsurlarıdır. Kurucu unsurlar olmaları nedeniyle, bu problemi uygun biçimde formüle etmek için her birine değinilmesi gerekir. Daha kolay sergileyebilmek için, bu kurucu fikirleri basitçe, tedavi için seçilme probleminin 'parametreler'i olarak nitelendireceğiz.[83] Bunla-

81 Jay Katz and Rebecca A. Solomon, "The Patient and His Experience in an Outpatient Clinic" *A.M.A. Archives of Neurology and Psychiatry* 80, Temmuz 1958: 86-92.

82 Tablo 1'de daha önce gerçekleştirilen 23 araştırmayı sıraladık ve analiz ettik. Bu listeye öncelikle sadece esasen hastaların tedavi için seçilmesine yönelik nicel araştırmaları dâhil ettik.

83 Parametre terimini kullanmamızın nedeni, temel bir fikre, tam betimlemenin koşullarını tanımlayan bazı fikirlere odaklanmayı sağlamasıdır. Örneğin, fizik teorisinin kuralları içinde, kurucu 'genelde ses' kavramı kendi kurucu unsurları genlik, frekans ve tınısı temelinde tanımlanır. Bu parametrelerden her birinin genel durumun bir örneği açıkça kavranabildiğinde belirlenmesi gerekir. Bu yüzden, belirli bir genlik ve tınıya sahip olan fakat frekans içermeyen bir sesten söz etmek mantıken anlamsızdır. Bununla beraber, genlik ve tınısı bilinmesine ve *bir* frekansa sahip olmasına rağmen, frekansının bilinmediği bir sesten söz etmek mümkündür. Üç parametre de zorunlu olarak ve açıkça biri veya diğerine referansta bulunulsa bile, 'bir ses'ten söz etmeyi amaçlar. Kişi ilgi-konusu olarak sadece genliği ele alabilse de bu parametrenin açıkça kavranması diğer parametrelere referansı gerektirecek ve bir tam betimleme için üçünün de açıkça belirlenmesi gerekecektir. Bize göre genlik, frekans ve tınının 'genel ses' kavramının fiziksel araştırma kuralları içindeki parametreleri olmaları ve araştırmacının bir ses

rı "sıraya koyma", "seçme işlemleri", "ilk kez başvuranlar grubu", "sonraki tedavi basamaklarındaki hasta gruplarının bileşimleri" ve "seçme işlemleri ile kliniğin hasta yükü arasındaki ilişkiyi açıklayan teori" biçiminde kategorilere ayırdık.

Hem bu parametrelerin araştırmalarda farklı biçimlerde ele alındığını hem de her araştırmada en azından birinin dikkate ele alınmadığını gördük. Araştırmalarda gösterilen özene rağmen, tedavi için seçilme kriterleri hakkında şimdiye kadar neyin gerçekte bilindiğine karar vermenin imkânsız olduğu sonucuna ulaştık. Ne de araştırmacının, yayınlanan sonuçlardan hareketle, (*varsayım gereği, en başında, betimlenen temel toplumsal yapıların bilgisini varsaymasını* gerektiren mantıklı uzun çıkarım zincirleri dışında) hastaların belirtilen temellerde seçilip seçilmediğine karar vermesinin mümkün olduğunu bulduk.

Bu parametreler nelerdir? Nasıl kesinlikle geçerli oldukları varsayılır? Bu araştırmalarda nasıl ele alınmışlardır?

1. '*Sıraya koyma*'. Hastaların tedavi için seçilmeleri üzerine araştırmaları biçimlendiren ilk temel fikir, özellikleri karşılaştırılan hasta gruplarının tedavi için seçilme sürecinde iki veya daha fazla izleyen basamak içinde sıraya konduklarıdır. Bu araştırmaların hepsinde bir hastalar grubu (her grubun bir önceki basamaktakiyle ilişkili olduğu) izleyen tedavi basamaklarındaki bir hastalar grubu olarak görülür.

Bu parametre zorunlu olarak rapor edilen araştırmalarla ilişkilidir zira her bir araştırma, hem karşılaştırılan hasta grupları arasındaki olası ayrımcılığın nedenleri olarak görülen özellikleri incelemeyi amaçlar hem de her bir araştırmada karşılaştırılan

örneğinin uygun betimlemesini yapmasını sağlamaları gibi, "sıraya koyma", "seçme işlemleri", "ilk başvuranlar", "sonraki tedavi basamaklarındaki hasta gruplarının bileşimleri" ve "seçme işlemi ile kliniğin hasta yükü arasındaki ilişkiyi araştıran bir teori" bir sosyolojik araştırma programında yer alan 'tedavi için seçilme problemi'nin parametreleridir ve araştırmacının somut bir örneği ve böylece uygun betimleme koşullarını tanımlamasına hizmet eder.

hasta gruplarından biri açıkça önceki basamaktaki grup ile tedavi için seçilme işlemlerinin sonucu olarak ilişkilidir.[84]

2. '*Seçme işlemleri*'. Kurucu seçilme işlemleri fikri, bir sonraki basamaktaki hastalar grubu bu işlemleri şekillendiren süreçler açısından değerlendirildiğinde kendini gösterir. Bu parametre ilk kez başvuranlar üzerinde etkili olan izleyen basamaklardaki işlemleri içerir. Sonraki basamaktaki hasta grupları, tanım gereği, önceki basamaktaki hasta gruplarının dönüştürüldüğü bazı işlemlerin ürünüdür. İlk kez başvuranlar grubunun sonraki basamaktaki gruplara dönüştürüldüğü işlem tespit edilemediğinde bile, bu problemin gerekli koşul olduğunun kabul edilmesi daha fazlasını araştırmak için gerekli şeyleri ifade etmeyi en azından mümkün kılar.[85] Weiss ve Schaie[86], makalelerinin sonuç kısmında aşağıdaki sözlerinde bu hususu şöyle ifade ederler.

İzlenimimize göre, bu farklılıklar başarısız öngörü oran-

84 Weiss ve Schaie'nin araştırması bir kenara bırakılırsa, hasta grupları ile onların tedavi için seçilmeleriyle bağlantılı işlemler arasında ve somut klinik tedavinin izleyen somut basamaklarındaki prosedürler arasında benzer bir zamansal düzen vardır. Weiss ve Schaie, programlanan hizmetleri tamamlayan hastaları tamamlamayanlarla karşılaştırdıkları için, somut klinik prosedürün izleyen somut basamaklarına referansta bulunmasalar da müteakip basamaklardaki hasta grupları fikrini muhafaza ettiler.

85 Kuşkusuz, tedavi için seçilme kriterlerini farklı basamaklardaki seçme işlemlerinin zamansal sıraları dikkate alınmadan değerlendirmek mümkün olsa da bu değerlendirme, araştırmacının, ayırt edici kriterlerin sonraki tedavi basamaklarındaki hasta gruplarının üretilmesiyle ilişkili olup olmadıkları veya ilişkililerse aralarında nasıl bir ilişki bulunduğu konusunda daha fazla bir şey söylemesine yardımcı olmaz. Örneğin, bkz. Rubenstein and Lorr (1956). Sözgelimi, sonraki tedavi basamağındaki bir hasta grubunun yaş dağılımı ile önceki basamaktakilerin yaş dağılım arasında bir farklılık gözlenemediğinde bu sonuç, araştırmacının kendi bulguları hakkında tam olarak konuşmasına yardımcı olmayacaktır. Dolayısıyla, bu farklılığın gözlenmemesi araştırmacının tedavi için seçilme işlemlerinin yaştan bağımsız olarak işleyip işlemediğini sorması anlamına geldiği için, bu bulgunun izleyen basamakların farklı koşulları içinde konumlandırılması gerekir. Bu problemi makalemizde daha sonra farklı basamaklarda ayakta tedavi gören hastaların karşılaştırılmasıyla bağlantı içinde tartışacağız.

86 Weiss ve Schaie, a.g.e., s. 430.

larında belirli ölçüde etkili olan, 'hastaların tedavi için kabul edilmemesiyle' ilişki içinde istatistiksel olarak anlamlıdır... Bununla birlikte, bu çapraz tablo araştırması tipi "terapiyi bırakma..."nın dinamikleri hakkında bir fikir vermez..

Diğer araştırmaların çoğunda 'tedavi için seçilme işlemleri' belirli varsayımlar ve klinik yorumlar karışımı içinde anlaşılmaya çalışılmıştır.

3. "*İlk Kez Başvuranlar Grubu*" "Tedavi için ilk kez başvuranlar" parametresine gerek duyulmasının nedeni, izleyen basamaklarda hastaların tedavi için nasıl seçildiklerini araştıran bir programın "ilk kez başvuranlar grubu"na referansta bulunmayı gerektirmesidir. Böyle bir referans durumunda, klinikte hastaların tedavi için nasıl seçildiklerini ve başvurulan kriterleri araştırmak için hangi türden "ilk kez başvuranlar grubu"nun en uygun olduğu sorulabilir.

Tedavi için seçilme kriterlerine uygunluğu değerlendirilmeye çalışılan ilk kez başvuranlar fikrini yaş, cinsiyet vb. nitelikler temelinde sınırlandırmak mümkün değildir. İlk kez başvuranlar grubuna hangi özelliklerin atfedildiğini bir kenara bırakırsak, zorunlu olarak, onların seçilmelerinin haklılığının esas alınması gerekir. Seçilmenin haklılığına bu referans kliniğin kendi hizmetleri konusunda –memurların kesinlikle dikkate almadıkları– taleplerle karşılaştığı bütün durumlarda, örneğin kişiler neye benzediğini görmek için hipnoz veya LSD talep ettiklerinde gözlenebilir. Bunların meşruluğu ilk kez başvuranların talep ettikleri klinik hizmetlerin niteliğine bağlıdır. Bu *nedenle*, her vakada tedavi için seçilmeyi, en azından zımnen, tıbbî-hukukî faktörlerin yönlendirdiği etkinlikler şekillendirir. Tedavi için seçilme kriterlerinin, sadece klinik personelin bakış açısından değil, hastaların gözünde de kliniğin tâbî olduğu tıbbî-hukukî zorunluluklar temelinde meşrulaştırılabilmesi gerekir. Hastaların ve klinik personelin bakış açısından, hastalar sadece 'cinsiyet', 'yaş', 'sosyoekonomik statü', 'motivasyon' veya 'tanı' temellerinde ka-

bul edilmez veya geri çevrilmez –yani 'seçilmezler'. Başvuranlar 'haklı gerekçeler' olarak görülen temellerde kabul edilir veya geri çevrilirler.

Kişinin bakış açısından, ilk kez başvuranların "belirli bazı nitelikler temelinde dağıldıklarını" söylemenin yeterli olmaması gibi, araştırmacının bakış açısından bu da yeterli değildir. Aksine, ilk kez başvuranlar grubu belirli bazı nitelikler temelinde dağılmış –kliniğin seçimin sonucunu kendi işlemlerinin onaylanmasını sağlamak için meşrulaştırmasıyla bağlantılı– bir hastalar dilimidir. Klinikte tedavi için seçilmeye uygun olan "ilk kez başvuranlar"ın tıbbî-hukukî düzen tarafından yönlendirildiği ve bu nedenle ve zorunlu olarak *meşru ilk kez başvuranlar grubu* oldukları düşünülür.

Ancak bu düşünce tedaviye uygun 'ilk kez başvuranlar grubu' hakkında nasıl karar verildiği problemine dayanmaz. İlk kez başvuranların daha isabetli bir biçimde 'tedavi için seçilebilir' hastalar grubu mu yoksa 'tedavi için başvuranlar' grubu mu olarak alınması gerektiği konusunda bir seçilme süreci hâlâ devam etmektedir. Tıbbî-hukukî sorumluluk öğretisine göre, toplumdaki bütün bireyler potansiyel olarak tedavi için seçilebilir kişilerdir. Epidemiyolojik araştırmalarda tipik olarak 'tedavi için seçilebilir gruplar' belirlenmeye çalışılmıştır. Bununla beraber, 'tedavi için seçilebilir bir grup' klinikte işlerlikte olan tedavi için seçilmeyle ilişkili süreçleri araştırmaya uygun bir 'ilk kez başvuranlar grubu' olmayabilir. Çünkü hem 'tedavi için seçilebilir' hem de 'tedaviye ihtiyacı olan' kişilerin belirli ölçüde psikiyatri servislerinin dikkatini çekebilmesi gerekir. Teorisyenin, 'tedaviye ihtiyacı olan grup' ile 'tedavi için kabul edilen grub'un aynı oldukları kabulünden kaçınmak için bu ayrımı yapabilmesi gerekir. Clausen, Yarrow *vd.*nin ünlü araştırması[87] ilişkili tedavi 'basamakları'nı ortaya çıkarmıştır. Bu 'basamaklar' ilk kez başvuranlar grubundan 'tedavi için seçilebilir hastalar'ın üretildiği bir dizi işlem içe-

87 J. A. Clausen and M. R. Yarrow (eds.), "The Impact of Mental Illness on the Family", *The Journal of Social Issues* 11, 1955: 3-64.

rir. Bu yüzden, Hollingshead ve Redlich'in belirttiği gibi,[88] bir toplumun nüfusuyla bir kliniğin nüfusunu karşılaştırdığımızda kliniğe kabul edilen kişiler ile potansiyel olarak tedavi hakkını kullanabilecek kişilerin aynı olmadıklarını öğreniriz.

Bunu, bir kliniğin işlemleri sonucunda üretilen bir hasta grubunu klinikle daha önceden temas içinde olmuş bir başka hasta grubuyla karşılaştırdığımızda görebiliriz. Klinikle önceden temas içinde olmuş hastalar grubu, zaten klinik hizmetler için piyasaya girdikleri için, değişen bir 'tedavi için seçilebilir hastalar grubu'nu içerecektir. Daha basit bir ifadeyle, onlar bir 'ilk kez başvuranlar grubu'dur.

Tedavi için seçilme sürecinde klinikle bir şekilde temas kuran bir grup bu türden bir gruptur. Ancak klinik işlemlerin başvuranların seçilmesi üzerindeki etkisi araştırılmak istendiğinde ilk kez başvuranlara bakılır, zira sonraki basamaklarda tedavi talep edenlerin sayısı toplandığında klinik işlemlerin ilk kez başvuranlar üzerindeki etkilerini anlamak zorlaşacaktır. Nitekim örneğin, U.C.L.A. Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniği deneyindeki bütün araştırmaların % 67'si telefonla gerçekleştirildi. Telefonla konuşulanların yaklaşık üçte biri kliniğe ilk başvuru için kesinlikle uygun değildi. İlk kez başvuranlar grubunun bu rakamlar dikkate alınmadan açıklanması tüm hastalar grubunun neredeyse yarısının (% 48'inin) azalması anlamına gelmekteydi.

Schaffer ve Myers'in araştırmalarında[89] yaptıkları gibi, bir tedavi için seçilme araştırmasından, (a) sadece müracaat için yönlendirilen, (b) psikiyatrik sendromları olmadıkları düşünülen, (c) hastaneye yatmaları gerektiği düşünülen, (d) yönlendirilmelerine rağmen kliniğe gelmeyen ve (e) "yetersiz elemenin ardından" özel tedavi uygulanması gerektiği keşfedilen hastalar

88 Ayrıca bkz. Futterman *et al.*, 1947; Schaffer and Myers, 1954; Brill and Storrow, 1959 (yayınlanmamış çalışma); bu araştırmaları Tablo 1'de analiz ettik.

89 Schaffer and Myers, a.g.e., s. 86.

elendiğinde, zaten seçilme prosedürlerinin etkili olduğu bir 'ilk kez başvuranlar grubu' elde edilir. Schaffer ve Myers'in sonuçları değerlendirirken karşılaştıkları güçlükler, ilk kez başvuranlar grubunun ölçülebilir olduğunu düşündüğümüz kısmı ile ilk kez başvuranlar grubu olarak kullanılan kısmının cinsiyet, yaş, sınıfsal bileşimleri vb. bakımlardan nasıl karşılaştırılabileceği sorulduğunda görülür. Hastaların tedavi için seçilme işlemini Schaffer ve Myers'in işaret ettiği kriterlere sadece bu iki hastalar grubu özdeş olduğunda bağlayabiliriz. İki grup özdeş değilse bu hikâyeyle yaş, cinsiyet, sosyal sınıf veya bir başka değişkenin ilişkili olduğu sonucuna ulaşmak zorunda kalırız. Ancak önceden yapılan bütün araştırmalardan biri dışında,[90] ilk kez başvuranlar konusunda benzer çekinceler vardır.

Tedavi için seçilme probleminin çerçevesi yeterince şekillendirildiğinde ilk kez başvuranların tedavi talep etmekte haklı hastalar olması gerektiği sonucuna ulaşabiliriz. *Aksi takdirde, daha önceden nasıl seçildiği bilinmeyen bir karşılaştırma grubunun kullanılması, klinikte geçerli tedavi için seçme işlemlerinin bu seçilme prosedürlerinin betimlenmesiyle karıştırılmasına yol açar.*[91]

90 Bu eleştirinin geçerli olmadığı önceki bir araştırma 1953'te Auld ve Eron tarafından gerçekleştirilmiştir: Burada araştırma problemi bilhassa Rorschach testi uygulanan bir ilk kez başvuranlar grubunu gerektirmiştir.

91 İlk kez başvuranların karşılaşıldıkları ilk noktada doğru tanımlandıkları iddiamızı doğrulamak için yoruma gerek vardır. Bu yorum krimonoloğun göreviyle karşılaştırarak gerçekleştirilebilir.

Dr. Richard J. Hill gerçek suç miktarını (veya gerçek suçluların sayısını) hesaplamak için karar vermesi gereken krimonoloğun durumu *ile* tedavi için ilk kez başvuranların büyüklüğünü hesaplamak için uygun noktayı tanımlama girişimlerimiz arasında benzerlik olup olmadığını araştırdı. Krimonoloğun problemi şöyle görünecektir: teşhis, yakalama, raporlaştırma ve bulguları sunma etkinlikleri ile hesaplanan olgulardaki değişimlerin iç içe geçtiği düşünülürse gerçek suç miktarının nasıl hesaplanması gerekir? (Örneğin, polis sayısında artış veya yasalarda yapılan bir değişiklik suç oranlarında değişikliklere yol açabilir.) Bir krimonolog Thorstein Sellin'in, "krimonolog yakalama, tutuklama ve duruşma sürecinde ilerledikçe, ulaştığı açıklamalarda gerçek suçun parametrelerini hesaplayacak bir temele daha az yer tanıyacak ve böylece, pratik bir çözüm olarak daha ziyade "polis

tarafından bilinen suçlar"a müracaat edecektir. "İlk kez başvuranların hesaplanması gerektiğinde bu türden bir ilke kullanılmayacak mı ve benzer metodolojik nedenlerle nasıl şekillendirilecektir?", yani "bütün bu araştırmalarda bu konuda yetkili olan klinik personel tedavi hakkında bir incelemeye gerek olup olmadığına nasıl karar verecektir?"

Bize göre, gerçekte, iki vaka türü arasında büyük benzerlikler olmasına rağmen, bu benzerlik önceki argümanda ortaya konulandan farklı temellere dayanır. Bu fark esasen 'gerçek suç miktarı' ve 'kliniğe gerçek talep' kavramlarına yüklenen anlamlardan kaynaklanır. Argümanımız şöyledir:

Polisin etkinlikleri perspektifinden bakıldığında, kültürel olarak tanımlanan bir suç-üreten grubun işlediği kültürel olarak tanımlanan bir "gerçek suç miktarı" vardır. Polis gerçek suç miktarı, suç işleme eğilimi, suça katkıda bulunanlar gibi özelliklerin yerine "polisin bildiği suçlar"ı veya temsillerini geçirir. Benzer şekilde, *klinik personel açısından bakıldığında*, kültürel olarak tanımlanan bir "klinik hizmetlere gerçek talep" vardır. Klinik personel hastaların [gerçek] özelliklerinin yerine somut araştırmalardan elde edilen verileri veya onların temsillerini geçirir. Her iki durum da –polis için kültürel olarak tanımlanan "suç miktarı" ve klinik personel için kültürel olarak tanımlanan "klinik hizmetlere gerçek talep"– sadece özel bir anlamda mevcuttur: sosyolojik olarak ifade edilirse, kültürel nesneler "var olduklarının" söylenebilecekleri yerlerde "var olurlar": *onların mevcudiyetleri sadece ve tamamen, yakalama ve sosyal sapmayla ilişkili organize toplumsal önlemlerin uygulanabilmesine bağlıdır.*

Polisin kullandığı modeller ve metotlar açısından bakıldığında, 'gerçek suç' suçu önleme girişimlerinden bağımsız bir anlama sahiptir. Krimonolog benzer bir modeli kullandığında gerçek suçu betimleme çabası Sellin'in kuralıyla çözülmek istenen metodolojik güçlüklerle karşılaşır. Bununla beraber, gerçek suçlar suçu önleme çerçevesinde ve Florian Znaniecki'nin *Toplumsal Eylemler*'de önerdiği bir prosedüre göre tanımlandığında, metodolojik güçlüklerin organize toplumsal etkinliklerin (kültürel olarak tanımlanan gerçek suçların ortaya çıkarıldığı, betimlendiği ve rapor edildiği) temel özellikleriyle ilişkili oldukları görülür. Başlı başına nesnel veriler olarak bu 'metodolojik güçlükler' gerçek suçların polisin (ve müşterilerin) kültürel olarak tanımlanan bir ortamdaki nesneler olarak aldığı somut önlemleri içerir.

Kliniğe ilk kez başvuranlar dilimini betimleme girişimleri yukarıdaki süreçlerle kesin paralellikler sergiler. Araştırmacı "gerçek ilk kez başvuranlar"ı hesaplamak için klinik personelin benimsediği "ilk kez başvuranlar modeli"ni kullandığında metodolojik güçlüklerle karşılaşır. Gerçek suç konusunda yapıldığı üzere, personel, kliniğe gerçek talebi, psikiyatrik hastalığın gerçek oluşumunun toplumsal ve meslekî olarak tanımlanması ve tedavisinden bağımsız bir biçimde yorumlar. Bu pratik açısından bakıldığında örneğin 'tıbbî hizmet' kahramanca sunulan bir hizmet olarak görülür.

4. "*Sonraki tedavi basamaklarındaki hasta gruplarının bileşimleri*". Bu parametreye göre, ortaya çıkan bütün hasta dilimlerinin sonuçta iki alt-gruptan oluşmasını gerekir: (a) klinikte bulunan, "yatan hastalar" ve (b) onları tamamlayıcı bir grup olarak 'ayakta tedavi gören hastalar'. Bu ikisinin toplamı önceki bütün hastalar dilimini verir. Bu parametre, araştırmacıyı tedavi için seçilmede başvurulan kriterleri belirlemeye çalışırken, karşılaştırması gereken grupları nasıl seçeceğini dikte eder. Seçilme problemi açısından bakıldığında, "kesinlikle uygun hasta grupları" bu sürecin her basamağındaki "yatan" ve "ayakta tedavi gören" hastalardır.

Weiss ve Schaie'nin ve Kadushin'in araştırmaları ve 'tedavi

Bu benzerlikler genişletilebilir. Hem polis hem klinik personel bu vakaların oluşumunu belirleme tekeline sahip olduğunu kendi mesleğine özgü tarzda iddia eder, uygular ve bu konuda meşru denetim yetkisine sahip olduğunu savunur.

Bu yüzden, 'kliniğe gerçek talep', teşhis ve tedavi konusunda toplumsal olarak organize edilen ve düzenlenen önlemler temelinde belirlendiğinde klinik hizmetlere talep başka türlü bastırılan bir özelliğe sahiptir, klinik personelin "kendi hizmetlerinin talep edildiği"ne yönelik iddialarını içerir. Bu yüzden, ilk kez başvuranları hesaplarken karşılaşılan metodolojik güçlükler (i) "kültürel olarak tanımlanan bir gerçek talebin" bilinen özelliklerini ve (ii) klinik personelin ve müşterilerin kültürel olarak tanımlanan ortamlarda bir nesne olarak ele aldıkları temel özellikleri içerir.

Gerçek suçun ve kliniğe gerçek talebin betimlenmesiyle ilişkili durumlarda, araştırmacının çözümü, bir 'suçlu' veya bir 'hasta' örneğinin nasıl toplumsal olarak kabul edildiğini, yani prosedürler temelinde ifade edilirse, toplumda güçlü olanların onun mevcudiyetini kendi toplumsal değerlendirmeleri aracılığıyla nasıl kavradıklarını veya tespit ettiklerini tam olarak betimlemeyi gerektirir. Bu yüzden, elinizdeki makalede ısrarla, tedavi için seçim problemine odaklanan araştırmacının, zorunlu olarak, öncelikle ilk kez başvuranlar dilimine bakması ve kurumun toplumsal açıdan güçlü sağlık birimleri ve çalışanları olarak klinik personelin kendi hizmetleri konusunda iddiada bulunduklarını vurgulaması gerekir. U.C.L.A. Kliniği'nde "gerçek talebi ifade eden" durumların büyük bir yüzdesini telefon konuşmaları, mektuplar ve "ön sırada bekleyenler"den "içeriye alınanlar" oluşturmaktaydı. Aynı durumun diğer klinikler için de geçerli olması gerekir. Kuşkusuz, bunu söylemek, gerçek talebin 'iletilebileceği' başka kanallar bulunmadığını değil, uygun bir betimlemenin onları da dikkate almayı gerektirdiğini söylemektir.

için seçilebilir'/'yatan' hastalar karşılaştırmaları[92] bir kenara bırakılırsa, önceki araştırmalarda ya 'yatan hastalar' grubu sonraki bir basamaktaki 'yatan hastalar'la ya da bir 'ayakta tedavi gören hastalar' grubu sonraki bir basamaktaki 'ayakta tedavi gören hastalar' grubuyla karşılaştırılmıştır. Bu muhakeme tarzı sonraki basamaktaki 'yatan hastalar' grubu ile önceki basamaktakiler farklı özeliklere sahip olduklarında, tedavi için seçilmede iki hastalar grubunu birbirinden ayıran özelliklerin etkili olduğunu gösterir.

İzleyen basamaklardaki hasta gruplarının tedavi için seçilmelerinde etkili olan faktörler esas alındığında hem 'yatan-yatan' hem de 'ayakta-ayakta' karşılaştırmaları bir araştırma prosedürü olarak yanlıştır. Niçin?

Farklı tedavi basamaklarında 'yatan hastalar'ın karşılaştırılması

Farklı tedavi basamaklarında 'yatan hastalar'ın karşılaştırıldığı araştırmalar incelendiğinde, (a) bir 'yatan-yatan' karşılaştırması yapılırken, burada amacın aslında 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastaları karşılaştırmak olduğu, neticede de somut bulgularla amaçlanan sonuçların örtüşmediği görülecektir. Ayrıca, (b) kullanılan kriterler ile yatakta tedavi gören hastalar arasında bir korelasyon olup olmadığını değerlendirmek için alışıldık korelasyonlar, örneğin ki-kare[93] kullanıldığında sadece ulaşılmak istenen bulguların isabetli olduğu görülecektir.

Bunlardan ilkini ele alabiliriz. Farklı tedavi basamaklarındaki 'yatan hastalar'ın karşılaştırılmasında başvurulan temel mantık ve metot 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastaları karşılaştırmayı gerektirir. Bu iddianın kanıtı, ilk kez başvuranlar diliminin iki hastalar grubunu da içermesini gerektirdiğidir: (1) önceki tedavi basamağındaki 'yatan hastalar' sonraki basamaktaki 'yatan hastalar' olacak ve (2) önceki basamaktaki 'yatan hastalar', özellikleri

92 Bunları yukarda ele aldık ve eleştirdik.

93 Argümanımızın genel korelasyon istatistiği açısından geçerli olduğunu gösteren Dr. Richard J. Jill'e teşekkür borçluyuz.

dikkate alınarak gerekli işlemler yapıldığında sonraki basamaktaki 'ayakta tedavi gören hastalar'a dönüşeceklerdir. Sadece izleyen basamaklardaki 'yatan hastalar'ın karşılaştırılması ilk kez başvuranların zamanla elenmelerinde etkili olan kriterleri belirlemeyi zorlaştıracaktır. Zorunlu olarak, ilk kez başvuranların zamanla elenmeleri süreciyle ilgilendiğimiz için, tedavi için seçilme kriterlerinin herhangi bir 'nokta'da tedavi için kabul edilenleri bu noktadan itibaren elenenlerden ayırt etmemizi sağlaması gerekir. Bu yüzden, bu basamakların ayırt edilemediği durumlarda bile, en azından belirli bir basamakta tedavi için başvurulan seçilme koşulları anlaşılmaya çalışılır ve herhangi bir basamakla ilişkili bu karşılaştırma zorunlu olarak, "yatan hastalar"ın sayısını "ayakta tedavi gören hastalar"ın sayısıyla karşılaştırmayı gerektirir.

İkincisini ele alabiliriz. Sonraki bir basamaktaki hem "yatan" hem de "ayakta tedavi gören" hastalar önceki basamaktaki hasta gruplarının kurucu elemanları oldukları için, herhangi bir basamaktaki 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastalar bu elemanların bileşimlerinin parçalarıdır. Araştırmacı, tedavi için seçilmede hangi kriterlerin etkili olduklarını belirleyebilmek için ki-kareye başvurduğunda önceki basamaktaki hastaların büyük bir kısmıyla karşılaştırmaktan uzak durmak için, "yatan hasta sayısı"nı sonraki bir basamaktaki "yatan hasta sayısı"yla karşılaştırmaya dikkat etmesi gerekir. Ayrıca, önceki ve sonraki basamaklardaki hasta gruplarını bağımsız dağılımlar olarak ele almak için ki-karenin doğru kullanımıyla ilişkili bir koşulun yerine gelmesi gerekir, zira tek-basamaklı-bir işlemde ilk kez başvuranlar istisnaları oluşturmak zorunda kalacaktır. Böylece, 'yatan' hastalar onların tamamlayıcı elemanları olan sonraki basamaktaki 'ayakta tedavi gören hastalar'la karşılaştırılacaktır. Görüşüne başvurduğumuz istatistikçiler[94], farklı tedavi basamaklarındaki 'yatan hastaları'ı karşılaştırmak için ki-karenin kullanılmasının uygun olmadığını kabul etmelerine rağmen, bu konuda iki farklı yo-

94 Dr. Wilfred J. Dixon, Dr. Richard J. Hill, Dr. Charles F. Mosteller, Dr. William S. Robinson.

rumu benimsiyorlardı: Tartışma bu karşılaştırma prosedürünün korelasyon sonucu bastıracağı için mi, yoksa koşullu sıklıklar içeren her vakada izleyen basamaklardaki 'yatan hastalar'ın kikare olarak karşılaştırılması hiçbir açık anlama sahip olmadığı için mi yanlış olduğu konusundaydı. Her iki durumda da, neticede, izleyen tedavi basamaklarındaki 'yatan hastalar'ın karşılaştırılması ayırt edici özellikleri değerlendirmeyi zorlaştıracaktır. Farklı tedavi basamaklarındaki 'yatan hastalar'ın karşılaştırıldığı önceki araştırmalarda iki hastalar grubunu karşılaştırmak için ki-kareye başvurulmasına rağmen hiçbirinde bu problemden söz edilmedi.

Farklı tedavi basamaklarında "ayakta tedavi gören hastalar"ın karşılaştırılması

Tedavi için seçilme kriterlerini belirleyebilmek için ilk kez başvuranların ilerleyen basamaklarda zamanla nasıl elendiklerini ortaya koyacak bir çıkarım şemasına gerek olduğu düşünülürse, farklı tedavi basamaklarındaki 'ayakta tedavi gören hastalar'ı karşılaştırmanın uygun bir çıkarım şeması kullanılmadığı için yanlış olduğu söylenebilir. Bir 'ayakta-ayakta' karşılaştırması yapmak için kullanılan çıkarım şeması ile tedavi için seçilme kriterlerini araştırmak için uygulanan şema arasındaki fark Katz ve Solomon'un[95] 'ayakta-ayakta' karşılaştırmaları yaptıkları çalışmaları içinde kalınarak ortaya konabilir.

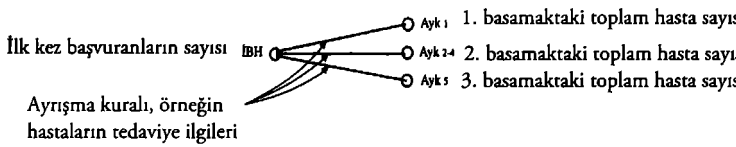
Katz ve Solomon araştırmalarında 353 hasta içeren ilk kez başvuranlar dilimini kullandı. Bu ilk kez başvuranlar diliminde üç muhtemel grup ortaya çıkabilir: Bunlardan bir kısmı 1 muayenede (Ayk_1), bir başka kısmı 2-4 muayenede (Ayk_{2-4}), üçüncüsü 5 veya daha fazla muayenede (Ayk_5) ortaya çıkabilir. Daha formel bir biçimde ifade edersek, ilk kez başvuran hastalar diliminin (İBH) üç muhtemel gruba, Ayk_1, Ayk_{2-4} ve Ayk_5'e ayrıştığını söyleyebiliriz. "Hastanın klinik tedaviye ilgisi" gibi bir nitelik bir 'ayrışma' ilkesini temsil eder. Örneğin, Katz ve Solo-

95 Katz and Solomon, a.g.e., s. 86-92.

mon bu ayrışma ilkesini sınadılar: en başta ilgi düzeyi düşük, en sonra yüksek hastaları incelediler. Alternatif bir ayrışma ilkesi şöyledir: hastaları en başta önce veya en sonra tedaviye ilgilerini dikkate almadan incelemek. Burada 'gözlenen' hasta gruplarının 'öngörülen'lerden hangi ölçüde ayrıştıklarını belirlemek için 'öngörülen' Ayk_1, Ayk_{2-4} ve Ayk_5 hastalar toplamları onların 'gözlenen' toplamlarıyla karşılaştırılır. Gözlenen dağılımlar ile (ayrışma ilkesinin hiçbir korelasyonun varlığını sergilemediği) öngörülen dağılımlar arasında önemli ölçüde ayrışma olduğunda hangi seçilme kriterlerine başvurulduğu belirlenmeye çalışılır.

Bu prosedürün tedavi için seçilme problemini anlama açısından uygun olmadığını kanıtlamak bu problemin terimlerine temelsiz referansta bulunmadan, seçilme kriterleri hakkında çıkarımları mümkün kılmadığını göstermeyi gerektirir.[96]

Katz ve Solomon'un ilk kez başvuran hastalar diliminin izleyen tedavi basamaklarındaki ayrışmasını incelemek için kullandığı prosedür aşağıdaki şemayla gösterilebilir. Bu şema ilk kez başvuranlar dilimi ile (bir ayrışma kuralı aracılığıyla ortaya konulan) sonraki tedavi basamaklarındaki hastalar arasındaki korelasyonu gösterir.



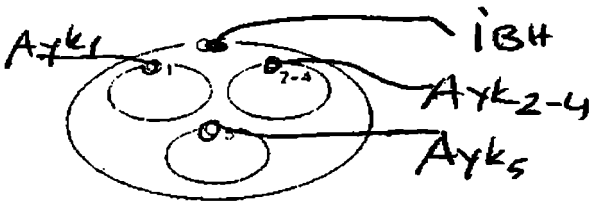
Yukarıdaki şema incelendiğinde, (a) muhtemel oluşumlar [hastalar] alanının Ayk_1, Ayk_{2-4} ve Ayk_5'i içerdiği, (b) ilk kez başvuranlar diliminin Ayk_1, Ayk_{2-4} ve Ayk_5'in toplamı olarak

96 'Tedavi için seçilme problemi' terimini 'ilk kez başvuranlar'ın sonraki tedavi basamaklarında zamanla elenmeleriyle ilişkili durumları kavramak için kullanıyorum. Bu problem kuşkusuz, hastaların sonraki basamaklarda zamanla elenmeleriyle ilişkili olmayan tedavi basamaklarını kavramak için de kullanılabilir.

yeniden-üretildiği ve (c) sonraki tedavi basamaklarında [istatistiksel] anlamın temelsiz olduğu, zira bir 'başlangıç' olarak ilk kez başvuran hastaların sonraki basamaklarda ayrışmalarında şemadaki sıranın değişmesinin sıkıntı yaratmayacağı ve bunun şemanın [istatistiksel] anlamını bozmayacağı görülebilir. Bu yüzden, aslında Ayk_1, Ayk_{2-4} ve Ayk_5 basamaklarının her biri farklı bir tedavi süresi anlamına gelse de, onların birbirlerini izleyen basamaklar olmaları ile [istatistiksel] anlamları arasında zorunlu bir ilişki olmadığı söylenebilir. Tedavi basamaklarını sürenin büyüklüğü temelinde bir 'doğal düzen' içinde sıralamak mümkün olsa da (tedavi süresinin bu şema içinde sahip olduğu [istatistiksel] anlam, yani üçünün farklı sürelere sahip olmaları temelinde) bir başkasının yerine bu sıralamayı benimsemeyi daha fazla zorunlu kılacak bir sebep yoktur. Yine de araştırmacı, izleyen tedavi basamaklarına sadece yapıya temelsiz bir özellik atfederek referansta bulunabilir.

Her bir şemaya, muhtemel durumlar [hastalar] alanının 'dâhil etme ilkesi'ne göre düzenlendiği bir çıkarım şeması[97] karşılık gelir. Bu zorunlu çıkarım şemaları tüm muhtemel durumlar [hastalar] alanını içeren çıkarımları kapsar. Bu çıkarımlarda, alt-alanlara ayrışan üst-alanın içerdiği bütün alt-alanlar karşılaştırılır.

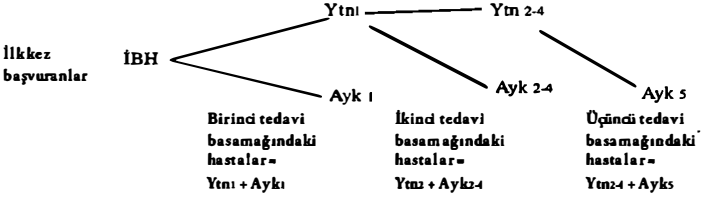
Katz ve Solomon'un kullandığı, bu şemaya tekabül eden çıkarım şeması aşağıdaki gibidir:



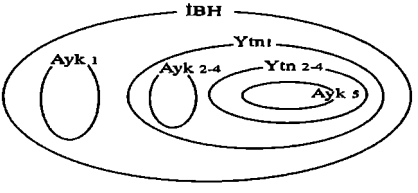
97 'Çıkarım şeması' terimini, gözlenen oluşumlar [hasta grupları] çerçevesinde inşa edilen bir temel birimler kümesinden muhtemel oluşumlar kümesini yeniden üretmeyi sağlayacak gramer kurallarını anlatmak için kullanıyorum. Bu yüzden, çıkarım şeması bu gözlenen oluşumlar [hastalar] hakkındaki açık bir teoriyle aynıdır.

Bu şemada alt-alanlar Ayk_1, Ayk_{2-4} ve Ayk_5 dilimleridir. Ayrıca, bu olasılıkların klinikle temasın süresine göre şekillenebileceği, ancak izleyen tedavi basamaklarındaki hasta gruplarının anlamının hem muhtemel oluşumlar [hasta grupları] alanının tamamlayıcı bir özelliğini oluşturmadığı hem de onların anlamını zorunlu olarak içeren bu şema içinde herhangi bir karşılaştırmanın mümkün olmadığı görülecektir. Aksine, bu şemadan hareketle yapılan bütün çıkarımların geçerliliği, zorunlu olarak, bu üç sonuçtan hiçbirinin anlamları bakımından diğerlerini içermediği kabulüyle uyuşmasına bağlıdır. Araştırmacının bu üç hastalar dilimi hakkındaki açıklamalarının geçerliliği, bir hasta grubunun klinikte ne kadar süre kaldığı ile kalacağı arasında hiçbir zorunlu korelasyon bulunmamasına bağlıdır.

İlk kez başvuranlar ayrışırken 'muhtemel hasta grupları alanı'nın tamamlayıcı bir parçası olarak izleyen tedavi basamakları [istatistiksel] anlamlılık bakımından kendini aşağıdaki şema biçiminde gösterecektir.



Bu muhtemel oluşumlar [hasta grupları] kümesinin artık Ytn_1; Ayk_2; Ytn_1'i-izleyen-Ytn_{2-4}, Ytn_1'i-izleyen-Ayk_{2-4}; Ytn_1'i-izleyen- Ytn_{2-4}-onu-izleyen-Ayk_5'i kapsadığı görülecektir. Bu muhtemel oluşumlar şeması dışlama ilkesine göre düzenlendiğinde karşımıza aşağıdaki çıkarım şeması çıkar:



Şemadaki hasta gruplarını yeniden düzenlediğimizde [istatistiksel] anlamlarının değiştiği görülecektir. Hastanede kalma süresi ile izleyen tedavi basamaklarındaki hasta grupları arasında zorunlu ilişki vardır.

Katz ve Solomon'un ilk kez başvuran hastalar dilimi İBH (100%) = Ayk_1 + Ayk_{2-4} + Ayk_5 olarak betimlendiğinde, "izleyen tedavi basamaklarındaki hasta grupları parametresi"ni esas alırsak İBH (100%)[98] = Ayk_1 + (Ytn_1'i izleyen Ayk_{2-4}) + (Ytn_1'i izleyen Ytn_{2-4},onu izleyen Ytn_5) olarak betimlenir.

Katz ve Solomon'un araştırmasındaki çıkarım şeması Ayk_1, Ayk_{2-4} ve Ayk_5 alt-alanlarını İBH ile karşılaştırmayı içerir. Katz ve Solomon'un tedavi için seçilme problemi konusundaki yorumunu kabul edersek hastaların tedavi için seçilme fırsatları, her bir basamakta ayakta tedavi gören hastaların *ilk kez başvuran hastalar dilimi*nin bir parçası olarak karşılaştırılmasıyla açıklanabilir.

İzleyen basamaklardaki hasta gruplarını tedavi için seçilme problemi fikri içinde inşa edilen çıkarım şeması, alt-alanlar (1) Ytn_1 ve Ayk_1'in İBH ile, (2) Ytn_{2-4} ve Ayk_{2-4}'ün Ytn_1'le ve (3) Ayk_5'in Ytn_{2-4}'le karşılaştırılmasını gerektirir. Bu prosedüre bağlı kaldığımızda, tedavi için seçilme şanslarını, her basamakta 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastaları *önceki basamaktaki* yatan hastalarla karşılaştırarak açıklayabiliriz.

Bu farklılıkların Katz ve Solomon'un bulguları konusunda nasıl fark yarattığı makalelerinde yer alan Tablo 7'deki[99] veriler-

98 Bu toplam Katz ve Solomon'un prosedüründekiyle aynı olmasına rağmen toplam değer farklıdır. Katz ve Solomon hesaplamalarına 'klinikle işlemlerin tamamlanması'yla ilişkili sayıları ekledi. Burada 'klinikle ilk kez temas kuranlar'la başlayan tedavi basamaklarının değerlerini topladık ve son basamaktaki hastalarla bağlantılı 'klinikle işlemlerin tamamlandığı' değeri elde ettik.

99 Katz ve Solomon, a.g.e.: s. 89. Katz ve Solomon'un yayınlanmış tablosunda tedaviye farklı ilgi dereceleri, farklı tedavi sürelerinin yüzdelikleri olarak aktarılmaktadır. Bu tabloyu, tedavi sürelerini farklı ilgi derecelerinin yüzdelik-

den hareketle yeniden hesaplanan aşağıdaki tablolarda görülmektedir. Onların tablolarını, 'yönlendirme kaynağı', 'terapi süresi' ve 'hastaların terapiye ilgi düzeyleri' arasındaki ilişkiyi betimlemek için kullandık.

Katz ve Solomon'un prosedüründen hareketle aşağıdaki sonuçlara ulaştık

	'Açık klinik'e hastaneler, klinikler ve ön-tedavileri tamamlandıktan sonra acil birimler tarafından yönlendirilen hastalar				'Düzenli klinik'e ön-tedavileri tamamlandıktan sonra kendisi gelen veya hekimler tarafından yönlendirilen hastalar			
Hastanın tedaviye ilgi düzeyi	İlk kez başvuranlar dilimi (N)	1 muayene %	2-4 muayene %	5 veya daha fazla muayene %	İlk kez başvuranlar dilimi (N)	1 muayene %	2-4 muayene %	5 veya daha fazla muayene %
Açıkça ilgi sergileyenler	(22)	31.8	45.4	22.8	(132)	8.3	4.5	87.2
Teşvik edilmesi gerekenler	(28)	35.8	42.9	21.3	(43)	20.9	20.9	58.2
Tamamen ilgisiz veya ilgi düzeyi düşük olanlar	(64)	67.2	23.5	9.3	(28)	42.8	39.3	17.9

leri olarak ifade edecek biçimde yeniden düzenledik, ardından 'nedensel tedavi basamakları'nın yüzdeliklerini geleneksel yolla hesapladık. Bu yeniden düzenleme Katz ve Solomon'un prosedürüne ilişkin nitelememizi veya hakkındaki argümanlarımızı etkilememektedir.

Toplam	(114)	(203).

Katz ve Solomon'un bulguları, izleyen basamaklardaki hasta gruplarının zorunlu [istatistiksel] anlamlarının yeniden hesaplanması için kullanıldığında farklı bir yön kazandı:

	'Açık klinik'e hastaneler, klinikler ve ön-tedavileri tamamlandıktan sonra acil birimler tarafından yönlendirilen hastalar				'Düzenli klinik'e ön-tedavileri tamamlandıktan sonra kendisi gelen veya hekimler tarafından yönlendirilen hastalar			
Hastanın tedaviye ilgi düzeyi	İlk kez başvuranlar dilimi (N)	1 muayene %	2-4 muayene %	5 veya daha fazla muayene %	İlk kez başvuranlar dilimi (N)	1 muayene %	2-4 muayene %	5 veya daha fazla muayene %
Açıkça ilgi sergileyenler	(22)	31.8	66.7	*	(132)	8.3	4.9	*
Teşvik edilmesi gerekenler	(28)	35.8	66.7	*	(43)	20.9	26.5	*
Tamamen ilgisiz veya ilgi düzeyi düşük olanlar	(64)	67.2	71.5	*	(28)	42.8	68.8	*

* Bu sütundaki tüm yüzdelikler % 100'dür, çünkü beş veya daha fazla terapi gören hastalar doğal olarak iki veya daha fazla terapi görenlerdir.

Katz ve Solomon'un ilk tablosu şöyle ifade edilebilir: Bir kişinin 'açık klinik'le temas süresi ile ne kadar yatacağının bağımsız olduğunu varsayarsak bulgular, psikiyatrik terapiye bir kez katılan ilgisiz veya ilgi düzeyi düşük bir kişinin kurumdan yüksek ilgi gösterenlerden daha fazla ayrıldıklarını göstermektedir. İlgisiz veya ilgi düzeyi düşük kişiler ile daha fazla ilgi gösterenlerin farklı oranlar sergiledikleri görülmektedir. Yani ilgisiz veya ilgi düzeyi düşük kişiler daha yüksek ilgi gösterenlere göre daha düşük oranda ayrılmışlardır. İlgisiz veya ilgi düzeyi düşük kişiler ilk muayeneden sonra klinikten ayrılırken daha yüksek ilgi gösterenler sonraki basamaklarda ayrılmışlardır.

Yeniden hesaplanan tablo, "açık kliniğe yönlendirilen bir kişinin hastanede ne kadar süre kaldığı, kurumla ne kadar zamandır temas içinde olduğuna bağlıdır" kabulüne dayanmaktadır. Şu bulguya ulaşılmıştır: İlgisiz veya ilgi düzeyi düşük kişiler terapiyi oldukça yüksek düzeyde bırakırken, 2-4 terapiden sonra tedaviye ilgi düzeyi ayrılma oranları üzerinde belirgin bir etki sergilememektedir.

Katz ve Solomon 'düzenli klinik'e yönlendirilen kişilerde, farklı düzeyde ilgi gösteren hastaların tedaviye son verme oranlarının 1. muayenede ve 2-4. muayenede değişmediğini buldu. Veriler yeniden hesaplandığında bu oranların değiştiği, ilgisiz veya ilgi düzeyi düşük kişilerde tedaviye son verme oranının iki veya daha fazla terapide keskin bir biçimde arttığı görüldü.[100]

100 Yale grubunun tedavi için seçilmede etkili bir faktör olarak sosyal sınıf konusundaki çalışmasına yaygın ilgi nedeniyle, Myers ve Schaffer'ın raporundaki (1954) Tablo 3'ü farklı tedavi basamaklarında yatan ve ayakta tedavi gören hastaları karşılaştırarak yeniden hesapladık.

	SOSYAL SINIF			
Kliniğe geldiği toplam sayı	II	III	IV	V
Bir kez	17.6	23.1	38.9	45.2
2-9 kez	29.4	28.8	40.3	42.9

Bir kişinin tedaviye ne kadar zamandır devam ettiği ile ne kadar edeceği arasında zorunlu bir korelasyon bulunan bütün vakalarda araştırmacı, durumu bu iki değişken bağımsız olarak ortaya çıkan olasılıklarmış gibi –farklı tedavi basamaklarındaki 'ayakta tedavi gören hastalar'ı karşılaştırarak– ele aldığında, kendi bulgularını tam olarak betimlediği takdirde açıklamaları yanlış olacaktır. Yine de, araştırmacının farklı tedavi basamaklarındaki ayakta tedavi gören hastaları karşılaştırarak elde ettiği bulgularını, izleyen basamaklarda tedavi için seçilen gruplarla ilişkililermiş gibi alması, bunları bizzat verilerden elde ettiğinin değil, aksine kendi verilerini araştırma bulguları olarak değerlendirmek için çalışmasının dışına çıktığının kanıtıdır.

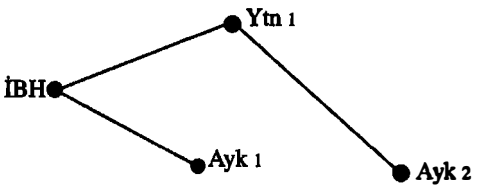
Farklı tedavi basamaklarındaki hem yatan hem de ayakta tedavi gören hastaların karşılaştırıldıkları araştırmalara yukarda getirilen eleştirileri Weiss ve Schaie'nin araştırmasının verilerine yöneltemeyiz zira onların araştırmalarında, programlanan tedavi hizmetlerine devam etmeyen kişiler dilimi (tanım gereği) 'ayakta tedavi gören hastalar' grubu, programlanan tedavi hizmetlerini alan kişiler ve 'yatan hastalar' grubudur. Ne de bu eleştiriler sadece iki hasta grubunun karşılaştırıldığı durumlara uygundur. Bu örnekte farklı tedavi basamaklarındaki hem yatan ve ayakta tedavi gören hastaların hem de ayakta tedavi gören hastaların karşılaştırmaları benzer bulgular üretmiştir.[101]

10 veya üstü	52.9	48.1	20.9	11.9
	99.9	100.0	100.1	100.0
Yeniden hesaplanmış tablo				
Bir kez	17.6	23.1	38.9	45.2
2-9 kez	35.7	38.5	66.0	78.3
10 veya üstü	-	-	-	-

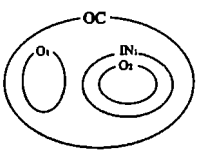
Açıkçası Myers ve Schaffer, hem mevcut hastaları hem de kademelenmenin düzenliliğini öncekinden daha kuvvetle vurgulayabilmişlerdir.

101 Bu sonuç, farklı tedavi basamaklarındaki 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastaları karşılaştırmak için başvurulan şema dikkate alınarak kanıtlanabilir.

5. Tartışma beşinci 'parametre'ye ertelenecektir. Bu parametre araştırmacının, bir 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastalar grubu[102] üreten işlemler ile kliniğin mevcut, geçmiş veya gelecek basamaklardaki hasta yükü arasındaki ilişkiyi nasıl kavrayacağı konusunda karar vermesini gerektiren bir seçim zorunluluğuyla ilintilidir. Tırnak işaretleri, uygun biçimde tanımlanan tedavi için seçilme probleminin bir parametresi olarak ilişkili faktörlere işaret etmek için kullanılmıştır, çünkü bu problem, uygun biçimde ifade edersek, önceki dört parametrenin, yani "sıraya koyma", "seçme işlemleri", "ilk kez başvuranlar grubu", "sonraki tedavi basamaklarındaki hasta gruplarının bileşimleri" parametrelerinin özellikleriyle bağlantılı bir iddia içerir. Bu parametrelerin özellikleri, araştırmacının, 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta gruplarının üretilmesi *ile* kliniğin hasta yükü arasındaki



Karşılık gelen çıkarım şeması şöyledir:



Bu yüzden, İBH = (Ytn_1 → Ayk_2) + Ayk_1 olacaktır. Ytn_1 = Ayk_2 olduğu görülecektir. Bu yüzden, Ytn_1/Ayk_1 = Ayk_2/Ayk_1. Bu muhakeme biçiminin uygulandığı araştırmalar için, bkz: Katkov and Meadow (1953); Imber, Nash and Stone (1955); Frank, Gliedman, Imber, Nash and Stone (1957).

102 Kliniğin hasta yükü hastalar ve personelin etkinlikleri hesaplanarak elde edilen bir toplam olarak anlaşılabilir. 'İşlem' terimini dikkati kliniğin hasta yükü ile bu yükü üretecek her tür etkinliğin birbirleriyle 'program' ve 'ürün' biçiminde ilişkili olduklarına dikkat çekmek için kullandık.

ilişkiyi kavramakta kullandığı bir tedavi için seçilme teorisini benimsemesiyle ortaya konulur. Bu teorik seçim, zorunlu olarak, araştırmacının kendi istatistiksel tekniklerinin sonuçlarının ürünü olduğunu düşündüğü bulguların [istatistiksel] anlamını belirler.

Bu seçimin kritik önemde özelliği toplumsal elenme araştırmalarına özgüdür. Bu elenme zorunluluğunu söz konusu seçimin özelliğini daha kolayca gösterebileceğimiz sonraki makalede tartışacağız.

Tablo 1'de, uygun bir biçimde tanımlanmış tedavi için seçilme prosedürleri probleminin parametreleri konusunda daha önceki araştırmalarda alınan metodolojik kararlar özetle aktarılmaktadır.

TABLO 1 Önceki araştırmalarda tedavi için seçilme probleminin parametreleri konusunda alınan metodolojik kararların karşılaştırılması

						Seçme işlemleri ile kliniğin hasta yükü' arasındaki ilişkinin araştırıldığı teori			
Araştırma	**İlişkili seçme kriterleri**	**İzleyen tedavi basamakları**	**Seçme işlemleri**	**İlk kez başvuranlar dilimi**	**Karşılaştırılan hasta gruplarının bileşimleri**	**Çıkarımın amaçlarıyla ilişkili hasta grupları**	**İstatistik**	**İstatistik seçimini doğrulayan teori**	**Açıklamalar**

Futterman, Kirkner and Meyer (1947)	Askerî Hastane İlişkileri gerekleri dosyasındaki 18 özellik	Ordu NP terhisleri ==>VAHM kliniğinde tedaviye kabul	Durumsal yorumlar	Tedaviden sonra dosyası kapatılan hastalar N = 483	Tedavi için seçilebilir/ yatan	Bağımsız hasta grupları	Yüzdelik incelemesi	Belirtilmiyor	Los Angeles VAHM Kliniği. Hasta gruplarındaki farklılıklar iki grubun karşılaştırıldığı yerlerden, yani 18 özellikten 13'ünde aktarıldı.
Ginsburg and Arrington (1948)	Vaka kayıtlarındaki özellikler. 'Bulgular' olarak aktarılanlar dışındaki özellikler belirlenmemiş.	4 klinikteki kaydı bulunan bütün hastalar ==> 5 veya daha fazla muayene olanlar. Özel tedavi basamakları belirlenmemiş	Durumsal yorumlar	3 klinikteki "2 ay görüşme yapılan bütün hastaların ve "benzer bir örneklem oluşturmak için" 4. bir klinikte 12 ay görüşme yapanların kayıtları. N = 288	Yatan/ ayakta	İzleyen tedavi basamaklarında yönlendirilen, ancak sayıları belirlenmemiş hastalar	Yüzdelik incelemesi	Etkilerin izleyen tedavi basamaklarında 'sınanması'	Hasta grupları sayısal olarak belirlenmemiş. İzleyen tedavi basamaklarındaki etkilerin varlığına karar vermekte kullanılan prosedür tekrarı engelleyebilecek ölçüde muğlâk betimlendi.
Tissenbaum and Harter (1950)	Tanı, müracaatlar, ilerlemeler ve tıbbî temayüller" Hiçbir 'istatistiksel özellik dikkate alınmamış.	Muayene için kabul edilenlerin tümü ==> 1 ay veya daha az ==> 1-3 ay ==> 3-6 ay ==> 6-12 ay ==> 1-2 yıl ==>2 veya daha fazla yıl tedaviye devam edenler	Durumsal yorumlar	"Kliniğin tedavi amacıyla temas kurduğu" bütün eski askerler 'tedaviye kabul edilenler' olarak tanımlandı. N = 5655	Ayakta/ Ayakta	Bağımsız hasta grupları	Somut sayısal grafiklerin incelenmesi	Belirtilmiyor	Araştırma Brooklyn'de büyük bir VAHM Kliniğinde yapıldı. 'Yatan'/ 'ayakta' prosedürü farklı bilgiler üretti.

Mensh and Golden (1951)	Hapishane kayıtlarındaki 23 özellik	Terapi için kabul edilenler => 1-4 => 5-9 => 10-19 =>20 ve daha fazla terapi oturumuna katılanlar	Durumsal yorumlar	Anlaşmalı bir VAHM Kliniği'nde 2 yıl tedavi gören toplam muharip gazilerden örneklem. Önceki tedavi basamağındaki klinikle hiçbir temas dikkate alınmadı. N = 575	Ayakta/ Ayakta	Bağımsız hasta grupları	X^2	Belirtilmiyor	'Yatan'/ 'ayakta' prosedürü farklı bulgular üretti.
Garfield and Kurz (1952)	Tedavinin uzunluğu, yönlendirme kaynağı, vaka tipleri, klinikle işlemin tamamlanmasının sorumlusu, personelin kaydedilen ilerlemeler konusundaki değerlendirmeleri. Vaka kayıtlarındaki bilgiler.	Sunulan tedavi => 5'ten az tedavi => 5-9 => 10-14 ==>15-19 =>20-24 => 25 ve üstü tedavi	Durumsal yorumlar	Tedavi gören ve psikiyatristlerin görüştükleri dosyası kapatılmış muharip gaziler vakalarının tüm kayıtları N = 1216	Ayakta/ Ayakta	Bağımsız hasta grupları	Yüzdelik incelemesi	Belirtilmiyor	Milwasukee VAHM Kliniği. 'Yatan'/ 'ayakta' prosedürü farklı bulgular üretti.

Katkow and Meadow (1953)	Rorschach belirteçleri	Test dosyalarında Rorschach kaydı bulunan bütün hastalar => 9. terapilik oturumdan önce terapistin rızası olmadan verilen randevular => ilk 9 terapi oturumuna katılanlar	Belirtilmiyor	Test dosyalarında Rorschach kaydı bulunan bütün hastalar. N = 52	Ayakta/ Ayakta	Bağımsız hasta grupları	Öngörü sürekliliğini ayırtetme fonksiyonu	Belirtilmiyor	VAHM Kliniği, Boston. Sadece iki hastalar grubu karşılaştırıldığı için 'yatan'/ 'ayakta' aynı
Auld and Eron (1953)	Rorschach belirteçleri	Test dosyalarında Rorschach kaydı bulunan bütün hastalar => 9'dan az görüşme yapan => 9'dan fazla görüşme yapan veya terapistin rızasıyla 9 görüşmeden önce klinikle işlemleri tamamlanalar	Belirtilmiyor	Rorschach kaydı bulunan bütün düzenli olarak tedavi gören hastalar. N = 33	Ayakta/ Ayakta	Bağımsız hasta grupları	X^2: iki değişkenli r, Festinger d, dört değişkenli r	Belirtilmiyor	New Haven Hastanesi, Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniği. Katkov ve Meadow'un öngörme formülünün eleştirisi. Ayrıca, bkz. Gibby, Stotsky, Hiler and Miller, *Journal of Consulting Psychology* 18, 1954: 185-191

Myers and Schaffer (1954)	Sosyal sınıf (Hollingshead)	(i) Giriş görüşmecisi tarafından kabul görüşmesine sunulmak için kabul edilenler =>1 haftadan daha az => 1-9 hafta > 10 veya daha fazla hafta katılanlar	Durumsal yorumlar	Kliniğe gelen ve Giriş görüşmecisi tarafından kabul görüşmesine sunulmak için kabul edilen bütün kişilerin vaka kayıtları. N = 195	Ayakta/ Ayakta	Bağımsız hasta grupları	X^2	Belirtilmiyor	New Haven Hastanesi Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniği. 'Yatan'/ 'ayakta' analizi farklı bulgular üretti. Bkz. dipnot 25.
		(ii) Tedaviye kabul edilenler >1 kez 2-9 kez =>10 veya daha fazla kez katılanlar							
Schaffer and Myers (1954)	Sosyal sınıf (Hollingshead)	(i) Giriş görüşmecisi tarafından kabul görüşmesine sunulmak için kabul edilenler > 1 hafta veya daha az => 2-4 => 5-9 > 10-24 hafta > 25 ve daha fazla hafta katılanlar	Durumsal yorumlar	Kliniğe gelen ve giriş görüşmecisi tarafından kabul görüşmesine sunulmak için kabul edilen bütün kişilerin vaka kayıtları. N = 195	Ayakta/ Ayakta	Bağımsız hasta grupları	X^2	Belirtilmiyor	New Haven Hastanesi, Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniği
		(ii) Tedavi için kabul edilen => diğer sağlık birimlerine yönlendirilenler > geri çevrilenler olarak ilk basamaktaki aynı kişiler	Kısmî betimlemeler		Yatan/ yatan	Bağımsız hasta grupları	X^2	Belirtilmiyor	

		(iii) Tedavi için seçilebilir =>yatan hastalar	Kısmî betimlemeler		Tedavi için seçilebilir/ yatan	Bağımsız hasta grupları	X^2	Belirtilmiyor	
Auld and Myers (1954)	Sosyal sınıf (Hollingshead)	Giriş görüşmecisi tarafından kabul görüşmesine sunulmak için kabul edilenler => 7 ve daha az => 8-19 => 20 veya daha fazla katılanlar	Bu veriler "etkileşim sürecinde... hastanın orta sınıftan olması hem hasta hem terapist için daha fazla ödüllendiricidir" hipotezini test etmek için kullanıldı.	Myers ve Shaffer'ın (1954) araştırmasıyla aynı. N = 65	Ayakta/ Ayakta	Bağımsız hasta grupları	İki değişkenli r	Belirtilmiyor	New Haven Hastanesi Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniği

Winder and Hersko (1955)	Sosyal sınıf (Hollingshead 2 faktörlü indeks: yaş ve cinsiyet)	Tedavi görmüş veya görmekte olanlar =>1-9 => 10-19 => 20 veya daha fazla tedavi seansına katılanlar	Belirtilmiyor	Psikoterapi görmüş ve görmekte olan toplam hasta gruplarından tesadüfi örneklemle seçilen vaka kayıtları. N = 100 Evren = 1250	Ayakta/ ayakta	Bağımsız hasta grupları	X^2	Belirtilmiyor	VA Akıl Sağlığı Ayakta Tedavi Kliniği. Yatan/ayakta prosedürü rapor edilen bulguları güçlendirdi.
Myers and Auld (1955)	Tedavinin tamamlanma tarzı	Üst düzey personel ve pratisyen hekimle tedavi => 1-9 => 10-19 => 20 veya daha fazla görüşme yapanlar	Durumsal yorumlar	Schaffer ve Myers'in (1954) araştırmasındaki aynı vakalar, ancak tıp öğrencilerinin saptadıkları dâhil edilmedi. N = 126	Ayakta/ ayakta	Bağımsız hasta grupları	X^2	Belirtilmiyor	New Haven Hastanesi Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniği. Küçük frekansları açıklayabilmek için hücreler birleştirildikten sonra X^2 kullanılsa da, bu girişim karşılaştırmanın asıl amacını etkilemedi.
Imber, Nsah and Stone (1955)	Sosyal sınıf	'Bütün hastalar' => 1-4 => 5 ve daha fazla görüşme yapanlar	Belirtilmiyor	18-55 yaş arasındaki, organik rahatsızlığı, anti-sosyal kişilik bozukluğu, alkolizm, açık psikoz ve zihinsel yetersizliği olanlar dışındaki 'bütün hastalar'. N = 60	Ayakta/ ayakta	Bağımsız hasta grupları	X^2	Belirtilmiyor	John Hopkins Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Henry Philips Psikiyatri Kliniği. Sadece iki hasta grupları karşılaştırıldığı için, 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastalar aynı.

Kurland (1956)	Takım sorumluluğu ve hastaneye yeniden kabul	Başvuranlar > sadece ilgilenenler => 1-2 R_x > 3-5 R_x > 3 aya kadar > 3-6 ay =>6-12 ay => 3 yıldan fazla tedaviye devam edenler	Durumsal yorumlar	9 yıldır kaydı bulunan bütün hastalar N = 2478	Ayakta/ ayakta	Bağımsız hasta grupları	X^2	Belirtilmiyor	Baltimore, VA Akıl Sağlığı Kliniği. Farklı tedavi basamaklarındaki 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastaların karşılaştırılması farklı bulgular üretti.
Rubenstein and Lorr (1956)	Kişilik envanteri, değiştirilmiş F Ölçeği, benlik sınıflandırmaları, kelime dağarcığı testi, 'istatistiksel' özellikler'	Yoğun tedavi için kabul edilenler => 5 veya daha az => 26 veya daha fazla muayene	Durumsal yorumlar	9 VA Akıl Sağlığı Kliniği'nde 5 veya daha az ya da 25 ve fazla terapiye katılan bütün hastalardan örneklem N = 128	Ayakta/ ayakta	Bağımsız hasta grupları	X^2	Belirtilmiyor	"Eyaletteki" klinikler. Araştırmada özellikle tedavi süresi basamaklar dikkate alınmadan tasarlandı.
Frank, Gliedman, Imber, Nash and Stone (1957)	Hastanın 'istatistiksel' ve psikolojik özellikleri; tedavi durumu; tedavi durumunun hastanın yaşam durumuyla ilişkisi; tedavi; terapistin özellikleri	Kliniğe gelen => 3 veya daha az > 4 veya daha fazla tedavi seansı	Durumsal yorumlar	Kliniğe gelen bütün beyaz hastalar ve bir başka yere yönlendirme konusunda kliniğin kriterlerini karşılayanlar N = 91	Ayakta/ ayakta	Bağımsız hasta grupları	X^2	Belirtilmiyor	John Hopkins Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Henry Philips Psikiyatri Kliniği, Ayakta Tedavi Ünitesi. Sadece iki hasta grupları karşılaştırıldığı için, 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastalar aynıydı. Terapistler kontrol edilmeye çalışıldı; terapistler ve hastalar "en azından altı kez tedavi için teması sürdürmeye teşvik edildi.

Kaduskin (1958)	Hastaların kararlarının türleri: hastanın probleminin kaynağı, konulan tanı, gelir, meslek	Kliniğe gelme => kabul edilmeme => yatırılma ve klinikten ayrılma => yatırılma ve tedavinin sürmesi	Tedavi basamaklarının aktörleri olarak müşterilerin başlangıçta problemi nasıl algıladıkları diğer durumsal faktörlerle karşılaştırıldı. Bunların kendi durumuyla ilişkili faktörler olarak hasta açısından önemi vurgulandı.	Giriş görüşmesi için bekleyenlerden oluşan, "daha büyük klinik evren"den alınan örneklem (bekleyenlerin üçte biriyle giriş görüşmesi yapıldı) N = 110	Üç hastalık kariyeri tipi: (1) Kliniğe gelen – ayakta, (2) gelen –yatan – ayakta, (3) gelen –yatan – devam eden. Yatan/ ayakta	Farklı tedavi basamaklarında yatırılanlar	Yüzdelik incelemesi	Belirtilmiyor*	New York, Amerikan Din ve Psikiyatri Vakfı Din-Psikiyatri Kliniği.

Katz and Solomon (1958)	İstatistiksel soru maddeleri, yönlendirme kaynağı, tanıyla ilişkili şikâyetler, terapistin hastaya karşı tutumu, hastanın tedaviye ilgi düzeyi, terapistin özellikleri, ilâç kullanımı	Tedavi sunulan kişiler => sadece 1 > 2-4 > 5 veya daha fazla muayene	Durumsal yorumlar	Giriş görüşmesinden sonra başka birimlere yönlendirilenler dışındaki klinikte bulunan bütün hastalar N = 353	Ayakta/ ayakta	Bağımsız hasta grupları	'Anlam farklılıkları' aktarıldı, ancak istatistikler verilmedi.	Belirtilmiyor	Yale Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniği. Farklı tedavi basamaklarındaki 'yatan' ve 'ayakta' tedavi gören hastaların karşılaştırılması farklı bulgular sağladı.
Weiss and Schaie (1958)	İstatistiksel soru maddeleri, yönlendirme kaynağı, tanı, önceki hastane deneyimi, klinik personel, terapi süresi ve görüşme sayısı	Klinikle işlemlerin tamamlanması veya klinik hizmetler verilmemesi	Kritik önemde soruların soruldu.	Bir klinik hizmetleri programına alınan kişilerin izleyen tedavi basamaklarındaki kapatılmış vaka dosyaları N = 603	Yatan/ ayakta	Bağımsız hasta grupları	X^2	Belirtilmiyor	St. Louis, Malcolm Bliss Psikiyatri Kliniği
Rosenthal and Frank (1958)	İstatistiksel soru maddeleri, yönlendirme kaynağı, tanı, hastanın motivasyonu, tahliye, terapinin uzunluğu	(i) İlk muayene > tedaviye kabul	Durumsal yorumlar	1 Klinik personelin değerlendirmelerinden ve tedavi basamakları ve hizmetlerine ilişkin kayıtlardan elde edilen ve tasarlanan raporlaştırma formları. N = 3413	Yatan/ yatan	Bağımsız hasta grupları	X^2	Belirtilmiyor	John Hopkins Üniversitesi, Tıp Falkültesi, Henry Philips Psikiyatri Kliniği

		(ii) Tedavi sunulan => 5 veya daha az > 6 veya daha fazla saatlik terapi gören		II Tedavi sunulan hastalara ilişkin raporlaştırma formları. N = 384	Ayakta/ ayakta	Bağımsız hasta grupları		Belirtilmiyor	
Hollingshead and Redlich (1959)	Sosyal sınıf (Hollingshead)	New Heaven'daki tedavi için seçilebilir hastalar evreni > tedaviye alınma	Kısmî betimlemeler	New Heaven A.B.D. Nüfus Sayımı verilerinden elde edilen tedavi için seçilebilir hastalar. Araştırmacılar tedavi edilebilir kitleyi Nüfus Sayımındaki tedavi gören kişilerden hareketle belirledi.	Tedavi için seçilebilir/ yatan	Bağımsız hasta grupları	X^2	Belirtilmiyor	New Heaven bölgesindeki New Haven Hastanesi'nde ve çevre eyaletlerdeki "Kamu Klinikleri"nde tedavi gören kişiler
Rogers (1960)	Sadece ayrılma oranları dikkate alındı	Yönlendirilenler > (1-144 arası klinikle işlemlerin tamamlandığı zamanki görüşme sayısı sürekli seriler olarak ele alındı).	Formüle edilen bazı sorular	Yazar beş kamu akıl sağlığı departmanından ve 1 VA kliniğinden elde edilen raporlardan yönlendirilen hastaları birlikte ele aldı.	Ayakta/ ayakta	Bağımsız hasta grupları	Yüzdelik incelemesi	Belirtilmiyor	Kamu Akıl Sağlığı Departmanları; California 1957; Iowa 1954; Kansas 1956; Texas 1956; Wisconsin 1956; VA Denver 1957.

Storrow and Brill (yayınlanmamış çalışma, 1959)	Giriş görüşmesinde uygulanan istatistiksel kayıtlar olarak tasarlanan raporlaştırma formlarındaki 44 soru maddesi	Hastaneye ilk geliş > tedaviye alınma	Durumsal yorumlar	18 yaş ve üstü kişiler için standart raporlaştırma formunun doldurulduğu yatan hastalar listesi. N = 433	Yatan/ yatan	Bağımsız hasta grupları	X^2	Belirtilmiyor	U.C.L.A. Tıp Merkezi, Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniği
Brill ad Storrow (yayınlanmamış, 1959)	Yaş, cinsiyet, din, medeni durum, eğitim düzeyi, doğum yeri, gelir, sosyal sınıf (Hollingshead)	Los Angeles'ın genel nüfusu > "Tedavi çabası"	Durumsal yorumlar	18 yaş ve üstü kişiler için standart raporlaştırma formunun doldurulduğu yatan hastalar listesi. N = 620	Tedavi için seçilebilir/ yatan	Bağımsız hasta grupları	X^2	Belirtilmiyor	U.C.L.A. Tıp Merkezi, Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniği

Artık, bu incelemenin bütün koşullarını karşılayan seçilme kriterleri üzerine bir araştırmanın hem önceki araştırmalardakilerden farklı sonuçlar ürettiğini hem de metodolojik uygunluk konusunda başka sorunları ortaya çıkardığını gösterebiliriz.

Veriler

Los Angeles Kaliforniya Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniği'nde 1 Temmuz 1955-31 Aralık 1957 tarihleri arasında klinikle temas kurmuş ve işlemleri tamamlanmış hastaların dosyalarından elde edilebilecek her türden veriyi kullanarak bir araştırma gerçekleştirdik. Hesaplamaları bütün dosya kayıtları, telefon notları ve araştırma mektuplarını inceleyerek yaptık. 3305 vaka vardı.[103] Bütün vakaları ilk kez başvuranlar olarak ele aldık. Her beşinci kayıt esas alınarak 661 vakalık bir örneklem belirledik. Bu kayıtların içerikleri Tablo 4'te sıralanan faktörler esas alınarak kodlandı.[104] Kodlayıcılar bilgileri, (i) kayıtları inceleyerek (ii) kesin olmayan çıkarımlarla veya (ii) kesin çıkarımlarla elde ettiler. Elde edilen sonuçlar Tablo 2, 3 ve 4'te sunulmaktadır. Bütün vakalar –kodlayıcının güvenilir bilgi sağlama düzeyini dikkate almadan– belirli faktörler temelinde kodlandı. Bu koşullarda, elinizdeki makalede sunulan materyaller "ulaşılabilen en iyi[105] bilgiler"e dayanmaktadır. Belirli faktörler temelinde sunulan vakalardan hiçbir bilgi içermeyenlerin farklı sonuçlara sahip olup olmadıklarını söylemek zordur. Daha sınırlı koşullarda daha iyi çıkarımlar yapmak için, hiçbir bilgi içermeyen soru maddelerinin dağılımlarını cinsiyet bileşimleriyle (dağılımlarıyla) karşılaştırdık, zira elimizde cinsiyet hakkında sadece tek bir vakada bilgi yoktu. Ne yazık ki, en tam bilgilere sadece cinsiyet konusunda sahiptik. 21 karşılaştırmada bütün

103 3305 vakayı "tam sayım"dan ziyade "mümkün en iyi sayım" olarak aldık. Klinikle temas kurulmasıyla ilişkili soru maddesi dışındaki faktörlerin kodlanmasının imkânsız olduğu ve hakkında çok az bilgi bulunan 9 vaka daha vardı. Klinik personel, hakkında bilgi sahibi olmasına rağmen hiçbir kaydı bulunmayan başka vaka grupları vardı. Bu türden 40 vaka tespit ettik.

104 Kodlama U.C.L.A. Sosyoloji'de ileri düzey doktora adayı bir proje asistanı tarafından gerçekleştirildi.

105 'En iyi' bilgi ile, hastanın özellikleri hakkında eksik bilginin % 25'ten az olduğuna ve bu bilgilere klinik tedavi basamaklarındaki soru maddeleriyle ulaşıldığına işaret ediyoruz.

ki-kareler anlamsızdı.[106] Bu yüzden, belirli bir özellik konusunda bilgi içeren ve içermeyen vakaları ayırt etmek mümkün değilmiş ve bir özellik konusunda bilgi içeren deneyimleri (tedaviye kabul edilmiş kişilerin deneyimlerini) tüm hastaların deneyimlerini açıklıyormuş gibi işlem yaptık.

TABLO 2 Her soru maddesinde bilgi içermeme sıklığı

	Bütün vakalar	Bilgi içeren vakalar	Bilgi içermeyen vakalar	
			Sayı	Yüzde
Klinikle işlemlerin tamamlanma noktası	661	661	0	0.0
Cinsiyet	661	660	1	0.2
Yönlendiren kaynak	661	639	22	3.3
Yaş	661	624	37	5.6
Erkek yaş grupları	284	272	12	4.2
Kadın yaş grupları	376	352	24	6.4
İlk temasın kurulma biçimi	661	613	48	7.3
Medeni durum	661	583	78	11.8
Ön-psikiyatrik deneyim	661	535	126	19.1
İkamet yerinin sosyal statüsü	661	519	142	21.5

106 21 denekte iki değişkenin karşılaştırılması .10 anlam düzeyine ulaşmadı; diğer 19'u .25 düzeyine ulaşamadı. Hastalara ilişkin hiçbir bilginin bulunmadığı vakaların çoğunda ilk araştırmadan sonra klinikte temas kurulmadı.

TABLO 3

Farklı klinikle işlemlerin tamamlanma noktalarında bilgi bulunmama sıklığı

	Kullanılabilir bütün vakalar	İlk temastan sonra		Giriş görüşmesinden sonra		Kabul görüşmesinden sonra		Tedaviden sonra	
		Ayakta	Yatan	Ayakta	Yatan	Ayakta	Yatan	Ayakta	Yatan
Bütün vakalar	661	419	242	54	188	92	96	16	80
Cinsiyet:									
Erkek	284	187	97	19	78	33	45	4	41
Kadın	376	231	145	35	110	59	51	12	39
Toplam	*660*	*418*	*242*	*54*	*188*	*92*	*96*	*16*	*80*
Yönlendiren kaynak	639	408*	231*	50*	181*	89*	92*	16	76*
Erkek yaş grubu	272	176*	96	19	77	32	45	4	41
Yaş	624	383*	241	54	187	91	96	16	80
Kadın yaş grubu	352	207*	145	35	110	59	51	12	39
Klinikle ilk temasın şekli	613	402*	211*	46*	165*	83*	82*	16	66*
Medeni durum	583	343*	240*	53	187	91	96	16	80
Ön-psikiyatrik deneyim	535	304*	231*	52*	179*	86	93*	16	77*
Nüfus Sayımı kriterlerine göre oturulan semtin sosyal statüsü	519	289*	230*	51*	179*	85	94*	15	79

* işaretli olanlar 2 veya daha fazla vaka bilgisinin eksik oldukları durumlardır.

TABLO 4

661 vakada arzu edilen bilginin mevcudiyeti ve elde edilme biçimi

661 vakanın yüzdelik dağılımları

Bilgi türü	Hiçbir bilgi yok	Kesin olmayan çıkarım-larla	Kesin çıkarım-larla	İnceleme sonucunda
(A) Hastanın 'İstatistiksel' Özellikleri				
Cinsiyet	0.2		0.3	99.5
Yaş	5.5	2.9	0.4	91.2
Medeni Durum	11.8	5.4	3.9	78.9
Toplumsal köken	21.4	0.4	3.6	74.6
Irk	59.5	0.2	.6	39.7
Meslek	55.6	0.4	5.0	39.0
Din	51.7	9.5	2.3	36.5
Eğitim Düzeyi	60.7	1.4	2.6	35.3

Hiçbir bilgiye ulaşılamadığı için elenen araştırma kategorileri

Meslekî geçmiş
Evlilik süresi
Kaçıncı evlilik
Etnik köken
Gelir düzeyi
Ev-içi düzenlemeler
Hastanın temel destek kaynağı
Doğum yeri
Kaliforniya'da ikamet süresi

(B)	İlk Temas				
	Hastaneyle temas kurulma biçimi	7.2	0.4	2.3	90.1
	Hastaya refakat eden kişi		2.0	2.0	96.0
	Yönlendirilme tipi	3.5	0.4	7.8	88.3
	Yönlendirmeyle ilişkili dışardan kişiler	2.5	0.2	3.0	94.3
	İlk temasla ilişkili klinik çalışanları	3.6			96.4
	Temas kurulan klinik personeli sayısı	4.8		2.0	93.2
	İlk temas sonunda eğilim	5.0	0.3	11.9	82.8

(C)	Giriş Görüşmesi ve Psikolojik Testler				
	Giriş görüşmesi	0.4	0.5	2.1	97.0
	Giriş görüşmesiyle ilişkili klinik personel	0.3			99.7
	Psikolojik testin sonucu	0.2	0.3	1.5	98.0
	Psikolojik test uygulanmamışsa nedeni	16.3	2.5	17.5	63.7

(D)	Kabul Görüşmesi ve Tedavi				
	Programlı veya hazırlıksız kabul görüşmesi	44.6	10.9	34.9	9.6
	Personelin kabul görüşmesine katılması	50.3			49.7
	Kabul görüşmesi kararı	8.0	9.7	10.3	72.0
	Hasta için terapist belirlenmişse, terapistin adı	8.3			91.7
	İlk terapistin adı	3.8			96.2
	Hasta bekleme listesindeyse, sonuç		.3	9.6	90.1
	Hasta tedavi için kabul edilmemişse, nedeni	19.7	1.2	7.7	71.4
	Hasta tedavi için kabul edilmemişse, nasıl bildirildiği	31.5	2.7	6.8	59.0

Hiçbir bilgiye ulaşılamadığı için elenen araştırma kategorileri

Kabul görüşmesinin yapısı
Ön-kabul sayısı
İkincil vakalar
Psikolojik testin programlanması
Kabul görüşmelerinin programlanması
Kabul görüşmesi randevularının sayısı
Kabul görüşmesi sona erdikten sonra sonucun bildirilmesi
Psikolojik testlerin idaresi
Önerilen tedavi tipi
Programlanmış tedavi görüşmelerinin sayısı
Kaçırılan randevu sayısı
Eşler, ebeveynler, akrabalar, arkadaşlar vb.yle yapılmış görüşme sayısı
Tedavi gözetmeni
Plânlanmış muayene sistemi
Muayenelerin sıklığı
Tedavinin sona erdirilme nedenleri

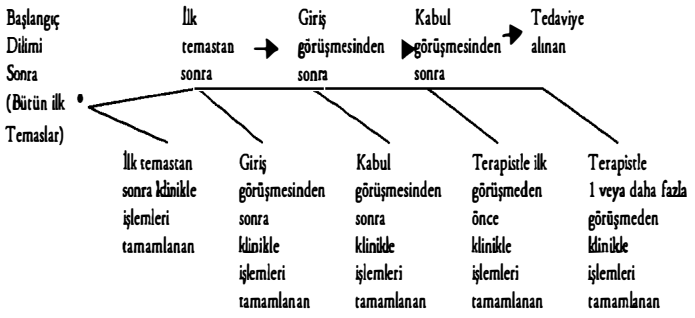
(E)	Psikiyatrik Karakteristikler				
	Hastanın şikâyetlerinin doğası	7.0	0.2	1.9	90.9
	Psikiyatrik tanı	17.2			82.8
	Ön-psikiyatrik deneyim	19.0	1.7	46.5	32.8
	Terapi motivasyonu	32.0	11.3	28.3	28.4
	"Psikolojik düşüncelilik"	40.2	14.0	23.9	21.9

(F)	Klinik Kariyeri				
	İşlemin nihayetlendiği basamak		0.9	6.2	92.9
	İşlemin nihayetlenme koşulları	2.6	1.1	5.6	90.7
	Hastayı yönlendiren yer	3.5	0.3	7.6	88.6
	Klinik kariyeri [basamağı] tipi	0.2	0.8	5.1	93.9
	Klinikle temas günlerinin sayısı	1.5	3.0	3.5	92.0
	Tedavi dışındaki günlerin sayısı	2.0	3.8	3.9	90.3
	Tedavi günlerinin sayısı	8.8	0.4	0.4	90.4

Fikir

Klinik personelin belirli bir zaman kesitinde telefon, mektup ve kişisel görüşmeler aracılığıyla temas kurduğu bütün bireyler potansiyel 'hastalar' olarak alındı. Yaş, cinsiyet gibi ortak bir özelliğe sahip olanları 'hastalar dilimi' olarak adlandırdık. Her dilimdeki bütün bireylerin özellikleri klinikle 'ilk temas'la başlayan izleyen basamaklar temelinde dosyalara işlendi. İzleyen her basamakta dosyalar hastalarla ve farklı klinik personelle farklı biçimlerde ilişkiliydi. U.C.L.A.'daki personel, izleyen basamaklardaki potansiyel hastalara ilişkin bilgileri klinikle 'ilk temas', 'giriş görüşmesi', 'psikolojik testler', 'kabul görüşmesi', 'bekleme listesi', 'tedaviye alınma' ve 'klinikle işlemlerin tamamlanması' kategorileri altında dosyalara işledi. Elinizdeki makalenin amaçları doğrultusunda, sadece klinikle 'ilk temas', 'giriş görüşmesi', 'kabul görüşmesi', 'tedaviye alınma' ve 'klinikle işlemlerin tamamlanması' basamaklarını ele alacağız. Belirli dilimlerdeki bütün üyelerin klinikle işlemleri belirli bir zaman kesitinde tamamlandı. Bu basamaklar aşağıdaki gibi sunulabilir.

ŞEKİL 1



Şekildeki her noktayı bir 'konum', birleşik iki noktayı 'basamak' ve klinikle 'ilk temas'la başlayan ve 'klinikle işlemlerin tamamlanması'yla sona eren iki veya daha fazla izleyen birleşik noktaları hastanın klinik 'kariyer'i, bağlantı çizgilerini 'tedavi için seçilme işlemleri' ve bağlantılı noktalar bütününü 'ağaç' olarak adlandırdık.

Tanım gereği, klinikle ilk temas noktası sabittir. Sonraki noktalar kavranabilir şekilde bir araya gelebilir. Şekil 1 bir 'ağaç' örneğidir. Bu ağaç U.C.L.A. Psikiyatri Ayakta Tedavi Kliniği *Klinik Prosedürler Elkitabı*'nda betimlenen müteakip 'tedavi için seçilme işlemleri'ni, ilişkili 'konumlar'ı ve muhtemel tedavi kariyerlerini [basamaklarını] yansıtmaktadır. Bu ağaç, uygun biçimde, kliniğin resmî olarak benimsenen 'tedavi için seçilme prosedürü' olarak görülebilir. Dilimlerin hastaların somut hareketleri dikkate alınarak betimlendiği ağaç ile resmî "uygun hastaların tedavi için seçilmesi prosedürleri" tasvirinin farklı olması beklenecektir. Örneğin, resmî tasvirde bu basamaklar kesin bir sıra içinde Tedavi-İçin-İlk-Temas, Giriş-Görüşmesi, Kabul-Görüşmesi, her basamak sonunda mümkün İşlemlerin-Tamamlanması biçiminde betimlenmesine rağmen, 661 vakalık somut hastalar diliminde farklı yollar betimlendi. 661 vakanın 70'inde sonraki basamakların olmadığı veya sıralarının değiştiği durumlar göz-

lendi. 70 vakanın tümü klinikle ilk temastan sonra ortaya çıktığı ve 661 vakadan 419'unun klinikle işlemleri yine ilk temastan sonra tamamlandığı için, bu 70 'normaldışı' hastalık kariyeri *Klinik Prosedürler Elkitabı*'nda öngörülen tedavi kariyerlerinden ayrılık sergileyebilecek bütün hastaların % 29'unu temsil etmektedir. 70 normaldışı kariyerin beşte birinde ya psikolojik testler uygulanmamış ya da basamakların sırası tersine dönmüş ve Kabul-Görüşmesi Psikolojik-Vakalar biçimi kazanmıştır. Psikolojik-Vakalar ve Kabul-Görüşmesi basamaklarındaki sapmalar vakaların çoğunu somut hastalık kariyerleri kesin bir sıra izliyormuş gibi ele almamızı mümkün kılar. Bu metodun yol açtığı sapma normaldışı kariyerlerin % 27'sini, bütün vakaların % 3'ünü temsil etmektedir.

Bu makalenin amaçları çerçevesinde, 'kariyer ağacı', klinik-hasta ilişkilerinin temel özelliklerinin müteakip bir dizi işlemle dönüştürülmesi olarak anlaşılır.[107] Bu kariyer ağacı, önceki bir noktada klinikle temas kurmuş kişilerden iki grubun, yani izleyen basamaklardaki 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta gruplarının üretildiği "müteakip tedavi basamaklarındaki seçilme işlemlerinin etkileri"ni temsil eder. Dolayısıyla, bu kariyer ağacı hâlen klinikle temas içinde olan kişiler ile müteakip her basamakta seçimler sonucunda klinikle işlemleri tamamlanan hastaları karşılaştırarak dört küme oluşturmamızı mümkün kılar. Müteakip tedavi basamaklarındaki bu dört karşılaştırma noktası –ayrıca 661 kişilik ilk kez başvuranlar dilimindeki 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastaların müteakip basamaklardaki durumlarını betimleyen– Tablo 5'te listelenmiştir.

Yaş, cinsiyet, medeni durum vb. dilimlerindeki bireyler n^{inci} basamakta tedaviye kabul şansları bakımından farklılık sergilemekte midir? Bu soruyu açıklayacak ve uygun

107 Formel işlemler ve boş işlemler fikrine, tedavi için seçilme prosedürlerinin doğası hakkındaki erken dönem bir görüşü benimsemekten kaçınırken, 'kavram' ve 'tam betimleme'de kesinliği sağlamak amacıyla başvurduk.

cevaplarını kavrayacak bir metot olarak 'hasta gruplarının dönüştürülmesi olarak klinik" fikrine başvuracağız ve bunların ikisi de tedavi için seçilme kriterleri problemiyle ilişkilidir.

TABLO 5

Hasta kariyer ağacında ilk kez başvuranların müteakip tedavi basamaklarında zamanla elenmeleri süreci

	Sayı		İlk kez başvuranlar diliminin kümülatif yüzdeleri		$n+1^{inci}$ basamakta 'yatan' ve 'ayakta' tedavi görenlerin n^{inci} basamaktaki yüzdeleri	
Kariyer ağacındaki basamaklar	Yatan	Ayakta	Yatan	Ayakta	Yatan	Ayakta
İlk kez başvuranlar dilimi	661		100.0		%100	
İlk temastan sonra	242	419	36.6	63.4	36.6	63.4
Giriş görüşmesinden sonra	188	54	28.4	71.6	77.7	22.3
Kabul görüşmesinden sonra	96	92	14.5	85.5	51.1	48.9
Terapiste ilk görüşmeden sonra	80	16	12.1	87.9	83.3	16.7

Not: Oklar önceki basamakta tedaviye kabul edilen bütün hastaların sonraki basamakta 'yatan' ve 'ayakta tedavi görenler' arasındaki yüzdelik dağılımlarını göstermektedir.

Bu metot hastalar ve klinik personel arasındaki –bir kariyer ağacı üzerinde betimlenen– ilişkileri seçme işlemleriyle bir hastalar diliminin dönüştürülmesi olarak kavramaya çalışmaktır. İlk kez başvuranlar grubunu oluşturan 'başlangıç dilimi' bazı kategorilere, örneğin erkekler ve kadınlara, yaş gruplarına, medeni durumlarına göre dağılır. Kariyer ağacının farklı basamaklarında ortaya çıkan bu dağılımları 'hastalar grubu' olarak adlandırdık. Kliniğe ilk kez başvuranlar üzerinde uygulanan bir işlem sonucunda bu hastalar diliminin bir kısmı sonraki basamağa yönlendirildi ve kalan kısmının klinikle işlemleri tamamlandı. Böylece, klinik işlemlerin etkisiyle hasta kariyer ağacındaki müteakip 'yatan hasta' gruplarının büyüklükleri ve dağılımları değişti. Her n^{inci} basamağın sonundaki hasta-klinik ilişkileri, önceki basamaklardaki 'yatan hastalar'ın izleyen $n+1^{inci}$ basamak-

taki bir 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastalar biçiminde ayrışmasına yol açan bilinmeyen süreçlerdir. Bu süreç ilk kez başvuran hastalar dilimindeki bütün bireyler zamanla tamamen eleninceye kadar devam eder. Bu süreç, esasen, ilk kez başvuranların her basamakta klinikle işlemlerinin zamanla tamamlanması sürecidir.

Bu fikre göre, "yaş, cinsiyet, medeni durum vb. dilimlerindeki bireyler n^{inci} basamakta tedaviye kabul edilme fırsatları bakımından farklılık sergilemekte midir?" sorusu ile "her basamakta birbirlerinden belirli bir özellik temelinde ayırt edilebilen 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta grupları var mıdır?" sorusuyla özdeştir. Bununla beraber, bu sorunun *diğer araştırmalar kadar mevcut araştırmalar açısından da* "Başvuranlar tedavi için hangi kriterlere göre seçilmektedir?" sorusuyla aynı olup olmadığını daha sonra göreceğiz.

Bir işlem aşağıdaki kurallardan her birine göre farklı biçimlerde betimlenebilir:

Kural 1: n^{inci} basamakta hâlen tedavisi devam edenlerin bir kısmı azalırken belirli bir özelliğe sahip kişilerin oranları *aynı kalır*. Bir kısmı $n+1^{inci}$ basamağa yönlendirilirken diğerlerinin klinikle işlemleri tamamlanır.

Kural 2: n^{inci} basamakta hâlen tedavisi devam edenlerin sayısı azalırken belirli bir özelliğe sahip kişilerin oranları *değişir*. Bir kısmı $n+1^{inci}$ basamağa yönlendirilirken diğerlerinin klinikle işlemleri tamamlanır.

Müteakip basamaklardaki *gözlenen* 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta grupları ile Kural 1'in ürettiği izleyen basamaklardaki *beklenen* hasta gruplarını istatistiksel olarak birbirinden ayırt etmek mümkün *olmadığında*, gözlenen 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta gruplarını onları bir araya getiren süreçler temelinde Kural 1'in yansıttığını söyleriz. Gözlenen 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta

gruplarını Kural 1'in ürettiği beklenen müteakip tedavi basamaklarındaki hasta gruplarından istatistiksel olarak ayırt etmek mümkün *olduğunda*, 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta gruplarını onları bir araya getiren süreçler temelinde Kural 2'nin yansıttığını söyleriz.

Böylece, örneğin farklı yaş, cinsiyet dilimlerindeki hastaların tedavi için seçilme işlemlerinden farklı biçimlerde etkilenip etkilenmedikleri sorusu iki kuraldan biri esas alınarak cevaplandırabilir. Dört[108] tedavi basamağı olduğu için, bu kurallardan hangisine başvurulabileceğine karar vermeyi sağlayabilecek dört durum vardır. Dört durum farklı biçimlerde bir araya getirilebilir. İzleyen dört basamağı içeren bir kümenin muhtemel bir Kural 1 ve Kural 2 bileşimini "tedavi için seçilme programı" olarak adlandırdık.

Herhangi bir basamakta veya basamaklar kümesinde iki kural arasında seçim yapmayı sağlayacak metot Ek 1'de verilmektedir. Hastalık kariyeri ağacında müteakip basamaklardaki [özellikleri

108 Şekil 1'de, Tablo 5 ve 6'da dört 'ayakta tedavi gören' ve 'yatan' hasta gruplarına yer vermemize rağmen, bu makalede sunulan analizde tedaviden sonraki 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta gruplarını ele almadık. Aksine, Kabul Görüşmesinden sonraki 'yatan hastalar'ı içeren bütün vakaları Tedavi Sonrası tüm vakalar olarak aldık. Bu yüzden, dördüncü basamak dikkate alınmadı ve tedavi için seçilme programları üç basamakla ilişkiliydi. Bütün tedavi için seçilme programlarında dördüncü basamak "Tedaviye kabul edilmeyen bütün hastaların klinikle işlemlerinin tamamlanması" kuralını içermekteydi. Analizi basitleştirmek için dördüncü basamağı hesaba katmadık. Tedaviye kabul edildikten sonra, ancak terapistle ilk görüşmeden önce nispeten az sayıda ayakta tedavi gören hasta vardı. Bu yüzden, hücrelerin çoğunda değerler oldukça küçük olduğu veya hiçbir veri içermediği için, Ek I'de aktarılan X^2 hesaplama prosedürünü kullanmak için bu basamaktaki hücreleri birleştirmek zorunda kaldık. Ancak ardından, önceki basamaklardaki verilerle karşılaştırabilmek için bu bulguları yeniden birleştirmemiz gerekti. Elinizdeki makalede tedavi için seçilme problemini ele almaya uygun bir değerlendirme metodu sunmaktan ziyade somut ki-kare değerleriyle ilgilendiğimiz için, ki-kare koşullarını alıkoymak için önceki basamaklardaki hücreleri birleştirme kararının bu makaledeki girişimin anlamını değiştirmesi bir köpeğe kuyruk takmamıza benzeyecekti.

temelinde] ayrışmamış hasta gruplarının tedaviyi sürdürme ve sürdürememe şanslarının[109] betimlendiği Tablo 5, ayrıca, hastaların içinden geçtikleri tüm 'başvuru', 'adaylık' ve 'tedavi' zincirlerinden oluşan kariyerler bütününün (herhangi bir veya sonraki basamaktaki özelliklerin etkilerini dikkate almadan) nasıl üretildiğini açıklamak için Kural 1'in uygun olduğunu gösterir.

Bulgular

Tedavi İçin Seçilme Programı 1: Kural 1, (a) yaş, (b) cinsiyet, (c) oturulan semtin sosyal statüsü,[110] (d) medeni durum ve (e) kadın yaş gruplarını dört tedavi basamağı üzerinde betimler. Her basamakta klinikle teması devam eden ve işlemleri tamamlanan hasta gruplarının yeniden üretilebilmesini aşağıdaki prosedür sağlamıştır: İlk kez başvuranların başlangıç araştırmasından sonra üçte ikisinin; 'giriş görüşmesi'nden sonra tedaviye devam edenlerin yaklaşık beşte birinin; 'kabul görüşmesi'nden sonra yarısının; terapistle ilk tedaviye başlamadan önce tedavi için kabul edilenlerin altıda birinin klinikle işlemlerinin tamamlanması. Hastaların sayısının her azalışında, kişilerin cinsiyeti, çocuk, ergen, ilk, orta veya geç dönem yetişkin, yaşlı olması, Los Angeles'in batı kesiminin alt, orta veya üst sosyal statüye sahip yerleşim bölgelerinden gelip gelmedikleri; veya 16 yaşından kü-

109 'Gözlenen sıklıklar'ı 'olasılıklar' olarak aldık. Tedavi için seçilme problemini araştırmaya çalıştık ve bu argümanı U.C.L.A. kliniğinde sonraki tedavi basamağına geçiş olasılıklarının neler olduğu sorusuyla bağlantı içinde karşılaştırmak için bu kurumun materyallerini kullandık. Bu yüzden, sonraki tedavi basamağına geçiş olasılıklarının ilişkili olduğu düşüncesinden hareketle, sonuçların rapor ettiklerimizden farklı olup olmadığını araştırdık.

110 Hastanın oturduğu semtin sosyal statüsünü ikamet adresini esas alarak belirledik. Bunu belirlemek için, Kaliforniya Los Angeles Kentsel Kültür, Batı Koleji Laboratuvarı tarafından Mayıs 1954'te hazırlanan, 1950 nüfus sayımı verilerine dayanan ve Shevky, Eshref ve Wendell Bell'in *Social Area Analysis* adlı kitabında (Stanford, Cal.: Stanford University Press, 1955) ve Shevky, Eshref ve Marilyn Williams'ın *The Social Areas of Los Angeles: Analysis and Typology* adlı çalışmasında (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1949) betimlenen prosedüre göre hazırlanmış bir "nüfus alanlarının sosyal statüleri" tablosunu kullandık.

çük olup olmaları ve bu nedenle, evlilik yaşında, bekâr, evli, ayrılmış, boşanmış veya dul olup olmamaları seçimleri etkilemedi.

Tedavi İçin Seçilme Programı 2: 'Yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta gruplarının başvuranların, (a) erkek yaş kategorileri, (b) klinikte ilk kez temas kurdukları kişiler ve (c) kliniğe yönlendiren kişiler temelinde yeniden üretilebilmesi bir başka prosedürü gerektirir. Bu iki hastalar grubunun yeniden üretilebilmesini sağlayan program şunu ifade eder: bu hastalar dilimlerinden her birinin klinikle işlemleri seçici olarak yukarıdaki üç özellikten biri temelinde tamamlanmış olsa da bu durum sadece kurumla ilk temasta söz konusudur. Bu özellikler ilk temastan sonra etkili olmaz, zira Kural 1 doğrultusunda tedaviye devam edenler ya son basamağa geçmişlerdir ya da klinikle işlemleri tamamlanmıştır.

Bu üç hasta dilimi personelin seçimlerinden şu şekillerde etkilendiler:

(a) *Erkek yaş grupları:* Tablo 6 incelendiğinde klinikle ilk temastan sonra ergen ve geç dönem yetişkin erkeklerin klinikle işlemlerinin beklenenin çok üzerinde tamamlandığı görülmektedir. Çocukların, erken ve orta yaş dönemindeki yetişkinlerin klinikle işlemleri öngörülen sayılarda tamamlanmıştır. Yaşlı erkeklerin klinikle işlemleri beklenenden daha az tamamlandı. Bu sonuçlar tüm tablonun ki-karesinin beşte üçünü oluşturmaktaydı. Kalan farklılıklar süreç ilerledikçe farklı dilimlere dağıldı. Erkek yaş gruplarında ayrışmalar ilk basamakta ortaya çıktı ve klinikle temas kuran bütün erkek yaş kategorilerinin sadece % 27'siyle ilişkiliydi. Sonraki basamaklarda ayrışmalar ortaya çıksa da bunlar ya oransal büyüklükleri ya da grupların bileşimleri bakımından daha düşük öngörü değerine sahipti.

(b) *Klinikle ilk temas biçimi:* Tedavi için seçilmelerde klinikle ilk temas biçiminin etkisi oldukça yüksekti. Mektupla veya telefonla başvuranların % 70'inin veya kendi gelenlerin yarısının klinikle işlemleri başlangıç araştırmasından sonra tamamlandı. Bu basamaktaki ayrışmalar tüm sürecin ki-karesinin neredeyse

% 98'inde etkiliydi. Bu basamaktan sonra, tedaviyi sürdürenler ve sürdüremeyenler arasındaki ayrışmalar ayırt edici düzeyde değildi.

(c) *Yönlendiren kaynak*: Kendisi gelenler veya herhangi biri tarafından yönlendirilenler ilk temastan sonra klinikle işlemlerin tamamlanması bakımından ayırt edilebilir bir farklılık sergilemediler ve her iki grupta da beklenenden fazla kişinin klinikle işlemleri tamamlandı. Aksine, uzman tıbbî ve psikiyatrik kaynaklar tarafından kliniğe yönlendirilen kişiler tedavi sürecinden beklenenin daha altında ayrıldılar. Ayrılmalar klinikle ilk temasta oldukça sınırlıydı. İlk temastan sonra tedavi sürecine devam edenler sonraki basamaklarda yönlendirmelerden etkilenmediler. Bu hasta grupları arasındaki ayrışmaların çoğu ilk basamakta ortaya çıktı: Burada ki-kare tablosunun % 85'i sonucu etkiledi.

Tedavi İçin Seçilme Programı 3: Psikiyatrik tedaviler içeren ön-deneyimlere sahip 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta gruplarının yeniden üretilebilmesi üçüncü bir programı gerektirmekteydi. Ön-psikiyatrik deneyimin tipi *ile* klinikle hem ilk temas hem de kabul görüşmesi basamağında tedaviye devam şansları arasında ilişki vardı. Kamusal bir akıl sağlığı kurumuyla temas geçmişi olanların klinikle ilk temasta tedaviye devam şansları beklenenden düşüktü. Bir devlet psikiyatri kliniğinde ön deneyimi olanlarda tedaviye devam şansları beklenenin biraz üstündeydi. Bu örüntü kabul görüşmesinden sonra tekrarlandı. Tedavi görüşmesi ve tedavi basamaklarında,'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta gruplarının yeniden üretilmesini Kural 1 sağladı.

Tedavi için seçilme problemi

Yukarda betimlenen üç program incelenirken şu sorunun cevabı arandı: "Müteakip basamaklardaki 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta grupları arasında ayırt edici farklılıklar var mıdır?" Bu soru tedavi için seçilme araştırmasında cevabı aranan şu soruyla özdeştir: "Başvuranlar tedavi için hangi kriterlere göre seçilmektedir?" 'Yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta gruplarının yaş dilimleri temelinde programlanabilmelerinde Kural 1'in

etkili olması klinik personelin tedavi için seçimlerini bu kuralın yansıttığı anlamına gelir mi? Kural 1, erkekler ve kadınların başlangıçtaki oranlarının yeniden üretilebilmesi için ilk kez başvuranların sayısının klinikle ilk temastan sonra üçte iki azalması gerektiğini ifade eder. Bu kural açıkçası personel için bir nevi "hastaları yeniden üret" talimatıdır. Yaş kriteri esas alındığında Kural 1 hastaların seçilmeleri sırasında hangi kriterlerin kullanıldığını söylemeyi mümkün kılar mı?

Araştırmacı tedavi için seçilme ile kliniğin hasta yükü arasındaki ilişkiyi kavramak için hangi teoriyi benimseyeceğine karar verinceye kadar bu soruların açık bir cevabına ulaşmak mümkün değildir. Seçilen bir teori bize, zorunlu olarak, uygun biçimde tanımlanmış tedavi için seçilme probleminin beşinci 'parametre'sini[111] hatırlatır.

Bu soruları nasıl cevaplandıracağımız tedavi için seçilme ile kliniğin hasta yükü arasındaki ilişkiyi kavramak için hangi teoriyi benimseyeceğimize bağlıdır. Bir teorinin seçilmesi hem kaçınılmazdır hem de neyin bulgu olarak alınacağına karar verme konusunda kritik öneme sahiptir. Teori seçimi araştırmacıya, istatistiksel değerlendirmelerinin sonuçlarının neyin bulguları olduğuna karar vermesi için gerekli temelleri sunar. *Özdeş sonuçlar*[112] *üreten istatistiksel sınamalar, tedavi için seçilme ile kliniğin hasta yükü arasındaki ilişki konusunda oluşturulan farklı teorik kararlar uygulanarak elde edilenlerle çelişmeyen bulgular üretecektir.*

İdeal olarak, kişi kendi mantıksal yapısı içinde araştırmayı

111 Okuyucunun dikkatini bu makalenin alıntı işaretleri içindeki 'parametre'yi kullanma nedenini tartıştığımız ilk kısmına çekmek istiyoruz.

112 Burada 'sonuçlar' terimini, bir istatistiksel test, örneğin ki-kare prosedürleri matematiksel alandaki durumları kavramak, karşılaştırmak, üretmek vb. için gerekli gramer kuralları olarak alındığında mümkün olan *matematiksel* durumlar kümesine işaret etmek için kullandık. 'Bulgular' terimini, sosyolojik ve metodolojik alanların mantıksal yapılarının birbirlerine tekabül ettikleri kabulü altında, sosyolojik durumlar istatistiksel çıkarım kuralları temelinde yorumlandığında mümkün olan *sosyolojik* durumlar kümesine işaret etmek için kullandık.

amaçladığı durumların özelliklerine uygun bir metoda sahip olmak ister. Somut gözlemlerin amaçlanan gözlemlerle aynı [istatistiksel] anlamlara sahip olduklarını varsayma eğilimindedir. Ki-kare uygulanarak elde edilen sonuçlar bulgu statüsünü, sadece ve özellikle, araştırmacının sınanan durumların mantıksal yapısı ile gözlediği durumların mantıksal yapısı arasındaki uygunluğu belirlerken başvurduğu kurallara uygun oldukları ölçüde kazanırlar. Araştırmacı için bu uygunluk yeterince açıktır ve özellikle işaret edilmesi gerekmez. Bu kural araştırmacının kişilerin tedavi için nasıl seçildiklerini belirlemesiyle nasıl ilişkilidir?

Farklı bulguların aynı istatistiksel sonuçlara sahip oldukları yukarıdaki bazı sonuçlar dikkate alınarak gösterilebilir. 'Yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta gruplarında yaş dilimi konusundaki ki-kare [istatistiksel olarak] anlamlı değildir. Bu bulgu kişiler sonraki tedavi basamaklarına geçtiklerinde yaş kriterinin tedavi için seçilmede etkili olmadığının göstergesi olarak alınabilir. Öte yandan, anlamlı-olmayan aynı ki-kare değeri ters yönde bir bulgunun, yani klinik personelin tedavi için seçimlerinde kararlarını (bir norm olarak işleyen) ilk kez başvuranların yaş dağılımları temelinde verdiklerinin göstergesi olarak alınabilir. İlk kez başvuranların yaş dağılımları tedavi için seçenlerin kendi kararlarıyla sonraki basamaklarda üretmeye çalıştıkları arzulanabilir bir hastalar grubunun bileşimini önceden şekillendirir. Tedavi için seçilme ile kliniğin hasta yükü arasındaki ilişki fikrine göre, anlamlı-olmayan ki-kare klinik personelin yaptıkları seçimlerin arzulanan pratiklere ne kadar uygun olduklarının ölçüsüdür. Bu yüzden, aynı ki-kare sonucu kullanıldığında (i) ilk kez başvuranlarda hiçbir faktör yaştan *daha az* etkili olmayabilir ve (ii) klinikle ikinci temasta hiçbir faktör başvuranın yaşından *daha fazla* etkili olmayabilir.

Anlamlı bir ki-kare değeri –sözgelimi, yönlendiren kaynaklar konusunda– ortaya çıktığında bu temelde ayrışma klinikle ilk temasta işlerliktedir; yönlendiren kaynak sonraki tedavi basamaklarında etkisizdir. Alternatif bir bulguya göre, uzmanların yönlendirmeleri kliniğin bireyleri teşvik etmesiyle ve onların

uzman sağlık birimleriyle bağlantılarını sürdürme çabalarıyla uygunluk içinde etkilidir. Klinikle ilk temastan sonra yönlendirme etkisizdir. Bu basamaktan itibaren, eşit bir dağılım hastaların tedavi için kliniğe değerlendirme ve terapiye ilgilerine uygun biçimde ortaya çıkma sıklıklarıyla orantılı olarak kabul edildiklerini göstermektedir. Son örnekte, yönlendirme kaynağı izleyen basamaklarda –'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta gruplarının üretildiği– seçilme işlemlerini düzenleyen önemli bir faktör olmaya devam ederken ilk örnekte klinikle ilk temastan sonra artık etkisizdir.

Yukarıdaki örnekler şu konuyu anlamak için yeterli olacaktır: araştırmacı, *bir istatistiksel sonucun tedavi için seçilme ile söz konusu hastalar grubu arasındaki bağlantı konusunda anlamlı bir bulguya işaret ettiğine karar verdiğinde* tedavi için seçilme fikri kesinlikle geçerlidir.

Tedavi için seçilme fikrinin hem kaçınılmaz hem de kritik önemde olmasının nedeni, *aynı istatistiksel sonucun farklı teorik örneklerde farklı bulgulara işaret etmesi ihtimalidir.* Bu bulgu çeşitliliği tamamen araştırmacının tedavi için seçilme prosedürleri konusunda benimsediği teoriye bağlıdır. Gerçekte, araştırmacı bir teori seçimi yapmadan hem neyi sınayacağına hem de sınamalarını gerçekleştirmek için gerekli uygun işlemlere karar veremez. Ancak bununla birlikte, sınamalar yapıldığında sonuçlar (araştırmacının, biraz akıl oyunuyla, ayıyı kavramak ya da doğrulamak için onun yerine kürkünü veya başka bir nesneyi geçirerek uygun muhakemeye başvurabilmesine benzer biçimde) aynı mantıksal forma sahip bulgularla uyumlu olabilir. Böylece kısaca, aynı istatistiksel sonuçlar seçilen teoriye bağlı olarak farklı bulgular üretecektir.

Açıkçası burada, tedavi için seçilme kriterleri hakkındaki bulgularla ilgileniyoruz. Bu 'parametre'yle ilişkili yapılan mevcut bazı teorik seçimleri karşılaştırmalı olarak gözden geçirdiğimizde bulguların uygunluklarıyla bağlantılı başka faktörlerin etkili oldukları sergilenebilir.

Bir teorik seçim, tedavi için seçilme ile kliniğin hasta yükü arasındaki ilişkiyi (bir dizi bağımsız durum olarak anlaşılan) müteakip basamaklardaki hasta gruplarının sergiledikleri bir "doğrusal nedensel düzen" olarak kavramaktır. Bu nedensel düzeni *ki-kare modeli* olarak adlandıracağız. Bir başka teorik seçim, söz konusu ilişkiyi bir doğrusal nedensel düzen olarak görmek, ancak sonraki tedavi basamaklarına "sabit geçiş olasılıkları" içeren bir sonlu Markov süreci olarak ele almaktır. Bunu *Markov modeli* olarak adlandıracağız. İki modelde de, özelliklerin sonraki tedavi basamağındaki hastalar grubu içindeki muhtemel dağılımlarını sadece, (a) grubun önceki basamaktaki özellikleri ve (b) sonraki basamaktaki bir parçasının 'yatan hastalar' ve diğer parçasının da 'ayakta tedavi gören hastalar' olarak ayrıştırıldığı işlemler belirler. Bir süreç olarak, "tedavi için seçilme ile kliniğin hasta yükü arasındaki ilişki" konusundaki üçüncü bir teoriye göre, personelin seçimlerini –sonraki tedavi basamağında üretilmesini bekledikleri– arzulanan veya muhtemelen meşrulaştırılabilir hastalar bileşimi belirler. Bu teoriyi *yönlendirme modeli* olarak adlandıracağız.

Bir bulguyu değerlendirmek için *ki-kare modeli*ni ki-kare metoduna başvurarak kullanan bir teorisyen cinsiyet dağılımları konusunda anlamlı-olmayan bir ki-kare ortaya çıktığında aşağıdaki sonuçları rapor edecektir. Anlamlı-olmayan ki-kare bu iki hastalar grubunun, herkesin kararlarını diğerlerinden bağımsız olarak verdiği, kararda cinsiyetin ilişkisiz olduğu bir dizi tedavi için seçimin toplam sonucu olduğunu gösterir. Klinik personelin kararının diğerlerinin kararlarından bağımsızlığı ayrıca onların, (i) tüm hasta gruplarının bileşimlerini ve (ii) seçme durumunu ve (iii) sonraki basamaklardaki tedavi görecek hastaların sergilemeleri beklenen eğilimleri ilişkisiz faktörler olarak görmelerine bağlıdır.

Teorisyen, *Markov modeli*ni kullandığında anlamlı-olmayan ki-kare, sonraki tedavi basamaklarındaki 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastaların cinsiyetleri dikkate alınmadan 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastalar olarak sınıflandırıldıkları bir dizi seçimin

toplam sonucu olduğunu gösterir. Fakat ayrıca, önceki ancak sadece bir önceki basamaktaki hasta gruplarının büyüklüklerini ve orantılı bileşimlerini dikkate alan ve yapılan seçimleri sadece önceki basamağın önemli bir ürünü olarak gören personelin yaptığı seçimlerin sonuçlarından bahsedilmesi gerekir. Bu türden araştırmalarda tedavi için kabul edilmeyenlerin beklenen [muhtemel] nihaî eğilimleri hesaba katılmamış, aksine sonraki basamakta 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastalar olarak ortaya çıkması gerekenlerin sayısına uygun orandaki 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastaların şekillenmesinde sabit bir yüzdeliğe başvurulmuştur.[113]

Yönlendirme modeli kullanıldığında [istatistiksel olarak] anlamlı-olmayan ki-kare, bu iki hasta grubunun personelin bireysel seçimlerinin ürünleri olduklarını, yani personelin bütün seçim kararlarını (i) hem mevcut hem de kümülatif ürünleri, (ii) grubun nihaî ürünlerinin kazanacağı şekil kadar sonraki bütün tedavi basamaklarındaki işlemlerin tamamlanması amacının şekillendirdiği kümülatif ürünü dikkate alarak ve (iii) bir 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' (benimsenen bir seçme tarzı olarak *ilişkisizlik ilkesine uygun*) hastalar dağılımı üretmek amacıyla aldığını gösterir. Anlamlı-olmayan bir ki-kare, seçimlerde kesinlikle cinsiyet faktörünün etkili olduğunu ve kararların ardında kurumun sonraki basamaklardaki hasta yükünün makul bir büyüklüğe ve cinsiyet bileşimine sahip bir hastalar grubu üretmesi kaygısının yattığını gösterir.

Elverişli tek model kesinlikle bu değildir. Kuşkusuz, elverişli seçimleri sınırlandıran hiçbir kural yoktur. O hâlde, seçim nasıl yapılmalıdır?

Ancak bu seçim, sonucun istatistiksel anlamını yönlendireceği ve personel somut tedavi için seçilme işlemlerine uygun metodu [kullanmak] isteyeceği için kural burada, açıkça klinikteki

113 Açıklamalarımızda sadece Markov zincirlerinin çok az özelliğini dikkate aldık. Açıkçası, Markov modelinin ek özelliklerini oluşturan 'karar verenler' ve 'kararlar' konusunda daha fazlası söylenebilir.

hastaların seçildiği somut işlemleri yakından yansıtan bir anlayışı benimsemeyi gerektirecektir. Bu kural, beraberinde yapılan seçimlerin uygunluğu problemini getirir.

Niçin bu kuralı seçtiğimizi temellendirmek istediğimizde, U.C.L.A.'da hastaların tedavi için nasıl seçildiklerini anlamada *yönlendirme model*ini diğer iki modele tercih etmek için gerekli temelleri sağladıklarını söyleyebileceğimiz özellikler vardır. Personelin kliniğin hasta yükünün belirlenmesinde seçilecek kişilerin hangi özellikleri taşımaları gerektiği konusunda belirli kesin fikirleri vardır. Bu fikirler başlangıçta her tedavi basamağındaki hasta yükü *ile* başvuranların bileşimleri arasındaki ilişkiyle bağlantılı olsa da personelin, "tedavi görmesi gereken hasta yükü [sayısı]" konusunda oldukça kesin düşünceleri vardır. Ayrıca, U.C.L.A. Kliniği'nde "hizmeti sunulmayan bir tedavi için bekleyenler listesi" vardır. Kişilerden 'beklemeleri' istenir. Onlara tedavi için kabul edildikleri ve uygun bir yatak bulunduğunda en yakın zamanda kendileriyle temas kurulacağı söylenir. Olması beklenen ancak kesin olmayan muhtemel yatak ihtiyacını karşılamak için bir 'hastalar havuzu' oluşturulur. Yatan hasta sayısındaki 'eksilmeleri' kapatmak için (yatanlar geçici olarak azalırken eksikler ve fazlalıklar tespit edilerek) bu havuzdan kliniğe kabul edilecek yeni hastalar seçilir. *Yönlendirme model*inin gerçekçiliğinin kabaca sağlanmasının yolu, klinik personelin araştırmacılara "yaptıkları işin uygun ve *âdil bir biçimde* temsil edilmediği" şikâyetlerine kulak vermektir zira onlara göre, tedavi gerektiren hastaları nasıl seçecekleri açıklanırken kendilerinden üretmeleri beklenen hasta yükünün gerçek büyüklüğü ve bileşimi dikkate alınmamaktadır.

Yönlendirme modelinin, elverişli olmasına rağmen, bazı yetersiz yönleri vardır. İlk olarak, tedavi gerektiren hastaları seçerken U.C.L.A. personelinin farkında olmadığı birçok kritere başvurulur. Örneğin, stajyer psikiyatri hekimleri, tedavi için seçilmede ısrarla teknik psikiyatrik faktörlerin önemini vurgulamalarına rağmen, uzman kişinin itibarının azalması veya kaybı gibi riskleri en aza indiren kriterlerin önemini dikkate almamışlardır.

Bir başka örnek verilirse, klinik personel genellikle, tedaviye büyük ölçüde direndikleri için psikopat kişilere daha fazla zaman ayırmak zorunda kaldıklarını vurgulamalarına rağmen, düzenli olarak programlanmış tedavi seanslarının örgütsel öneminden genellikle söz etmemişlerdir; psikopatları, diğer tıpkı 'belâlar' gibi, talepleri yerleşik ve saygıdeğer rutinleri karmaşık ve muğlâk hâle getiren kişiler olarak tanımlamışlardır. *Yönlendirme metodu* kullanıldığında söz konusu durumların nasıl ortaya çıktığını gösterecek metotların geliştirilmesi gerekir.

*Yönlendirme modeli*nin ikinci yetersizliği, klinik personelin müteakip basamaklardaki hasta gruplarının bileşimini etkiledikleri 'kontrol'dür. Hem *ki-kare* hem *Markov modeli* araştırmacının bulguyu açıklamasını gerektirmese de, bu modellerle kesin empirik ispatın amaçlarını kavramak oldukça zordur. U.C.L.A. Kliniği'nde personel sonraki bir tedavi basamağındaki hastalar grubunun bileşimi üzerinde kontrol sağladığında bu kontrolün, klinikle 'ilk temas' ve 'kabul görüşmesi' basamaklarında gerçekleştiğini göstermek oldukça kolaydır. Ancak bu basamaklarda bile, söz konusu tedavi basamağı *ile* tedavinin sürdürülmesi veya klinikle işlemlerin tamamlanması konusunda hastanın ve kliniğin sorumlulukları arasında belirgin bir korelasyondan fazlası yoktur. Sonucun yeterliliği, "hasta" *ile* "hasta ve klinik personel arasındaki etkileşimin bilinmeyen özellikleri"nin, 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastaların sonraki basamaklardaki büyüklüğünü ve bileşimini önemli ölçüde değiştirmesine bağlıdır. Diğer basamaklarda seçme işlemleri oldukça karmaşıktır. Böylece, en iyisinden, hastalar ve klinik personel arasındaki ilişkilerde hangi kriterlerin etkili olduğunun (bırakınız kavramsal olarak açık olmayı) olgusal olarak bilinmediği durumlarda *yönlendirme modeli* tek başına uygundur ve böyle kalacaktır.

Weiss ve Schaie'nin "çapraz tablolar 'sınırlı ancak önemli öngörü amaçları' açısından yeterlidir" tespiti ele alınmadığında tedavi için seçilme probleminin nasıl uygun biçimde çerçevelendirilebileceği konusundaki bir tartışma eksik kalacaktır. Weiss ve Schaie, "'çapraz tablolar' her ne kadar 'dinamikler' hakkında hiç-

bir şey söylemeseler bile yine de öngörme değerine sahiplerdir" dediklerinde genel kabul gören bir görüşten söz etmektedirler. Weiss ve Schaie tarafından öngörme değeri olarak adlandırılan şey, "izleyen basamaklardaki 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastalar programlanabilir" önermemizle aynı anlama sahiptir. Weiss ve Schaie'nin dikkatle ve ılımlı bir biçimde formüle ettikleri önermelerini kesinlikle kabul ettiğimizde bile bu 'öngörme değeri'nin bazı özelliklerini ele almamız gerekir.

(1) Hastaların tedavi için kabul edilme şanslarının önceden programlanabilmesi sadece 'çapraz tablo' metoduyla kavranabilecek bir süreç değildir. Araştırmacının çalışmasını 'çapraz tablo' metoduyla sınırlandırması, hastaların tedavi için kabul edilme şanslarının nasıl programlanabildiğine odaklanan diğer araştırmalar karşısında ona bir üstünlük sağlamasa bile açıkça beş parametre sunar. Gerçekte, sonuçların belirlenimsizliğinin bu çapraz tablo metodunun öngörme üstünlüğünü etkisiz kılabileceğini görmüştük.

(2) U.C.L.A Kliniği'nde işlerlikte olan bir tedavi için seçilme programı diğer kliniklerdeki hasta gruplarını betimlememizi sağlamayabilir. Kendimizi Weiss ve Schaie'nin önerisiyle sınırlandırdığımızda veya rapor edilen farklılıklardan hareket ettiğimizde bile farklı kliniklerde farklı hasta seçimi kriterlerinin kullanılıp kullanılmadığını tespit edemeyiz.

(3) Tablo 5, 6 ve 7'de betimlenen türden bir programın etkili olması klinik süreçte personelin 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastaları yönlendirmek için başvurdukları kriterler, idarî kurallar, klinik personelin sayısal büyüklüğü ve bileşimi gibi faktörler, kliniğin dış gruplarla ilişkileri (özetle, organize toplumsal bir işlemler sistemi olarak klinik-hasta ilişkilerinin özellikleri) değişmediği sürece mümkündür.

TABLO 6

İlk kez başvuranların müteakip tedavi basamaklarında yaş dilimi özellikleri temelinde zamanla elenmeleri süreci

		Başlangıçtaki hastalar diliminin sonraki basamakta kalanlarının yüzdesi				n^{inci} basamakta tedaviye kabul edilenlerin $n1^{inci}$ basamaktan sonraki yüzdesi			
	İlk kez başvuranlar % 100	Klinikle ilk temas	Giriş görüşmesi	Kabul görüşmesi	Tedavi	Klinikle ilk temas	Giriş görüşmesi	Kabul görüşmesi	Tedavi
Cinsiyet									
Erkek	284	34.2	27.5	15.9	14.5	34.2	80.4	57.7	91.1
Kadın	376	38.6	29.3	13.6	10.4	38.6	75.9	46.4	76.5
Toplam	*660*					*36.7*	*77.7*	*51.1*	*83.3*
Yaş									
0-15	108	40.7	33.3	15.7	13.9	40.7	81.8	47.2	88.2
16-20	60	23.3	18.3	11.7	10.0	23.3	78.6	63.6	85.7
21-40	311	38.6	31.2	17.7	14.5	38.6	80.8	56.7	81.8
41-50	80	43.7	30.0	11.3	10.0	43.7	68.6	37.5	88.9
51 veya üstü	65	43.1	26.2	12.3	9.2	43.1	60.7	47.1	75.0
Toplam	*624*					*38.6*	*77.6*	*51.3*	*83.3*
Oturulan semtin sosyal statüsü									
49'dan az	31	41.9	32.3	12.9	12.9	41.9	76.9	40.0	100.0
50-59	81	44.4	29.6	17.3	14.8	44.4	66.7	58.3	85.7
60-69	94	53.2	45.7	25.5	20.2	53.2	86.0	55.8	78.2
70-70	147	42.2	32.7	15.0	10.9	42.2	77.4	45.8	72.7
80-89	116	39.7	31.0	13.8	12.9	39.7	78.3	44.4	93.7
90-99	50	46.0	36.0	28.0	26.0	46.0	78.3	77.8	92.9
Toplam	*519*					*44.3*	*77.8*	*52.5*	*84.0*
Medeni du-									

Seçilebilir (16 yaş ve üstü)		117		36.8		29.9		14.5		12.0		36.8		81.4		48.6		82.4
Bekâr		134		35.1		26.1		12.7		11.9		35.1		75.5		48.6		94.1
Evli		263		41.8		32.3		18.6		15.2		41.8		77.2		57.6		81.6
Ayrı		23		56.5		52.2		26.1		21.7		56.5		92.3		50.0		83.3
Boşanmış	69	32	58	56.3	46.4	40.6	18.8	9.4	14.5	6.3	58.0	56.3	80.0	72.2	40.6	23.1	76.9	66.7
Dul		14		64.3		50.0		28.6		21.4		64.3		77.8		57.2		75.0
Toplam		*583*										*41.2*		*77.9*		*51.5*		*83.3*
Erkek yaş grupları																		
0-15		71		43.7		35.2		16.9		15.5		43.7		80.6		48.0		91.7
16-20		33		12.1		12.1		12.1		12.1		12.1		100.0		100.0		100.0
21-40		126		36.5		28.6		19.8		18.3		36.5		78.3		69.4		92.0
41-50		17		11.8		11.7		0.0		0.0		11.8		100.0		0.0		0.0
51 veya üstü		25		52.0		40.0		16.0		12.0		52.0		76.9		40.0		75.0
Toplam		*272*										*156.1*		*435.8*		*257.4*		*358.7*
Kadın yaş grupları																		
0-15		36		36.1		30.6		13.9		11.1		36.1		84.6		45.5		80.0
16-20		27		37.0		25.9		11.1		7.4		37.0		70.0		42.9		66.7
21-40		185		40		34.1		16.3		11.9		40.0		85.1		47.6		73.3
41-50		64		51.6		34.4		14.1		12.5		51.6		66.7		40.9		88.9
51 veya üstü		40		37.5		17.5		10.0		7.5		37.5		46.7		57.1		75.0
Toplam		*352*										*41.1*		*75.9*		*46.4*		*76.5*
İlk temasın kuruluma biçimi																		
Mektup		22		22.7		22.7		13.6		13.6		22.7		100.0		60.0		100.0
Telefon		412		28.4		22.3		10.9		9.2		28.4		78.6		48.9		84.4
Kendisi, yönlendir-meyle	457	23	28.2	30.4	22.5	26.1	11.2	13.0	9.4	8.7	28.2	30.4	79.8	85.7	49.5	50.0	84.3	66.7

Kendisi, tek başına	156	101	52.6	50.5	39.7	41.6	19.9	20.8	14.7	13.9	52.6	50.5	75.6	82.3	50.0	50.0	74.2	66.7
Kendisi, refakatçi ile		55		56.4		36.4		18.2		16.4		56.4		64.5		50.0		90.0
Toplam		*613*										*34.4*		*78.2*		*49.7*		*80.5*
Yönlendirme kaynağı																		
Herhangi biri		210		20.5		15.2		6.2		5.2		20.5		74.4		40.6		84.6
Kendisi		140		29.3		25.0		15.7		10.7		29.3		85.4		62.9		68.2
Tıp veya psikiyatri uzmanı		289		50.9		39.4		19.7		17.3		50.9		77.5		50.0		87.1
Toplam		*639*										*36.1*		*78.3*		*50.8*		*82.6*
Psikiyatri birimleriyle ön deneyim																		
Devlet hastanesi		33		18.2		12.1		3.0		3.0		18.2		66.7		25.0		100.0
Özel ve kamu kurumları karışımı		37		32.4		27.0		10.8		8.1		32.4		83.3		40.0		75.0
Özel psikiyatrist ve özel hastane		128		43.0		34.4		17.2		14.8		43.0		80.0		50.0		86.4
Yok		290		45.9		34.1		16.6		14.1		45.9		74.4		48.5		85.4
Kamu kliniği		47		53.2		46.8		38.3		27.7		53.2		88.0		81.8		72.2
Toplam		*535*										*43.2*		*77.4*		*51.9*		*82.8*

TABLO 7

Klinikle ilk temas, giriş görüşmesi ve kabul görüşmesinden sonra 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta gruplarının özelliklerinin karşılaştırmalı ki-kare sonuçları (Bkz. EK I ve II)

			Alt tablolar						
	Tablo		Klinikle ilk temastan sonra		Giriş görüşmesinden sonra		Kabul görüşmesinden sonra		
Özellik	X^2	p	X^2	p	X^2	p	X^2	p	Seçilme programı
Cinsiyet	4.355 (3sd)	>0.20	1.354 (1sd)	>0.10	0.680 (1sd)	>0.30	2.321 (1sd)	>0.20	1.1.1
Yaş	20.046 (12sd)	>0.05	7.553 (4sd)	>0.10	9.116 (4sd)	>0.05	3.378 (4sd)	>0.50	1.1.1
Oturulan semtin sosyal statüsü	16.956 (15sd)	>0.30	4.425 (5sd)	>0.30	4.947 (5sd)	>0.30	7.584 (5sd)	>0.10	1.1.1
Medeni durum	15.466 (9sd)	>0.05	11.087 (3sd)	>0.01	0.176 (3sd)	>0.80	3.664 (3sd)	>0.30	1.1.1
Kadın yaş grupları	16.583 (12sd)	>0.10	3.750 (4sd)	>0.30	12.284 (4sd)	>0.01	0.548 (4sd)	>0.95	1.1.1
Erkek yaş grupları	25.517 (12sd)	>0.01	17.193 (4sd)	>0.001	0.751 (4sd)	>0.90	7.573 (4sd)	>0.10	2.1.1
İlk temasın kurulma biçimi	31.179 (3sd)	<0.001	30.515 (1sd)	<0.001	0.660 (1sd)	>0.30	0.005 (1sd)	>0.90	2.1.1
Yönlendirme kaynağı	56.133 (6sd)	<0.001	52.320 (2sd)	<0.001	1.264 (2sd)	>0.50	2.549 (2sd)	>0.20	2.1.1
Ön-psikiyatrik deneyim	28.607 (12sd)	>0.001	12.920 (4sd)	>0.01	3.250 (4sd)	>0.50	12.437 (4sd)	>0.01	2.1.2

(4) Ancak bu formülasyonda öngörme kriterleri ile tedavi için seçilme kriterlerinin aynı oldukları varsayılır. Fakat bu özdeşlik hiçbir anlamda zorunlu değildir. Bu özdeşlikten hareket edilmesi öngörme ve seçilme kriterleri arasındaki korelasyonu açıklamak için gerekli araştırmaları engelleyebilir. Sözgelimi, bir öngörme kriteri olarak bu seçimleri yapanların kararları arasında her zaman ayrışmalar olabileceğini varsayalım. Bu özdeş öngörme kriteri birçok farklı kararlar bütününden (öngörme kriterinin birleşik doğasının maskelediği bir değişkenliği sergileyen temellerden) elde edilebilir. Weiss ve Schaie, dikkatin bireysel vakaların sonuçlarını öngörmeye yönelmesi gerektiğini söylediklerinde bu çözümü önermiyorlardı. Aksine onlara göre, çözüm, bireysel kararlar düzeyinde etkili olan kriterler *ile* öngörme kriterlerini bireysel vakalarda alınan kararların bir toplamı olarak betimleyen öngörme kriterlerinin aynı şeyler olduklarını göstermekti. Bu eleştiri ile Robinson'un ekolojik korelasyonların kullanılmasına yöneltiği eleştiri[114] aynıdır.

(5) Araştırmacıların hastaların nasıl programlandığına ilişkin bilgilere ulaşmak için önceden hazırlanmış şemaları kullandıkları ve bu şemaların bilhassa araştırmacılara kendi uygulamalarını rapor etmek için dolduran klinik personelin kontrolünde olduğu yerlerde, söz konusu şemalar klinik personelin raporlaştırma davranışlarını düzenleyen kuralların onlar açısından özel anlamlarını kavramayı sağladı. Böylece, personelin kendi betimlemelerinin güvenirliği kadar betimlemeye çalıştıkları durumların geçerliliği de klinik işleyişin –sürdürdükleri ve birbirlerine empoze ettikleri– düzenli gündelik rutinlerinden bağımsız değildir. Bu yüzden, öngörme değerine sahip olduğu varsayılan önermeler durumsal olarak kalır. Bu önermelerin öngörü olarak değerleri kesinlikle tedaviye kabul fırsatlarını ve bu fırsatların üretilme biçimlerini etkileyen koşullara bağlıdır. Araştırmacının öngörme değerine sahip bu önermelerin 'değerli' olduklarını söyle-

114 W. S. Robinson, "Ecological Correlations and the Behavior of Individuals, *American Sociological Review* 15, June 1950: 351-357.

yebilmek için gerçekte bu türden koşulları varsayması gerekir. Bu yüzden, dikkate alınması gereken kritik önemde bir olgu, öngörme değerini tespitle ilişkili kriterlerle bağlantılı durumları anlamanın yanı sıra, bu kriterlerin sadece 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta gruplarını şekillendirmek için başvurulan kontrollü bir toplumsal süreç olduğunu kavramak gerekir. Bu yüzden soru, bu hasta gruplarının önceden programlanıp programlanamayacakları değil, programlamanın kurallarının araştırılan duruma göre değişip değişmediğidir.

Bu kontrollü toplumsal sürece başvurulduğu dikkate alınmadığında 'öngörme kriterleri'ni belirleme çabası kolayca uzun bir kriterler kataloğuyla sonuçlanabilir. Bu kontrollü sürece başvurulduğu dikkate alınmadığında ise, bütün klinik personelin aynı katalogla çalıştığı ve tedavi için seçilmede etkili olan koşulların hastalar ve klinik personelin somut koşullarıyla bağlantılı gereksiz ufak ayrıntılar içerdikleri izlenimi oluşacaktır. Ancak, önceki araştırmalar incelendiğinde personelin yorumlama çabalarının açıkça bu türden ayrıntılara ulaşmayı içermediği görülebilir. Aksine, personel tarafından tedavi için seçilmede toplumsal olarak yapılanmış, yani klinik işlemlerin müşterek olarak organize edilen kısıtlamaları içinde işlerlikte olan kriterlerin öneminin vurgulandığı görülecektir. Önceki yazarlar personelin tedavi için seçerken başvurduğu kriterleri zımnî bir yorumlama şeması içeren bir sosyal sistem aracılığıyla kullandığını düşündüler. Bu yüzden, Weiss ve Schaie'nin önerisini tam anlamıyla uygulamaya geçirmeye çalışan araştırmacılar –her biri kendi 'öngörme değeri'ne sahip ancak hiçbiri tedavi için seçilmede başvurulan kriterler probleminin çözümünü sunmayan– sıkıntılı bir genişletilmiş 'faktörler' kataloglarıyla karşı karşıya kaldılar.

Son bir faktör daha vardır. Önceki türden bütün araştırmalar, elinizdeki yazıda rapor edilenlerden biri dâhil, tedavi için seçilme prosedürlerinin anlamlılığı kadar, bu seçimlerin sonuçlarının anlamlılığını belirlemek için de 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastaların *özünde* ayrı durumlar olduklarını kabul etme-

yi gerektirdiği düşüncesine dayanır. Rosenthal ve Frank, kendi araştırmalarında bu kabule uymayan vakalardan bahsetmelerine rağmen onları önemsiz metodolojik ayrıntılar olarak alırlar. Bu türden vakaların basit ayrıntılardan fazlasını ifade ettiklerini düşünüyoruz.

Ayrıca, tedavi için seçilme kriterleri ile kullanıldıkları işlemlerin bağımsız olarak betimlenemeyeceklerini dikkate almamız gerekir. Kendi araştırmamızda, 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören hastalar'ın sadece klinik personel onları vakadaki kendi *idarî* sorumluluklarını dikkate alarak tanımladıkları durumlarda birbirinden bağımsız olduklarını bulduk. Öte yandan, klinik personelin kişinin 'yatarak' mı, 'ayakta' mı tedavi göreceğine kendi *tıbbî* sorumluluklarını göz önünde bulundurarak karar verdiği yerlerde 'yatarak' veya 'ayakta' tedavi durumları *temel* özelliklerini kararın verildiği zamanlarda kazandı, *personel vakanın gerçekte ne olduğuna, neye dönüştüğüne bakılarak karar verdi.* Vakadan tıbben sorumlu olan kişiler ısrarla bunun beklenmesi gerekliliğini vurguladılar. Neticede, Klinik tarafından Kamu Akıl Sağlığı Departmanı'na "tedavi uygulanan" hasta sayısı her ay şişirilerek bildirildi. Bu listelerdeki hastalar, sürekli aktif sorumluluk sergilemesi gerektirdiği varsayılan kişileri, ayrıca ek ve bazen de büyük sayıda 'aktif olmayan' vaka[115] içermekteydi; sonuncular, klinik çalışanlarının benimsedikleri tıbbî pratiklere uymadıklarını düşündükleri için "tedavi uyguladıkları kişiler"den oluşmaktaydı. Terapistler ve diğer klinik personel bu türden vaka dosyalarının idarî olarak kapatılmasını önermekte istekli olmalarına rağmen bu amaçlarına ulaşamadılar. Bunları betimlemek için vakanın

115 U.C.L.A. Kliniği'nde "tedavi uygulanmış" olarak rapor edilen 'aktif' ve 'aktif olmayan' vakalar arasındaki çarpıcı büyüklük farkı 60 kişinin bir başka yere nakledildiği yakın bir ihtisas eğitimi döneminin sonunda ortaya çıkmasına rağmen, "tedavi uygulananlar" dosyaları incelendiğinde devlete 230 vakanın rapor edildiği görüldü. Oranlardaki bu farklılığın nedeni, ihtisas döneminin sonuna gelindiğinde raporlaştırma uygulaması tamamen sona ermesine rağmen, kapatılmayan 7 aylık raporlarda biriken vakaların 'klinikle işlemlerinin tamamlanmamasıydı.

geçmişi hakkındaki bilgilerin yanı sıra, hem hastaların hem de klinik personelin gelecek, muhtemel, bilinmeyen gelişmelere ilişkin değerlendirmelerine gerek vardı. Klinik personel hastanın *araştırma açısından* konumunu betimlerken tarihsel-geçmişe yönelik özellikleri ayırt edemedi.

Tedaviden önceki basamaklardaki vakaları incelediğimizde karşımıza aynı olgu, ancak vakanın kendine has geçici özelliği daha fazla vurgulanarak çıktı. 'Yatan' ve 'ayakta tedavi gören' vakaları, bu vakalarda tıbbî sorumluluğun etkisini göz ardı ederek, yani tedavi için seçilme süreçleri üzerine araştırmayla açıkça ilişkili olanlardan başka klinik işlemlerde başvurulan kriterleri dikkate alarak açıklayabildik. Klinik personelin yine de 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' her vakayı açıklayabildiğini onların şikâyetlerini göz ardı ederek vurgulayabildik. Bu 'karar vericiler' bizi, vakalara *kendi* ilgilerini ve klinik faaliyetleri ele alma biçimlerini uygun şekilde betimlemediğimiz gerekçesiyle eleştirdiler.

Araştırmacı, 'yatan ve 'ayakta tedavi gören' hastaları özünde bağımsız durumlar olarak aldığında verilere, tamamıyla kendi klinik deneyimlerinin betimleme yönteminin yapay ürünü olan bir özelliği dayatabilir. Bu türden dayatılmış özellikler ile tedavi için seçilme prosedürlerinin özellikleri kesinlikle uyumlu olmayabilir. Bu türden vakaları metodolojik önemsiz ayrıntılar olarak ele almak gerçekte bu işlemleri uygun biçimde araştırmak için gerekli olan teoriyi ve metotları geliştirmeyi engelleyebilir.

Sonuç yerine

Buradaki inceleme-nesnemiz esasen psikiyatri ayakta tedavi kliniğiyle sınırlı olsa da tedavi için seçilme probleminin parametreleri ve bu parametrelerin dayandığı argümanlar, eleştiriler ve metotlar geneldir; hiçbir şekilde bu psikiyatrik materyallerin ele alınmasıyla kısıtlı değildir. Onlar eğitsel ve meslekî hareketlilik, göç, doğal tarihler, evliliğe ilişkin öngörü araştırmaları ve genç suçluluğuna ilişkin araştırmalar konusunda açık uygulamalara sahiplerdir.

Bu makaledeki argümanlarımız, araştırmacının ilk kez başvuranların müteakip tedavi basamaklarında zamanla elenmeleri sürecini bu toplumsal seçilme süreçleriyle ilişkilendirdiği bütün durumlarda geçerlidir. Daha genelde, bu argümanlarımız müteakip basamaklardaki hastalık kariyerlerinin toplumsal seçilme süreciyle nasıl üretildiğini araştıran çalışmalarla bağlantılıdır ve bu süreç ilk kez başvuran hastaların işlemlerin, ilişkilerin veya gerçekte toplumsal yapıyla bağlantılı her durumun etkisiyle sonraki tedavi basamaklarında zamanla elenmesiyle ilişkilidir. Bu elenme süreci toplumsal yapıları şekillendiren etkinlik biçimlerinin müteakip basamaklarda nasıl gerçeklik kazandıklarına bakılarak kavranır.

EK I

Ki-karenin koşullu frekanslar içeren verileri değerlendirmek amacıyla kullanılması için bir metot

Bu makalede aktarılan, "Tedavi İçin Seçilme Programlarında" müteakip tedavi basamaklarında Kural 1 ve Kural 2'den hangisinin uygulandığını belirlemek için kullanılan aşağıdaki metodu tasarlayan Los Angeles, Kaliforniya Üniversitesi'nden Profesör Wilfred J. Dixon'a teşekkür borçluyuz. Metodu aktarmamızın nedeni, araştırmamızda sunulan hastaların ilerleyen tedavi basamaklarında zamanla elenmeleri süreciyle ilişkili verileri değerlendirmek için ki-kareyi kullanmayı mümkün kılmasıdır – aksi takdirde koşullu frekanslar ki-karenin yanlış kullanımına yol açacaktır. Metodu Profesör Dixon'ın izni dâhilinde aktardık.

Problem

Her izleyen basamaktaki 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta gruplarını karşılaştırmamız gerekse de tablomuzda belirli bir basamaktaki bütün 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hasta gruplarını 'marjinal vakalar sütunu' olarak ve önceki basamaktaki bütün 'yatan hastalar'ı 'marjinal vakalar satırı' olarak kullandık. Bununla beraber, tüm tablolar kadar alt tabloları da değerlendir-

mek için de ki-karenin kullanılmasıyla ilişkili koşulları sadece izleyen basamaklardaki 'ayakta tedavi gören hastalar'ın karşıladığını belirtmemiz gerekir. Müteakip tedavi basamaklarındaki 'yatan hastalar'ın belirli bir basamakta ortaya çıkma olasılıkları önceki basamakta tedavi için seçilmelerine bağlıydı. Bu yüzden, ki-karenin doğru kullanımıyla ilişkili koşullar sağlanamadı, yani her bir oluşum [vaka] sadece bir kez hesaplandı ve karşılaştırılan durumlar birbirlerinden bağımsız olarak ortaya çıktılar.

Tablo A değerlendirmek istediğimiz türden bir tablodur:

TABLO A

HER BASAMAKTAN SONRAKİ TEDAVİYE DEVAM EDEN VE KLİNİKLE İŞLEMLERİ TAMAMLANAN ERKEKLER VE KADINLARIN GÖZLENEN MİKTARI

	İlk kez başvuranlar	Klinikle ilk temas		Tedavi görüşmesi		Kabul görüşmesi		Tedavi	
		Ayakta	Yatan	Ayakta	Yatan	Ayakta	Yatan	Ayakta	Yatan
Erkek	284	187	97	19	78	33	45	4	41
Kadın	376	231	145	35	110	59	51	12	39
Toplam	660	418	242	54	188	92	96	16	80

Metot

Tablo A'yı Tablo B biçiminde yeniden oluşturduk:

TABLO B

HER BASAMAKTAN SONRAKİ KLİNİKLE İŞLEMLERİ TAMAMLANAN ERKEKLER VE KADINLARIN GÖZLENEN MİKTARI

	Klinikle ilk temas sonrası	Giriş görüşmesi sonrası	Kabul görüşmesi sonrası	Tedavi öncesi veya sonrası	İlk kez başvuranlar
Erkek	187	19	33	45	284
Kadın	231	35	59	51	376
Toplam	448	54	92	96	660

Yukarıdaki $X^2_{Tablosu}$ 3 serbestlik derecesine (sd) sahiptir.

Her basamakta 'yatan hasta' sayısının önceki bütün basamaklardaki 'ayakta tedavi gören hastalar'ın toplamını içermesi nedeniyle, her basamaktaki 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastaların bir karşılaştırması tablonun X^2'ye uygun kısmını içermektedir.

Şekil 2'de 2 X 4 tablolar için gerekli olan kesin kısımlar gösterilmektedir.

ŞEKİL 2

	Klinikle ilk temas sonrası	Giriş görüşmesi sonrası	Kabul görüşmesi sonrası	Tedavi sonrası	
Özellik X (örn. cinsiyet) X_1					X^2 ilk temas ,1 sd
X_2					

Klinikle ilk temastan sonra

	Giriş görüşmesi sonrası	Kabul görüşmesi sonrası	Tedavi sonrası	
X_1				X^2 Giriş görüşmesi ,1 sd
X_2				

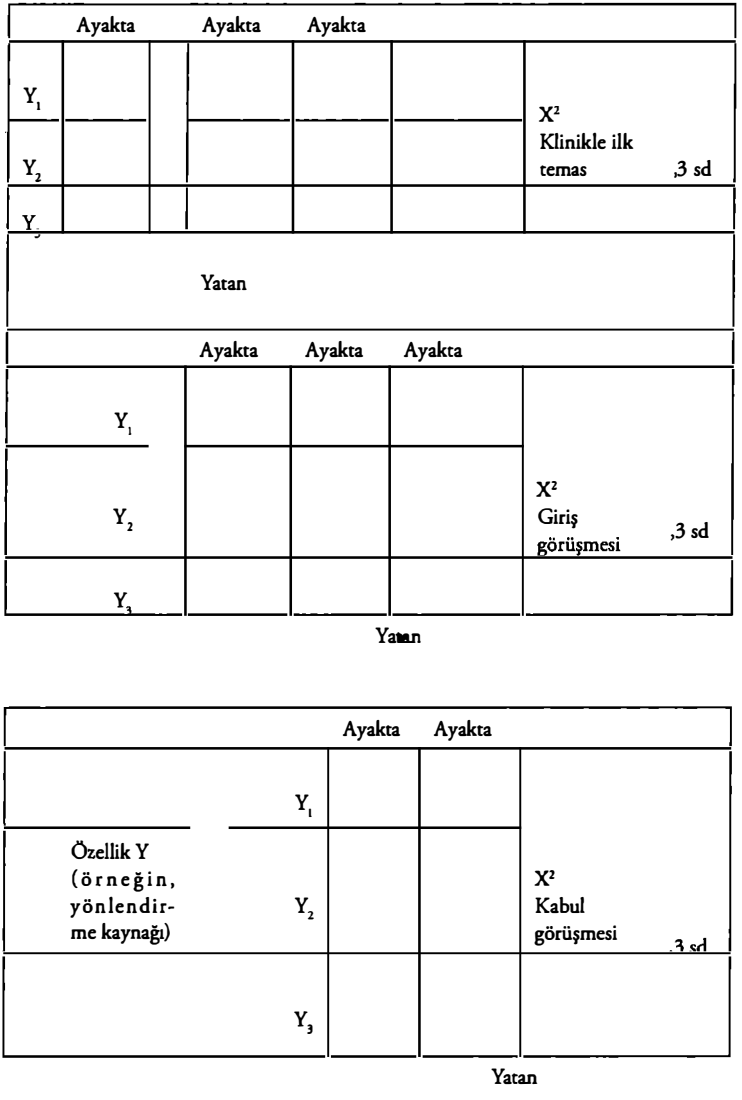
Giriş görüşmesi sonrası yatan hastalar

	Kabul görüşmesi sonrası	Tedavi sonrası	
X_1			X^2 Kabul görüşmesi ,1 sd
X_2			

Kabul görüşmesi sonrası yatan hastalar

ŞEKİL 3

Şekil 3 ikiden fazla satıra sahip tablolar için gerekli kesin kısımları göstermektedir.



EK II

Kural 1 ve Kural 2'den hangisinin uygulandığını belirleme

Tablodaki ki-kare anlamlı değilse bütün tedavi basamaklarındaki gözlenen 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastaları Kural 1'in ifade ettiği söylenir. Ki-kare tablosunun anlamlı olduğu durumlarda Kural 1 ve Kural 2'den hangisinin uygulandığını belirlemek için kısmî ki-kareler kullanıldı. Hem tablodaki hem de bir alt tablodaki ki-karenin anlamlı olduğu durumlarda, söz konusu basamağa ait gözlenen 'yatan' ve 'ayakta tedavi gören' hastaları Kural 2'nin ifade ettiği söylenir. Alt tablodaki ki-kare anlamlı olmadığı durumlarda söz konusu basamaktaki iki hasta grubunu Kural 1'in ifade ettiği söylenir.

Kural 1 ve Kural 2'den hangisinin kullanıldığını belirlemek için kullanılan prosedür aşağıdaki tabloda özetle aktarılmaktadır:

	Kısmî ki-kare	
Tablonun ki-karesi	Basamakta uygulandığı düşünülen kural anlamlı olduğunda	Basamakta uygulanıldığı düşünülen kural anlamlı olmadığında
Anlamlı olduğunda	Kural 2	Kural 1
Anlamlı olmadığında	Kural 1	Kural 1

Bir Tedavi İçin Seçilme Programının belirlenmesinde kısmî ki-karelerin sonuçları dikkate alınır. Ki-karenin anlamlı olduğu durumlarda hangi programın etkili olduğunu bulmak için üç şeye gerek vardır: (i) ki-kare tablosunun bütün kısımlarıyla ilişkili; (ii) anlamlı olmayan ki-kare örnekleriyle ilişkili ve (iii) izleyen üç basamakta da Kural 1'in etkisiyle ilişkili tespitlerin yapılması.

Bu araştırmada ele alınan bütün özelliklerin genel ve kısmî ki-kareleri Tablo 7'de sunulmaktadır.

Alt tabloların ki-karelerini elde etmek için, Mosteller'ın[116] Kimball'un bir "m X n tablosu" için kısmî karar metodu üzerine açıklamasını[117] kesin bir 2 X 2 tabloları oluşturmak için kullandık. 2 veya daha fazla serbestlik derecesine (sd) sahip alt tabloların ki-karelerini elde etmek için 1 serbestlik derecesine sahip vakaları bir havuzda topladık. Profesör Mosteller[118] bu prosedür konusunda 1 serbestlik derecesine sahip ki-karelerin bir havuzda toplanan sonuçlarının 1'den fazla serbestlik derecesine sahip alt tablolardaki her kısmın sonuçlarıyla özdeş olacağının hiçbir kanıtı bulunmadığını kabul etmemizi tavsiye etti. Bu nedenle, 1 serbestlik derecesine sahip vakaların bir havuzda toplanması kararımızın doğruluğu aslında pratik temellere dayanmaktadır.

116 Profesör Charles F. Mosteller'ın ders materyallerinden alınmıştır.

117 A. W. Kimball, "Short-cut Formulas for the exact partition of X^2 in Contingency Table *s*", *Biometrics* 10, December 1954: 452-458.

118 Kişisel iletişim.

Analiz Edilmiş Araştırmalar

Auld, Jr., Frank and Leonard D. Eron, "The Use of Rorschach Scores to Predict Whether Patients Will Continue Psychotherapy," *Journal of Consulting Psychology* 17, 1953: 104-109.

Auld, Jr., Frank and Jerome K. Myers, "Contributions to a Theory for Selecting Psychotherapy Patients," *Journal of Clinical Psychology* 10, 1954: 56-60.

Brill, Norman Q. and Hugh Storrow, "Social Characteristics of Applicants for Psychiatric Care." Bu makale Amerikan Psikiyatri Derneği'nin Batı bölgeleri toplantılarından birinde sunuldu, Seattle, Eylül 1959.

Frank, Jerome D., Lester H. Gliedman, Stanley Imber, Earl H. Nash, Jr. and Anthony R. Stone, "Why Patients Leave Psychotherapy," *A.M.A. Archives of Neurology and Psychiatry* 77, 1957: 283-299.

Futterman, S., F. J. Kirkner and M. M. Meyer, "First Year Analysis of Veterans Treated in a Mental Hygiene Clinic of the Veteran's Administration," *American Journal of Psychiatry* 104, 1947: 298-305.

Garfield, Sol L. and Max Kurz, "Evaluation of Treatment and Related Procedures in 1216 Cases Referred to a Mental Hygiene Clinic," *Psychiatric Quarterly* 26, 1952: 414-424.

Ginsburg, Sol W. and Winifred Arrington, "Aspects of Psychiatric Clinic Practice," *American Journal of Orthopsychiatry* 18, April, 1948: 322-333.

Hollingshead, August B., and Frederick C. Redlich, *Social Class and Mental Illness.* New York: John Wiley & Sons, Inc., 1958.

Imber, Stanley D., Earl H. Nash and Anthony R. Stone, "Social Class and Duration of Psychotherapy," *Journal of Clinical Psychology* 11, 1955: 281-284.

Kadushin, C., "Decisions to Undertake Psychotherapy," *Administrative Science Quarterly,* 31 (1958: 379-411.

Katkov, B. and A. Meadow, "Rorschach Criteria for Predicting Continuation in Individual Psychotherapy," *Journal of Consulting Psychology* 17, 1953: 16-20.

Katz, Jay and Rebecca A. Solomon, "The Patient and His Experience in an Outpatient Clinic," *A.M.A. Archives of Neurology and Psychiatry* 80, 1958: 86-92.

Kurland, Shabse, "Length of Treatment in a Mental Hygiene Clinic," *Psychiatric Quarterly Supplement* 30, 1956: 83-90.

Mensh, Ivan N. and Janet M. Golden, "Factors in Psychotherapeutic Success," *Journal of the Missouri Medical Association* 48, 1951: 180-184.

Myers, Jerome K. and Leslie Schaffer, "Social Stratification and Psychiatric Practice: A Study of an Outpatient Clinic," *American Sociological Review* 19, 1954: 307-310.

Myers, Jerome K. and Frank Auld, Jr., "Some Variables Related to Outcome of Psychotherapy," *Journal of Clinical Psychology* 11, 1955: 51-54.

Rogers, Lawrence S., "Drop Out Rates and Results of Psychotherapy in Government Aided Mental Hygiene Clinics," *Journal of Clinical Psychology* 16, 1960: 89-92.

Rosenthal, David and Jerome D. Frank, "The Fate of Psychiatric Outpatients Assigned to Psychotherapy," *The Journal of Nervous and Mental Diseases* 127, 1958: 330-343.

Rubenstein, Eli A. and Maurice Lorr, "A Comparison of Terminators and Remainders in Outpatient Psychotherapy," *Journal of Clinical Psychology* 12, 1956: 345-349.

Schaffer, Leslie and Jerome K. Myers, "Psychotherapy and Social Stratification: An Empirical Study of Practices in a Psychiatric Outpatient Clinic," *Psychiatry* 17, 1954: 83-93.

Storrow, Hugh A. and Norman Q. Brill, "A Study of Psychotherapeutic Outcome: Some Characteristics of Successfully and Unsuccessfully Treated Patients." Paper presented at the meetings of the California Medical Association, San Francisco, February, 1959.

Tissenbaum, M. J. and H. M. Harter, "Survey of a Mental Hygiene Clinic - 21 Months of Operation," *Psychiatric Quarterly 24*, 1950: 677-705.

Weiss, James M. A. and K. Warner Schaie, "Factors in Patients' Failure to Return to Clinic," *Diseases of the Nervous System 19*, 1958: 429-430.

Winder, Alvin E. and Marvin Hersko, "The Effect of Social Class on the Length and Type of Psychotherapy in a Veteran's Administration Mental Hygiene Clinic," *Journal of Clinical Psychology* 11, 1955: 77-79

Sekizinci Bölüm

Bilimsel ve Sağduyusal [Gündelik] Etkinliklerin Rasyonel Özellikleri

Kendi disiplininin programı, sosyoloğun sorunsal olgu olarak sadece diğer kişilerin eylemlerini değil, bu kişilerin içinde yaşadığı dünyaya ilişkin bilgilerini de bilimsel olarak betimlemesini gerektirir. Sonuç olarak sosyolog, farklı olgular hakkında 'rasyonalite' terimiyle kastedilen türden *bazı* kararlar vermekten kaçınamaz.

Sosyolog araştırmacılar, genelde, (ideal olarak betimlenen ve görülen) bilimsel etkinliğin özelliklerinden birini veya daha fazlasını seçerek bir rasyonalite tanımını benimserler.[119] Benimsedikleri rasyonalite tanımı araştırmacıların gündelik davranışlar, düşünceler ve inançların özelliklerini gerçekçi, patolojik, önyargılı, yanılsamalı, mitik, büyüsel, ritüel vb. biçimlerde metodolojik olarak değerlendirmelerinde yardımcı olur.

Ancak sosyologlar, sokaktaki insanın ve ideal bilim adamının bilgileri ve prosedürleri arasındaki açık uyuşmazlıklara rağmen, yukarda sayılan türden etkili, kalıcı ve istikrarlı eylemler ve top-

119 Mevcut bir gözde tanım "empirik açıdan uygun araçlar kuralı" olarak bilinir. Bu kurala göre, bir kişinin eylemleri muhtemel ve somut uygulanışına empirik olarak karar verilebilecek görevleri gerçekleştirmeye yönelik adımlardır. Empirik uygunluk böylece bilimsel prosedürün kuralları ve bu prosedürle üretilen bilgilerin özellikleri temelinde tanımlanır.

lumsal yapıların bu kadar sık ortaya çıktığını gördükleri için, sokaktaki insanların tanımlarının ayırt edici rasyonel özelliklerini empirik açıdan ilginç bulmamış, aksine insan davranışında irrasyonelliğin özellikleri ve koşullarını araştırmayı tercih etmişlerdir. Bu tercihin bir sonucu olarak, en gözde mevcut toplumsal eylem ve toplumsal yapı teorilerinde rasyonel eylemler bir tortu kategori olarak görülür.

Elinizdeki yazıda rasyonel eylemlerin bir tortu kategori olarak görüldüğü bu yaygın yanlış eğilimi (i) davranışın farklı rasyonel özelliklerini ve (ii) farklı rasyonel davranışların ortaya çıktığı bir sosyal sistemin koşullarını bir empirik araştırma problemi olarak gözden geçirerek düzeltmeyi amaçlıyorum.

Rasyonel davranışlar

'Rasyonalite' birçok farklı davranış biçimini ifade etmek için kullanılmıştır. Bir teorisyen bunlardan sadece birini veya birkaçını 'rasyonalite' teriminin tam kesin anlamı olarak almak zorunda kalmadan bir rasyonel davranışlar listesi yapabilir. Alfred Schutz, rasyonalite problemi[120] üzerine klâsik yazısında bu anlamların envanterini çıkardığı için burada hareket noktamızı geliştirdiği sınıflandırma oluşturacaktır.

Schutz'un terimin envanterini çıkardığı farklı anlamlarını davranışın betimlemeleri olarak ifade etiğimizde karşımıza aşağıdaki davranışlar listesi çıkacaktır:

(1) *Kategorilere ayırma ve karşılaştırma.* Bir kişinin belirli bir duruma ilişkin deneyimlerini, yöneldiği kişinin deneyimleriyle karşılaştırarak anlamaya çalışması yaygındır. Rasyonalite bazen, kişinin iki durumu benzerlikleri temelinde araştırmasını ve meseleleri karşılaştırılabilir kılmaya çalışmasını ifade eder. Bir kişinin karşılaştırmalar yaptığını söylemek, bir durumu, kişiyi veya problemi bir 'tip'in örneği olarak aldığını söylemektir. Bu

120 Alfred Schutz, "The Problem of Rationality in the Social World", *Economica*, vol. 10, May 1953.

yüzden, 'rasyonellik derecesi' fikri bir kişinin sınıflandırma çabasının kapsamı, sıklığı biçiminde karşımıza çıkar ve bu konudaki başarısının çoğu kez başvurduğu sınıflandırmalara bağlı olduğu söylendiğinde kişinin etkinliklerinin bir başkasınınkinden daha rasyonel olduğu kastedilir.

(2) *Kabul edilebilir hata.* Kişinin bir *gözlem* ile ifade ettiği, ölçtüğü, betimlediği veya gözleminin anlamını bir veri olarak aktarmayı amaçladığı bir *teori* arasında farklı düzeylerde 'uygunluk' sağlama 'gereği duyma'sı mümkündür. Kişi gözlem ve teori arasındaki uygunluk düzeyine daha sınırlı ölçüde veya daha büyük önem verebilir. Kişi bazen ortaya çıkan şeyi betimlemek için edebî benzetmelere başvurur. Bir başka durumda benzer oluşumları sınıflandırmak için matematiksel bir modele başvurabilir. Bu yüzden, bazen, bir kişi rasyonelken bir başkasının olmadığı veya daha az rasyonel olduğu söylenir; burada, onun gözlediği şeyler ile ulaşmayı amaçladığı bulgular arasındaki uygunluğa bir başkasına göre daha fazla dikkat gösterdiği kastedilir.

(3) *'Araçlar' arayışı.* Rasyonalite, bazen bir kişinin, hâlihazırda arzulanan pratik [somut] etkileri geçmişte üretmiş olan prosedür kurallarını yeniden değerlendirmesini anlatmak için kullanılır. Bu terim, bazen, kişinin belirli bir uygulamayla ilişkili faydalı olan kuralları benzer karaktere sahip durumlara uyarlamaya çalışmasını, bazen bu uyarlama çabasının sıklığını, bazen de başka durumlarda işleyen teknikleri mevcut bir durumda kullanma yeteneği veya eğilimini ifade eder.

(4) *Alternatifler ve sonuçların analizi.* Rasyonalite terimi çoğu kez, bir kişinin bir durumu değerlendirirken kendi eylemlerinin yol açabileceği sonuçlar ve değişiklikleri tahmin etmesine işaret etmek için kullanılır. Kişi hem ortaya çıkabilecek farklı eylem akışlarını 'zihninde canlandırma'ya çalışır hem de alternatif [muhtemel] sonuçlarını analiz etmek için çoğu kez eylemin önemi, ilgisi, zamanı ve ayrıntılarını göz önünde bulundurur. 'Zihninde canlandırma' açısından bakıldığında, gerçekleşecek-alter-

natif-eylemler-çizgileri, ayrıntıların açıklığı ve kapsamı, alternatiflerin miktarı, netliği ve rakip eylem çizgileri şemalarından her birinin sağladığı bilgi miktarı, çoğu kez bir kişinin eylemlerinin 'rasyonel' olduğunu belirtmeyi amaçlayan özelliklerdir.

(5) *Strateji.* Bir kişi, somut bir seçimden önce, bir alternatif eylem akışları setini eylemlerden birinin ortaya çıkabileceği koşullar altında değerlendirebilir. Von Neumann ve Morgenstern bu türden kararlar setini bir oyuncunun stratejisi olarak nitelerler.[121] Bu türden kararlar seti aktörün beklentilerinin strateji özellikleri olarak adlandırılabilir. Bazen beklentilerini, içinde bulunduğu koşullarının yarın da geçmişte bildiklerine benzeyeceğine güvenerek şekillendiren bir kişinin, kendi mevcut durumuyla ilişkili muhtemel alternatif gelecek durumları, "mevcut-durumda-ne-yapılması-gerektiği" konusundaki bir kılavuza başvurarak değerlendiren birinden daha az rasyonel davrandığı söylenebilir.

(6) *Zamanlama.* Bir kişinin, kendi davranışlarıyla muhtemel bir ilişkiler durumunu gerçekleştirmeyi amaçladığını söylediğimizde çoğu kez, kişinin durumları bu amaçlardan hareketle plânlamaya çalıştığını kastederiz. Zamanlama kişinin, durumların zaman içinde kazanabilecekleri muhtemel biçimler hakkında bir görüşü benimsemesini gerektirir. Kesin ve sınırlı bir programlanmış olasılıklar çerçevesi, kişinin olayların gelecekteki oluşumuna, "herhangi bir şeyin kazanabileceği" boyutu göz önünde bulundurarak yönelmesini gerektiren "daha sınırlı bir rasyonalite"ye benzer.

(7) *Öngörülebilirlik.* Zamanın programlanmasıyla ilişkili oldukça özel beklentilere, kişinin bir durumun öngörülebilir özelliklerine odaklanması eşlik edebilir. Kişi bazı empirik sabiteler oluşturabilmek için durum hakkında başlangıç düzeyinde bilgiler toplayabilir veya durumu "tanımlarken" başvurduğu in-

121 John von Neumann and Oskar Morgenstern, *Theory of Games and Economic Behavior* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1947: 79).

şaların mantıksal özelliklerini ya da kullanılmalarını düzenleyen kuralları gözden geçirerek "muhtemel durumu öngörme"ye çalışabilir. Bu yüzden, bir durumu öngörülebilir kılmak 'sürpriz'i azaltmayı mümkün kılan her türden önlemi alabilmek anlamına gelir. "Sınırlı ölçülerde sürpriz" arzusu kadar sürprizleri azaltabilecek her türden önlemi alabilmek de çoğu kez "davranışta rasyonalite" terimiyle kastedilen davranış biçimlerinin örnekleridir.

(8) *Prosedür kuralları.* Rasyonalite bazen bir kişinin kendi değerlendirmeleri, çıkarımları, algıları ve nitelendirmelerinin doğruluğuna karar vermek için başvurduğu 'prosedür ve çıkarım kuralları'na işaret eder. Bu türden kurallar bir şeyi –örneğin gerçek, kabul, kanıt, gösterme ve kanıtlama arasındaki farklılıkları– özel *bilme* biçimlerini tanımlar. Amaçlarımız bakımından, doğru karar verebilmeyle ilişkili bu türden iki önemli kurallar kategorisi ayırt edilebilir: 'Kartezyen kurallar' ve 'kabile kuralları'. Kartezyen kurallara göre bir karar, kişi başka insanları dikkate almadan sadece kurallara göre hareket ettiğinde, yani toplumsal üyelikle bağlantılı bütün hususları kesinlikle konuyla ilişkisiz olarak görerek 'herhangi biri' olarak karar verdiğinde doğrudur. Aksine, 'kabile kuralları'na göre, bir kararın doğru olup olmadığı belirli kişiler-arası dayanışmaların kararın koşulları olarak görülüp görülmemesine bağlıdır. Kişi, kararının doğru veya yanlış olduğunu aynı fikirde olduğu önemli kişiyi referans alarak kabul eder.

Rasyonalite terimi çoğu kez Kartezyen karar-verme kurallarının uygulanmasını ifade etmek için kullanılır. Uzlaşımlar bu türden kararlar üzerinde kısıtlamalar yaratabileceği için, bu kısıtlamaların bastırılma, kontrol edilme veya etkisiz ya da önemsiz kılınma derecesi rasyonalitenin bir başka sık kullanılan anlamını ifade eder.

(9) *Seçim.* Rasyonalitenin yaygın anlamları, bazen, kişinin bir seçimin fiilen yapılma imkânının farkında olmasına ve bazen bizzat seçim yapmasına işaret eder.

(10) *Seçimin temelleri.* Çoğu kez, bir kişinin alternatifler arasından seçim yaparken dayandığı temeller kadar seçimi haklılaştırmak için kullandığı temellerin de bir eylemin rasyonel özelliklerini oluşturduğu belirtilir. 'Temeller' teriminin bazı farklı davranışsal anlamlarının tespit edilmesi gerekir.

(a) Rasyonel temeller bazen bilhassa bir kişinin daha ileri çıkarımlar ve eylemlerin doğru temelleri olarak aldığı bir önermeler stoku olarak 'bilimsel bilgi *bütünü*'ne[122] işaret eder.

(b) Rasyonel temeller, bazen, (i) bir kişinin bilgilerinde kullandığı nitelemelerin 'mükemmelliği' veya 'basitliği'ne, (ii) bu 'bilgi stoku'nun evrensel empirik yasaları barındıran benzer bir hikâyeler bütünü içerip içermediğine, (iii) materyallerin kodlanma düzeyine veya (iv) kullanılan *bilgiler bütünü*nün bilimsel önermeler *bütünü*ne uygun olup olmadığına işaret eder.

(c) İlk 5. maddede belirttiğimiz gibi, seçimin temelleri eylem stratejilerini oluşturduğunda rasyonalitenin bir başka anlamı söz konusudur.

(d) Bir kişinin seçiminin temellerini, mevcut bir sonucu geriye dönük olarak yorumlayarak kesin doğru olduğunu *bulduğu* şeyler oluşturabilir. Örneğin, bir kişi bu türden temelleri daha önceki bir zamanda 'gerçekte' neye karar verildiğini belirlemeye çalışırken sonucu tarihselleştirdiğinde kavrayabilir. Bu yüzden, mevcut veriler bazı-soruların-cevapları olarak alındığında bu veriler kişiyi cevabını araştırdığı soruya yöneltebilir. Bir eylem ortaya çıktıktan sonra, onun genelde kabul edilebilir veya tutarlı bir açıklamasını sunmak için tarihsel bağlamını tespit etmek, konumlandırmak ve bütünlüğü içinde ifade etmek 'rasyonelliğin' bilinen bir anlamıdır.

(11) *Araçlar ve amaçlar arasındaki ilişkilerin formel mantığın ilkelerine uygunluğu.* Bir kişi plânlı bir eylem akışını bir prob-

122 Bilgiler bütünü kavramı Felix Kaufmann'dan alınmıştır (*Methodology of the Social Sciences*, New York: Oxford University Press, 1944, özellikle s. 33-66).

lemin çözümündeki adımların düzenlenmesi olarak alabilir. Çözümün adımlarını bir 'araç-amaç' ilişkileri bütünü olarak düzenleyebilir; fakat bu problemi çözdüğünü sadece, araçlar ve amaçlar arasındaki ilişkiler formel bilimsel mantığın ilkelerine ve bilimsel prosedür kurallarına tam uygunluk idealine ters düşmeden gerçekleştiğinde söyleyebilir.[123] Kişinin problemi çözmesi, çözme sıklığı, benzer problemleri bu şekilde çözme ısrarı veya bu prosedürü uygulama başarısı onun eylemlerinin rasyonelliğini belirlemenin alternatif yollarıdır.

(12) *Anlamsal açıklık ve netlik.* Rasyonalite terimi, çoğu kez, bir kişinin bir inşanın anlamsal açıklığını bir durumun güvenilir bir tanımını oluşturmaya çalışırken atılması gereken bir adım olarak, yaklaşık düzeyde ulaşılması gereken en üst değere sahip bir değişken olarak görmesine işaret eder. Çoğu kez, yaklaşık en üst değere ulaşılıncaya kadar, bu güvenirliği sağlayan bir kişinin bir gizemden medet umacak birinden daha rasyonel olduğu söylenir.

Bir kişi bir 'durumun tanımı'nı oluşturan inşaları açıklığa kavuşturmaya ve bu inşaların diğerleri tarafından kullanılan terminolojilerde amaçlanan anlamlara uygunluklarını belirlemeye büyük öncelik tanıyabilir. Tam tersine, bu türden işlerle çok az ilgilenebilir de. Bazen ilk eylemin ikincisinden daha rasyonel olduğu söylenebilir.

(13) "*Bir amaç olarak*" *açıklık ve netlik.* Schutz'a göre, açıklık ve netlik sağlama çabası kişinin amaçlarına uygun netlik çabasının bir ürünü olabilir. Burada (a) açıklık sağlama çabası ile (b) inşanın açıklığının hizmet ettiği amaçlar arasındaki farklı muhtemel –ideal veya somut– ilişkiler, rasyonalitenin başka davranışsal anlamlarını göstermeyi sağlar. Burada iki değişken söz konusudur: (1) açıklamayla ilişkili gereklerin yerine gelmesi ve (2) bir kişinin bir amaca ulaşmaya yüklediği değer. Bu iki

123 Bu ilke betimsel eylem kategorilerini tanımlamak için kullanıldığında "araçların empirik uygunluğu kuralı" olarak bilinir.

değişken arasındaki ilişki açıklamanın kendisini ulaşılacak amaç kılar. "Bir amaç olarak açıklık" bu anlama gelir. Ancak bir kişi açıklık ve amaç arasındaki ilişkinin belirli ölçüde bağımsız değişkenlikler sergilediğini düşünebilir. Böyle bir ilişki, "mevcut amaçlar açısından yeterli açıklama" bir ideal olarak görüldüğünde söz konusudur. Rasyonalite çoğu kez, açıklık ve amacın birbirine büyük ölçüde bağımlı olması anlamına gelir. Açıklık ve amaç arasındaki karşılıklı bağımlılık bir araştırma ve yorumlama kuralı olarak benimsendiğinde bazen 'saf' ve 'uygulamalı' araştırma ile teori arasındaki fark kastedilir.

(14) *Bir 'durumun tanımı'nın bilimsel bilgiye uygunluğu.* Kişi, 'gerçeklik' olarak aldığı şeyleri bir bilimsel bulgular bütününe uygunlukları temelinde eleştirebilir. Bir kişinin eylemlerinin bir betimlemesi olarak "bu türden bir eleştirinin haklılığı", gerçekler ve bulgular arasında kanıtlanmış bir uygunsuzluk durumunda, kişinin çıkarımlar ve eylemlerin doğru temelleri olarak gördüğü şeyleri ('gerçeğin' anlamını) bilimsel açıdan doğru kriterlere uydurmak için değiştirebileceği anlamına gelir. Çoğu kez, bir kişinin eylemlerinin bilimsel doğrulara bu şekilde uydurulduğu veya uydurulmaya elverişli olduğu ölçüde rasyonel olduğu söylenebilir.

Rasyonalite terimi çoğu kez, kişinin davranışına eşlik eden 'duygusal tarafsızlık', 'duygusallıktan uzaklık', 'tarafsızlık' ve 'kişisel-olmama' gibi düşüncelere işaret eder. Bununla beraber, bir kişinin çevresine bu şekilde bakması makalemizin teorik amaçları açısından ilginç değildir. Fakat bu bakış açısı, kişi, çevresi hakkındaki duygularının söz ettiği şeyin veya bulgunun kesin mantıklı bir özelliği olduğunu iddia ettiği durumlarda ilginçtir. Hiçbir şey bir bilimsel araştırmacıyı hipotezinin doğrulanacağını kuvvetle umut etmekten alıkoyamasa da bu kuvvetli umudunu *veya* duygusal tarafsızlığını bir önermenin anlamını kesin olarak kavradığını iddia etmek için kullanmasını engeller. Bazen, bir konu hakkındaki özel düşüncelerinin onun kesin anlamının yakalanmasıyla ilişkisiz olduğunu düşünen biri rasyonel

davranırken aksine, kendi duygularına başvurarak kesin anlamı yakaladığını iddia eden bir kişinin daha az rasyonel hareket ettiği söylenir. Bununla beraber, böylesi bir durum sadece ideal olarak betimlenen bilimsel etkinliklerde geçerlidir.

Bilimsel rasyonaliteler

Yukarda aktardığımız rasyonaliteler bir davranış tipi olarak bir 'kişi' imgesi inşa etmek için kullanılabilir. Bir 'kişi', mevcut bir durumun geçmişte bildiği durumlarla benzer noktalarını araştırabilen[124] ve geçmişte pratik etkiye sahip olmuş önceki deneyimlerini ortaya koymaya çalıştığı mevcut görüşü içinde sergilemenin formüllerini araştıran biri olarak anlaşılır. Kişi, bunu yapmaya çalışırken karşılaştırılabilecek noktalara odaklanabilir. Kendi eyleminin sonuçlarını bunların zihninde uyandırdığı formüller çerçevesinde öngörebilir. Farklı rakip eylem çizgilerini "zihninde canlandırabilir". Her bir eylemin alternatiflerini somut seçimden önce verilen bir karar temelinde (alternatiflerden birinin gözlenebileceği koşulları göz önünde bulundurarak) değerlendirebilir. Bu türden yapılaştırıcı deneyimlerinden yararlanarak davranışlarıyla tasarlanan bir sonucu gerçekleştirmeyi amaçlayabilir. Bu amacı, yönlendirmeye çalıştığı durumun öngörülebilir boyutlarını özellikle göz önünde bulundurmasını gerektirir. Onun eylemleri aynı amaca yönelik iki araç arasında veya farklı araçlar arasında bir seçim yapmasını gerektirebilir. Kendi seçiminin doğru olduğuna, sözgelimi, empirik yasalara başvurarak karar verebilir.

Bu davranış tipinin özelliklerini önceki bütün rasyonaliteleri de içerecek biçimde genişlettiğimizde listeye ayrıca "gündelik hayatın ilgileri" ve "bilimsel teorileştirmenin ilgileri" ayrımını eklememiz gerekir. Bir kişinin eylemleri "gündelik hayat tutumu" tarafından düzenlendiğinde yukarda belirtilen bütün rasyonaliteler bilhassa dört önemli özel durumda ortaya çıkabilir.

124 Burada 'araştırılabilme' ifadesiyle bir alternatifler seti bulunduğu kastedilir, olasılık anlamında kullanılmaz.

Bu rasyonaliteler, "ideal davranış kuralları" olarak betimlendiklerinde bir problemin çözümündeki tasarlanan adımları ifade ederler, yani "araçlar ve amaçlar arasındaki ilişkiler" aşağıdaki dört şekilde gerçekleşebilir: (1) bilimsel olarak doğru gramer ve prosedür kararlarını tanımlayan kurallara tam uyum içinde, (2) bütün unsurlar bütün açıklıkları ve ayırt edici yönleriyle algılanabilecek biçimde, (3) bilgiler bütünü kadar araştırma ve yorumlama prosedürü kurallarında da açıklama birinci öncelikli amaç olarak alınabilecek tarzda ve (4) tasarlanan adımlar bilimsel bilgiler bütünüyle tam uygunluk içinde olabilecek, bilgiler sadece bilimsel olarak doğrulanabilen kabuller içinde oluşturulabilecek şekilde. Bu dört ilkenin davranışsal karşılıkları listedeki 11 ve 14 arasındaki rasyonaliteler olarak betimlenebilir. Referans kolaylığı sağlamak için dördünü 'bilimsel rasyonaliteler' olarak adlandıracağım.

Bu yazının ve (argümanlarım doğruysa) burada vurgulanan programın özünü, *bilimsel rasyonaliteler gerçekte sadece, bilimsel teorileştirme tutumu tarafından yönlendirilen örneklerde, eylemlerin istikrarlı özellikleri ve onaylanabilir idealler olarak ortaya çıkarlar* iddiası oluşturur. *Aksine, gündelik hayat tutumu tarafından yönlendirilen eylemlerin istikrarlı özellikleri veya onaylanabilir ideallerine bilimsel rasyonalitelerin yokluğu damgasını vurur.* Gündelik hayatın kabulleri tarafından düzenlenen eylemler ve toplumsal yapılarda, eylemleri istikrarlı kılmaya veya bu eylemleri ödüller ve cezaları toplumsal olarak ve sistematik bir biçimde yönlendirerek sergilemeye zorlamaya yönelik girişimler, etkileşimin anomik özelliklerini artırabilmek için gerekli işlemlerdir. Bununla beraber, ilk 10 rasyonalite, hem istikrarlı özellikler hem de onaylanabilir idealler olarak, her iki tutum tarafından yönlendirilen eylemler içinde de ortaya çıkabilir. Bu temel tespit Tablo 1'de sunulmaktadır.

TABLO 1

RASYONALİTELERİ KENDİ OLUŞUM KOŞULLARIYLA İLİŞKİLENDİREN ÖNERMELERİN BİR ÖZETİ

	Gündelik hayatın ilgileriyle bağlantılı kurallar tarafından düzenlenen bütün eylemler açısından rasyonalitelerin ortaya çıkabilme ihtimali			Bilimsel teorileştirmenin ilgileriyle bağlantılı kurallar tarafından düzenlenen bütün eylemler açısından rasyonalitelerin ortaya çıkabilme ihtimali		
	İdeal bir eylem standardı olarak görülüyor mu?	İşleyen bir eylem standardı olarak görülüyor mu?	Somut pratiğin bir özelliği olarak görülüyor mu?	İdeal bir eylem standardı olarak görülüyor mu?	İşleyen bir eylem standardı olarak görülüyor mu?	Somut pratiğin bir özelliği olarak görülüyor mu?
1. Kategorilere ayırma ve karşılaştırma	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
2. Kabul edilebilir hata	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
3. *'Araçlar' arayışı*	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
4. Alternatifler ve sonuçların analizi	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
5. Strateji	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
6. Zamanlama	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
7. Öngörülebilirlik	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
8. Prosedür kuralları	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
9. Seçim	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
10 Seçimin temelleri	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
11. Araçlar-amaçlar arasındaki ilişkilerin formel mantığa uygunluğu	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Evet	Evet
12. Anlamsal açıklık ve netlik	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Evet	Evet
13. "Bir amaç olarak" açıklık ve netlik	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Evet	Evet
14. Bir 'durumun tanımı'nın bilimsel bilgiye uygunluğu	Hayır	Hayır	Hayır	Evet	Evet	Evet

'Evet' "istikrarlı bir özellik ve/veya onaylanabilir bir ideal olarak ampirik açıdan mümkün" olarak okunabilir.

'Hayır' "istikrarsız bir özellik ve/veya onaylanamaz bir ideal olarak ampirik açıdan mümkün" olarak okunabilir. Bu sözle, özelliği stabil kılma ve ödüller ve cezaları sistematik olarak kullanarak bağlılığa zorlama girişimlerinin, etkileşimin anomik özelliklerini çoğaltmayı gerektiren işlemler oldukları kastedilir.

Tek başına ele alındıklarında bu önermelerin rasyonalite açısından ifade ettikleri şey, bir bileşim içinde alındıkları bir kümeyi de ifade eder.

Yukarıdaki iddialarla öğretisel değil, empirik hususlar kastedilir. 'Rasyonalite problemi'nin[125] bu yazıda önerilen yeniden inşası bu iddiaların haklılığına bağlıdır. Bu iddiaların sınanması sürdürülebilir bir 'gündelik hayat tutumu' ve 'bilimsel teorileştirme tutumu' ayrımına bağlıdır. Böylece her iki tutumu oluşturan farklı ön-kabulleri kısaca karşılaştırabiliriz. Bu karşılaştırmanın ardından yukarıdaki argümanın ana çizgisine döneceğiz.

İki tutumun ön-kabulleri

Gündelik hayat tutumu ve bilimsel teorileştirme tutumu[126] Alfred Schutz[127] tarafından sağduyusal [gündelik] durumların kurucu fenomenolojisi üzerine araştırmalarında betimlenmiştir.[128]

125 Sosyolog teorisyen rasyonalite problemi'ni beş görevi içeren bir mesele olarak görebilir: (1) Takımın 'rasyonalitesi'nin –rasyonalitenin (a) bireyin eylemleri kadar (b) 'sistemin' özellikleri olarak da farklı anlamlarının davranışsal karşılıklarının ifade edilmesini gerektiren– farklı göndergelerini açıklamak; (2) davranışsal tezahürleri yansıtan bir teoriden ziyade deneyimlerin araştırılması temelinde karar vermek; (3) tanımsal ve empirik açıdan sorunsal durum arasında karar verirken davranışsal tezahürleri yansıtmaya öncelik tanımak; (4) bireyin nihayetinde muhtemel birçok durumdan birini seçmesini haklı kılan temelleri tespit etmek ve (5) alternatif karar öbeklerinin sosyolojik teorileştirme ve araştırma açısından sonuçlarını ortaya koymak.

126 Yanlış anlamadan kaçınmak için buradaki ilgi-konusunun bilimsel *teorileştirme* tutumu olduğunu vurgulamak istiyorum. Somut bilimsel araştırma faaliyetlerini biçimlendiren tutum tamamen başka bir hususdur.

127 Alfred Schutz, "The Stranger", *American Journal of Sociology*, vol. 49, Mayıs 1944; "The Problem of Rationality in the Social World", *Economica*, vol. 10, Mayıs 1943; "On Multiple Realities", *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 4, Haziran 1945; "Choosing among Projects of Action", *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 12. Aralık 1951; "Common Sense and Scientific Interpretation of Human Action", *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 14, Eylül 1953.

128 Schutz, Husserlci fenomenolojinin programı, tutumu ve yöntemiyle uyum içinde, ön-kabullere ve bunların eylemlerin ve eylem nesnelerinin özel içeriklerine bağlı olarak değişmeyen niyetlenilmiş çevresel özelliklerini araştırdı. Liste bütün özellikleri içermez. Bu özellikler daha fazla araştırmayla sergilenebilir, ki bir başka gözlemin ürünü gibi, "başka türlü olduğu kanıtlanana kadar" geçici bir statüye sahiplerdir.

Bu makaledeki argümanlarım iki tutumun birinin diğeri içinde kaybolmadığı kabulüne dayandığı için, bu tutumları oluşturan farklı kabullerin kısaca karşılaştırılması gerekir.

(1) Schutz, 'pratik teorisyen'in[129] gündelik durumlarda dünyadaki nesnelerin göründükleri gibi oldukları ön-kabulünü sürdürmeye ve teyit etmeye çalışırken bir 'durumlar düzeni' ürettiğini fark eder. Gündelik ilişkilerini sürdüren kişi, dünyadaki nesnelerin göründükleri gibi olduklarına şüpheyle yaklaşmayı gerektiren 'yorumlama kuralı' temelinde bir 'formel tarafsızlık' çizgisine bağlı kalırken, aynı zamanda gündelik ilişkileri yorumlamaya da çalışır. Aktörün buradaki kabulüne göre, bir nesnenin belirli görünüşleri *ile* bu-özel-biçimde-tezahür-eden-hedeflenen-nesne arasında kesin bir uygunluk olması beklenir. Kişi nesnenin somut görünüşleri *ile* ulaşılması hedeflenen nesne arasındaki muhtemel ilişkiler bütününden, örneğin ikisi arasındaki *sorgulanmaya açık* uygunluktan hareketle, bu varsayılan kesin uygunluğun onaylanabilir olmasını bekler. Bireyin diğer kişinin kendisi gibi aynı beklenti içinde olmasını beklemesi gibi, diğer kişi de bireyin kendisiyle aynı beklenti içinde hareket etmesini bekler.[130]

Bilimsel teorileştirmelerde oldukça farklı bir yorumlama prosedürü kullanılır. Bu prosedür, bir yandan, dünyadaki nesnelerin göründükleri gibi oldukları *inancı* doğrultusunda bir 'resmî tarafsızlık' konumunu benimserken öte yandan yorumlamayı sürdürmeyi sağlar. Şüphesiz, gündelik hayattaki etkinlikler aktörü nesnelerin göründükleri gibi olduklarından kuşku duymaya itebilse de bu kuşku esasen onun 'pratik ilgileri'yle sınırlıdır. Pratik teorisyenin kuşkusu, kişinin toplumsal düzenin –"içerden görülen"– belli değere sahip, az veya çok rutin, bilhassa sorgulamadığı ve sorgulamayacağı özellikleriyle sınırlıyken aksine, bilimsel teorileştirmeyi, prensipte herhangi bir şeyle sınırlı olma-

129 T.S.N: Sokaktaki insanın.

130 T.S.N.: Perspektiflerin karşılıklılığı.

yan ve normatif toplumsal yapıların kısıtlayıcı koşullarının özellikle dikkate alınmadığı alışılmadık bir kuşku ideali yönlendirir.

(2) Schutz, kişinin dünyadaki durumlara pratik ilgisinin bir parçası olarak ikinci bir kabulün varlığına dikkat çeker. Durumların kişiyi ilgilendiren ilişkili özellikleri, kişi açısından, kendi eylemlerini fiilen ve potansiyel olarak etkileyebilecek ve eylemlerinden etkilenebilecek sabit unsurlar içerir. Kişi durumlara ilişkin konumlandırmalarının geçerliliğini, varsayılan bu sabitlik ile sınayabileceğini ve bunu gerçek, ön-kabul, tahmin, hayalî vb. olduğunu bildiği şeylerin önemini askıya almadan gerçek dünyadaki kendi bedensel ve toplumsal konumları sayesinde başarabileceğini varsayar. Durumlar ve bu durumlar arasındaki ilişkiler ve nedensel yapılar [sokaktaki] kişinin teorik ilgisini oluşturmaz. Kişi, ilişkilerini sürdürmeye çalışırken durumları, "hiçbir şey bilmediğini" veya "kendisini gerçekte nereye götürdüğünü görecek kadar bilmediğini" varsayan 'yorumlama kuralı'ndan hareketle ele almanın doğru olduğu fikrini benimsemez. Kişinin gündelik durumlarda bildiği şeyler onun toplumsal ehliyetinin tamamlayıcı bir parçasıdır. Bildiği şey, bildiği biçimiyle varsaydığı şeyler, grubun gerçek bir üyesi olarak diğerleri kadar onu da bir toplumsal nesne olarak kişileştirir. O grubun gerçek bir üyesi olarak kendi ehliyetini, kendi gündelik ilişkilerinin anlamlarını kavrayışının gerçek olmasını sağlayan bir koşul olarak görür.

Aksine, "bilimsel teorileştirme tutumunun yorumlama kuralları", teorisyenin bir modelin anlamı ve geçerliliğini gerçek dünyadaki toplumsal ve bedensel konumları sayesinde bildiği şeylerin önemi konusundaki yargısını askıya alarak sınayabilmesi ve değerlendirebilmesini sağlar.

(3) Schutz 'gündelik hayatın zaman perspektifi'ni betimler. Kişi gündelik etkinliklerinde deneyimin akışını 'zaman dilimleri' biçiminde şeyleştirir. Bu şeyleştirmeyi kendisinin ve karşısındakinin aynı ve standart bir biçimde başvurduğunu varsaydığı bir 'zamansal ilişkiler şeması'yla gerçekleştirir. Kendi karşılıklı

konuşması, kişi için, hem bireysel deneyim akışıyla ilişkili durumları hem de akrep ve yelkovanın izleyen konumlarıyla [saatle] gösterilen veya gösterildiği söylenebilecek zamanı içerir. "Karşılıklı konuşmanın anlamı" giderek hem 'şimdiye kadar' gerçekleşen izleyen eylem akışlarının algılanan anlamaları sayesinde kayranır hem de 'şimdiye kadar olan" her şeyi anlamla ilişkili beklentiler biçimlendirir. Ayrıca, karşılıklı konuşma kişi için, "Burada-ve-Şimdi" olduğu kadar, birbirini izleyen "Burada-ve-Şimdiler" olarak da geriye ve ileriye dönük anlamlara sahiptir. Bu geriye ve ileriye dönük anlamlar konuşmanın başlangıcı, süresi, hızı, gelişmesi ve bitişine "Burada-ve-Şimdi" referanslar içerir. Deneyimler akışının 'iç zaman'ının belirlenimleri, toplumsal olarak kullanılan bir zamansal belirlenimler şemasıyla koordinelidir. 'Standart zaman şeması', kişi tarafından, eylemlerini diğerlerinin eylemlerine göre programlamak ve koordine etmek, ilgilerini diğerlerinin ilgilerine, hızını diğerlerinin hızına ayarlamasını sağlamak için kullanılır. Kişinin standart zamana ilgisi, etkileşimi zamanlama ve koordine etmede özel türden durumlarda karşılaşılan problemleri çözmeye yöneliktir. Kişi, ayrıca, standart zaman şemasının tamamen kamusal bir unsur, bir tür "herkes için aynı büyük saat" olduğunu varsayar.

"Dış dünya"da bir dizi anlaşılır durum üretmek için deneyim akışını zamansal olarak sabitlemenin başka ve karşıt biçimleri vardır. Aktör bilimsel teorileştirmelerde standart zamanı empirik olarak (kuşkusuz, olgusal gerçeklerle ilgilendiğini varsayarak) mümkün alternatif dünyaları inşa etmek için kullanır. Bu yüzden, aktörün pratik ilişkilere hâkimiyetinin ürünü olan bu beceri, onun, zamanı kendi ilgilerini diğerlerinin davranışlarına ayarlamak için kullanmasını gerektirir ve bilimsel bir sosyolog teorisyen olarak aktörün ilgileri, sadece, kendi bilimsel problemini çözecek (bu türden koordine eylem programlarını neden-sonuç ilişkileri biçiminde açıkça formüle etmeyi sağlayan) bir araçtır. Zamanın bir başka farklı kullanımı "bir tiyatro oyunu içinde" betimlenen durumlar değerlendirilirken karşımıza çıkar.

Standart zaman, tiyatroda ilişkisiz olarak görülerek dikkate alınmaz. Kişi, örneğin *Ethan Frome* gibi bir romanda betimlenen toplumsal yapılarla ilgilendiğinde zamanı, âşıkların kaderinin gerçekleşmesinin ve buna yol açan birbirini izleyen adımları değerlendirmenin bir koşulu olarak dikkate alır.

(4) Gündelik ilişkilerini sürdürmeye çalışan bir kişi, ortaklaşa başvurulan bir iletişim şemasını bilimsel teorisyenden farklı tarzda kullanır. Gündelik hayatta kişi, durumların anlamlarını, "hayatın doğal gerçekleri"ne ilişkin varsayımsal arka-plân bilgileri kullanarak, bilmesi ve dayanması gereken kendi "Bizden Biri" bakış açısıyla biçimlendirir. Hayatın bu doğal gerçeklerine müracaat gruba gerçek üyeliği sürdürmenin bir koşuludur. Kişi kendisinin ve diğerlerinin bu türden bir arka-plân bilgiyi ahlâken uygulanabilir 'kodlayıcı kurallar' biçiminde kullandığını varsayar. Kişi bir nesnenin somut dış görünüşü ile belirli-bir-biçimde-tezahür-eden-hedeflenen-nesne arasındaki gerçek uygunluğa bu kurallar çerçevesinde karar verir.

Ortak özneler-arası iletişim dünyasına ilişkin bu kabul bilimsel teorileştirmede şaşırtıcı ölçüde değişikliğe uğrar. Bilimsel teoride, "ilişkili diğer kişiler" 'Herhangi Bir Kişi' olarak genellenir. Bunlar anlaşılırlık, nesnellik ve güvenirlikle ilişkili uygun prosedürlere karar vermek için oluşturulan yol gösterici ideal tiplerdir. Belirli meslektaşlar, en iyisinden, bu türden oldukça soyut 'ehliyetli araştırmacılar'ın kabul edilebilir örnekleridir. Bilimsel teorisyen sadece, geçerli sonuca ulaşmak için neye dayanması gerektiğini bilmek zorundadır. Onun tek seçeneği, bir uzman meslek veya bir başka birlik içindeki üyeliğiyle ilişkili temellerde meslektaşlarının bulgularına güvenmesi gerektiğidir. Bulgularının güvenirliğinden emin olduğunda bu bulgularını, kendi kişisel-olmayan kabulünün temelleri olarak topluluk açısından anonim olan prosedürlere ve eylemleri bu prosedürler kılavuzunun normlarına uygun bir 'ehliyetli araştırmacılar' topluluğuna müracaat ederek doğrulayabilir. Araştırmacı bu eylemleri sonucunda bir 'mantıksız kesinlik' eleştirisiyle karşılaşabilir. Oysa bu

türden müracaatlar gündelik hayatta, tersine, suçlu, hasta ve ehliyetsiz konumuna düşme riski içerecektir.

(5) Kişi belirli bir 'sosyallik biçimi' sergiler. Sosyallik biçimi, başka şeylerin yanı sıra, bireyin diğer kişiye ona ilişkin bilgileri temelinde atfettiği 'imge' *ile* karşısındakinin kendisine ilişkin 'bilgiler'i arasında belirgin bir uyuşmazlık vardır" kabulünü içerir. Sosyallik biçiminde, ayrıca, kişi bu belirgin uyuşmazlıktaki değişikliklerin kendi kontrolü altında olduğunu varsayar. Bu kabul, bir "teorisyen olarak sokaktaki birey"in, deneyimlerini kendisi için uygun olan şeyler bağlamında gruplandırmasını sağlayan bir ilke olarak hizmet eder. Bu yüzden, ortak özneler-arası iletişim dünyasına toplumsal etkileşim ilişkilerinin kurucu özellikleri olarak kişiler arasında farklı biçimlerde dağılan, aktörün kendi eylemlerinin (yani güdülerinin veya terimin radikal anlamında 'çıkarlarının') temelleri olarak gördüğü, 'ifade edilmeyen' bilgiler vardır. Sokaktaki insan kendisi bilmesine rağmen diğerlerinin bilmediği hususlar bulunduğunu düşünür. Etkileşimin taraflarından birinin bilmediği, diğer tarafın ise onunla ilişkili olduğunu sezgisel olarak bildiği şeyler vardır. Böylece, ortaklaşa bilinen hususlar, belirli kişisel çekincelerle, seçici bir biçimde benimsenen anlamlar içinde biçimlendirilir. Nitekim, gündelik durumlara ilişkin olaylar, "stokta tutulan anlamlar"ın (kişinin kendisi ve diğerleri hakkında bildiği, bir başkasını ilgilendirmeyen, kısaca özel hayatla ilişkili meseleler hakkındaki) bu tamamlayıcı arka-plân bilgileri tarafından biçimlendirilir.

Bu [gündelik hayattaki] kabul, bilimsel teorileştirmeyi düzenleyen kurallar içinde büyük ölçüde değişime uğrar. Bilimsel *teorileştirme*nin sosyalliğinde anlam ve geçerlilikle ilişkili kararlar konusunda kamusal ve özel hayat arasında uyuşmazlık yoktur. Kişinin muhtemel bir dünyaya ilişkin betimlemesiyle ilişkili bütün hususlar geneldir ve genellik kazanabilir.

Başka ön-kabuller de bulunmasına rağmen, elinizdeki makalenin amaçları bakımından sadece bu 'iki tutum' arasındaki farklılıkları aktarmak yeterlidir.

Bu iki kabuller seti birbirine dönüşmez, ne de birbirlerinden belirgin biçimde ayırt edilebilir. Daha ziyade, bu ön-kabuller setinin birinden ötekine –bir 'tutum'dan diğerine– geçiş, kişinin olaylar ve aralarındaki ilişkileri durumsal olarak yapılandırma biçiminde köklü değişikliklere yol açar. Bu iki tutum, kesin matematiksel anlamda, mantıksal olarak uyuşmayan farklı 'durum setleri' üretir. Bu iki yorumlayıcı ön-kabuller setiyle inşa edilen 'durum sistemler'i arasındaki farklılığın doğasını, "bir izleyici"nin "hikâyeyle ilişkili olaylar"a odaklandığında ortamda tanık olduğu olaylar ile sahnede film yönetmeninin talimatlarına uygun biçimde hareket eden bir uzman aktörler grubunun ürettiği etkilere odaklandığında tanık olduğu olayları karşılaştırarak gösterebiliriz. İzleyicinin ikisinde de "aynı şeyin farklı yönlerini" gördüğünü veya hikâyedeki olayların sahnenin üretimiyle ilişkili eleştirilmeden değerlendirilen "şeyler olduklarını" söylemek kabaca bir felsefî didaktik olacaktır.

Metodoloji

Toplumsal düzen ve karar-verme konusunda yazanların genelde 'rasyonel seçim'in özellikleri olarak işaret ettikleri şeyler bilimsel rasyonalitelerdir. Bununla beraber bu yazılarda, bilimsel rasyonalitelerin, gündelik hayatın ön-kabulleri tarafından yönlendirilen ilişkiler sırasında yapılan seçimlerin ne istikrarlı özellikleri ne de onaylanabilir idealleri oldukları öne sürülür. Bilimsel rasyonaliteler, anlamları gündelik hayatın ön-kabulleri tarafından yönlendirilen ilişkiler sırasında yapılan seçimlerin ne istikrarlı özellikleri ne de onaylanabilir idealleri değilse; araştırmacılar ve teorisyenlerin örgütsel amaçlara ilişkin kavramlar hakkında, etkileşimde bilginin ve bilgisizliğin rolü konusunda karşılaştıkları sorunlar, matematiksel 'iletişim teorileri'nde anlamlı mesajları ele almakta karşılaşılan güçlükler, bahis davranışı araştırmalarında karşılaşılan anomaliler, normal-dışılık kavramının kültürler-arası materyaller ışığında rasyonelleştirilmesinde karşılaşılan güçlükler bilimsel rasyonalitelerin tasarlanmasıyla ilişkili olabilir. Bu konudaki problemlerin kaynağı inceleme-konusunun

kompleks boyutları değil, aksine, pratik ilişkilerini sürdürürken kişilerin davranışlarında gerçekte sergiledikleri somut rasyonalitelerin yerine, eylemleri bilimsel düşüncelere uygun biçimde anlamaya ısrarlı vurgu olabilir.

Schutz bir aktörün rasyonel seçim yaptığını söylemekle ne kastedildiğini şöyle açıklar:[131]

"Aktör gerçekleştirilebilecek amaç kadar bu amaca ulaşılabilecek farklı araçlar hakkında da yeterince bilgiye sahip olduğunda rasyonel seçim söz konusu olacaktır". Fakat bu postülaya göre rasyonel seçimden aşağıdaki durumlarda söz edilebilir:

1. Aktör söz konusu amacı (bizzat kendisinin de bilmesi gereken) plânları çerçevesinde nerede gerçekleştirebileceğini bildiğinde.

2. Bu amacın başka amaçlarla karşılıklı ilişkilerini ve onlara uygun olup olmadığını bildiğinde.

3. Temel amacın gerçekleştirilmesinin dolaylı ürünleri olarak ortaya çıkabilecek arzulanan ve arzulanmayan sonuçları bildiğinde.

4. Bu sonuçların tümünün mü, bazılarının mı kontrolü altında olduğunu paranteze alarak bu amaca ulaşmaya teknik ve hatta ontolojik açıdan uygun farklı araçlar zincirlerini bildiğinde.

5. Bu türden araçların, ikincil etkileri ve tesadüfi sonuçlarının yanı sıra, diğer araçlar zincirlerinin farklı amaçlarıyla nasıl iç içe geçtiklerini bildiğinde.

6. Bu araçlara nasıl ulaşılabileceğini, kendi gücü içindeki ve harekete geçirebileceği ve geçirilebilecek araçları bildiğinde"

> Eylemde rasyonel seçim fikrini yıkmak için gerekli olacak kompleks bir analiz kesinlikle yukarıdaki faktörlerle sınırlı değildir. Söz konusu eylem toplumsal bir edim olduğunda kompleks durumlar artabilir... Bu örnekte, aşağıdaki unsurlar aktö-

131 Schutz, "The Problem of Rationality in the Social World", s. 142-143.

rün kararını belirleyen ek faktörler hâline gelir. Bu unsurlardan ilki kişinin ediminin ilişkili insanlar tarafından yorumlanması veya yanlış yorumlanması; ikincisi diğer insanların tepkileri ve güdüleri; üçüncüsü aktörün yukarıda ana hatlarıyla aktarılan altı bilgi türüyle ilişkili olarak karşısındaki insanlara doğru veya yanlış atfettiği özellikler; dördüncüsü toplumsal dünyayı organize ederken bilgi stoklarımızda varlıklarını keşfettiğimiz bütün aşinalık ve yabancılık, mahremiyet ve anonimlik, kişilik ve tip gibi kategorilerdir.

Ancak Schutz bu sözlerin ardından rasyonel seçim sistemini nerede bulabileceğimizi sorar.

...rasyonalite kavramının asıl yeri, toplumsal dünyaya ilişkin 'gündelik kavramlar düzeyi' değil, aksine ona ilişkin bilimsel gözlemleri içeren 'teorik düzey'dir ve onun metodolojik uygulama alanı burasıdır.

Schutz'a göre, rasyonel seçimi kendi mantıksal statüsü, unsurları içinde ve modelin bilim adamının tercih ettiği kullanımları içinde ve davranışa ilişkin olayları yorumlayacak bir şema olarak kullanımları içinde bulabiliriz.

Bu tespit gündelik hayat alanında rasyonel seçimler olmadığı anlamına gelmez. Gerçekte açıklık ve netlik terimlerini değiştirilmiş ve sınırlı anlamında, yani aktörün pratik ilgisinin gereklerine uygun açıklık ve netlik biçiminde yorumlamak yeterli olacaktır... Vurgulamak istediğim şey, rasyonalite idealinin gündelik düşünceye *has* bir özellik olmadığı ve olamayacağı, ne de bu yüzden gündelik hayattaki beşerî ortamların yorumlanmasıyla ilişkili metodolojik bir ilke olabileceğidir.

Araştırmacıların rasyonalite problemini ele almak için kavramı yeniden inşa girişimleri, "sosyologlar insan eylemlerini yorumlamak için bilimsel rasyonaliteleri bir metodolojik ilke olarak ele almayı bırakırlar" önermesini içerir.

Bir araştırmacı bilimsel rasyonaliteleri metodolojik bir kural olarak ele almayı bıraktığında hangi prosedürü benimseyecektir?

Davranış normları

Eylemin bahsettiğimiz rasyonel özellikleri 'uygun davranış normları' olarak anlaşıldığında bu türden dört norm ayırt edilebilir.

İlk olarak bu normlar, araştırmacıların bilim adamları olarak kendi etkinliklerinin *ideal normları* olarak benimsedikleri rasyonaliteleri ifade edebilir. İkinci olarak, norm terimi somut bilimsel araştırmanın işlerlikteki normları olarak rasyonalitelere işaret edebilir. Bu iki normlar setinin elemanları empirik olarak birebir karşılıklılık sergilemez. Örneğin, ilk tarafta araştırma-probleminin tasarlanması ve çözümünün rutinleşmesi, ikinci tarafta ise somut araştırmalarda karşımıza çıkan –metodoloji üzerine ders kitaplarında genellikle göz ardı edilen– 'diğer araştırmacılara güven' meselesi vardır. Üçüncü olarak, normlar toplumsal olarak kullanılan ve toplumsal olarak benimsenen bir rasyonalite idealine işaret edebilir. Burada gündelik hayattaki rutin eylem düzenlerine gereken değeri vermeyi gerektiren düşünce ve davranış standartları olarak rasyonalitelere işaret edilir. Bu tür standartlar gündelik dilde 'mantıklı' düşünce ve davranış biçiminde ifade edilirler. Dördüncü olarak, gündelik hayattaki somut etkinliklerin normları olarak işleyen rasyonaliteler vardır.

Rasyonalitelerin insanların gündelik hayattaki eylemlerini yorumlamak için bir metodolojik ilke olarak kullanılması aşağıdaki gibi hareket edildiği anlamına gelir:

(1) Bilimsel araştırmacıların kendi araştırmaları ve teorileştirmelerinin ideal standartları olarak gördükleri ideal özellikler, bu özellikler temelinde hareket eden bir 'kişi modeli' inşa etmek için kullanılır. Örneğin, Von Neuman'ın 'takım oyuncusu' bu türden bir modeldir.[132]

132 Bu kişinin özellikleri şöyle sıralanabilir. O bir mesajı asla göz ardı etmez; bir mesajdan içerdiği bütün bilgileri ortaya çıkartır. Şeyleri uygun biçimde ve uygun zamanda adlandırır; asla unutmaz; çarpıtmadan saklar ve anımsar; kesinlikle prensiplere göre değil, sadece bir davranış çizgisinin –ulaşmaya çalıştığı sonucu gerçekleştirme fırsatlarını azamiye çıkarma problemi açısından– sonuçlarını göz önünde bulundurarak hareket eder.

(2) Bu kişi modelinde, somut davranışları betimlendikten sonra, bu şekilde inşa edilen bir kişinin nasıl hareket etmesi gerektiği ile somut kişinin sergilediği davranış biçimi arasındaki uyuşmazlıklar karşılaştırılır. Bu modelde aşağıdaki türden sorular sorulur: Kişinin somut davranışları modelle karşılaştırıldığında ikisi arasında hangi farklılıklar ortaya çıkar? Araştırmacının daha geniş bilgisi, yani "bilimsel bilginin mevcut durumu" olarak tipleştirilen genel bilgi referans alındığında somut kişinin kullandığı araçlar ne kadar etkilidir? Amaçlara ulaşmak için teknik etkililikle ilişkili normların kullanılmasıyla bağlantılı kısıtlılıklar nelerdir? Bilimsel olarak ilişkili bütün parametreleri göz önünde bulundurularak karar almak için ne kadar ve hangi türden bilgiye gerek vardır ve somut kişi bu bilgilere ne kadar sahiptir?

Kısacası bu model, ideal bir bilim adamı olarak hareket ettiği varsayıldığında bir kişinin hangi biçimlerde davranabileceğini ifade edecek bir yol sağlar. Ardından şu soru gelir: Somut kişilerin bilim adamları gibi hareket etmemeleri, gerçekte nadiren böyle hareket etmeleri hangi faktörlerle açıklanabilir? Özetle, bir standart olarak bu 'rasyonel insan modeli' ironik [eleştirel] karşılaştırmanın temelini ortaya koymak için kullanılır ve burada karşımıza, bilindik 'rasyonel', 'rasyonel olmayan', 'irrasyonel' ve 'rasyonel-dışı' eylem ayrımları çıkar.[133]

Ancak bu kullanılabilecek sınırsız sayıda modelden sadece biridir. Daha önemlisi, *bu modeli kullanmayı zorunlu kılan hiçbir şey yoktur*. Bir rasyonalite *modeli* sadece güvenilir bilginin tanımına ulaşmak ve böylece *yalnızca bilimsel teorileştirme* için gereklidir. *Bu model, insanların gündelik hayattaki ilişkilerini sürdürmeye çalışırken sergiledikleri etkinlikleri teorileştirirken zorunlu ve kaçınılmaz değildir.*

133 Vilfredo Pareto, *The Mind and Society*, (ed.) Arthur Livingston (New York: Harcourt Brace & World, Inc. 1935), özellikle cilt I, Marion J. Levy, Jr., *The Structure of Society* (Princeton, NJ.: Princeton University Press, 1952.

Bu rasyonel kişi modeli bilimsel teorileştirme için gereklidir zira bilim adamlarının kavramaya ve betimlemeye çalıştıkları şey, durumların ontolojik bir özelliği *değildir*.

Bu model bilimsel teorileştirme için gereklidir, zira bilim adamlarının kendi önermelerini daha ileri çıkarımların, yani güvenilir bilginin tanımının doğru temelleri olarak kullanmalarını düzenleyen kuralları, sözgelimi, uyuşmayan veya çelişkili iki önermenin bir başka önermenin geçerliliğine karar vermenin meşru temelleri olarak kullanılmasına izin vermeyen türden onaylanabilir prosedürleri gösterir. Bilimsel veya başka türden, güvenilir bilginin tanımı önermelerin daha ileri çıkarımlar ve eylemlerin temelleri olarak kullanılmasını düzenleyen kuralları içerdiği için, bu modelin zorunluluğunu öncelikle bu kurallara uygun biçimde hareket etme kararı belirler.[134] Bilimsel teorinin rasyonalite modeli, gerçekte kesinlikle, teorisyenin "bu kuralların anlamları açıkça ifade edilebilir" idealini içerir.

Araştırma ve yorumlamanın sağduyusal [gündelik] bilgiler tarafından düzenlenmesinin bir içerimi, bilimsel etkinliklerle ilişkili bir önermeyi daha ileri çıkarımın temelleri olarak kullanma kararının kişinin onun kullanılmasını *toplumsal olarak* desteklemesini bekleyip bekleyemeyeceğimizden bağımsız olduğunun varsayıldığı garip kurallardır. Aksine, gündelik hayatın ön-kabulleri tarafından yönlendirilen etkinliklerde, 'güvenilir bilgiler yapısı', önermelerin daha ileri çıkarımlar ve eylemlerin meşru temelleri olarak kullanılması konusunda bu türden katı sınırlamalara tâbî değildir. Gündelik hayatın kurallarında doğru olarak kullanılan bir önerme, onu kullanan kişinin bilhassa toplumsal olarak desteklenmesini beklediği ve onun gerçek kollektif statüsünün kanıtlarını diğerlerine bu kullanım sayesinde sunduğu bir önermedir.

Veriler olarak rasyonaliteler

Gözlenebilir bir davranış durumları alanını kavramak için bir rasyonel eylem tanımını benimsemek zorunlu değildir. Bu tes-

134 Kaufmann, a.g.e, s. 48-66.

pit, rasyonel eylemin özelliklerini öncekine göre daha yakından araştırmamızı mümkün kılan önemli ve paradoksal bir sonuca sahiptir. Betimsel davranış kategorilerini (rasyonel, rasyonel-olmayan, irrasyonel ve rasyonel-dışı davranışları) ideal bilim adamı tipi inşa etmek için kullanmak yerine, etkinliklerin rasyonel özelliklerini (empirik olarak betimlemek amacıyla) yukarda belirtilen rasyonaliteler veya rasyonaliteler öbekleri içinde birbirlerinden bağımsız olarak yer alıyorlarmış gibi inceleyebiliriz. Böylece araştırmacı, aktörün şekillenmesiyle ilişkili [tipik] koşulları ve diğer kişilerle tipik ilişkilerini (ironik temelde karşılaştırmadan) bu rasyonalitelerin mevcudiyetini açıklayabilecek faktörler olarak görecektir.

Rasyonalitenin özellikleri etkinliği yorumlamayı sağlayacak bir metodolojik ilke olarak değil, sadece bir sorunsal empirik materyal olarak görülebilir. Bu özellikler sadece veri statüsüne sahip olacak ve davranışın daha sıradan ve bildik özelliklerine benzer biçimde açıklanabileceklerdir. Bir 'statü düzeni'nin özelliklerinin güdüsel davranış, örgütlü muhalefet veya eleştiri düzeyiyle, meslekî hareketlilik fırsatıyla veya başka fırsatlarla nasıl bir ilişki içinde olduğunu araştırabilmemiz gibi, bu özelliklerin ayrıca aktörün eylemlerinin rasyonalite sergileme düzeyini nasıl belirlediğini inceleyebiliriz. Böylece karşımıza aşağıdaki tipte ve acil önemde sorular çıkar: "Bilimsel teorileştirmenin rasyonaliteleri niçin gündelik hayat tutumları tarafından yönlendirilen eylemlerdeki süreklilikleri bozar?", "Toplumsal düzenlemeler konusunda, bu iki [gündelik ve bilimsel] 'tutumu', her biri tarafından düzenlenen sürekli etkinliklerde ciddi kesintiler yaratmadan birbirlerine dönüştürmeyi imkânsız kılan nedir?", "Günümüz toplumlarında, hem çok sayıda insanın bilimsel tutumu korkmadan benimseyebilmesi hem de onu başarıyla kullanarak bu tutuma yabancı ve çoğu örnekte aykırı durumlarla ilişkili hayatî iddialarda bulunabilmesi için hangi türden düzenlemelere gerek vardır?" Kısacası, sosyologlar davranışın rasyonel özelliklerini felsefî yorum alanından kurtarıp empirik araştırma alanına taşıyabilirler.

Sayısız araştırma problemini kapsayan bir genel kuralı ifade etmek mümkündür: *Etkinliklerin özelliklerinden herhangi birinin ön-koşulu olarak alabileceğimiz bir faktör bu rasyonalitelerin ön-koşulunu oluşturan bir unsurdur.* Bu genel kurala göre, lokal düzenlemeler, bir ağ içindeki kişilerin miktarı, iş hareketliliği oranları, iletişim kurabilecek kişilerin eylemlerini düzenleyen kurallar, mesaj zamanlaması örüntüleri, bilginin dağılımı kadar bu dağılımlarda değişikliklere yol açan süreçler, bilgi 'aktarma' noktalarının miktarı ve yeri, kodlama kuralları ve dillerinin özellikleri, toplumsal rutinlerin istikrarı, bir sistem içinde gerilimin yapılaşmış veya *durumsal* sıklığı, prestij ve güç düzenlerinin özellikleri gibi faktörler gündelik hayattaki tutumlar tarafından yönlendirilen eylemlerin rasyonel özelliklerinin belirleyici unsurları olarak görülebilir.

Sonuç

Bu makalenin amacı, bilimsel rasyonalitelerin gündelik hayattaki ön-kabuller tarafından yönlendirilen eylemlerde sadece etkisiz idealler olarak kullanılabilecekleri hipotezini kanıtlamaktır. Bilimsel rasyonaliteler gündelik rutinlerin ne istikrarlı özellikleri ne de onaylanabilir idealleridir ve bu rasyonaliteleri sabitleştirmeye veya gündelik ilişkilere uyumlu kılmaya yönelik herhangi bir girişim kişinin davranış ortamını daha fazla anlamsız kılacak ve etkileşim sisteminin düzensiz özelliklerinin artmasına yol açacaktır.

Beşinci Bölüm'e Ek

Şubat 1967'de, elinizdeki kitap baskıdayken çalışma arkadaşım Robert J. Stoller'dan Agnes'ın kendisine, Ekim 1966'da, biyolojik bakımdan kusurlu bir erkek olmadığını açıkladığını söylediğini öğrendim. Stoller'ın izniyle kitabı *Cinsel Kimlik*'in yakınlarda tamamlanan elyazması metninden ilişkili ifadeleri aşağıda aktardım:

> Sekiz yıl önce, bu araştırma projesi sadece bir yaşındayken oldukça nadir ve özel türden bir rahatsızlığı bulunan bir hastayla, testisleri olan bir kadınla karşılaştım: bu vakada testislerin "genetik olarak erkek fetüs"ün erkeklik işlevlerini yerine getirebilecek düzeyde östrojen salgılamadığı ve bu yüzden, kadın üreme organlarının ve ergenlik döneminde ikincil kadın cinsiyet özelliklerinin geliştiği düşünülmekteydi. Bu özel vaka kendine hastı zira hasta, ikincil kadın cinsiyet özellikleri bakımından tamamen kadın olmasına (göğüslere ve diğer derialtı yağ dağılımına sahip olmasına; bedeni, yüzü, kolları ve bacaklarında kıl bulunmamasına; kalça kemiği eklemlerinin kadınsı olmasına; oldukça kadınsı ve yumuşak cildine) rağmen yine de normal büyüklükte bir penisi ve testisleri vardı. Karın bölgesindeki kısımlar normal erkek özelliklere sahipti. Testis dokusunun mikroskopla tetkiki dâhil, kapsamlı tıbbî bir değerlendirmenin ardından, elde edilen bulguların testisler tarafından östrojen üretimiyle uyumlu olduklarına karar verildi.

(Bu bulgulara ilişkin bir raporu kitapta aktardık: bkz. Bölüm 5, dipnot 6). Bu tıbbî değerlendirmenin yapıldığı zaman hasta 19 yaşındaydı ve yaklaşık iki yıldır bir genç kadın olduğu fark edilmeden hayatını sürdürmekteydi. Anılarında daha gerilere gittikçe bir kız çocuğu olmak istediğini ve anatomik bakımdan tamamen erkek olmasına ve ailesi ve toplum tarafından bir erkek çocuğu olarak ele alındığının tamamen farkında olmasına rağmen, kendini kız çocuğu olarak hissettiğini hatırladı. Östrojen alma ihtimali bulunsa da aşağıdaki nedenlerle almadığına karar verildi: (1) kendi geçmişinin açığa çıktığında aynı ölçüde utanç verici olarak görünecek diğer çoğu vücut bölgesini ifade ettiği dönemde östrojen aldığını açıkça yadsıdı; (2) istediği ameliyat başarıyla tamamlandıktan sonra bile östrojen aldığını yadsıdı; (3) fiziki tetkikte ve laboratuvar testlerinde ortaya çıkan biyolojik sonuçları etkilemek için (bedenini 19 yaşındaki durumuna dönüştürmek amacıyla) sadece ergenlik döneminde uygun zamanda, uygun miktarda uygun ilaçları alması gerekmekteydi. Endokrinoloji ve kadınlık konusunda bu kadar ileri bilgiye 12 yaşında sahip olması ihtimal dışı görüldü. Endokrinolojik literatürde ergenlik döneminden itibaren dışardan yoğun dozda östrojen alan bir erkeğe ilişkin hiçbir vaka bulunmamaktaydı; (4) ameliyattan önce hastane sürecini yakından gözledi ve bütün ihtimalleri hesapladı; tetkiklerinde hiçbir östrojene rastlanmadı; kısa bir süre sonra testisleri alındı, testislerin östrojenlerin kaynağı olduğunun güçlü bir kanıtı olarak görülen bir menopoz yaşadı; (5) testisler mikroskopla incelenip elde edilen bulgular teyit amacıyla başka tıp merkezlerindeki uzmanlara gönderildiğinde bu dokunun testislerin dişileşmesi sendromunu üretebileceği kabul edildi; (6) ameliyattan sonra testisler tetkik edildiğinde normal yetişkin bir erkektekinden iki kat daha fazla östrojen hormonuna rastlandı.

Hastanın bir transseksüele ait olmadığı kabul edilen üreme organları cerrahi bir işlemle dönüştürülerek penisi ve testisleri alındı ve penisin derisinden yapay bir vajina oluşturuldu. Hasta daha sonra evlendi, uzaklara taşındı ve tüm hayatını bir kadın olarak sürdürdü. Yıllarca teması sürdürse de kendisiyle hayatının nasıl gittiği hakkında nadiren konuşma fırsatı buldum.

Beş yıl sonra geri döndü. Kadın olma sürecini başarıyla tamamlamış, çalışma hayatında bir kadın olarak yerini almıştı;

güzel ve popüler bir kadın olarak oldukça aktif, doyurucu bir cinsel hayatı vardı. Kadın arkadaşlarının davranışlarını yıllarca dikkatlice gözleyerek kendi sosyal sınıfından ve kendi yaşındaki kadınların kadınlıklarını ifade etme biçimlerini ince ayrıntılarıyla öğrendi. Kadınsılığındaki muhtemel eksiklikleri zamanla parça parça giderdi; bu konudaki en önemli teyitler cinsellik yaşadığı ve hiçbiri anatomisinden biraz bile kuşkuya kapılmayan erkeklerden geldi. Bununla beraber, yine de vajinasının yeterince normal olduğundan emin olmadığı için, bir otorite olarak kendi hakkında konuşabileceği ünlü bir ürologdan randevu aldı; ürolog üreme organlarının kuşku götürmeyecek ölçüde uygun olduğunu açıkça belirtti...

Ürolog kendisine iyi haberi verdikten ve benden sekiz saat uzak kaldıktan sonra, bir konuşmanın tam ortasında oldukça lakayt bir biçimde aniden kadınlık bakımından asla biyolojik bir eksikliği olmadığını, fakat gerçekte 12 yaşından beri östrojen aldığını açıkladı. Daha önceki yıllardaki konuşmalarımızda, hem her zaman bir kadın bedenine sahip olacağı bir gelişme düzeyine geleceğini umduğunu ve beklediğini hem de bunun ergenlik dönemine girerken kendiliğinden ve kademeli olarak fakat düzenli bir biçimde gerçekleştiğini söylemişti. Aksine, artık, ergenlik dönemi başladığında sesinin incelmeye ve cinsel bölgelerinin kıllanmaya başladığını, rahmi alınan annesinin reçeteli Stilbestrol (östrojen) hapını çalmaya başladığını itiraf etti. Çocukken eczacıya "annesi için hormon ilacı aldığını ve ödemeyi annesinin verdiği parayla yaptığını" söyleyerek reçete yazdırmaya başladığını itiraf etti. İlacın hangi etkilere sahip olacağını bilmiyor, sadece kadınların kullandığı bir ilaç olduğunu düşünüyordu; nasıl alacağı konusunda fikri olmamasına rağmen, annesinin aldığı miktarları az çok tutturmaya çalışmıştı. Bu ilaçları ergenlik döneminde düzenli olarak kullandı ve hormon ilacını tesadüfen başlanması gereken zamanda aldığı için androjenlerin üretebileceği bütün ikincil cinsiyet özelliklerinin gelişmesini önleyebildi ve bunların yerine östrojenlerin ürettiği özelliklerin gelişebilmesini sağlayabildi. Bütün bunlara rağmen, androjenler ereksiyon kapasitesine sahip normal büyüklükte bir penisin gelişmesini sağlayabilecek düzeyde salgılanmaya devam etti ve 15 yaşındaki cinsel uyarılmaya kadar orgazmı baskıladılar. Bu yüzden, normal büyüklükte bir penise sahip olmasına rağmen alımlı bir kadına dönüştü...

> Bu gerçeği öğrendiğimde hayal kırıklığı yaşasam da becerikli bir biçimde bu hamleyi başarabilmesi beni mutlu etti. Artık açıkça bilgi alışverişinde bulunabilirdik. Çocukluğu hakkında ilk olarak bu kadar çok yeni bilgi sundu ve annesiyle konuşmama izin verdi; aslında sekiz yıl boyunca annesine ulaşmamamı engellemişti.

Aldığım bu haber kitaptaki makalemizi rapor edildiği benzer koşulların bir parçası kıldı, yani durumsal bir rapora dönüştürdü. Gerçekte, okuyucu makaleyi yukardaki açıklamalar ışığında yeniden okuduğunda bu okuması etnometodolojik araştırmanın bazı yaygın olgularını, yani (1) pratik eylemlerin kabul edilebilir rasyonel açıklamasının bir üyenin pratik icrası olduğunu ve (2) bu pratik icranın, bir ortamın (tanınan ve bilinen bir etkinlikler düzeninde olana benzer biçimde) ilişkili üyelerinin dikkatlerini kendi pratik düzenleyici pratiklerinden uzaklaştırdığını ve böylece bir ortamın özelliklerini, ortama ilişkin açıklamalar dâhil, "belirlenmiş ve bağımsız nesneler olarak görmelerine yol açtığını anlamasını sağlayacaktır.

Stoller bu dikkat dağılmasını, Agnes'ın açıklamalarından hareketle o ve annesiyle 15 saatlik kaydedilen bir görüşmeyle sağladı. Yukardaki olguyu araştırmak için, daha sonra, açıklamalarının ayrıntılarının kullanıldığı bir başka araştırma gerçekleştirildi. Biz, yeni materyalleri kullanarak önceki ses kayıtlarını yeniden dinlemeyi, kayıtlarımızı gözden geçirmeyi ve bu makaleyi yeniden yorumlamayı plânlıyoruz. Bu projemizde kullanabilmek için elinizdeki Agnes makalesinin altına "Kısım 1" başlığını koyduk.

Harold Garfinkel

Etnometodolojide Araştırmalar

Yürüttüğü etnometodoloji projesini şu cümlelerle ifade ediyor Garfinkel: "Sokaktan veya uzman birinin sosyoloji yaparken 'gerçek dünya'ya her referansı (...) gündelik hayatın organize etkinliklerine bir referanstır. Bundan ötürü, sosyolojinin temel ilkesinin toplumsal olguların nesnel gerçekliği olduğu fikrine ilişkin [bazı Durkheim'cı] yorumlarda vurgulananın aksine bu kitaptaki yazılarda, toplumsal olguların nesnel gerçekliği olarak gündelik hayatın müşterek etkinliklerinin süregelen icrası alınır; bildikleri, kullandıkları ve gerçekliğini sorgulamadıkları bu gündelik ve becerikli icra biçimlerinin sosyoloji yapan üyelerin temel bir gerçekliği olduğu düşünülür ve bu düşünce bir araştırma politikası olarak kullanılır." Aslında tam da bu araştırma politikasıdır, etnometodolojiye ezber bozucu veya rahatsız edici karakterini veren. Zira "sokaktan veya uzman birinin sosyoloji" yapmasından bahseder Garfinkel. "Bu ne cüret!" dediklerini duyar gibiyiz, konvansiyonel sosyolojinin tapınak şövalyelerinin. Araya girer ve hatırlatır Garfinkel: Gündelik etkinlikleri; tüm pratik amaçlara yaygınlaştırılabilir, izah edilebilir, aktarılabilir, hesap verilebilir, rapor edilebilir, yani kısacası "açıklanabilir" kılmaksa mesele, "sosyologlar kabilesinin üyelerinin" ve "sokaktaki adamın üyesi olduğu kabilenin" yöntemleri arasında önemli bir fark yoktur. [Gündelik] olguların bu refleksivitesi pratik eylemlere, pratik koşullara ve pratik sosyolojik muhakemeye has bir özelliktir; konvansiyonel sosyolojinin "ıskaladığı" ve tam tersine etnometodolojik projenin merkezinde bulunan da bu refleksivitedir... Ezberinizin bozulmasına hazırlıklı olun!...

ISBN: 978-6056522413

9 786056 522413

THG
2209288
CVD

HERETİK